

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
სოციოლოგიის მიმართულება

კახა ქეცბაია

სოციოლოგია ყველასათვის

გამომცემლობა „ანისა“

თბილისი, 2016

ნიგნში სოციოლოგიის ძირითადი ცნებები და პრობლემები, სოციოლოგიის ისტორია და სხვა საკვანძო საკითხებია გადმოცემული. იგი წარმოადგენს სოციოლოგიის პროპედევტიკულ (მოსამზადებელ) კურსს ყველასათვის, განურჩევლად პროფესიისა, ვისაც სურთ გარკვეული წარმოდგენა ჰქონდეთ სოციოლოგიაზე.

რედაქტორი: კობა ნონიაშვილი,
ფილოსოფიის დოქტორი,
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
სოციოლოგიის პროფესორი

რეცენზენტი: მანანა გაგოშიძე,
ფილოსოფიის დოქტორი,
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
სოციოლოგიის პროფესორი

ლიტ. რედაქტორი: ჯემალ შონია

(პირველი გამოცემა)

© ჯ. ქეცბაია, 2016

გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2016

თბილისი, 0179, ი. ჯავახიშვილის გზ. 19, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge; universal555@gmail.com

ISBN 978-9941-22-842-1

წინასიტყვაობა

წიგნი, რომელსაც ქართველ მკითხველს ვთავაზობთ, წარმოადგენს სოციოლოგიის პროპედევტიკულ (მოსამზადებელ) კურსს ყველასათვის, განურჩევლად პროფესიისა, ვისაც სურთ გარკვეული წარმოდგენა ჰქონდეთ სოციოლოგიის რაობაზე, აინტერესებთ მისი ადგილი და როლი მეცნიერებისა და კულტურის სფეროში, მისი მნიშვნელობა საზოგადოების გარდაქმნის პროცესში, მისი ძირითადი ცნებები და პრობლემები.

ცხადია, წიგნს შეუძლია აგრეთვე დახმარება გაუწიოს სოციოლოგიის შემსწავლელი ნებისმიერი სპეციალობის სტუდენტებს, დამამთავრებელი კლასების მოსწავლე ახალგაზრდობას, შეუქმნას მათ საკმაოდ ნათელი წარმოდგენა სოციოლოგიის რაობისა და მისი ძირითადი შინაარსის შესახებ.

ამჟამად ჩვენში არც თუ ისე ბევრი წიგნია გამოცემული „სოციოლოგიის შესავლის“ სახელწოდებით. ისინი სხვადასხვა დოზით ნათელ წარმოდგენას უქმნიან მკითხველს სოციოლოგიის შესახებ. მიუხედავად ამისა, ჩვენი წიგნის უპირატესობას მაქსიმალურ სიმარტივესა და სინათლეში ვხედავთ, რომელმაც მკითხველი არა მარტო უნდა დააინტერესოს სოციოლოგიური პრობლემებით, არამედ კიდევ გაუღვიძოს მისი ღრმად შესწავლის სურვილი. ცხადია, გამარტივება სიზუსტის ხარჯზე არ ხდება. სოციოლოგიის რთული პრობლემების გამარტივებას თავისი საზღვრები აქვს, რაც განათლებული და დაკვირვებული მკითხველისათვის იოლი დასაძლევია. სწორედ ამას ნიშნავს წიგნის სახელწოდებაც: „სოციოლოგია ყველასათვის“. ბუნებრივია, რომ მსგავსი დანიშნულების მქონე გამოცემა სპეციფიკურ სტილს მოითხოვს როგორც შინაარსის, ასევე ფორმის მხრივ, ამიტომ მისაღებია მარტივი სასაუბრო

ენა, მაგალითების სიჭარბე და თვით განმეორებებიც კი სხვადასხვა რთული სოციალური პრობლემის ახსნის პროცესში, რამაც მკითხველი არ უნდა გააკვირვოს. „სოციოლოგია ყველასათვის“ შექმნილია ჩვენი წიგნის – „სოციოლოგიის შესავლის“ გადამუშავების შედეგად.

დასასრულ, მადლიერებით გვინდა მოვიხსენიოთ ყველა ის ადამიანი, რომელთა წინადადებებმა, საქმიანმა და პროფესიონალურმა შენიშვნებმა ფასდაუდებელი დახმარება გაუწიეს ავტორს წიგნზე მუშაობის პროცესში.

ყველა საქმიან შენიშვნას, რომელიც მიზნად ისახავს წიგნის შინაარსის გაუმჯობესებას, საჭიროების შემთხვევაში მისი ხელმეორედ გამოცემის დროს ავტორი გაგებით მიიღებს.

საბოლოოდ უნდა აღვნიშნოთ, რომ ცუდი მაინც არ იქნება ეს წიგნი, თუკი იგი სხვებს უფრო კარგი და უკეთესი წიგნის შექმნის სურვილს გაუღვიძებს, და ჩვენც ტყუილუბრალოდ არ გაგვიცდენია დრო.

კახა ქეცბაია
2016 წლის 22 იანვარი

მონევეს სოციოლოგიაში

ჩვენს ყოველდღიურ ცნობიერებაში სოციოლოგია გამოკითხვების ჩატარებასთან და საზოგადოებრივი აზრის შესწავლასთან ასოცირდება ხოლმე. გარკვეულწილად ეს ასეც არის, რადგანაც სოციოლოგიის სხვა ასპექტები საქმეში ჩაუხედავი ადამიანისათვის უხილავია, მაგრამ დღეისათვის სოციოლოგიას ინტერესთა უფრო ფართო დიაპაზონი აქვს, რომელიც იწყება საზოგადოების წევრთა პოლიტიკური გემოვნებიდან, ტანსაცმლის, საჭმელ-სასმელის, საოჯახო ტექნიკისა და სხვა მისთანების შერჩევისას მათი ქცევის თავისებურებებიდან და უმუშევრობის, დამნაშავეობის, განათლების, ოჯახური კონფლიქტების და ა. შ. შესწავლით მთავრდება. სოციოლოგიის ძირითად დარგებს მიეკუთვნება განათლების, რელიგიის, ეკონომიკის, მართვისა და ორგანიზაციის, პოლიტიკის, მედიისა და კომუნიკაციის, პიროვნებისა და ოჯახის სოციოლოგიები და ა. შ.

ჩვენი ყოველდღიური არჩევანი – ანუ ის, თუ როგორ ვისვენებთ, ვქმნით ოჯახს, ხმას ვაძლევთ თუ ვირჩევთ პროფესიას, გვიყვარს თუ გვძულს ვიღაც, – დიდწილად საზოგადოებასთანაა დაკავშირებული. ეს ყველაფერი იმ საზოგადოებაში ხდება, რომლის წევრები ჩვენ ვართ და რომელშიც ვცხოვრობთ. სოციოლოგიას ადამიანის ქცევისა და მოქმედ-

ბის სოციალური განსაზღვრულობა აინტერესებს, ანუ ჩვენს მოქმედებაში იმ თავისებურებათა გამოვლინება, რომლებიც გარემო პირობების ზეგავლენით, ამა თუ იმ სოციალური ჯგუფისადმი (მამაკაცები თუ ქალები, ახალგაზრდა თუ საშუალო ასაკის მქონე, სოფლის თუ ქალაქის მაცხოვრებელი, მდიდარი თუ ღარიბი და სხვა) კუთვნილების შედეგად ჩამოგვიყალიბდა. მაგალითად, ადამიანი ზამთარში გარეთ პალტოთი იმიტომ გამოდის, რომ არ შესცივდეს, მაგრამ ის, თუ რა ფერის, როგორ და რა ფასის პალტოს შეარჩევს, ეს მის სოციალურ მახასიათებლებზეა (ასაკი, სქესი, ეკონომიკური მდგომარეობა, შეხედულება მოდაზე და სხვა) დამოკიდებული. თუმცა ეკონომიკური გათვლა – „ხარჯები-შემოსავალი“ ყოველთვის როდი განსაზღვრავს ადამიანის ქცევას. ხშირად ჩვენს მოქმედებებს ეთიკური ღირებულებები, კულტურული ნორმები, ადათ-წესები, სხვადასხვა სახის იდეები და შეხედულებები განსაზღვრავენ. მაგალითად, სკანდინავიის ქვეყნებში გიგანტური კომპანიის მფლობელისა და მისი რიგითი თანამშრომლის საშობაო სუფრაზე თითქმის ერთი და იგივე საჭმელ-სასმელი იქნება და მიუხედავად იმისა, რომ მათი შემოსავლები განსხვავებულია, საშობაო საჩუქრებშიც ისინი დაახლოებით ერთნაირ თანხას დახარჯავენ, რაც მათი რელიგიური მრწამსის – პროტესტანტიზმის მოქმედების პრინციპებით აიხსნება, რომლის მიხედვით, საკუთარი შემოსავლების მიუხედავად ადამიანი უბრალოდ და ეკონომიურად უნდა ცხოვრობდეს, ხოლო დანარჩენი ფული საქმეში უნდა ჩადოს. ასე რომ, ამ ქვეყნებში მდიდრული ცხოვრება არა მაღალი სოციალური სტატუსის, არამედ უღირსი ქცევის მაჩვენებელია. ეს ფაქტი თანამედროვე საზოგადოების აშენების გზაზე დამდგარი ქვეყნებისათვის ჭკუის სასწავლებელი უნდა იყოს.

ადამიანთა ქცევაზე, ადამიანებს შორის ურთიერთობების ფორმებზე დაკვირვება მრავალ კითხვას წარმოშობს ხოლმე, მაგალითად: „რატომ ხარჯავს ადამიანი კოლოსალურ თანხებს ცნობილი ბრენდის შესაძენად, მაშინ როდესაც ხარისხის მიხედვით ის სხვა მარკისაგან მაინცდამაინც დიდად არ გამოირჩევა?“ „იარსებებენ თუ არა 50 წლის შემდეგ ტრადიციული ოჯახები?“ „როგორ აღწევენ ადამიანები დიდებას, წარმატებას და რაშია ამის საიდუმლო?“ და ა. შ. კითხვათა ასეთი რიგი შეიძლება უსასრულოდ გაგრძელდეს. ამ კითხვებს ყოველი თქვენგანი საკუთარ პასუხს გასცემს, მაგრამ მათ შორის სწორი პასუხების გამოვლენაში სოციოლოგიური ცოდნა, წარმოსახვა და ტექნოლოგიები დაგვეხმარება მხოლოდ. აქედან ჩანს, რომ სოციოლოგს ადამიანებთან უწევს მუშაობა; ის სპეციალურად მომზადებულია იმისათვის, რომ იმუშაოს ადამიანებთან, მართოს ან კონსულტაცია გაუწიოს, დაეხმაროს მათ, რადგანაც ყველაზე უკეთ მან იცის ადამიანთა ინტერესები და მოთხოვნილებები, მათი ადგილი საზოგადოებაში, მათი პერსპექტივები, წინააღმდეგობები და კონფლიქტები, ადამიანებს შორის ურთიერთზემოქმედების კანონზომიერებები და ცხოვრებისეულ პრაქტიკაში მათი ეფექტურად გამოყენების გზები და საშუალებები. ამ აზრით, სოციოლოგი მრავალმხრივ განათლებული ადამიანია. ეკონომისტიკმა საზოგადოების ეკონომიკური ცხოვრება და მისი დამახასიათებელი კანონზომიერება იცის, ფსიქოლოგმა – საზოგადოების ფსიქიკური მხარე და კანონზომიერებანი, პოლიტოლოგმა – პოლიტიკა და პოლიტიკური შრე საზოგადოებრივი ორგანიზმისა, ისტორიკოსმა – საზოგადოების ისტორია, სამართალმცოდნემ – სამართლებრივი ურთიერთობები და ა. შ. ყოველი მათგანი საზოგადოების ერთ, ცალკე აღებულ რომე-

ლიმე მხარეს შეისწავლის. მათგან განსხვავებით, სოციოლოგია საზოგადოებას მის მთლიანობასა და ერთიანობაში შეისწავლის, ამიტომაც სოციოლოგის პროფესია მრავალგანზომილებიანი და ყოვლისმომცველია.

დღეს სოციოლოგი – სხვა პროფესიებთან შედარებით ახალგაზრდა და პერსპექტიული პროფესიაა, რომელიც საზოგადოებრივი პრობლემების მოგვარებაზეა ორიენტირებული. პრაქტიკულად ძნელად თუ მოიპოვება საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ისეთი სფერო, სადაც სოციოლოგს არ შეეძლოს მუშაობა.

მსოფლიოს თითქმის ყველა ქვეყანაში სხვადასხვა ტიპის ორგანიზაციებისა და დაწესებულებების მხრიდან სოციოლოგების მიმართ დიდი მოთხოვნაა. სოციოლოგებით დაინტერესება განსაკუთრებით დიდია იმ ორგანიზაციებისა და მსხვილი კომპანიების მხრიდან, რომლებიც დაკავებული არიან მარკეტინგული გამოკვლევებით, ინოვაციური ტექნოლოგიების შემოღებითა და დანერგვით, შრომის ბაზრისა და თანამედროვე ეკონომიკური კულტურის შესწავლით, განათლების, მეცნიერებისა და სხვა სისტემის რეფორმებით, პოზიტიური საზოგადოებრივი იმიჯის შექმნასთან და რეკლამასთან დაკავშირებული საკითხებით და სხვ.

არც ერთი პოლიტიკური პარტიის საქმიანობა და საარჩევნო კამპანია არ მიმდინარეობს საზოგადოებრივი აზრის შესწავლის გარეშე.

ნებისმიერი ორგანიზაციის ხელმძღვანელობა დაინტერესებულია საკუთარი დადებითი იმიჯით, კორპორაციული კულტურის მოდერნიზაციით, კომუნიკაციის სისტემების ეფექტურობით, პერსონალის სტიმულირების ოპტიმალური სისტემის შექმნით და ორგანიზაციული კონფლიქტების გადა-

წყვეტი. ამ საკითხების მოგვარება სოციოლოგის პროფესიული დანიშნულებაა.

სოციოლოგები შეისწავლიან რეკლამის ეფექტურობას, აანალიზებენ, თუ როგორ აღწევს რეკლამა მიზნობრივ სივრცეს, როგორია მისი აღქმისა და დამახსოვრების მექანიზმები, რა გავლენას ახდენს იგი ადამიანთა ქცევაზე და ა. შ.

ნებისმიერი ტელეარხი, გაზეთი თუ სხვა ტიპის მედიასაშუალება დაინტერესებულია, რომ მას ჰყავდეს მაყურებელი, მსმენელი და მკითხველი, რომ მას ენდობოდნენ, ხოლო მის მიერ გადმოცემულ ინფორმაციას იმახსოვრებდნენ და იყენებდნენ; ამ ამოცანების შესრულებაში ქმედით დახმარებას მათ სოციოლოგები უწევენ.

თანამედროვე საზოგადოებაში სოციოლოგის საშუალო შემოსავალი არაერთგვაროვანია, თუმცა არც ძალიან დაბალია და არც ძალიან მაღალი, შეიძლება ითქვას, საშუალოზე მაღალია. სოციოლოგის შემოსავალი იმ საქმიანობის რაოდენობასა და სირთულეზე დამოკიდებული, რომელსაც ის ასრულებს. ამ შემთხვევაში სოციოლოგიური კვლევის ცენტრის მუშაკზე ლაპარაკი, თუმცა სოციოლოგს კარიერული ზრდის ყველაზე მაღალი მაჩვენებლები აქვს.

ჩვეულებრივ, სანყის ეტაპზე ინტერვიუერად მუშაობა პროფესიული კარიერის კარგი დასაწყისია. იგი ხელს უწყობს ისეთი პროფესიული უნარ-ჩვევების გამომუშავებას, როგორიცაა მოთმინება, სკრუპულოზურობა და ადამიანებთან ურთიერთობის ცოდნა. კარიერული ზრდის მომდევნო ეტაპი მომავალი სპეციალისტის მიერ სოციოლოგიის ცალკეულ სფეროებს შორის გაკეთებულ არჩევანზე იქნება დამოკიდებული. ვისაც სამეცნიერო საქმიანობა იტაცებს, მას შეუძლია სწავლის გაგრძელება დოქტორანტურაში, ვინც პრაქტიკულ სოციო-

ლოგიურ საქმიანობას აირჩევს, მას შეეძლება დასაქმება სოციოლოგიური კვლევის ცენტრებში, ანალიტიკურ და საკონსულტაციო კომპანიებში, სახელმწიფო და მუნიციპალურ დაწესებულებებში, პიარკომპანიებში, იმიჯცენტრებში, რეკლამისა და მედიის სფეროში, საკადრო სამსახურებში, კერძო ფირმებისა და კომპანიების მარკეტინგულ განყოფილებებში, საგამომცემლო ბიზნესში და სხვ. მარკეტინგის, რეკლამისა და იმიჯის სფეროში მომუშავე სოციოლოგის ანაზღაურება თვეში 600-დან 1500 აშშ დოლარამდე მერყეობს; ბიზნესისა და საბანკო სფეროში დასაქმებული სოციოლოგების შემთხვევაშიც დაახლოებით იგივე ვითარებაა. ასე რომ, სოციოლოგობა ძალზე საინტერესო, პერსპექტიული და პრესტიჟული საქმიანობაა, რომელიც თავის მომავალ სპეციალისტებს ელოდება.

ნაწილი I
სოციოლოგიის ჩაობა

„სოციოლოგიის მთავარი ამოცანაა, ახსნას როგორც ცალკეულ ადამიანთა, ისე ხალხთა ცხოვრება, მოქმედება და ბედისწერა“.
პიტირიშ სოროკინი

თავი I

რა არის და რას შეისწავლის სოციოლოგია

სოციოლოგია სხვა მეცნიერებებთან შედარებით ყველაზე ახალგაზრდაა. ცნობილი პოლონელი სოციოლოგის პიოტრ შტომპკას თქმით, „სოციოლოგია ახალი მეცნიერებაა ძალიან ძველი თემის შესახებ“. ეს ძველი თემა კი სხვა არაფერია, თუ არა საზოგადოება. პარადოქსია, მაგრამ რეალობაა – საზოგადოება ბევრად უფრო ადრე გაჩნდა, ვიდრე მის შესახებ მეცნიერება.

თანამედროვე გაგებით, სოციოლოგია წმინდა ევროპული მოვლენაა. დამოუკიდებელ მეცნიერებად მისი ჩამოყალიბება ახალი დროის ევროპაში მიმდინარე საზოგადოებრივმა გარდაქმნებმა და ევროპული საზოგადოების გაღიაების, დემოკრატიზაციის პროცესებმა განაპირობეს. სოციოლოგიის ჩამოყალიბება და განვითარება, შეიძლება ითქვას, ევროპული დემოკრატიული საზოგადოების ფორმირების თანამედროვე პროცესი იყო.

სიტყვა „სოციოლოგია“ ლათინური და ბერძნული სიტყვებისაგან წარმოდგება: ლათინური *socius* – კომპანიონს, ხოლო ძველი ბერძნული *logos* – მოძღვრებას, სწავლებას ნიშნავს; სიტყვასიტყვით სოციოლოგია ურთიერთობის, კომპანიონობის შესახებ მოძღვრებას, სწავლებას ნიშნავს. თანამედროვე გაგებით, ეს ადამიანებს შორის ურთიერთობის პროცესე-

ბის შესწავლა. ტერმინ „სოციოლოგიის“ მეორენაირი განმარტებაც არსებობს, რომლის მიხედვით ის შემდეგი ნაწილებისაგან შედგება: ლათინური *societas* – საზოგადოება და ძვ. ბერძნული *logia* (ძვ. ბერძნული *logos*-ის მრავლობითი რიცხვიდანაა წარმოებული) – სიტყვა, რაც პირდაპირი მნიშვნელობით იქნება „მრავალი, მრავალი სიტყვა საზოგადოების შესახებ“. ორივე შემთხვევაში ტერმინი ნათლად მიანიშნებს იმაზე, თუ რა არის სოციოლოგია: ეს არის მოძღვრება, სწავლება, მეცნიერება საზოგადოების შესახებ.

ტერმინოლოგიური და მეცნიერული თვალსაზრისით, სოციოლოგიის, როგორც საზოგადოების შემსწავლელი მეცნიერების, ფუძემდებელი ფრანგი სოციოლოგი ოგიუსტ კონტია. კონტამდე ასეთი რამ არ არსებობდა.

იმისათვის, რომ გავიგოთ სოციოლოგიის რაობა, საზოგადოებისადმი სოციოლოგიური მიდგომის თავისებურება, აუცილებელია კვლევის იმ სფეროს შემოსაზღვრა, რომელიც სფეციფიკურია სოციოლოგიისათვის. ამისათვის კი სოციოლოგიის ობიექტისა და საგნის განსაზღვრებაა აუცილებელი, რაც დღეს მოდურ საქმეს არ წარმოადგენს, მაგრამ საკითხისადმი კლასიკური მიდგომა ამგვარ მოქმედებას მოითხოვს.

ჩვეულებრივ, ამა თუ იმ მეცნიერების ობიექტში ჩვენს გარემომცველ მატერიალურ ან არამატერიალურ სამყაროს მოიაზრებენ, რეალობას, რომელიც მის შესახებ ჩვენი ცოდნისაგან დამოუკიდებლად არსებობს. ლათინური სიტყვა *obiectum* – დამოუკიდებლად არსებულს ნიშნავს; ამ აზრით, საგანთან შედარებით მეცნიერების ობიექტი ფართო მნიშვნელობის მქონე ცნებაა.

ობიექტისაგან განსხვავებით, მეცნიერული კვლევის საგანი მხოლოდ მკვლევრის თავში არსებობს, რაც იმას ნიშნავს, რომ ის მთლიანად ჩვენს ცოდნაზეა დამოკიდებული. კვლევის საგნის განსაზღვრებისას ჩვენ აბსტრაქტულად გა-

მოვეყნოთ ობიექტის ერთ ან რამდენიმე მხარეს და მის ანალიზს ვცდილობთ. ამ ლოგიკით შესაძლებელია კვლევის ყოველ ობიექტს ერთი ან მეტი საგანი შეესაბამებოდეს.

მაგალითად, ავიღოთ ქვის შენობა. იგი, როგორც ჩვენგან და მოუყიდებლად არსებული ობიექტი, შესაძლებელია ეკონომისტის, არქიტექტორის, ისტორიკოსის და ა. შ. ინტერესის საგანი იყოს. ეკონომისტი მის აგებაზე დახარჯული სახსრებით დაინტერესდებოდა, არქიტექტორი – არქიტექტურული სტილითა და ლანდშაფტთან შეხამებით, ისტორიკოსი – იმით, თუ როდის, ვის მიერ და რატომ იქნა იგი აშენებული და ა. შ. ყოველი მათგანი ერთსა და იმავე ობიექტს უტრიალებს. ის, რაც თითოეულ მათგანს უშუალოდ აინტერესებს, არის სწორედ მათი კვლევის საგანი. ამ მაგალითიდან ჩანს, რომ ასეთი რამ მოცემულ ობიექტში თავისთავად არ არსებობდა.

ყოველივე ზემოთქმულიდან შეიძლება დავაკენათ, რომ ამა თუ იმ მეცნიერების ობიექტი ისაა, რის შესახებაცაა ეს მეცნიერება, ხოლო საგანი – რასაც ეს მეცნიერება შეისწავლის.

სოციოლოგიის ობიექტია საზოგადოება მის მთლიანობაში. საზოგადოება, როგორც მთელი, ყოველთვის მეტია იმ ნაწილებზე, რომელთაგანაც ის შედგება და რომელთაც სხვადასხვა მეცნიერებები შეისწავლიან.

სოციოლოგიური ცოდნის ობიექტებია:

- საზოგადოება, როგორც მთელი;
- გლობალური, მსოფლიო საზოგადოება;
- ტრადიციული, ნაციონალური საზოგადოება;
- მიკროსაზოგადოება (სოციალური ჯგუფი, ოჯახი და სხვა);

- ინდივიდი, აქტორი.

აღსანიშნავია, რომ სოციოლოგიას ნაკლებად აინტერესებს ცალკე აღებული ინდივიდის მოქმედება, აზრები, გრძნობები. იგი ინდივიდით მაშინ ინტერესდება, როდესაც მასში ტიპურ, ყველასათვის დამახასიათებელ განმეორებად ნიშანთვისებებს დაინახავს; შესაბამისად, ეს მეცნიერება დაბადებისთანავე პრინციპულად უპიროვნოა. ამასთან დაკავშირებით, თანამედროვე სოციოლოგიაში დამკვიდრებული ტრადიციის მიხედვით, ცალკე აღებული საზოგადოების წევრი არა ინდივიდად ან პიროვნებად, არამედ, სპეციალური სოციოლოგიური ტერმინოლოგიით, აქტორად მიიჩნევა. აქტორი – ეს არის ის, ვინც გარკვეულ აქტებს ახორციელებს, მოქმედებს (აქტორი – ინდივიდუალური როლის შემსრულებელი ნებისმიერი ერთეული, მოქმედების სუბიექტი). ამით ხაზგასმულია, რომ სოციოლოგია ადამიანებს ყოფს არა პიროვნებად, არამედ სხვადასხვა ფუნქციის მატარებელ ტიპებად. ასეთი მიდგომა ემპირიული სოციოლოგიური გამოკვლევებისთვისაა ნიშანდობლივი, რომლებიც ანონიმური ხასიათის მატარებელია.

რამდენადაც სოციოლოგია ადამიანის შემეცნებითი საქმიანობის შედეგია, მისი საგნის ცალსახად და ერთმნიშვნელოვნად განსაზღვრა თითქმის შეუძლებელია. ამის შესახებ ერთი ყველასათვის მისაღები მოსაზრება, კონტის დროიდან მოყოლებული დღემდე, არ არსებობს. სოციოლოგიის სხვადასხვა მიმართულებისა და სკოლის წარმომადგენლებს სხვადასხვანაირად ესმოდათ და ესმით სოციოლოგიის საგანი, რაც გაკვირვებას არ უნდა იწვევდეს, რადგანაც მეცნიერების საგანი მჭიდრო კავშირშია სამეცნიერო კვლევებთან.

სოციოლოგიის ფუძემდებელმა ოგიუსტ კონტმა სოციოლოგია ფილოსოფიას დაუპირისპირა და იგი განსაზღვრა, როგორც მკაცრად პოზიტიური (დადებითი) მეცნიერება საზოგადოების შესახებ, რომელმაც მეტაფიზიკურ, რეალობას მოწყვეტილ (ძვ. ბერძნულად – „მეტა-ტა-ფიზიკა“ – ფიზიკის იქი-

თა რეალობა) მსჯელობებს სოციალური რეალობის შესწავლა დაუპირისპირა. ფილოსოფიისა და სოციოლოგიის ბრძოლაში სოციოლოგიამ გაიმარჯვა.

სოციოლოგიის კლასიკოსი ემილ დიურკემი სოციოლოგიის საგნად სოციალურ ფაქტებს მიიჩნევდა, სოციოლოგიის დიდი წარმომადგენელი მაქს ვებერი კი – აქტორის სოციალურ მოქმედებას; მის მიხედვით, ამის შესაბამისად, სოციოლოგიის ამოცანა ამ მოქმედებათა საზრისის გაგებაა.

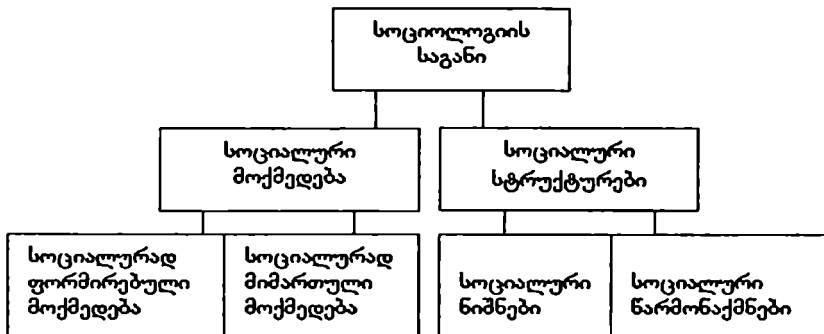
სოციალური ფაქტის ცნებით დიურკემი იმ სოციალურ (საზოგადოებრივ) ფენომენებს აღნიშნავდა, რომლებიც ინდივიდების მიმართ გარეგანია და შემზღუდველი, მაძილებელი მნიშვნელობა აქვს. როგორც ამინდი გვკარნახობს იმას, თუ რა ჩავიცვათ, სწორედ ასე გვკარნახობენ სოციალური ფაქტები შესაბამის მოქმედებებს. ეს ფაქტები რეალურად არსებობენ და გავლენას ახდენენ ჩვენზე. სოციოლოგიამ სოციალური სინამდვილე სოციალური ფაქტების პოზიციიდან და არა პიროვნულ-სუბიექტური მოტივაციებიდან უნდა ახსნას.

სოციოლოგიის საგნის არსში გასარკვევად მნიშვნელოვანია საზოგადოების, როგორც სტრუქტურის, სისტემური მთლიანობის, გაგება, ანუ ის არის ისეთი მთელი, სტრუქტურული მთლიანობა, რომლის ნაწილები ურთიერთზემოქმედებაში იმყოფებიან. ამის გათვალისწინებით, ძნელია იმის თქმა, რომ ადამიანები თვითონ ირჩევენ მათთვის სასურველ საქმიანობას. საზოგადოებისა და სოციალურ ურთიერთობათა მეცნიერული, სოციოლოგიური ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ჩვენი ყოველდღიური არჩევანი იმ საზოგადოებაზეა დამოკიდებული, რომელშიც ვცხოვრობთ. ამგვარად, სოციოლოგიური მიდგომის გამოყენებით აქედან ჩვენ სულ მცირე ორ ჭკუის სასწავლებელ და დასამახსოვრებელ გაკვეთილს ვიღებთ: პირველ რიგში, ვაცნობიერებთ, რომ ჩვენს მოქმედებებს სოციალური სამყარო განაპირობებს, და მეორე, სოციალური სამყაროს კანონებისა და კანონზომიერებათა შესწავლით სა-

კუთარ და სხვათა მოქმედებებზე სასიკეთო ზეგავლენის მოხდენა, მთელი რიგი სოციალური პროცესების მართვა და კორექტირება შეგვეძლება. ასე რომ, სოციოლოგიის საგანი ადამიანებს შორის სოციალური ურთიერთზემოქმედებაა; ამ ზემოქმედებათა კანონებისა და კანონზომიერებათა დადგენა კი სოციოლოგიის უმთავრესი და უძირითადესი ამოცანაა. ამ შემთხვევაში სოციოლოგია ინტერესდება არა ცალკეული, ერთეული ფაქტებით, არამედ მას ისეთი ტიპური სოციალური ფენომენები აინტერესებს, რომლებიც ყველგან და ყოველთვის არსებობენ. ამ ყველაფრის გათვალისწინებით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ სოციოლოგიური კვლევის საგანია:

- საზოგადოების წევრებს შორის სოციალური ურთიერთზემოქმედება;
- სოციალური მოქმედება;
- ურთიერთზემოქმედების ჯგუფური ფორმები (მაგალითად, კონფლიქტები ან ინტეგრაცია საზოგადოების შიგნით);
- სოციალური ინსტიტუტების ჩამოყალიბება და ფუნქციონირება (მაგალითად, ოჯახის, რელიგიის, სპორტის და ა.შ.);
- სოციალური პროცესები (მაგალითად, მიგრაცია, სოციალური მობილობა და სხვა);
- სოციალური სუბიექტები.

სოციოლოგიის, როგორც სოციალური ქცევის, სოციალური მოქმედებისა და სოციალური სტრუქტურების შემსწავლელი მეცნიერების, განსაზღვრება გერმანელი სოციოლოგის გიუნტერ ვისვედეს მიხედვით (1991 წ.) შემდეგი სახით შეიძლება წარმოვიდგინოთ:

ამ მოდელის მიხედვით, „სოციალურად ფორმირებული მოქმედება“ – ეს ისეთი მოქმედებაა, რომელიც საზოგადოებაში არსებული ნორმებისა და ღირებულებების გათვალისწინებით პროცესში საზოგადოების გავლენით ყალიბდება; ხოლო „სოციალურად მიმართული“ მოქმედება, როდესაც ცალკეული ადამიანის მოქმედება გარემომცველ ადამიანთა მოქმედებებთანაა შეფარდებული, ანუ ჩემს მოქმედებას მიმართულებას სოციუმში აძლევს. „სოციალური სტრუქტურების“ შემადგენელი ნაწილებია სოციალური ნიშნები და სოციალური წარმონაქმნები. პირველი მათგანი ასაკობრივ, ეკონომიკურ და პროფესიონალურ სტრუქტურებს მოიცავს. სოციალურ წარმონაქმნებში კი ისეთი ერთობები მოიაზრება, როგორებიცაა ეკლესია, სამრეწველო კომპანია, სხვადასხვა სახის საზოგადოებრივი გაერთიანებები, ორგანიზაციები და ინსტიტუტები; სოციოლოგიის საგნის ეს მოდელი, შესაძლებელია, მოკლებული იყოს სრულყოფილებას, მაგრამ იგი თანამედროვე სოციოლოგიაში არსებული ზოგადი ტენდენციის მაჩვენებელია, რომლის მიხედვით, თუ საზოგადოება ადამიანთა ურთიერთშემოქმედების შედეგია, მაშინ სოციოლოგიის ამოცანა ამ ურთიერთშემოქმედებათა სოციალური (საზოგადოებრივი) კანონზომიერებების შესწავლა ყოფილა, რაც შორს დგას სოციოლოგი-

ის საგნის კლასიკური გაგებისაგან, რომლის მიხედვით, სოციოლოგიის საგანი მთლიანი საზოგადოებაა. ამ აზრით სოციოლოგიის საგანი და ობიექტი ერთმანეთს ემთხვევა.

დღეს სოციოლოგიის კვლევის სფერო ძალზე გაფართოვდა. მასში მოქცეულია საზოგადოებრივი ჯგუფებისა და პიროვნების სოციალური მოქმედებისა და ქცევის კანონზომიერებანი, საზოგადოების სტრუქტურისა და სოციალური ინსტიტუტების ცნებები, რომლებიც საზოგადოებრივი ფაქტორებით არის განპირობებული.

სოციოლოგიის ფუნქციები

თანამედროვე სოციოლოგია, როგორც საზოგადოების არსებობისა და განვითარების სოციალური კანონზომიერებების შემსწავლელი მეცნიერება, ძალზე ფართო ფუნქციების მქონეა, რომელთაგან უმთავრესია:

• შემეცნებითი ფუნქცია:

სოციოლოგია სხვადასხვა სახის საზოგადოებრივი სისტემის არსებობისა და ფუნქციონირების სოციალურ კანონზომიერებებს შეისწავლის, რაც მისი შემეცნებითი ფუნქციის გამოვლინებაა. ეს ფუნქცია აგრეთვე სოციოლოგიური კვლევის თეორიისა და მეთოდოლოგიის შემუშავებასაც გულისხმობს.

• პროგნოზისტული ფუნქცია:

საზოგადოებრივი ცხოვრების კანონზომიერებათა ცოდნის საფუძველზე სოციოლოგია აკეთებს მოკლე, საშუალო და გრძელვადიან პროგნოზებს საზოგადოების ამა თუ იმ სფეროს (მოსახლეობის მიგრაცია, სოციალური სტრუქტურების ეფექტური ფუნქციონირება, ურბანიზაცია, ცხოვრების დონე, განათლების რეფორმების მიმდინარეობა, კულტურის ტრანსფორმაცია, მიმდინარე პოლიტიკური პროცესები და სხვა) შესახებ. სოციოლოგიური პროგნოზი რეკომენდაციული ხასი-

ათის მქონეა და არსებული ვითარების სასიკეთოდ შეცვლას ისახავს მიზნად.

- **სოციალური პროექტირების ფუნქცია:**

სოციალური პროექტირების ამოცანა სოციალური სისტემებისა და ერთობების ორგანიზაციისა და ფუნქციონირების ოპტიმალური მოდელების შემუშავებასთან ერთად დასახული ამოცანების მიღწევის მენეჯმენტსაც ითვალისწინებს. განვითარებული სამოქალაქო საზოგადოების ქვეყნებში პროფესიონალი სოციოლოგების უმრავლესობა ამ საქმიანობითაა დაკავებული.

- **სოციალურ-ტექნოლოგიური ფუნქცია:**

სოციოლოგიის ამ ფუნქციის ტიპური მაჩვენებელია წარმოებში, მსხვილ კომპანიებში და გაერთიანებებში სოციოლოგის მუშაობა. აქ ისინი კოლექტივის ფსიქოლოგიური მდგომარეობებისა და განწყობების ანალიზით, საკადრო საკითხების გადაწყვეტით, სოციალური კონფლიქტების მართვით არიან დაკავებულნი. სოციალური ინჟინერიის ფარგლებში ორგანიზაციულ-ტექნოლოგიური ფუნქცია სოციალური გამომგონებლობის სახით წარმოდგება. სოციოლოგის მიერ გაწეულ დახმარებას სოციალური სინამდვილის ამ სფეროში ძალზე დიდი მნიშვნელობა აქვს.

- **მმართველობითი ფუნქცია:**

სოციოლოგია, უმთავრესად გამოყენებითი სოციოლოგია, პირდაპირ კავშირშია მმართველობით საქმიანობასთან. თანამედროვე პირობებში სოციოლოგიური ცოდნის გარეშე მართვის განხორციელება ძალზე ძნელი საქმეა. ამ მხრივ სოციოლოგია სოციალური გარდაქმნების არაპირდაპირ ინსტრუმენტად გვევლინება. იგი სოციალური პოლიტიკის თეორიულ საფუძვლებს ქმნის.

- **იდეოლოგიური ფუნქცია:**

სოციოლოგია გარკვეულწილად იდეოლოგიური ფუნ-

ქციების მატარებელი მეცნიერებაა, რამდენადაც ის ხსნის საზოგადოების მდგომარეობას, მან იცის საზოგადოებრივი აზრი ამა თუ იმ სოციალური პრობლემების შესახებ და ა. შ. საზოგადოების შესწავლის პროცესში სოციოლოგია ცალკეული იდეების ფორმირების პროცესსაც უწყობს ხელს, რაშიც ვლინდება მისი იდეოლოგიური ფუნქცია, თუმცა იდეოლოგია ამ შემთხვევაში პოზიტიური მნიშვნელობით უნდა გავიგოთ. როცა სოციოლოგიის იდეოლოგიურ ფუნქციაზე ვსაუბრობთ, მხედველობაში არ გვაქვს გაბატონებული იდეოლოგია. პირიქით, სოციოლოგია ებრძვის ამგვარ იდეოლოგიებს, რასაც მოწმობს ჩვენში ამ მეცნიერების განვითარების ისტორია. გაბატონებული იდეოლოგიის პერიოდში ჩვენში სოციოლოგია აკრძალული იყო. დღეს სოციოლოგია შეიძლება წარმოვიდგინოთ, როგორც ღია, დემოკრატიული საზოგადოების თეორია და იდეოლოგია, რომელსაც სხვა ალტერნატივა არ გააჩნია.

სოციოლოგიის კანონებისა და კატეგორიების შესახებ

სოციოლოგიის, როგორც ახალგაზრდა მეცნიერების, კანონებისა და კატეგორიების სისტემა ჯერ კიდევ ჩამოყალიბების პროცესში იმყოფება. მიუხედავად ამისა, გარკვეულია, რომ სოციოლოგიის უმთავრეს კატეგორიას სოციალურის ცნება წარმოადგენს, რომელთანაც სოციოლოგიის ისეთი კატეგორიებია კავშირში, როგორებიცაა: სოციალური ურთიერთობა, სოციალური ინსტიტუტები, სოციალური ჯგუფები, სოციალური პროცესები და სოციალური სტრუქტურა.

ყოველი მეცნიერების ბირთვს კანონები ქმნიან. კანონი, როგორც ცნობილია, არის საგანთა და მოვლენათა არსებითი, აუცილებელი, ზოგადი, ობიექტური, საყოველთაო და განმეორებადი კავშირის გამოხატულება; კატეგორიები კი კანონთა უზოგადესი გამოვლინებებია. ასე იქმნება ყოველი მეცნიერების განსაკუთრებული ენა. როდესაც სპეციალისტები თავიანთ ენაზე საუბრობენ, ამ პროფესიაში გაუთვითცნობიერებელი ადამიანისათვის გაუგებარია ეს ენა. არადა, ამ შემთხვე-

ვეაში კანონებზეა საუბარი. აქედან მომდინარეობს ანეკდოტი, რომლის მიხედვით, მეცნიერებასთან მაშინ გვაქვს საქმე, როდესაც გასაგებ საგნებზე გაუგებრად საუბრობენ. მთავარია იმის დაზუსტება, რომ სოციოლოგიას სოციალურ კანონებთან აქვს საქმე, რომლებიც ადამიანური მოღვაწეობის ნებისმიერ სფეროში მოქმედებენ. მაგალითად, ზოგიერთი მათგანი მოიცავს მხოლოდ მცირე სოციალურ ჯგუფებს, ზოგიერთი კი – მთელ საზოგადოებას.

სხვა კანონების მსგავსად, სოციალური კანონები შემდეგი ნიშან-თვისებებით ხასიათდება:

- კანონი გარკვეული მოცემულობების არსებობის შემთხვევაში მოქმედებს;
- ამ პირობებში კანონი ყოველგვარი გამონაკლისების გარეშე ვლინდება;
- პირობები, რომლებშიც სოციალური კანონები მოქმედებენ, რეალიზდება არასრულად, ნაწილობრივ და დაახლოებით.

სოციალური კანონები ორ ძირითად ჯგუფად შეიძლება დაიყოს: ორგანიზაციის ანუ ფუნქციონირების კანონები და განვითარების კანონები. გარდა ამისა, არსებობს სხვა კანონებიც: მაგალითად, ოჯახის, შრომითი კოლექტივის, პიროვნების და ამა თუ იმ სოციალური ჯგუფის. სწორედ ისინი ქმნიან სოციალურ-სოციოლოგიური თეორიების კარკასს. საზოგადოების სოციოლოგიური ხედვა იმის საშუალებას იძლევა, რომ ცალკეული სოციალური მოვლენები სხვებთან კავშირში გავანალიზოთ. სოციოლოგია საზოგადოებრივი მოვლენებისა და პროცესების დინამიკასა და სტატიკაში შესწავლის საშუალებას იძლევა. სოციალური მოვლენების დინამიკაში შესწავლა მათი პროგნოზირების საშუალებას აძლევს სოციოლოგიას. ამერიკელი სოციოლოგი ჩარლზ რაით მილსი ამბობდა, რომ მხოლოდ სოციოლოგიურ წარმოდგენას ძალუძს საზოგადოე-

ბისა და პიროვნების ურთიერთმიმართების ურთულესი პრობლემის სწორი გაგების მოცემა.

საბოლოოდ, საინტერესოა ოქსფორდის უნივერსიტეტის პროფესორების ჯენ ტომპსონისა და ჯუდიტ პრისტოლის მოსაზრება, რომლის მიხედვით, სოციოლოგია ადამიანებსა და საზოგადოებას შორის ურთულესი ურთიერთმიმართების შესწავლაა; იმის კვლევაა, თუ როგორ ქმნიან და ცვლიან საზოგადოებას ადამიანები და, პირიქით, როგორ ცვლის სოციალური ადამიანებს. მართალია, სოციოლოგიის უფრო რთული განსაზღვრებაც არსებობს, მაგრამ სოციოლოგიის ამ წიგნის გაცნობის შედეგად თქვენ გაიგებთ, რომ ადამიანებსა და საზოგადოებას შორის ურთიერთობა ისეთი ელემენტარული რამ არ არის, როგორიც შეიძლება ერთი შეხედვით გვეგონოს. სოციოლოგია – ეს არის საინტერესო მეცნიერება, რომელთანაც გაცნობა ჩვენ აუცილებლად მოგვინევს.

დასასრულ, სოციოლოგიის რაობისა და მისი შესწავლის მნიშვნელობის შესახებ მოვეუსმინოთ სოციოლოგიის კლასიკოსს, რუსული წარმომავლობის ამერიკელ სოციოლოგს პიტირიმ სოროკინს:

„საკუთარ და სხვა ადამიანთა ცხოვრებაზე დაკვირვებისას ჩვენ ვხედავთ, რომ ის განუწყვეტელი მოქმედებებისაგან შედგება. ჩვენ გამუდმებით ვმოქმედებთ, მუდამ რაღაცას ვაკეთებთ, მუდმივად რაღაცით ვართ დაკავებული. ხან ერთ საქმეს ვასრულებთ, ხან მეორეს. ან ვისვენებთ, ან ვშრომობთ; დროდადრო ვიცინით ან ვტირით; სხვებს ვეხმარებით და გვიყვარს ვიღაცა ან ვიღაცა გვძულს და ვემტერებით; ყოველი ადამიანი დაბადებიდანვე განუწყვეტლივ მოქმედებს. მათ შორის ზოგი გაცნობიერებული მოქმედებაა, ზოგიც – გაუცნობიერებელი; ზოგიერთი საქციელი მოფიქრებულია, ზოგი კი – არა; ერთი კარგია, მეორე – ცუდი; მაგრამ სანამ ადამიანი ცოცხლობს, ის მოქმედებს. ამ მოქმედებათა დაძაბულობა მხოლოდ ძილის საათებში სუსტდება. ადამიანურ

მოქმედებათა ხმაურიანი ზღვა მხოლოდ ამ შემთხვევაში მშვიდდება ცოტა ხნით. დანარჩენი დროის განმავლობაში ადამიანური მოქმედებები ხმაურიან და მიზანსწრაფ მდულარე ჩანჩქერს წარმოადგენს. ამგვარი განუწყვეტელი მოქმედებით მიემართება ადამიანური ცხოვრება. ამ ყველაფერთან ერთად ჩვენ სხვა რამესაც ვხედავთ. ვხედავთ, რომ სხვადასხვა ადამიანის მოქმედებები არაერთგვაროვანია; გლეხი თავისი ცხოვრების დიდ ნაწილს მინაზე მუშაობაში ატარებს, მუშა – ფაბრიკაში, მოხელე – კანცელარიაში, ვაჭარი – მაღაზიაში. ადამიანთა ერთი ნაწილი ხელისუფლებაშია და სხვებს მართავს, მეორეს მართავენ; ერთნი მდიდრები არიან, მეორენი – ღარიბები. ერთნი კარგად ცხოვრობენ და სამართლიანად იქცევიან, მეორენი დანაშაულს სჩადიან და ციხეში ხვდებიან.

და აი, ღგება საკითხი: რატომ არის ადამიანთა საქმიანობა ასეთი და არა სხვანაირი? რატომ აენყო ცალკეულ ადამიანთა ცხოვრება ასე და არა სხვანაირად? რატომ არ მოქმედებენ ადამიანები ერთნაირად? ამასთან ერთად, ჩვენ ვიცით, რომ არა მხოლოდ ცალკეული ადამიანები, არამედ ადამიანთა ჯგუფები, მთელი ხალხები თავიანთი ცხოვრებითა და ისტორიით განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. ინგლისელი ხალხი არ ჰგავს რუს ერს, ორივენი კი ძლიერ განსხვავდებიან იაპონელებისაგან და ა. შ. ამ ხალხების ხასიათი, ცხოვრების წესი, რელიგია, ენა, ადამიანები, ჩვეულებები განსხვავებულია ერთმანეთისაგან.

არ ჰგავს ერთმანეთს მათი ისტორია და ისტორიული ბედ-ილბალი. და აქაც იგივე საკითხი წამოიჭრება: რით ავსნათ ასეთი განსხვავებები? რატომ ჩამოყალიბდა ინგლისელების ცხოვრება ასე და ამგვარად, ხოლო ჩინელებისა – სხვაგვარად?

ერთად მცხოვრებ ადამიანთა კრებულს, რომლებიც ზემოქმედებას ახდენენ ერთმანეთზე, ანუ ურთიერთზემოქმედებენ, სოციალური ჯგუფი ანუ საზოგადოება ეწოდება. მათს

ერთობლივ ცხოვრებას საზოგადოებრივი ცხოვრება ჰქვია, მათ შორის ურთიერთობებს კი – საზოგადოებრივი ანუ სოციალური ურთიერთობები. ასე რომ, საზოგადოება, საზოგადოებრივი ცხოვრება და საზოგადოებრივი ურთიერთობები სოციალურ მოვლენებს წარმოადგენენ. მათი შესწავლა სოციოლოგიის უმთავრესი ამოცანაა. ამ გზით ჩვენ ბევრ რამეს გავიგებთ ყოველი ცალკეული ადამიანის ქცევის შესახებ და, პირიქით, საზოგადოების შესახებ ცოდნის გარეშე შეუძლებელი იქნება ცალკეულ ადამიანთა ცხოვრების წვდომა. ახლა უკვე ადვილია ტერმინ „სოციოლოგიის“ გაგება. ჩვენებურად ის ნიშნავს „სიტყვას საზოგადოებაზე“. ამ მეცნიერებაში ადამიანი განიხილება არა როგორც განცალკევებით მცხოვრები არსება, არამედ როგორც „ერთობის წევრი“, SOCIUS-ი, რომელიც სხვა ადამიანთა შორის ცხოვრობს და ურთიერთუმოქმედებს მათზე, ანუ გავლენას ახდენს მათს მოქმედებებზე და, თავის მხრივ, თვითონაც სხვა ადამიანთა ზემოქმედებით მოქმედებს. ამრიგად, ჩვენ მივედით შემდეგი სახის დასკვნამდე:

სოციოლოგიის საბოლოო და უმთავრესი ამოცანაა ადამიანთა ქცევისა და მოქმედებების შესწავლა, მაგრამ რამდენადაც ადამიანები განცალკევებით კი არა, ერთად ცხოვრობენ და ნებისმიერი ადამიანის მოქმედება და ბედ-ილბალი სხვებზეა დამოკიდებული, ამდენად ამ ამოცანის გადასაწყვეტად აუცილებელია ადამიანთა ერთობლივი ცხოვრების – საზოგადოების, საზოგადოებრივ ურთიერთობათა და საზოგადოებრივი ცხოვრების მთლიანობაში; საჭიროა ადამიანი განვიხილოთ არა როგორც განმარტოებული არსება, არამედ როგორც SOCIUS-ი, რომელიც მსგავს არსებებთან ერთად ცხოვრობს“.

სოციოლოგიის გაცნობა, პირველ რიგში, ჩვენი გონების მაძიებლური ბუნებითაა ნაკარნახევი. თუკი ადამიანური აზროვნება არაცოცხალი ბუნების აგებულებისა და მასში მიმ-

დინარე პროცესების შემეცნებისაკენ მიისწრაფვის, თუკი მას უნდა, რომ სიცოცხლის გამოვლინებათა – მცენარეთა და ცხოველთა სამყაროს შესახებ ცოდნას ფლობდეს, მაშინ მით უფრო დაჟინებული იქნება მისი სურვილი თვით ადამიანის, ადამიანთა ცხოვრებისა და მოქმედებათა და ადამიანური ისტორიის კანონზომიერებათა შეცნობისა.

მაგრამ სოციოლოგიის შესწავლა მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ ამ, არამედ წმინდა პრაქტიკული მოსაზრებებიდან გამომდინარე. ცოდნა და მეცნიერება ყოველთვის იყო ადამიანის არსებობისათვის ბრძოლის იარაღი. ცოდნის წყალობით აღემატება ადამიანი დანარჩენ ცოცხალ არსებებს. ცოდნის საშუალებით დაიმორჩილა მან არაცოცხალი ბუნების მრისხანე ძალები: ორთქლი და ელექტრონი, წყალი და ჰაერი; ცოდნის გამოისობით დაფრინავს ის ცაში და დაცურავს წყალში; ცოდნა აძლევს მას საშუალებას გვირაბები გაიყვანოს მთებში, მდინარეებსა და ტბებზე ხიდები ააგოს, რკინიგზის ლიანდაგებით, ტელეფონისა და ტელეგრაფის ხაზებით დასეროს მთელი დედამიწა, მინდვრებში მარცვლეული დათესოს და მცენარეთა კულტივირება მოახდინოს.

ცოდნამ გახადა ადამიანი სხვა ცოცხალ არსებათა ბატონ-პატრონი. ფიზიკური ძალის მხრივ ადამიანი ბევრ ცხოველს ჩამორჩება, ისევე როგორც სიდიდისა და სიმაღლის მიხედვით, მაგრამ ეს მათზე ბატონობაში ხელს არ უშლის. მან მისთვის სასარგებლო ცხოველები მოაშინაურა, საზიანო კი თავის საცხოვრებელს ახლოსაც არ გააკარა. ცოდნის წყალობით მას დიდი მიღწევები აქვს დაავადებებთან და სიცოცხლისთვის ზიანის მომტან მოვლენებთან ბრძოლაში. მეცნიერულ ცოდნასთან ერთად სულ ურო სრულყოფილი ხდება მედიცინა. ის ყოველწლიურად ახალ-ახალ საშუალებებს აძლევს ადამიანებს დაავადებებთან საბრძოლველად.

ასეთივე ცოდნა უნდა გვექონდეს ადამიანთა საზოგადოებრივი ცხოვრების სფეროშიც. ჩვენ უფრო მეტად ცოცხალი

და არაცოცხალი ბუნების ძალებისაგან კი არ ვიტანჯებით, არამედ ცუდად მოწყობილი საზოგადოებისა და საზოგადოებრივი ცხოვრებისაგან. სოციალურ მოვლენათა სამყაროსადმი ჩვენი უდიერობის გამო დღემდე არ ვიცით, თუ როგორ გავუმკლავდეთ სიღარიბეს, რომელიც სათავეს ადამიანთა სოციალური ცხოვრებიდან იღებს. ჩვენ არ ვიცით, როგორ ვაქციოთ უგუნური გონიერად, დამნაშავე – პატიოსნად, ზარმაცი – ბეჯითად; ჩვენ არ ვიცით საზოგადოებრივი ცხოვრების მოწყობა ისე, რომ მისი ყოველი წევრი მაძლარი და კმაყოფილი იყოს; რომ ადამიანთა შორის ურთიერთობა პატიოსანი და სამართლიანი იყოს; რომ ადამიანი არ ვნებდეს და არ ამცირებდეს სხვა ადამიანს; რომ ყველანი გონიერნი და შრომისმოყვარენი ვიყოთ. ადამიანები კვლავ აგრძელებენ ერთმანეთის ღრღნას; შიმშილი, სიცივე და უსახლკარობა, გარყვნილება და დამნაშავეობა, უსამართლობა და ექსპლუატაცია ადამიანთა საზოგადოების თანამგზავრია კვლავ. ამ უბედურებებთან ბრძოლის არც ერთმა მცდელობამ დღემდე არანაირი შედეგი არ მოგვცა. არ გვშველის არც ციხეები, არც სახრჩობელები, არც დახვრეტები და ბრძოლის კიდეც სხვა უამრავი ხერხი და მეთოდი. ამ და კიდეც სხვა ტიპის მსგავს უბედურებებთან ბრძოლაში წარმატებას მხოლოდ მაშინ უნდა ვიმედოვნებდეთ, როდესაც კარგად შევისწავლით ადამიანთა საზოგადოებრივ ცხოვრებას და იმ კანონებს შევიმეცნებთ, რომელთაც ის მისდევს. როგორც ცოცხალი და არაცოცხალი მატერიის შემეცნების შედეგად ადამიანმა ბუნების სტიქიონები საკუთარ ნებას დაუქვემდებარა, სწორედ ასევე საზოგადოებრივ მოვლენათა ღრმა, საფუძვლიანი შესწავლის შედეგად ადამიანს არ გაუძნელდება ამ უბედურებათაგან განსაკუთრებული მალამოს პოვნა. ამის გაკეთება მხოლოდ სოციოლოგიის ცოდნას ძალუძს. მას აქვს ის ცოდნა, რომლის საშუალებითაც შესაძლებელია, რომ ყოველი ჩვენგანი ბედნიერი, განათლე-

ბული და პატიოსანი იყოს, რომ ადამიანი ადამიანისათვის მგელი კი არა, ღმერთი იყოს.

აი, ამ პრაქტიკული მოსაზრებიდან გამომდინარე, სოციოლოგიის შესწავლა უზარმაზარი მნიშვნელობის მქონეა. ჯერჯერობით სოციოლოგია სათანადოდ არ არის განვითარებული. ჩვენ ჯერ კიდევ ცოტა რამ ვიცით იმ საგნების შესახებ, რომელთაც ის შეისწავლის, ამიტომაც სოციოლოგიის პრაქტიკული რჩევები ნაკლებლირებულია, მაგრამ უეჭველია, რომ შორს არ არის ის დრო, როდესაც სოციოლოგია თანდათან უფრო სრულყოფილი და პოპულარული გახდება, ამასთანავე შესაბამისად გაიზრდება მისი პრაქტიკული მნიშვნელობაც. ნათქვამი სრულებით საკმარისია სოციოლოგიის შესწავლის მნიშვნელობისა და აუცილებლობის გასაგებად“.

„სოციოლოგია სტუმართმოყვარე დისციპლინაა. ნებისმიერი დარგის სპეციალისტს შეუძლია გახდეს სოციოლოგი, თუკი მას აინტერესებს ის, თუ როგორ გარდაიქმნება ცოდნა სოციალურ სიტუაციადა“.

რობერტ მერტონი

თავი II

სოციოლოგიის ფუძემდებლები

საზოგადოებაზე შეხედულებები ადამიანებს უხსოვარი დროიდან ჰქონდათ, მაგრამ მეცნიერული ცოდნის სახით მათი კონცენტრირება დიდი ხნის მანძილზე ვერ მოხერხდა; ამიტომ XIX საუკუნის პირველ ნახევრამდე სოციოლოგიის შესახებ არც ტერმინი არსებობდა და, ბუნებრივია, არც ცალკე მეცნიერება, თუმცა არსებობს მოსაზრება ე. წ. „სოციოლოგიამდელი სოციოლოგიის“ არსებობის შესახებ. ამ მოსაზრების წარმომადგენლები კონტის წინამორბედებზე აკეთებენ აქცენტს, რომელთა ნააზრევი წინარესოციოლოგიურ თეორიებად აქვთ წარმოდგენილი. მათ რიცხვს მიაკუთვნებენ ფრანგ განმანათლებელს მონტესკიეს („კანონთა გონი“, 1798 წ.), შოტლანდიელ მორალისტებს: ადამ ფერგიუსონს („ნარკვევი სამოქალაქო საზოგადოების ისტორიისათვის“, 1768 წ.) და ჯონ მილარდს („საზოგადოებრივ ფენათა შორის სხვაობაზე დაკვირვება“, 1771 წ.), ცნობილ ინგლისელ ეკონომისტს ადამ სმიტს („ერთა სიმდიდრე“, 1776 წ.) და სხვ. თუმცა ისტორიული ფაქტია, რომ არც ერთ მათგანს საზოგადოების შემსწავლელი მეცნიერების შექმნის მიზანი არ ჰქონია. გარდა ამისა, მათი ნააზრევი სოციალურ-ფილოსოფიური ან სოციალურ-

ეკონომიკური ხასიათის მატარებელია, რომელიც სოციოლოგიის თანამედროვე გაგებასთან ახლოსაც არ არის.

სოციოლოგიის ფუძემდებელი ფრანგი სწავლული ოგიუსტ კონტი. კონტს მიაჩნდა, რომ ახალი მეცნიერება საზოგადოებას, როგორც სტრუქტურულ ორგანიზმს, ისე უნდა განიხილავდეს, რომლის ყოველი უჯრედის შესწავლა საზოგადოების კეთილდღეობასა და პროგრესს უნდა ემსახურებოდეს. იგი „ნესრიგისა და პროგრესის“ პრინციპის მომხრე იყო, რომელიც მას, ფიზიკის ანალოგიით, წარმოდგენილი ჰქონდა, როგორც საზოგადოების ყოველი ელემენტის სიმეტრიული და განონასწორებული მდგომარეობა. ხოლო სოციოლოგია, მის მიხედვით, ეს არის ცოდნა საზოგადოების შესახებ, რომელიც, პირველ რიგში, ადამიანებს შორის ურთიერთობათა ოპტიმიზაციისთვისაა აუცილებელი. ამასთან დაკავშირებით სოციოლოგიას იგი ორ ძირითად ნაწილად: სოციალურ დინამიკად და სოციალურ სტატიკად ყოფდა. სოციალური სტატიკა საზოგადოების ანატომიას მოგვაგონებს. ის საზოგადოების აღნაგობას შეისწავლის, იმას აანალიზებს, თუ როგორ აიგება საზოგადოებრივი მთელი სხვადასხვა სტრუქტურული ელემენტისაგან.

ყველაზე მარტივ სოციალურ ერთეულად მას ოჯახი წარმოედგინა. ოჯახი კონტისთვის საზოგადოების მინიატიურული მოდელია; სოციალური დინამიკა საზოგადოების ფიზიოლოგიას წარმოადგენს. ის საზოგადოების ცვლილებებსა და ამ ცვლილებათა კანონზომიერებებს შეისწავლის. სოციოლოგიის, როგორც დამოუკიდებელი მეცნიერების, დაფუძნებას ემსახურება კონტის „სამი სტადიის კანონი“. „კონტის მახვილმა თვალმა კარგად შენიშნა თავისი თანამედროვე ეპოქის სილუეტები და საინტერესოდაც გადმოგვცა ეს სიახლეები. მან უშეცდომოდ აღწერა ღირებულებათა გადაფასება და საზოგადოების სტრუქტურული შეცვლა; იწინასწარმეტყველა მეცნიერებისა და ტექნიკის ხანა, ბიზნესის ცივილიზაცია, პი-

როვნების ქრობა მასაში და მისი ანონიმური ცხოვრება. კონტმა სოციოლოგიას დიდი მომავალი უნინასწარმეტყველა, რაც გამართლდა კიდეც. სოციოლოგია, საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა მსგავსად, პოზიტიური ფაქტების შემსწავლელი მეცნიერებაა, ამიტომაც შემთხვევითი არ არის ის ფაქტი, რომ თავდაპირველად მას სოციალური ფიზიკა ერქვა.

სოციოლოგიის დამოუკიდებელ მეცნიერებად ჩამოყალიბებაში დიდი როლი მისმა ინგლისელმა კლასიკოსმა ჰერბერტ სპენსერმა შეასრულა. დარვინის ევოლუციონისტური თეორიის გავლენით მან საზოგადოება ცოცხალ ორგანიზმს შეადარა. სპენსერის აზრით, საზოგადოება განვითარებადი ორგანული მთელია, რომელიც უფრო მეტად რთულია, ვიდრე მისი შემადგენელი ნაწილების უბრალო ჯამი. სპენსერმა საზოგადოების სისტემურ თეორიას დაუდო სათავე. სოციოლოგია, სპენსერის თანახმად, საზოგადოების განვითარების პროცესების შემეცნებაა, რომლის მიზანი სოციალური ჰარმონიის მიღწევაა. სპენსერიდან მომდინარეობს თანამედროვე სოციოლოგიაში პოპულარული იდეა იმის შესახებ, რომ საზოგადოების განვითარება „პროგრესს“ არ ნიშნავს ყოველთვის.

სოციოლოგიის ფუძემდებლებს შორის ყველაზე მნიშვნელოვანი ფიგურა მაქს ვებერია. მისმა სოციოლოგიაში კონცეფციამ თანამედროვე სოციოლოგიაზე უდიდესი გავლენა მოახდინა. მან ობიექტური და სხვადასხვა ღირებულებითი სისტემისაგან თავისუფალი სოციოლოგია შექმნა, ამისათვის თავის შრომებში დეტალურად განიხილა ღირებულებითი სისტემები და მათი განვითარების კანონზომიერებანი. ვებერის აზრით, სოციოლოგიის ძირითადი ცნება სოციალური მოქმედებაა, ამიტომ მის მიერ შექმნილ სოციოლოგიურ თეორიას „სოციალური მოქმედების თეორია“ ეწოდება. საზოგადოება მოქმედი სუბიექტების – აქტორების ერთობლიობაა, რომელთაგან თითოეული მათ მიერ დასახული მიზნების მიღწევისკენ მიისწრაფვის. აქტორთა ინტერესების კოოპერირების

შედგად კი სოციალური ჯგუფები და სოციალური ინსტიტუტები იქმნება. სხვა მეცნიერებათაგან სოციოლოგიას მისი შესასწავლი საგნისადმი განსაკუთრებული მიდგომა გამოარჩევს, რაც გაგების მეშვეობით სოციალური მოქმედების საზღვრის ნდომას გულისხმობს. ამის გამო ვებერი „გაგებითი სოციოლოგიის“ წარმომადგენელია. ფასდაუდებელია ვებერის მეცნიერული მემკვიდრეობა სოციალური მობილობის, რელიგიის, ქალაქის, ეკონომიკის, ხელოვნების, ძალაუფლების და, მთლიანობაში, თანამედროვე საზოგადოების სოციოლოგიურ ანალიზში. ვებერმა გაათავისუფლა სოციოლოგია ფილოსოფიური და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა გავლენისაგან და განვითარების თანამედროვე გზაზე დააყენა.

ჩვეულებრივ, ვებერთან ერთად მოიხსენიება გერმანული სოციოლოგიის კლასიკოსი კარლ მარქსი. მარქსი თანამედროვე საზოგადოების ანალიზში შეუდარებელია. საკმაოდ სწორი აღმოჩნდა მისი პროგნოზი ბუნებისა და საზოგადოებისაგან ადამიანის გაუცხოების პრობლემასთან დაკავშირებით. სოციალური პროგრესის უმთავრესი მიზანი, მარქსის მიხედვით, ერთგანზომილებიანი ადამიანის – „ჰომო ეკონომიკუსის“ ფორმირებაა, მაგრამ ამ მიზნის მისაღწევად მარქსის მიერ განეული რეკომენდაციები საკამათო და ხშირ შემთხვევაში მიუღებელი აღმოჩნდა. მარქსმა საზოგადოება და ადამიანი ისტორიული განვითარების პროდუქტად გამოაცხადა, როგორც დინამიკურად განვითარებადი სტრუქტურა. მან აჩვენა სოციალური უთანასწორობისა და სოციალური კონფლიქტების მიზეზები. შემდგომში მარქსის იდეების ექსპერიმენტირება მოხდა ე. წ. სოციალისტურ ქვეყნებში, რომლის შედეგები დღეს ყველასათვის ცხადია. მიუხედავად ამისა, თანამედროვე სოციოლოგიაში მარქსის იდეები თავიანთ გამოძახილს მაინც პოულობენ. მარქსმა დიდი გავლენა მოახდინა სოციოლოგიაზე. მისი როლი, როგორც კონფლიქტების თეორეტიკოსისა, როგორც ჩანს, მომავალშიც არსებითი იქნება.

სოციოლოგიის, როგორც საზოგადოების შემსწავლელი დამოუკიდებელი მეცნიერების, დაფუძნებაში ლომის წილი სოციოლოგიის ფრანგ კლასიკოსს ემილ დიურკემს ეკუთვნის. დიურკემის სოციოლოგიური კონცეფციის ამოსავალი პრინციპია სოციალური ფაქტის ცნება. სოციალურ ფაქტში იგულისხმება ადამიანთა მიკუთვნება სხვადასხვა ჯგუფისადმი, რელიგიური გაერთიანებისადმი, რომელთა საშუალებითაც ადამიანი სოციალური ბუნების მატარებელი ხდება. ისინი ადამიანისათვის გარეგანისა და მაიძულებლის როლს ასრულებენ, მაგრამ სხვაგვარად საზოგადოებაში ადამიანის არსებობა წარმოუდგენელია. სოციალური ფაქტის ცნებას დიურკემთან ეთანადება ინსტიტუტების ცნებაც, ამიტომ სოციოლოგიამ სოციალური ინსტიტუტები უნდა შეისწავლოს. სოციალური ინსტიტუტების ცნებაში მოაქცია მან „დანაშაულის“ ცნებაც.

1897 წელს დანერილ ნაშრომში „თვითმკვლევლობა“ დიურკემმა პირველმა გამოიყენა სოციოლოგიაში დღეს უკვე ფართოდ გავრცელებული ანომიის ცნება. ამ ნაშრომში მან ისეთი საზოგადოება აღწერა, რომელშიც ინდივიდებს არანაირი მყარი სახელმძღვანელო პრინციპები არა აქვთ იმის შესახებ, თუ როგორ მოექცნენ ერთმანეთს, რასაც დიურკემმა ანომია უწოდა. მსგავსი უნორმოზა, დიურკემის აზრით, არატრადიციული, თანამედროვე (მოდერნისტული) საზოგადოებისათვისაა დამახასიათებელი, სადაც კოლექტიურ ცნობიერებასა და სოციალურ სოლიდარობას ფასი აქვს დაკარგული. საზოგადოება მყარ ნორმატიულ ჩარჩოებში არსებობს, რომელთა მოშლა ანომიაა. ანომიის ცნების ორიგინალური გაგება აქვს ამერიკელ სოციოლოგს რობერტ მერტონს, რომელმაც იგი სოციალური სტრუქტურის ცნებას დაუკავშირა.

საინტერესოა აგრეთვე დიურკემის „რელიგიის სოციოლოგია“, „შრომის სოციოლოგია“, თვითმკვლევლობის სოციოლოგიური ანალიზი, რომლის თანახმად, თვითმკვლევლობა

ხშირია იმ სოციალურ ჯგუფებში, რომლებიც სოლიდარობისა და სოციალური კავშირების დაბალი ხარისხით გამოირჩევა. ამ შემთხვევაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ რელიგია და ოჯახი. დიურკემმა დიდი როლი შეასრულა მთელი რიგი სოციოლოგიური ცნებების შემუშავებასა და დახვეწაში. დიურკემი სოციოლოგიაში სოციოლოგიზმისა (სოციალურის ახსნა სოციალურით) და ფუნქციონალიზმის წარმომადგენელია.

სოციოლოგიის ფუძემდებლებს შორის გერმანელი სოციოლოგი ფერდინანდ თიონისი გამორჩეულია თავისი ორიგინალური სოციოლოგიური ნაშრომით „თემი და საზოგადოება“. მის მიხედვით, საზოგადოება ადამიანური ნების შედეგად შექმნილი სოციალური სინამდვილეა. სოციოლოგიის საგანია ადამიანური ნება, როგორც სოციუმის შემქმნელი უმთავრესი ფაქტორი. თიონისი ორგვარ ნებაზე ამახვილებს ყურადღებას: ბუნებრივი ნება თემის, ერთობის – „**Gemeinschaft**-ის“ საფუძველია, ხოლო რაციონალური ნება „**Gesellschaft**-ის“, საზოგადოების საფუძველია; პირველი მათგანი ტრადიციულ საზოგადოებას, მეორე კი თანამედროვე საზოგადოებას ახასიათებს.

ამ წიგნში თიონისი დიდი გულისტკივილით აღწერს ტრადიციული საზოგადოებისათვის დამახასიათებელი ერთობის დაკარგვასა და ადამიანის გახდომას უპიროვნო მასის წევრად, რომელსაც საზოგადოება ჰქვია. ადამიანებს შორის სითბოთი და სიყვარულით გამთბარი თემი თავისი უშუალო, ბუნებრივი და „პირველყოფილი“ ურთიერთობებით ისტორიას ჩაბარდა. ამიერიდან ასპარეზი საზოგადოებას ეკუთვნის, რომელშიც ყველაფერი გათვლილი და რაციონალიზებულია. დოსტოევსკის პერსონაჟის მსგავსად, რომელიც ამბობს, რომ „ქიმია მოდის, ძმაო, ქიმია“, თიონისსაც შეუძლია თქვას: „სოციოლოგია მოდის, ძმაო, სოციოლოგია!“ და ამით ახალი საზოგადოება იწინასწარმეტყველოს.

ვებერის „ჩრდილში“ თუკი ვინმეს ეწერა თავის გამოჩენა, ეს, პირველ რიგში, გეორგ ზიმელი იყო. იგი იმდენად დი-

დი მოაზროვნე და ორიგინალური სოციოლოგია, რომ ვებერის თანამედროვემ მაინც მოახერხა თავის დამკვიდრება სოციოლოგიის კლასიკოსთა და ფუძემდებელთა შორის. ზიმელი ეწინააღმდეგებოდა სოციოლოგიის პოზიტივიზმზე დამყარების მცდელობას. მისი აზრით, სოციოლოგიას საკუთარი ფორმალური საფუძვლები გააჩნია. ამის გამო ზიმელი ფორმალური სოციოლოგიის ფუძემდებლად არის მიჩნეული, რომელშიც მნიშვნელოვანი ადგილი დროთა განმავლობაში უცვლელ ლოგიკურ კავშირებსა და სტრუქტურებს უჭირავს. სოციოლოგიის საგანი, ზიმელის მიხედვით, საზოგადოების წევრებს შორის ურთიერთზემოქმედების („სოციაციის“) ფორმებია. ზიმელის სოციოლოგია სოციუმზე ინდივიდთა მხრიდან სუბიექტური სოციოკულტურული რეაგირების ანალიზია. მან დიდი როლი შეასრულა მოდის სოციოლოგიის, ფულის სოციოლოგიისა და პიროვნების სოციოლოგიის ფუძემდებლური პრინციპებისა და სოციოლოგიური მიდგომებისა და ახლებური ხედვების შემუშავებაში.

სოციოლოგიის სხვადასხვა მიმართულებისა და პრობლემის დამუშავებაში მნიშვნელოვანი წვლილი აქვთ შეტანილი სოციოლოგიის კლასიკოსთა მოწაფეებს, რომელთა შორის გამორჩეულია ვებერის მოწაფე, ცოდნის სოციოლოგიის ფუძემდებელი კარლ მანჰაიმი.

მანჰაიმის სოციოლოგიის ინტერესის საგანი იმის გარკვევა იყო, თუ რა გავლენას ახდენს სოციალური სიტუაციების ცვლილება სულიერ სამყაროზე. მანჰაიმის მიერ სწრაფადცვალებად სოციალურ სინამდვილეში სოციალური ჯგუფების ბედის შესწავლა შემდგომში ახალი სოციოლოგიური იდეებისა და თეორიების საფუძველი გახდა.

თუკი კლასიკური სოციოლოგიის აკვანი ევროპაში დაირწა, თამამად შეიძლება ითქვას, რომ არაკლასიკური, თანამედროვე სოციოლოგიის სამშობლო ამერიკის შეერთებული შტატებია. ამერიკული საზოგადოების განვითარების ტემპებ-

მა და იქ მიმდინარე სოციალურმა ცვლილებებმა მრავალი სოციალური პრობლემა წარმოშვა, რომლებიც გადაჭრას მოითხოვდა. ამ ამოცანებთან და პრობლემებთან ჭიდილმა დიდი სახელი და აღიარება მოუტანა სოციოლოგიას. თანამედროვე სოციოლოგია, ფაქტობრივად, ამერიკული მოვლენაა.

ამერიკაში სოციოლოგიას პირველი გზა ლესტერ უორდმა გაუკვალა თავისი ნაშრომით „დინამიური სოციოლოგია“. მანვე შექმნა „სოციოლოგთა ამერიკული ასოციაცია“. მისთვის სოციოლოგია სოციალური ცვლილებების მექანიზმების შემსწავლელი მეცნიერებაა. ადრეული ამერიკული სოციოლოგიის წარმომადგენლებიდან უილიამ სამნერია ყველაზე მეტად ცნობილი. იგი სოციალური კონტროლის მექანიზმების ანალიზითაა გამორჩეული. სოციალური ჯგუფების ტიპოლოგიითაა ცნობილი ამავე პერიოდის ამერიკელი სოციოლოგი ჩარლზ ჰორტონ კული (1864-1929). 1921 წელს ამერიკელმა სოციოლოგებმა რობერტ პარკმა და ერნსტ ბერჯესმა სოციოლოგიის ისტორიის შემდეგი სახის ქრონოლოგიზაცია მოახდინეს:

- კონტისა და სპენსერის ეპოქა, როდესაც სოციოლოგია ფილოსოფიური შეფერილობის მატარებელი იყო და პროგრესისა და განვითარების შესახებ მეცნიერებას წარმოადგენდა;

„სოციოლოგიური სკოლების ეპოქა“, როდესაც სხვადასხვა სკოლის სახით წარმოდგენილი სოციოლოგიური აზროვნება საკუთარი კონცეფციისა და კვლევის საგნის განსაზღვრებას ცდილობდა;

XX ს-ის დასაწყისი – კონკრეტული სოციოლოგიური გამოკვლევების დასაწყისი.

შესაძლებელია ქრონოლოგიისათვის თანამედროვე სოციოლოგიის პერიოდის მიმატებაც, რომელიც ამერიკაში მეორე მსოფლიო ომამდე, ევროპაში კი ომის შემდგომი დროიდან იწყება. ამ დროის ამერიკულ სოციოლოგიაში არაერთი კაშკაშა ვარსკვლავის სახელია ცნობილი, რომელთა შორის არიან

პიტირიმ სოროკინი, ტალკოტ პარსონსი, რობერტ მერტონი და სხვები.

ჰარვარდის უნივერსიტეტის სოციოლოგიის პროფესორებს შორის სოციოლოგიის ერთ-ერთი გავლენიანი წამომადგენელი ტალკოტ პარსონსია. იგი თავისი „სოციალური მოქმედების თეორიითაა“ ცნობილი, რომელზეც ვებერის, დიურკემისა და ზიმელის გავლენა აშკარაა. მისი სოციოლოგიური თეორია ინდივიდუალური და სოციალური მოქმედების მექანიზმებს აღწერს, რომელთაც პარსონსი ურთიერთქმედებათა სისტემის სახეს აძლევს. ამისათვის მან სოციალური სისტემის მოდელი შეიმუშავა, რომელშიც მოქმედების სუბიექტი საკუთარ მოთხოვნილებებსა და მოლოდინებს სხვათა მოთხოვნილებებთან და მოლოდინებთან ათავსებს, ხოლო, თავის მხრივ, ეს მოთხოვნილებები და მოლოდინები ღირებულებათა ზოგად მოდელზეა ორიენტირებული. სოციალური მოქმედება გულისხმობს: 1) მოქმედების სუბიექტს (აგენტს), 2) მოქმედების მიზანს, 3) სამოქმედო სიტუაციას, რომლის პირობას სუბიექტის მიერ კონტროლირებადი საშუალებები მიეკუთვნება, 4) სუბიექტის ნორმატიულ ორიენტაციას ანუ სუბიექტის მიერ იმ საშუალებათა არჩევანს, რომლებიც ყოველ მოცემულ სიტუაციაში მიზნის მისაღწევადაა გამოსადეგი. ამ ოთხი ნიშნის გარეშე, პარსონსის აზრით, გაჭირდებოდა მოქმედების, როგორც ასეთის, რაციონალური აღწერა. პარსონსის ძირითადი სოციოლოგიური კონცეფციის მიხედვით, მოქმედება ყოველთვის სისტემას ქმნის, რომლის ანალიზი სოციალური მეცნიერების უპირველესი ამოცანაა. ამ ამოცანის შესასრულებლად პარსონსმა ისეთი რთული მოდელი ააგო, რომ სოციოლოგთა დაუცხრომელი კრიტიკა დაიმსახურა. თუმცა ის, რაც პარსონსთან დაკავშირებით აღვნიშნეთ, იმაზე მიაწინებებს, რომ სოციოლოგიამ დამოუკიდებელ მეცნიერებად ფორმირებამდე განვითარების ძალზე რთული გზა გაიარა. ამ გზაზე კი სოციოლოგიის არაერთი სახელოვანი წარმომადგენელი გამოჩნდა.

მათ შორის მნიშვნელოვანია იურგენ ჰაბერმასის, თეოდორ ადორნოს, ჩარლზ რაიტ მილსის, ირვინგ გოფმანის, პაროლდ გარფინკელის, ჰერბერტ მარკუზეს, ჟაკ დერიდას, პიერ ბურდიეს, ჟან ბოდრიარის, ნეილ სმელზერის, ენტონი გიდენსისა და სხვათა სახელები. სოციოლოგიის ფუძემდებელთა და ძველი და ახალი თაობის წარმომადგენელთა ზემოთ მოყვანილი რიგისათვის კიდევ არაერთი საინტერესო სახელის მიმატება შესაძლებელია.

სოციოლოგიაში კლასიკოსების სახელმა და დიდებამ მრავალი ისეთი საინტერესო მოაზროვნის სახელი დაჩრდილა, რომლებმაც გარკვეული წვლილი შეიტანეს სოციოლოგიის, როგორც მეცნიერების, ფორმირებაში. მათ რიცხვს მიეკუთვნება პირველი სოციოლოგი ქალი პარიეტ მარტინო. იგი სოციოლოგიის ე. წ. „კლასიკურ ეპოქაში“ მოღვაწეობდა, თუმცა მისი სახელი მრავალთათვის უცნობია დღესაც. ის, რა თქმა უნდა, კონტის, დიურკემის ან ვებერის დონის მოაზროვნე არ ყოფილა, მაგრამ მან მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა სოციოლოგიის პოპულარიზაციაში. ქალ სოციოლოგთა კოჰორტას მიეკუთვნებიან: მარგარეტ მიდი, მარიანა ვებერი, სუზენ ზონტაგი, ჯეინ ადამსი, ულრიკა მარია მაინჰოფი, ჰანა არენდი და სხვ.

ზოგადად შეიძლება ვთქვათ, რომ სოციოლოგიის ისტორია იყოფა კლასიკურ, თანამედროვე და პოსტთანამედროვე პერიოდებად.

აღსანიშნავია ისიც, რომ სოციოლოგიას, როგორც მეცნიერებას, თავისი მოკრძალებული, მაგრამ ძალზე საინტერესო ისტორია აქვს საქართველოში.

ოგიუსტ კონტის მიერ ტერმინ „სოციოლოგიის“ შემოღება

საყოველთაოდ გავრცელებულ ტერმინს „სოციოლოგია“ საინტერესო ისტორია აქვს. სოციოლოგიის მამას – ოგიუსტ კონტს იგი შემთხვევით არ დაურქმევია საზოგადოების შემსწავლელი მეცნიერებისათვის.

კონტი ხედავდა, რომ ახალი დროის ევროპაში მიმდინარე ცვლილებებს – სამრეწველო საზოგადოების ფორმირების პროცესს, რომელსაც უმტკივნეულოდ არ ჩაუვლია, ძველის სანაცვლოდ მეტაფიზიკურ-თეოლოგიური და სპეკულატური, ახალი ფილოსოფია სჭირდებოდა. ამ მიზნით მან შეიმუშავა პოზიტიური ფილოსოფია, როგორც ფაქტებისა და კანონთა ცოდნის დადებითი მთლიანი მეცნიერული სისტემა. საზოგადოების შესახებ ობიექტური მეცნიერება მან პოზიტიურ ფილოსოფიაზე დაამყარა. კონტის ვარაუდით, საზოგადოების შემსწავლელი ახალი მეცნიერება კაცობრიობისათვის ბედნიერების მომტანი უნდა ყოფილიყო. მასში ჩადებული მთავარი იდეა რაციონალური წესრიგი და პროგრესი იყო. კონტმა ამ მეცნიერებას თავდაპირველად „სოციალური ფიზიკა“ უწოდა (1822 წ. აპრილი. ტრაქტატი: „მეცნიერულ ნაშრომთა გეგმა საზოგადოების გარდასაქმნელად“), რამაც „სოციოლოგიის“ შემოღებამდე ერთგვარი სამუშაო ვარიანტის როლი შეასრულა. შემდგომში კონტმა იგი კონცეპტუალურად ახალი ტერმინით – „სოციოლოგიით“ შეცვალა, რასაც, რა თქმა უნდა, თავისი მიზეზები ჰქონდა. 1822 წლის აპრილში კონტმა თავისი მასწავლებლის სენ-სიმონის დავალებით მოამზადა „მრეწველთა კატეხიზმო“ და მესამე რვეული ტრაქტატისა – „მეცნიერულ ნაშრომთა გეგმა საზოგადოების გარდასაქმნელად“, რამაც პრინციპული უთანხმოება გამოიწვია მსცოვან მასწავლებელსა და ახალგაზრდა მოსწავლეს შორის. სწორედ აქ წამოაყენა კონტმა საზოგადოების შესახებ პოზიტიური მეცნიერების ახალი იდეა, რომელიც დაკვირვებაზე იქნება დამყარებული და საქმე ექნება არა

განყენებულ ცნებებთან, არამედ რეალურ ფაქტებთან. ამ ახალ მეცნიერებას ფიზიკის მსგავსად საზოგადოების ობიექტური კანონები უნდა შეესწავლა; სენ-სიმონი კი საზოგადოების შესახებ მეცნიერებას ორგანიზმების შესახებ ზოგადი მეცნიერების ანუ ფიზიოლოგიის ნაწილად განიხილავდა. სოციალური ორგანიზმების შესახებ ახალი მეცნიერება, კონტის მიხედვით, ცოდნის დამოუკიდებელ სფეროს მიეკუთვნება, რომელსაც მან „სოციალური ფიზიკა“ დაარქვა (*physique sociale*). კონტის თქმით, „სოციალური ფიზიკა ისეთივე პოზიტიური მეცნიერებაა, როგორიც სხვა ნებისმიერი, რომელიც დაკვირვებას ემყარება. მისი თავდაჯერებულობის წყარო რელობაა“. ამგვარად, კონტმა საერთო-ფუძიანი ტერმინებით სახელდებული მეცნიერების სამი სფეროს კავშირის იდეა ჩამოაყალიბა: ფიზიკის (ბერძნ. *Physis* – მეცნიერება ბუნების შესახებ), ფიზიოლოგიისა (მეცნიერება ბუნებრივი ორგანიზმების შესახებ) და სოციალური ფიზიკის (მეცნიერება საზოგადოების ანუ სოციალური ორგანიზმების შესახებ). მათი საგანი თანდათანობით რთულდება. კონტმა მეცნიერებათა იერარქიის მწვერვალზე სოციალური ფიზიკა მოათავსა, როგორც ცოდნის ყველაზე რთული დარგი. 1825 წელს მან კიდევ უფრო გაამყარა „სოციალური ფიზიკის“ იდეა თავის სტატიაში: „ფილოსოფიური მსჯელობა მეცნიერებისა და მეცნიერთა შესახებ“. „სოციალური ფიზიკა, – წერდა იგი, – ეს არის მეცნიერება, რომლის ნამდვილი მიზანი სოციალური მოვლენების შესწავლაა. ამ მოვლენებს იგი იმგვარად განიხილავს, როგორც ასტრონომია, ფიზიკა, ქიმია და ფიზიოლოგია – თავის შესასწავლ საგანს“.

კონტი 1825 წლის აპრილში პარიზის პოლიტექნიკურ კოლეჯში კითხულობს თავის ცნობილ „პოზიტიური ფილოსოფიის კურსს“. კურსი 72 ლექციისაგან შედგებოდა (1826-1827 წწ.). ორ შესავალ თემასთან ერთად იგი სამ დიდ ნაწილად იყო დაყოფილი: 1) მათემატიკა; 2) მეცნიერება მატერიალური სხეულების შესახებ: ასტრონომია, ფიზიკა, ქიმია და 3) მეცნი-

ერება ორგანიზმების შესახებ: ფიზიოლოგია, სოციალური ფიზიკა. მიღებული სალექციო გამოცდილების შედეგად 1828 წელს კონტმა ზემოხსენებული კურსის დეტალიზებული გეგმა შეადგინა, რომელიც უკვე 50 ლექციისაგან შედგებოდა. ამ შემთხვევაში მან კიდევ უფრო დახვეწა კურსის ის ნაწილი, რომელიც სოციალურ ფიზიკას შეეხებოდა, კერძოდ, მას დაუმატა შემდეგი ნაწილები: შესავალი, მეთოდი; ცოდნა ანუ საკუთარი თეორია.

1835 წელს კონტი თავის მიერ შემოღებული ტერმინის – „სოციალური ფიზიკა“ – „უზურპაციის“ ფაქტს აწყდება. ცნობილი ბელგიელი მათემატიკოსი და სტატისტიკოსი ადოლფ კეტლე (სოციოლოგიაში სტატისტიკური სკოლის წარმომადგენელი) წერს წიგნს: „ადამიანის უნარების განვითარების შესახებ ანუ სოციალური ფიზიკის ცდები“. ამ წიგნში კეტლემ „საშუალო სტატისტიკური ადამიანის“ კონცეფცია წარმოადგინა, რომელმაც სოციოლოგების კრიტიკა დაიმსახურა, განსაკუთრებით დიურკემისა. ლაზარსფელდის თქმით, კეტლეს წარმოდგენაც არ ჰქონდა იმის შესახებ, რომ მისი სოციოლოგიური შეხედულებები დიდად სცდება იმ მათემატიკური მოდელების ფარგლებს, რომლებიც მან შეიმუშავა. კეტლეს მოთხოვნა იყო სოციალური რეალობის მათემატიკური მეთოდებით შესწავლა. მან საფუძველი ჩაუყარა მორალურ სტატისტიკას და იმ დროისათვის ინგლისში პოპულარულ „პოლიტიკურ არითმეტიკას“ (ჯ. გრუანტი, ვ. პეტი, ე. ჰალეი). გაეცნო რა თავის მიერ შემოღებული ტერმინის თავისთვის უკვე არასასურველ ინტერპრეტაციას, კონტმა არათუ დაიცვა საკუთარი პრიორიტეტი ტერმინის კონსტრუირების საქმეში, არამედ არსობრივად განავითარა იგი ან უკვე ახალი ტერმინის „სოციოლოგია“ შემოღებით. 1839 წლის მარტში თავისი ლექციების კურსის VI ტომში (46-51 ლექციები) მან სოციალური ფიზიკა სოციოლოგიით – *sociologie* – შეცვალა. 1839 წლის მარტი ტერმინ „სოციოლოგიის“ დაბადების თარიღად შეიძლება მივიჩნიოთ (Comte, Auguste. Cours de

philosophie positive. Tomr Quatrieme contenant partie dogmatique de la philosophic sociale. 5e edition (Identique a la premiere). Paris. 1894).

ტერმინ „სოციოლოგიის“ შემოღებასთან დაკავშირებით კონტის არგუმენტები ასეთი იყო: 1) ლინგვისტური: ბევრად უმჯობესია ახალი მეცნიერების სახელწოდების ერთი სიტყვით და ისიც არსებითი სახელით აღნიშვნა. თუმცა აღნიშნული მცდელობა გარკვეული რისკის შემცველიც კი იყო, რადგანაც კონტის მიერ კონსტრუირებული სიტყვა ორი სხვადასხვა ენიდან იყო აღებული: ლათინურიდან – *Soci (etas)* და ბერძნულიდან – *Logos*, რაც სიტყვათშედგენის მკაცრი წესების დარღვევაა, მაგრამ კონტის ეს მცდელობა ილბლიანი გამოდგა. გარდა ამისა, კონტის მიერ შედგენილ მეცნიერებათა კლასიფიკაციაში მარჯვედ ჩაჯდა ტერმინი „სოციოლოგია“, რომელიც „სოციალურ ფიზიკასთან“ შედარებით უფრო მეტი კომპლემენტურობით გამოირჩევა, თანაც კარგად ჟღერს – „ბიოლოგია-სოციოლოგია“. 2) მეორე არგუმენტი უფრო სერიოზულია. მის მიხედვით, კეტლესთან კონტის „სოციალურმა ფიზიკამ“ სხვა შინაარსი შეიძინა. იგი ინდივიდის სოციალურ-დემოგრაფიული მახასიათებლის როლში მოგვევლინა, ხოლო სოციალური პარამეტრები „საშუალო ინდივიდის“ რაოდენობრივ მაჩვენებლებთან იქნა გათანაბრებული. კონტს კი სხვა ამოცანა ჰქონდა გადასაჭრელი: მას უნდა დაეფუძნებინა ახალი მეცნიერება – სოციოლოგია, საზოგადოების, როგორც მთლიანი ორგანიზმის, როგორც მთელის, შესახებ პოზიტიური მეცნიერება. შემდგომში კონტმა ამ ახალი მეცნიერების სახელწოდება შესაბამისობაში მოიყვანა საზოგადოების შესახებ თეორიასთან, მეთოდოლოგიასთან, კვლევის ობიექტთან და საგანთან. მომდევნო 48 ლექციაში ამ ახალი ტერმინის მეშვეობით მთელი რიგი სოციოლოგიური ცნებების კონსტრუირება მოახდინა. ეს ცნებებია: სოციოლოგიური მეცნიერება, სოციოლოგიური კანონი, სოციოლოგიური გამოკვლევა, სტატიკური სოციოლოგია და სოციალური სტატიკა, დინამიკური სოციოლოგია და სოციალური დინამიკა, სოციალური

განვითარება, სოციოლოგიის მეცნიერული მეთოდები: უბრალო დაკვირვება, სოციოლოგიური დაკვირვება, სოციოლოგიური დემონსტრაციის მეცნიერული ძალმოსილება, შედარება, სოციოლოგიური შედარება, შედარებითი მეთოდი სოციოლოგიაში, ისტორიული მეთოდი სოციოლოგიაში, სოციოლოგიური ანალიზი. ამ ცნებებზე საავტორო უფლება სოციოლოგიის მამას ეკუთვნის.

მეცნიერების ამა თუ იმ სფეროს წარმომადგენლები თავიანთი მიღწევებით იმკვიდრებენ სამარადისო სახელს საკაცობრიო აზროვნების ისტორიაში. სოციოლოგიის, როგორც მეცნიერების ახალი დარგის, შექმნით კონტმა საკუთარი სახელი სამუდამოდ ჩაწერა მსოფლიო მეცნიერების ისტორიაში. თავდაპირველად ახალი ტერმინი ძალიან მალე დამკვიდრდა საფრანგეთში, შემდეგ კი – სხვა ქვეყნებში. იგი აღიარეს სოციოლოგიის სხვა დიდმა კლასიკოსებმა: ჰერბერტ სპენსერმა და ფერდინანდ თიონისმა. რომ არა კონტი, ალბათ სხვა ვინმე გააკეთებდა ამ საქმეს, მაგრამ მეცნიერების ისტორიისათვის მხოლოდ ის ფაქტია ცნობილი, რაც კონტმა გააკეთა.

„ადამიანთა შესწავლა ფიზიკური სამყაროს მოვლენათა შესწავლისაგან განსხვავებულია, ამიტომ სოციოლოგია ისე არ უნდა მივიღოთ, როგორც ბუნებისმეტყველება. ბუნებრივი ობიექტებისაგან განსხვავებით ადამიანები საკუთარ მოქმედებაში საზრისსა და მიზანს ღებენ და მოფიქრალი არსებები არიან. ჩვენთვის შეუძლებელია საზოგადოებრივი ცხოვრების ზუსტი აღწერა მანამ, სანამ ადამიანური მოქმედების კონცეფციებს არ ავხსნიო“.

ნეილ სმელზერი

თავი III

სოციოლოგიური ცოდნის სტრუქტურა. მიკრო- და მაკროსოციოლოგია. სოციოლოგიის ადგილი მეცნიერებათა სისტემაში

სოციოლოგიური ცოდნა ერთმანეთთან ორგანულ კავშირში მყოფი სამი სტრუქტურული ერთეულისაგან შედგება. ესენია: ზოგადი სოციოლოგია, ემპირიული სოციოლოგია და საშუალო დონის სოციოლოგიური თეორიები. განვიხილოთ თითოეული მათგანი ცალ-ცალკე.

სოციოლოგიის, როგორც დამოუკიდებელი მეცნიერული დისციპლინის, ზოგადთეორიულ ნაწილს ზოგადი სოციოლოგია წარმოადგენს. იგი იმ სოციალურ კანონზომიერებებსა და პირობებს ადგენს, რომლებიც საერთო, არსებითი და განმეორებადია ნებისმიერი ტიპის საზოგადოებისათვის, მიუხედავად იმისა, თუ რომელ ეპოქას მიეკუთვნება ან განვითარების რა სტადიაზეა. სოციოლოგიური ცოდნის სხვა შემადგენელი ნაწილებისადმი ზოგადი სოციოლოგია პარადიგმატული და მსოფლმხედველობრივი ფუნქციების მატარებელია. ზოგად სოციოლოგიურ პრინციპებსა და პარადიგმებზე (სოციოლოგი-

ური პარადიგმა სოციოლოგიის, როგორც მეცნიერების, თეორიულ-მეთოდოლოგიურ საფუძვლებს და ამოსავალ, ფუძემდებლურ პრინციპებს გულისხმობს, რომელთა უმრავლესობა ორ ნაწილად: მიკრო- და მაკროსოციოლოგიად იყოფა. თითოეულ მათგანს სოციალური რეალობის განსხვავებული წარმოდგენა აქვს) დაყრდნობით იკვეთება სოციალური სინამდვილის ემპირიული საზღვრები, მოპოვებული ინფორმაციის ანალიზისა და განზოგადების სწორი პარამეტრები და სხვა. ზოგადი სოციოლოგიის საშუალებით ადვილი ხდება სხვადასხვა საზოგადოებრივი სისტემების სოციალური არსის შეცნობა, თანამედროვე საზოგადოებაში მიმდინარე პროცესების განჭვრეტა და სამომავლო ამოცანების დასახვა.

ემპირიული ანუ გამოყენებითი სოციოლოგია პირველადი სოციოლოგიური ინფორმაციის მოპოვების მეთოდური და ტექნიკური საშუალებების ერთობლიობას გულისხმობს. იგი დამოუკიდებლობის საკმაოდ მაღალი ხარისხის მქონე სოციოლოგიური ცოდნაა. ხშირად მას გამოყენებით სოციოლოგიას ან სულაც სოციოგრაფიასაც ეძახიან. ეს უკანასკნელი სოციოლოგიური ცოდნის ამ დონის დესკრიფციული (აღწერითი) ბუნების მანიშნებელია, რაც მას ნამდვილად აქვს.

ნებისმიერი სახის ემპირიული სოციოლოგიური გამოკვლევა საზოგადოების ან მისი ფუნქციონირების ზოგადი კანონების შესწავლას კი არა, კონკრეტულ დროსა და სივრცეში რომელიმე კონკრეტული სოციალური პრობლემის გამოვლენასა და გადაწყვეტას ემსახურება. ამგვარად მოპოვებული ინფორმაცია რომელიმე დარგის ან მიმართულების სოციოლოგიური თეორიის სახით იყრის ხოლმე თავს, რომელთაც დღეს „საშუალო დონის თეორიებად“ მოიხსენიებენ.

„საშუალო დონის თეორიების“ ცნება სოციოლოგიაში რობერტ მერტონმა შემოიტანა. ამით ის იმ თეორიებს აღნიშნავს, რომლებსაც სოციოლოგიური ცოდნის სტრუქტურაში შუალედური პოზიცია უკავიათ. ისინი არც ზოგადობისა და

არც ემპირიულობის დიდი ხარისხით არ გამოირჩევა. საშუალოს ცნების შემოტანით მერტონმა ხაზი გაუსვა ამ თეორიების „მოქმედებათა რადიუსს“, მისი მოქმედების საზღვრებს და არა პირდაპირი გაგებით „საღლაც შუაში მდებარეს“. საშუალო დონის თეორიებს მიეკუთვნება:

- სოციოლოგიური კონცეფციები, რომლებიც მეცნიერებათა მიჯნაზე ყალიბდება, მაგალითად, სამართლის სოციოლოგია, მედიცინის სოციოლოგია, მართვის სოციოლოგია და სხვ.

- ინსტიტუციონალური სოციოლოგიის სხვადასხვა სფერო, რომლებიც სოციალური ცხოვრების ორგანიზაციის მყარი ფორმების კვლევებთანაა დაკავშირებული, მაგალითად, რელიგიის სოციოლოგია, ოჯახის სოციოლოგია და სხვ.

- სოციალური ცხოვრების ისეთი ცალკეული სფეროების შემსწავლელი თეორიები, როგორებიცაა აგრარული სოციოლოგია, ურბანსოციოლოგია და სხვ.

სოციოლოგიური ცოდნის სტრუქტურაზე საუბარი არ იქნება სრულყოფილი, თუკი მის ისეთ შემადგენელ ნაწილზე არ გავამახვილებთ ყურადღებას, როგორიც მიკრო- და მაკროსოციოლოგიაა.

რეალურად ჩვენი სოციალური ცხოვრება სოციუმის ორ განზომილებაში მიმდინარეობს, ჩვენ ერთდროულად ორი სოციალური სამყაროს წარმომადგენლები ვართ. მაგალითად, ჩვენი ყოველდღიური ცხოვრება: უნივერსიტეტში სიარული ან ბიბლიოთეკაში წიგნების კითხვა, მეგობრებთან ან ნათესავებთან ურთიერთობა და სხვა მიკროსოციოლოგიური ანალიზის სფეროს განეკუთვნება, თუმცა ამასთანავე ჩვენ ამა თუ იმ საზოგადოებას ვეკუთვნი, უფრო დიდი სოციალური ჯგუფის წევრები ვართ, რაც, თავის მხრივ, მაკროსოციოლოგიური კვლევის საგანია.

მაკროსოციოლოგია მთელი საზოგადოების ან დიდი სოციალური ჯგუფების, მაკროსოციალური სტრუქტურებისა და

სისტემების (ეკონომიკური სისტემა, პოლიტიკური სისტემა და სხვა) თეორიულ და ემპირიულ სოციოლოგიურ კვლევას ნიშნავს. მაკროსოციოლოგიას მიაკუთვნებენ ისეთ გავლენიან და სოლიდურ სოციოლოგიურ თეორიებს, როგორებიცაა: სტრუქტურული ფუნქციონალიზმი (დიურკემი, პარსონსი, მერტონი და სხვა), კონფლიქტების თეორია (დარენდორფი, მარქსი და სხვ.), სოციალური სისტემების თეორია (ნიკლას ლუმანი და სხვ.) და ა. შ. ამ რიგის თეორიებს ეკუთვნის აგრეთვე სოციალურ ცვლილებათა თეორიები, მაგალითად, პიტირიმ სოროკინის სოციოკულტურული დინამიკის თეორია, პროგრესისა და საზოგადოების ციკლური განვითარების თეორიები და სხვ.

მიკროსოციოლოგია სოციოლოგიური ცოდნის ის სფეროა, რომელსაც ადამიანებს შორის ურთიერთმიმართებისა და ურთიერთზემოქმედების შემსწავლელი თეორიები და სოციოლოგიური კვლევები მიეკუთვნება. უმთავრესი მიკროსოციოლოგიური კითხვა ჩვენს ყოველდღიურ ცხოვრებასა და მოქმედებაზე აკეთებს აქცენტს. მიკროსოციოლოგიური თეორიები: მაქს ვებერის გაგებითი სოციოლოგია, ჯორჯ ჰომანსისა და პიტერ ბლაუს სოციალური გაცვლის თეორია, ჯორჯ ჰერბერტ მიდის სიმბოლური ინტერაქციონიზმი, ალფრედ შიუსის სოციალური ფენომენოლოგია, ირვინგ გოფმანის სოციალური დრამატურგია, ჰაროლდ გარფინკელის ეთნომეთოდოლოგია და სხვ.

მიკროსოციოლოგიის ფარგლებში განიხილება პიროვნების სოციალიზაციის, სოციალური მოქმედებისა და მცირე სოციალური ჯგუფის პრობლემები. საზღვრები მიკრო- და მაკროსოციოლოგიას შორის საკმაოდ პირობითია, თუმცა შესასწავლი სინამდვილისადმი მსგავსი მიდგომა მეთოდოლოგიურად გამართლებულია. პოლონელი სოციოლოგის იან შჩეპანსკის თანახმად, სოციოლოგია იმ ძალებს გამოავლენს და შეისწავლის, რომლებიც საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა

სფეროში მოქმედებენ და გავლენას ახდენენ როგორც დიდ, ისე მცირე სოციალურ ჯგუფებზე.

მიკროსოციოლოგია		მაკროსოციოლოგია	
ინდივიდუალური დონე	ჯგუფური დონე	სოციალური სისტემის დონე	
ურთიერთზემოქმედება, სოციალური როლები	პირველადი ჯგუფები, პიროვნებათშორისი ურთიერთობები ჯგუფებსა და ინსტიტუტებში, ჯგუფთაშორისი ურთიერთობები	სოციალური ორგანიზაციის ზოგადი მოდელი, საზოგადოება და დიდი სოციალური გაერთიანებები	

სოციოლოგიის ადგილი მეცნიერებათა სისტემაში

სოციოლოგია, როგორც საზოგადოების შემსწავლელი მეცნიერება, საკუთარ ადგილს იკავებს მეცნიერებათა სისტემაში. შესასწავლი საგნის მიხედვით, ზოგადად მეცნიერება და მეცნიერული ცოდნა სამ დიდ ნაწილად შეიძლება დაიყოს: ბუნება და ბუნებისმეცნიერული ცოდნა (ფიზიკა, ქიმია, ბიოლოგია და სხვ.), საზოგადოება და საზოგადოების შესახებ ცოდნა (ისტორია, სოციოლოგია, ეკონომიკა, პოლიტოლოგია და სხვ.) და აზროვნება და აზროვნების შესახებ ცოდნა (მაგალითად, ლოგიკა და სხვ.); გარდა ამისა, მეცნიერებათა კლასიფიკაციის მრავალი მოდელია ცნობილი, მაგრამ ამჟერად ჩვენ მეცნიერებათა კლასიფიკაციის კონტისეულ მოდელზე გავამახვი-

ლებთ ყურადღებას, იქიდან გამოდინარე, რომ კონტმა მასში განსაკუთრებული ადგილი სოციოლოგიას მიაკუთვნა.

კონტმა თავის კლასიფიკაციაში მხოლოდ თავის მიერ ძირითადად მიჩნეული მეცნიერებები შეიყვანა. მაგალითად, ბოტანიკასთან და ზოოლოგიასთან შედარებით კონტმა ძირითად მეცნიერებად ბიოლოგია მიიჩნია, რადგანაც ის სიცოცხლის ზოგად კანონებს შეისწავლის, ხოლო ბოტანიკა და ზოოლოგია სიცოცხლის კონკრეტულ გამოვლინებებს აღწერენ. ამ პრინციპით კონტმა სულ 6 ძირითადი მეცნიერება დაასახელა, რომელთაგან პირველი – მათემატიკა, ხოლო უკანასკნელი – სოციოლოგიაა. შუაში იმყოფება ასტრონომია, ფიზიკა, ქიმია და ბიოლოგია. მეცნიერებათა ამგვარი განლაგების საფუძველი სიმარტივე და ზოგადობაა. ამ შემთხვევაში სოციოლოგიის მამა მოქმედებდა პრინციპით, რომლის მიხედვითაც, „რაც უფრო მარტივია, მით უფრო ზოგადია ყოველივე და, პირიქით, რაც უფრო რთულია, მით უფრო კერძოა იგი“. სოციოლოგია რთული მეცნიერებაა, რადგანაც მისი საგანია საზოგადოება, რომელიც სხვა მეცნიერებათა საგნებთან შედარებით რთულია.

ასტრონომიის შესწავლას წინ მათემატიკა უნდა უსწრებდეს, რადგანაც ციურ სხეულთა მოძრაობას ვერ გავიგებთ რაციონალური მექანიკის გარეშე. ფიზიკის ცოდნა ასტრონომიის ცოდნას გულისხმობს, რადგანაც მინიერი სხეულები, რომელთაც ფიზიკა შეისწავლის, ციურ სხეულებზე არიან დამოკიდებული, – მიაჩნია კონტს. ფიზიკას ქიმია მოსდევს, რადგანაც ფიზიკა აძლევს ზოგად კანონებს ქიმიას, რომლის საგანი სხეულთა შედგენილობის ცვლილებაა. ქიმიაზეა დამოკიდებული ბიოლოგია, რომლის საგანია სასიცოცხლო პროცესები, რომლებიც ქიმიური პროცესების სპეციფიკურ მოვლენებს წარმოადგენენ, ვინაიდან სიცოცხლე ორგანიზმის გარემოსთან შეგუებაა. ბიოლოგიის ერთ-ერთ ნაწილად კონტმა ფრენოლოგია – ტვინზე მოძღვრება დაასახელა.

ბიოლოგია კანონებს აძლევს სოციოლოგიას, რომლის საგანი საზოგადოებაა. სოციოლოგია უშუალოდ ბიოლოგიაზეა დამყარებული, ხოლო მისი მეშვეობით – სხვა დანარჩენ მეცნიერებებზე. სოციოლოგიის მიზანია საზოგადოებრივი ცხოვრების პროცესების გაგება, როგორც ბიოლოგიური პროცესების ნაირსახეობისა. კონტს თუ დავუჯერებთ, სოციოლოგია საზოგადოების ბიოლოგიაა და მისგან შესასწავლი საგნით განსხვავდება. თუ ბიოლოგია ცალკეულ ადამიანს, როგორც ცოცხალ არსებას, შეისწავლის, სოციოლოგია ადამიანთა კრებულს შეისწავლის; მისი საგანია ადამიანი, როგორც საზოგადოებრივი ცხოვრების სუბიექტი ანუ სოციალური არსება, საზოგადოებრივი ცხოველი, როგორც მას არისტოტელე უწოდებდა („ძოონ პოლიტიკონ“ – რაც ადამიანის სოციალურ ბუნებაზე ყურადღების გაამახვილებას, რადგანაც, რომ არა საზოგადოებრივი ბუნება ადამიანისა, ის ვერ იქნებოდა პოლიტიკური არსება, რაც იმას ნიშნავს, რომ სოციალური წინ უსწრებს პოლიტიკურს და მის საფუძველს წარმოადგენს. სოციოლოგიის პრიმატი სხვა საზოგადოებრივ მეცნიერებათა შორის ალბათ აქედან მომდინარეობს).

კონტი ამბობს: რომ გაიგო, რა არის სოციალური „ცხოველი“, უნდა იცოდეს, რა არის ბიოლოგიური ცხოველი. ამიტომ სოციოლოგი, რომლის კვლევის საგანია საზოგადოებრივი „ცხოველი“, თავის მიზანს ვერ მიაღწევს, თუ ბიოლოგია არ იცის, რაც კონტის მიერ მოცემული მეცნიერებათა კლასიფიკაციის სერიოზული ნაკლოვანებაა, რადგანაც დღეს ყველამ იცის, რომ სოციალური კანონები ბიოლოგიურზე არ დაიყვანება, ხოლო, თავის მხრივ, ბიოლოგიური კანონი საზოგადოების კანონად ვერ გამოდგება. ეს ჭეშმარიტება ალბათ კონტსაც კარგად ესმოდა, მაგრამ მას ამ შემთხვევაში სხვა მიზანი ამოძრავებდა, კერძოდ, სოციოლოგია ბუნებისმეცნიერების მსგავსად საზოგადოების შემსწავლელ ზუსტ და კერძო მეცნიერებად ჩამოყალიბებულიყო. თუმცა ერთი რამ ფაქტია: კონტის მეცნიერებათა სისტემაში მთავარი ადგილი სოციოლოგიას უჭირავს, რომელიც სოცია-

ლურ მოვლენათა ფიზიკა, ანუ სოციალური ფიზიკაა. იგი იმავე მეთოდებით იკვლევს საზოგადოებას, რა მეთოდებითაც ფიზიკა – ბუნებას. უმთავრესი მოთხოვნა, რაც სოციოლოგიას კონტრანუყენა, არის სიზუსტე. დღევანდელი ემპირიული სოციოლოგია ამ მოთხოვნას მაქსიმალურად არა, მაგრამ ნაწილობრივ მაინც ასრულებს, რის გარანტიასაც ემპირიული კვლევის მეთოდიკა და მეთოდოლოგია იძლევა.

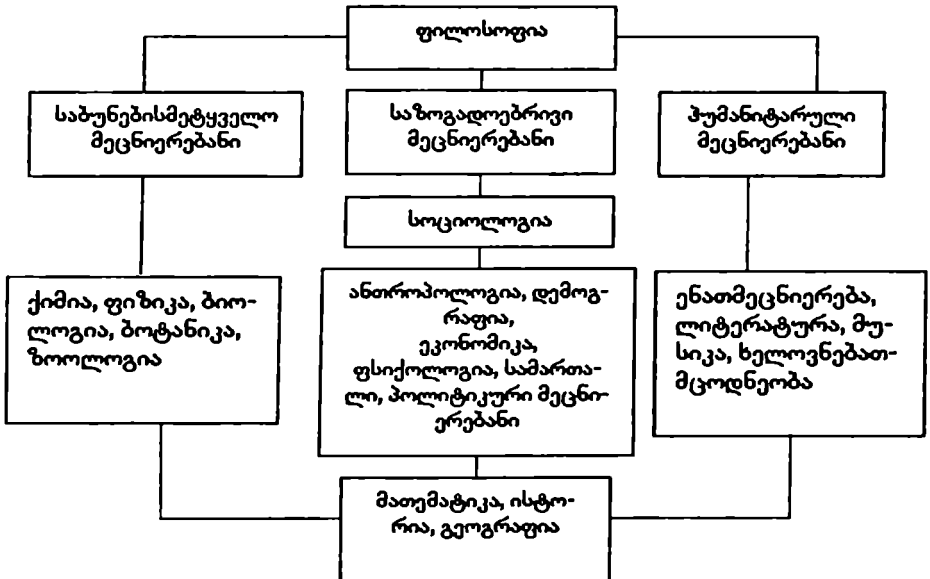
საკუთარი კვლევის სფეროებით სოციოლოგია ერთ-ერთი ყველაზე ფართო დიაპაზონის მქონე მეცნიერებაა სხვა საზოგადოებრივ მეცნიერებათა შორის. იგი მეთოდოლოგიურ საფუძვლებს უქმნის სხვა საზოგადოებრივ მეცნიერებებს, რომლებიც, თავის მხრივ, განსჯისა და განზოგადებისათვის აუცილებელ მასალას აწვდიან სოციოლოგიას. სხვა მეცნიერებებთან ამგვარ ურთიერთობას თავისი სპეციფიკა გააჩნია, რაც, თავის მხრივ, აქტუალურს ხდის საკითხს სოციოლოგიის ადგილისა და როლის შესახებ მეცნიერებათა სისტემაში. კონტის სისტემის მსგავსად, საკუთარი უნივერსალურობით სოციოლოგია ცენტრალურ ადგილს იკავებს საზოგადოებრივ მეცნიერებათა სისტემაში. ფაქტობრივად, არ არსებობს საზოგადოებრივი ცხოვრების სფერო, რომელშიც არ აღწევს იგი. ამის გამო სოციოლოგია მრავალ ცალკეულ დარგად სპეციალიზდება და ეს პროცესი დღესაც დასრულებული არ არის.

სოციალურ მეცნიერებებს შორის ზოგიერთი მათგანი, საკუთარი კვლევის საგნიდან ან მეთოდებიდან გამომდინარე, ძალზე ახლოს არის სოციოლოგიასთან, ამიტომ მათ სოციოლოგიის მონათესავე დისციპლინებად განვიხილავთ, რომელთა შორის უმთავრესია:

- სოციალური ფილოსოფია,
- სოციალური და კულტურული ანთროპოლოგია,
- სოციალური ფსიქოლოგია,
- ეკონომიკა,

- პოლიტოლოგია,
- სტატისტიკა,
- სოციალური გეოგრაფია,
- სოციობიოლოგია,
- დემოგრაფია,
- სოციალური ეკოლოგია,
- ეთნოგრაფია.

ქვემოთ მოყვანილ სქემაზე ნაჩვენებია სოციოლოგიის ადგილი მეცნიერებათა სისტემაში.

მოცემულ სქემაში ათვლის წერტილად ფილოსოფიაა აღებული. მათემატიკა, ისტორია და გეოგრაფია ზოგად მეცნიერებებად არის წარმოდგენილი, რომლებიც სხვა მეცნიერებათა კვლევებისათვის აუცილებელია. მათთან მიმართებაში საზოგად-

დოებრივი, ჰუმანიტარული და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებები არიან. სისტემის ცენტრი სოციოლოგიას უჭირავს.

დარგობრივი სოციოლოგიები

- ზოგადი – თეორიული სოციოლოგია
- ემპირიული სოციოლოგია
- გენდერული სოციოლოგია
- მეტასოციოლოგია
- მედიისა და კომუნიკაციის სოციოლოგია
- ცოდნის სოციოლოგია
- კულტურის სოციოლოგია
- განათლებისა და მეცნიერების სოციოლოგია
- ხელოვნების სოციოლოგია
- მოდის სოციოლოგია
- ურბანსოციოლოგია (ქალაქის სოციოლოგია)
- სოფლის სოციოლოგია
- რელიგიის სოციოლოგია
- პოლიტიკის სოციოლოგია
- სამართლის სოციოლოგია
- სამხედრო სოციოლოგია
- სოციოგრაფია
- სოციომეტრია
- სოციალური გერონტოლოგია
- სოციალური ინჟინერია
- ასაკის სოციოლოგია
- დასვენების სოციოლოგია
- კოლექტივის სოციოლოგია
- მედიცინის სოციოლოგია
- რეკლამის სოციოლოგია
- ახალგაზრდობის სოციოლოგია
- მორალის სოციოლოგია

- საზოგადოებრივი აზრის სოციოლოგია
- სქესისა და სექსუალობის სოციოლოგია
- სპორტის სოციოლოგია
- ლიტერატურის სოციოლოგია
- ორგანიზაციის სოციოლოგია
- შრომის სოციოლოგია

„სოციოლოგია მეცნიერული საქმიანობის სფეროს მიეკუთვნება. ის ემპირიული კვლევის სისტემატურ მეთოდებთან, მონაცემთა ანალიზთან და ფაქტებისა და არგუმენტების საფუძველზე მიღებულ თეორიულ შეფასებებთანაა დაკავშირებული“.

ნეილ სმელზერი

თავი IV

სოციოლოგიის მეთოდები

მეთოდის გარეშე არც ერთი მეცნიერება არ არსებობს. სიტყვა „მეთოდი“ ბერძნული სიტყვიდან – „მეთოდოს-იდან“ მომდინარეობს და შემეცნების, კვლევის გზას, საშუალებას ნიშნავს. აქედანაა ნაწარმოები სიტყვა „მეთოდოლოგია“ – მეთოდების შემსწავლელი სპეციალური მეცნიერება. იმდენად, რამდენადაც სოციოლოგიის მიზანი საზოგადოების შესწავლაა, ბუნებრივია, მას ამ მიზნის მიღწევის გზები და საშუალებებიც გააჩნია, რომლებიც სოციოლოგიის მეთოდებს შეადგენენ.

მეცნიერული კვლევის საერთო მეთოდები

ჩვენ უკვე ვიცით, რომ სოციოლოგიური კვლევა-ძიება სულ მცირე ორი ძირითადი მიმართულებით წარმოებს; ესენია თეორიული და ემპირიული სოციოლოგიური გამოკვლევები.

თეორიულ-სოციოლოგიური გამოკვლევის შემთხვევაში სოციოლოგია, როგორც მეცნიერება, იმ მეთოდებით სარგებ-

ლობს, რომლებიც მეცნიერულ შემეცნებაშია დამკვიდრებული, ამიტომ ყველა სხვა მეცნიერების მსგავსად თეორიული სოციოლოგია ანალიზისა და სინთეზის მეთოდებს იყენებს. ანალიზის საშუალებით ნებისმიერი დონის სოციალურ სტრუქტურას ან სისტემას აზრობრივად ვშლით, რის შემდეგაც მათი შემადგენელი ელემენტების ცალკეულ ნიშნებსა და თავისებურებებს ვადგენთ; ანალიზის შედეგად მიღებულ ცოდნას ჭეშმარიტი ღირებულება მაშინ აქვს, როდესაც, ჩვენი მაგალითის შემთხვევაში, დადგენილი იქნება სოციალური სტრუქტურის ელემენტების მთლიანი მნიშვნელობა, რაც სინთეზის გზით მიიღება. ანალიზის მეშვეობით მოპოვებულის სინთეზირება შესასწავლი საგნის შესახებ სრულყოფილი ცოდნის მიღების აუცილებელი პირობაა. ანალიზისა და სინთეზის გზით მიღებულ თეორიულ ცოდნას სოციოლოგი ერთეული ფაქტიდან მის მსგავს ყველა სხვა დანარჩენ ფაქტზე გაავრცელებს, რასაც განზოგადება ჰქვია. ამ აზრით, თეორიული ცოდნა ზოგადობის მაღალი ხარისხით გამოირჩევა.

თეორიულ-სოციოლოგიური კვლევის არსენალშია აგრეთვე მეცნიერული კვლევის ისეთი მეთოდები, როგორიცაა ცდა, დაკვირვება და ექსპერიმენტი. ცდის საშუალებით სოციალური რეალობა განიხილება, როგორც ემპირიული მოცემულობა. ეს სოციალური სინამდვილის გრძნობად მოცემულობაზე დაყრდნობით შეცნობას ნიშნავს. დაკვირვება სოციალური სინამდვილის უშუალო აღქმას წარმოადგენს. შესასწავლი საგნის შესახებ, როგორც წესი, პირველად ინფორმაციას დაკვირვება გვაძლევს ხოლმე. ექსპერიმენტი კი სოციალური ობიექტების ხელოვნურად შექმნილი, დაყენებული პირობების მიხედვით შემეცნების საშუალებას იძლევა. ლათინური **experimentum** – გამოცდა საინტერესო სოციალური მოვლენის გამოკვლევას, მასზე საგანგებო დაკვირვებას ნიშნავს, ოღონდ ამისათვის მკვლევარი სოციალური ობიექტის ისეთ ნიმუშს ქმნის, რომელიც თვითონ აინტერესებს და შემდეგ აკვირდება მას. იგი დაკვირ-

ვებისაგან იმით განსხვავდება, რომ შესასწავლ ობიექტზე აზრობრივი ზეგავლენის მოხდენას ითვალისწინებს, რაც, თავის მხრივ, აქტიურობით ხასიათდება. ექსპერიმენტი იმითაა კარგი, რომ მისი განმეორებაა შესაძლებელი. იგი უშუალოდისა და სიზუსტის მაღალი ხარისხითაც გამოირჩევა. ამ მეთოდის სერიოზული ნაკლია ის, რომ ცდის პირი არაბუნებრივ გარემოში მოხვედრისას დაძაბულია ხოლმე, ამიტომ ამ ხარვეზის აღმოფხვრას ე. წ. „ბუნებრივი ექსპერიმენტის“ დაყენებით ცდილობენ. ამ შემთხვევაში ექსპერიმენტული სიტუაცია ცდის პირისათვის რეალური გარემოს მსგავსად ბუნებრივია.

დაკვირება, როგორც წესი, წინასწარ შემუშავებული პროექტის მიხედვით გეგმაზომიერად და კანონზომიერად ხორციელდება, რომლის დროსაც გასათვალისწინებელია დამკვირვებლის ღირებულებითი ორიენტაცია, ემოციური მდგომარეობა, ამიტომ მისი განმეორების შესაძლებლობა პრაქტიკულად გამორიცხულია. დაკვირება არ მეორდება. იგი მოცემულ დროსა და სივრცეში განხორციელებული ერთჯერადი პროცესია. მეცნიერებაში, ჩვეულებრივ, სხვადასხვა სახის დაკვირვებას გამოყოფენ, მაგალითად, სტრუქტურალიზებულს (კონტროლს დაქვემდებარებულს) და არასტრუქტურალიზებულს (კონტროლს დაუქვემდებარებელს); თუკი შესასწავლი ჯგუფის საქმიანობაში სოციოლოგიც მონაწილეობს, ისე რომ ამის შესახებ ჯგუფის სხვა წევრებმა არაფერი არ იციან, მაშინ ჩართულ დაკვირვებასთან გვაქვს საქმე. რეგულარობის მიხედვით არჩევენ სისტემატურ და შემთხვევით დაკვირვებებს, ორგანიზაციის პირობების მიხედვით – ლაბორატორიულ და საველე დაკვირვებებს და ა. შ.

იმ შემთხვევაში, როდესაც შესაცნობი საგანი ცდასა და დაკვირვებაში არ არის მოცემული, სოციოლოგები მეცნიერებაში აპრობირებული მეთოდის – მოდელირების გამოყენებას მიმართავენ. თეორიული „მოდელი“ შესასწავლი საგნის თიქმის ყველა ნიშან-თვისების მატარებელია.

მეცნიერული სოციოლოგიური გამოკვლევა ჰიპოთეზების შემუშავებით იწყება. ჰიპოთეზა ბერძნულად საფუძველს, ვარაუდს ნიშნავს. ჰიპოთეზა მოვლენის მიზეზის შესახებ სარწმუნო ვარაუდია, რომელსაც დასკვნის სახე შეიძლება ჰქონდეს. მისი საჭიროება მაშინ წარმოიქმნება, როდესაც სოციალური პრობლემის მიზეზი უცნობია, თუმცა მისი წინამორბედი მრავალი გარემოებაა ცნობილი. ჰიპოთეზის წამოყენება მხოლოდ პირველი ნაბიჯია მეცნიერულ კვლევაში. ამის შემდეგ მისი დასაბუთებაა საჭირო. ჰიპოთეზის წამოყენების წესი ასეთია: ა) იგი თანხმობადი უნდა იყოს ყველა იმ მოვლენასთან, რომელსაც ის ეხება; ბ) რიგი ფაქტების ასახსნელად წამოყენებული ჰიპოთეზებიდან მისაღებია ის, რომელიც ხსნის ჰიპოთეზათა რაოდენობას. მას სამუშაო ჰიპოთეზა ეწოდება; გ) უნდა გაცნობიერებული გვექონდეს, რომ ჰიპოთეზური დასკვნები ალბათური ბუნების მქონეა; ჰიპოთეზა ძირითადად ორი სახისაა: ინდუქციური – ფაქტობრივი სინამდვილის დაკვირვებიდან მომდინარე და დედუქციური – მოვლენის შესახებ ცოდნის ახლებური გააზრებიდან მომდინარე. ჰიპოთეზების შემუშავება სოციოლოგიური გამოკვლევის პროგრამის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი შემადგენელი ნაწილია. ზოგადად, პრობლემა რაიმე ნიშნის მიხედვით განისაზღვრება. რეალური გამოკვლევის ჩატარების შემდეგ მისი შედარება ხდება მის ჰიპოთეტურ მოდელთან, რაც, ფაქტობრივად, ჰიპოთეზის შემოწმებასა და დასკვნების გაკეთებას გულისხმობს. კვლევის შედეგად მიღებული საშუალო მნიშვნელობა ნორმატიულ მნიშვნელობას უდარდება და, თუ მათ შორის სხვაობა აღმოჩნდება, მაშინ ადგილი აქვს პრობლემას. ჩვეულებრივ, სოციოლოგიაში ძირითადად სამი სახის ჰიპოთეზაა ცნობილი: 1) ჰიპოთეზები რაოდენობრივ მიმართებებზე; 2) ახსნითი ჰიპოთეზები, სოციალური სისტემის ელემენტთა მნიშვნელობების გამოვლინებაზე მიმართული; 3) მაპროგნოზირებელი ჰიპოთეზები.

მეცნიერული კვლევის ინტერდისციპლინური მეთოდები

ზემოთ საუბარი იყო იმ მეთოდებზე, რომელნიც სოციოლოგიას მეცნიერების ყველა დარგთან საერთო აქვს. ამასთანავე იგი ისეთი მეთოდებითაც სარგებლობს, რომლებსაც მხოლოდ ზოგიერთი მეცნიერება იყენებს. ასეთად შედარებით-ისტორიული ანალიზის მეთოდი ითვლება. სოციოლოგიასთან ერთად მას ფართოდ იყენებენ ისტორია, ეთნოგრაფია, ანთროპოლოგია, ენათმეცნიერება, კულტუროლოგია და სხვ. სოციოლოგია მას შესასწავლი ობიექტების საერთო და განსხვავებული ნიშან-თვისებების, აგრეთვე განმასხვავებელი თავისებურებებისა და ურთიერთშედარებისათვის იყენებს. იგი სხვადასხვა ეპოქის საზოგადოებების სოციალური პირობების შედარებისა და მათი ცვალებადობის კანონზომიერებათა დადგენის საშუალებას იძლევა. ამ მხრივ მნიშვნელოვანია აგრეთვე შედარებით-სტატისტიკური მეთოდიც. იგი იდეალური საშუალებაა მასობრივი სოციალური მოვლენების რაოდენობრივი თანაფარდობების ურთიერთშეჯერების გზით კვლევაში. მართალია, იგი ღიად ტოვებს სოციალური მოვლენების მუდმივი რიცხობრივი თანაფარდობების დეტერმინაციის საკითხს, მაგრამ რიცხობრივ თანაფარდობათა დადგენის გზით თვისებრივ თანაფარდობებამდე მისვლის ფაქტი სოციოლოგიურ გამოკვლევას უფრო მეტ დამაჯერებლობას სძენს.

სოციოლოგიის სპეციფიკური მეთოდები

სოციოლოგიის სპეციფიკური მეთოდები იმ წესებისა და პროცედურების ერთობლიობაა, რომელთაც მხოლოდ სოციოლოგია იყენებს და სხვა მეცნიერებებში სოციოლოგიიდან არის ნასესხები.

სოციოლოგიური კვლევის მეთოდები ორ ძირითად ჯგუფად იყოფა: რაოდენობრივად და თვისებრივად. რაოდენობრივ მეთოდებს მიეკუთვნება მასობრივი და სხვა სახის გამოკითხვა. ისინი ისეთი რაოდენობრივი მაჩვენებლების კვლევაზე არიან ორიენტირებულნი, როგორიცაა ამა თუ იმ სოციალური ფაქტის თუ მოვლენის გამოვლენის სიხშირე. რაოდენობრივი კვლევა სტატისტიკური ანალიზის გამოყენებით ტარდება. გარდა რაოდენობრივ მახასიათებლებისა, სოციალურ ფაქტებსა და პროცესებს თვისებრივი მხარეც გააჩნია. შესაბამისად, სოციოლოგიური კვლევის თვისებრივი მეთოდები სოციალური სინამდვილის ამ მხარის კვლევაზეა ორიენტირებული. სოციოლოგიური კვლევის თვისებრივი მეთოდები სხვადასხვა კვლევითი ტექნიკისა და სტრატეგიის მატარებელია; მაგალითად, იგი შეიძლება მოიცავდეს ინტერვიუს, დაკვირვებას, მონოგრაფიულ გამოკვლევას, შემთხვევის ანალიზს, ფოკუს-ჯგუფს და ა. შ.

თანამედროვე სოციოლოგიური კვლევის ერთ-ერთი ძირითადი საშუალება შერჩევითი კვლევაა. იგი სოციოლოგის მიერ სპეციალურად შერჩეული სოციალური ობიექტების შესწავლის გზით საჭირო ინფორმაციის მოპოვებას გულისხმობს. შერჩევის დროს გარკვეული სოციალური ჯგუფიდან კვლევისათვის ცალკეული ერთეულები გამოიყოფა, რომელთაც უშუალოდ ეხება კვლევა. მათ აღსანიშნავად გენერალური და შერჩევითი ერთობლიობის ცნებები გამოიყენება. გენერალური ერთობლიობა იმ ჯგუფის ყველა წევრს ენოდება, რომელსაც გამოკვლევა მოიცავს, ხოლო შერჩევითი ერთობლიობა ამ ჯგუფის ის ნაწილია, რომელიც გამოკვლევაში უშუალოდ მონაწილეობს. შერჩევითი ერთობლიობის უმთავრესი ნიშანი რეპრეზენტატიულობაა; იგი იმას აჩვენებს, თუ რამდენად პროპორციულადაა წარმოდგენილი შერჩევით ერთობლიობაში გენერალური ერთობლიობის ნიშან-თვისებები. ამგვარი კვლევის დროს დიდი მნიშვნელობა აქვს იმ წარმომადგენლობითი

ნაწილის შერჩევას, რომლის საშუალებითაც გენერალური ერთობლიობის ბუნების გაგებას ვვარაუდობთ. ამისათვის გარკვეული წესების დაცვაა საჭირო. შერჩევის შემდეგი მოდელეზია ცნობილი:

- შემთხვევითი შერჩევა, როდესაც შერჩევის ერთეულები ქაოსურად არის ამორჩეული. ამორჩევის პრინციპი შემთხვევითია.

- ექსპერტთა შერჩევა, როდესაც ამა თუ იმ სფეროს ალიარებული წარმომადგენლებია შერჩეული. მიზნობრივი შერჩევის ერთ-ერთი ფორმაა.

- კვოტური შერჩევა, როდესაც შერჩევის ზომა წინასწარ განსაზღვრულია. მაგალითად, მარკეტინგული გამოკვლევების შემთხვევაში შერჩევის ზომა დამკვეთის მიერ არის განსაზღვრული.

- მობილური პოპულაციის შერჩევა, რომელიც პოპულაციის ადგილმდებარეობის დადგენასთან არის დაკავშირებული.

შერჩევის სახეებიდან ალბათური და არაალბათური შერჩევაა ცნობილი. ალბათური შერჩევის დროს გენერალური ერთობლიობის ყველა ელემენტს შერჩევით ერთობლიობაში მოხვედრის თანაბარი შანსი აქვს. არაალბათური შერჩევის დროს კი ყველას შანსი სხვადასხვაგვარია. შერჩევითი კვლევა გარკვეული ხარვეზის მატარებელი შეიძლება იყოს, რაც იმაში ვლინდება, რომ მკვლევარი უშუალოდ არ არის დაკავშირებული რეალურ ცხოვრებასთან. ეს კავშირი რესპონდენტების შეხედულებებითა და მოსაზრებებით არის გაშუალებული, რაც სუბიექტურობის ელემენტების შემცველია, თუმცა ამგვარი შეზღუდულობის მოსახსნელად სოციოლოგს კვლევის სხვა მეთოდი გააჩნია, რომელსაც სავსე კვლევის მეთოდს ეძახიან.

საველე კვლევა საზოგადოებრივ მოვლენებსა და პროცესებზე უშუალო დაკვირვების გზით მიმდინარეობს. იგი შეიძლება აშკარა ან ფარული იყოს. სოციოლოგის უშუალო მონაწილეობა შესასწავლ პროცესებში გამოკვლევას მეტ დამაჯერებლობას ანიჭებს, თუმცა არც ეს მეთოდია უნაკლო, რადგანაც შეიძლება, რომ, რასაც სოციოლოგი აკვირდება და აღწერს კონკრეტული ვითარების შემთხვევაში, სხვა ფაქტებისათვის დამახასიათებელი არ აღმოჩნდეს; თუმცა საველე კვლევის ამ ნაკლის გამოსწორებას სოციოლოგიური გამოკვლევის სხვა მეთოდები ცდილობენ, რომელთა შორის ფართო გამოყენება გამოკითხვის მეთოდს აქვს.

გამოკითხვა სოციოლოგიურ ინფორმაციას ზეპირი ან წერილობითი კითხვა-პასუხების საშუალებით მოიპოვებს. კითხვა-პასუხებით სოციოლოგი ავლენს რესპონდენტების (გამოსაკითხი ადამიანების) შეხედულებებს, განწყობილებებს, პოზიციებს და ა. შ., რაც ძირითადად ორი წესით: სტანდარტიზებულად – საგანგებოდ წინასწარ შემუშავებულ კითხვარზე – ანკეტაზე რესპონდენტის პასუხების მიღების გზით და არასტანდარტიზებულად – ანკეტის გარეშე რესპონდენტთან სოციოლოგის გასაუბრების გზით ხდება. შესაბამისად, გამოკითხვის ორი ძირითადი სახე არსებობს: ანკეტური გამოკითხვა და ინტერვიუ. ანკეტა არის კითხვარი, რომელშიც კითხვები შინაარსისა და ფორმის მიხედვით არის დაჯგუფებული და საგანგებოდ შერჩეული. შინაარსის მიხედვით, ანკეტაში წარმოდგენილი კითხვები მთელ რიგ სოციალურ ფაქტებს და მათ ღირებულებით შეფასებებს ეხება. ფორმის მიხედვით, კითხვები შეიძლება იყოს ღია ან ნახევრად დახურული ან დახურული. დახურულ კითხვაზე პასუხს რესპონდენტი თვითონ ირჩევს მოცემული ვარიანტებიდან („დიახ“, „არა“, „მიჭირს პასუხი“); ღია კითხვები, რომლებსაც ასარჩევი პასუხები არ ახლავს და რესპონდენტმა შესასწავლ პრობლემასთან დაკავშირებით თავისუფლად უნდა დააფიქსიროს საკუთარი მოსაზ-

რება. ანკეტური გამოკითხვის თავისებურება იმაში მდგომარეობს, რომ რესპონდენტსა და მკვლევარ-სოციოლოგს შორის ურთიერთობა ანკეტითაა გაშუალებული. ამ შემთხვევაში რესპონდენტის ანონიმურობა მკაცრად დაცულია, თანაც ინფორმაცია სწრაფად და ოპერატიულად მიიღება. ანკეტურ გამოკითხვასთან ერთად სოციოლოგიაში გამოიყენება აგრეთვე სატელეფონო, საფოსტო, ინტერნეტ- და სხვა სახის გამოკითხვები.

გამოკითხვის მეთოდის იმ სახეს, რომლის დროსაც სოციოლოგი მისთვის საჭირო ინფორმაციას უშუალოდ რესპონდენტისაგან მოიპოვებს, ინტერვიუ ეწოდება. თუმცა ამ ტიპის გამოკვლევის ჩასატარებლად ძალიან დიდი დროა საჭირო. ანკეტირება ან ინტერვიუ შესაძლოა იყოს ჯგუფური ან ინდივიდუალური, თავისუფალი, კლინიკური და სხვა (სოციოლოგიური გამოკვლევის ყველა მეთოდს სოციოლოგიის მიმართულების სტუდენტები დაწვრილებით შეისწავლიან მომდევნო კურსებზე, ამიტომ ამჯერად მათზე მხოლოდ ზოგადი საუბრებით შემოვიფარგლებით).

სოციოლოგიაში ხშირია მაგალითები, როდესაც სოციალური ობიექტების კვლევა შეუძლებელია ზემოთ აღნიშნული მეთოდების გამოყენებით. ეს ძირითადად გარდასულ სოციალურ ფაქტებსა და მოვლენებს შეეხება. მსგავს ვითარებაში სოციოლოგები არსებული წერილობითი, ნაბეჭდი, ფოტო და სხვა მასალის კვლევით შემოიფარგლებიან. დოკუმენტები ადამიანების მიერ შექმნილი მასალებია, რომლებიც ინფორმაციის გადაცემას ემსახურება. მაგალითად, XIX საუკუნის დემოგრაფიული პროცესების დადგენა ამ პერიოდის დოკუმენტური მასალების ანალიზის საფუძველზეა შესაძლებელი, ხოლო ოჯახთან ან გვართან დაკავშირებული სოციალური ასპექტების გაგებაში ისტორიული დოკუმენტები დაგვეხმარებიან და ა. შ. დოკუმენტები სხვადასხვანაირი შეიძლება იყოს: წერილობითი, რომლებშიც სოციალური მოვლენები სიტყვიერ-

რადღაა აღწერილი. მას მიეკუთვნება ნებისმიერი სახის წერილობითი მასალა: საარქივო დოკუმენტები, პრესის მასალები, მთავრობის დადგენილებები, პირადი წერილები, მოგონებები, მემუარები, ავტოგრაფები, ოფიციალური სტატისტიკა და მრავალი სხვა. მნიშვნელოვანია აგრეთვე იკონოგრაფიული დოკუმენტების გამოყენებაც, რომლებშიც სოციალური სინამდვილე ფოტოზე, კინოფირზე, ვიდეო ან სხვა საშუალებებზეა გადმოცემული. ყოველი მათგანი სოციოლოგიური გამოკვლევის საინტერესო დოკუმენტურ მასალას წარმოადგენს.

თანამედროვე კვლევებში სოციოლოგიური ინფორმაციის მოპოვების ერთ-ერთი ძალიან პოპულარული ფოკუს-ჯგუფის მეთოდია. ეს ისეთი კვლევითი სტრატეგიაა, რომელიც აქცენტს წინასწარ შერჩეულ ადამიანთა მცირე ჯგუფის ინტერვიუებასა და ინტენსიურ ფოკუსირებულ დისკუსიაზე აკეთებს. სადისკუსიო თემა, რა თქმა უნდა, კვლევის პრობლემას შეეხება. მისი მიზანი გარკვეული სოციალური პრობლემის შესახებ ჯგუფში განსხვავებული შეხედულებების, პოზიციების, განწყობების, რეაქციებისა და შეფასებების შესწავლაა. იგი, შეიძლება ითქვას, თვისებრივი და რაოდენობრივი მეთოდების კომბინირებული სახეა. მას იყენებენ მარკეტინგულ კვლევებში, მაგალითად, ბიზნესის სფეროში – საქონლისა და მომსახურების მარკეტინგი; არაკომერციული ორგანიზაციების მარკეტინგი, რომელიც სხვადასხვა სოციალური პროგრამის ეფექტურობის შეფასებას ითვალისწინებს; პოლიტიკური მარკეტინგი, რომლის დროსაც პოლიტიკური მოღვაწის, პარტიის ან ორგანიზაციის იმიჯის შესწავლა მიმდინარეობს და სხვ. ფოკუს-ჯგუფის პარამეტრები (ჯგუფში მონაწილეთა რაოდენობა, სოციალური და სხვა მახასიათებლები და ა. შ.) გამოკვლევის მიზნებითა და ამოცანებით განისაზღვრება, რომლის წარმატება იმ მოდერატორზეა დამოკიდებული, რომელიც დისკუსიას წარმართავს.

ჩვეულებრივ, ყოველ სოციალურ ჯგუფს ფორმალური და არაფორმალური, ღია და დაფარული სტრუქტურები გააჩნია, რომელთაგან არაფორმალურ, ლატენტურ (დაფარულ) სტრუქტურას მნიშვნელოვანწილად სუბიექტური ფაქტორები, მის წევრთა ემოციური მდგომარეობები და განწყობები განაპირობებენ, რაც, თავის მხრივ, ჯგუფის ფუნქციონირებაზე უდიდეს გავლენას ახდენს. სოციომეტრიული გამოკვლევა ჯგუფის სწორედ ამ ფარული სტრუქტურების შესწავლაზე აკეთებს აქცენტს. მეთოდის ავტორი ამერიკელი ფსიქიატრი და სოციალური ფსიქოლოგი იაკობ ლევი მორენოა.

სოციომეტრიული გამოკვლევების დროს არაფორმალური სტრუქტურისა და შრომითი კოლექტივის, ცალკეულ პიროვნებათა ღირებულებითი ორიენტაციების შესაბამისობა-შეუსაბამობის დონეების კვლევა მიმდინარეობს. მიღებული მონაცემების საფუძველზე კი ჯგუფის სოციალურ-ფსიქოლოგიური კლიმატის საგრძნობი გაუმჯობესება ხდება.

სოციოლოგიური გამოკვლევების მნიშვნელოვანი მხარეა სოციალური ცვლადების ანალიზი. ამ შემთხვევაში სოციოლოგი იმ ფაქტს ითვალისწინებს, რომ ცალკეული რიგის სოციალურ მოვლენათა ცვლილებებს აუცილებლობით სხვა რიგის მოვლენათა ცვლილებები მოსდევს, რომ პირველი მიზეზია, მეორე – შედეგი. ორივე შემთხვევაში ცვლადთან გვაქვს საქმე. ცვლადებს შორის ურთიერთდამოკიდებულებას კორელაციას ეძახიან. სოციალური ცვლადის ცნება საზოგადოებრივი მოვლენის უნარს გამოხატავს, რომლის მიხედვითაც ის სხვადასხვაგვარ მდგომარეობასა და მნიშვნელობას იძენს. სოციალურ ცვლადებს მიეკუთვნება ასაკი, სქესი, განათლება, შემოსავლები, ხელფასი და მრავალი სხვა. სოციალური ცვლადი ორგვარია: დამოუკიდებელი და დამოკიდებული. დამოუკიდებელი ცვლადის როლს ის მოვლენა ასრულებს, რომლის შეცვლა შედეგის შეცვლას იწვევს. დამოკიდებული ცვლადი კი ისეთი მოვლენაა, რომლის ცვალებადობა სხვა

მოვლენის ცვალებადობაზეა დამოკიდებული. თუკი მიზეზშედგობრივი კავშირები დადგინდება დამოკიდებულ და დამოუკიდებელ ცვლადებს შორის, სოციოლოგიური ჰიპოთეზა, რომლის შესახებაც ჩვენ ზემოთ ვისაუბრეთ, დასაბუთებულად მიიჩნევა.

დაბოლოს, სოციოლოგიური გამოკვლევა, როგორც წესი, რამდენიმე ეტაპისაგან შედგება. პირველი ეტაპი სოციოლოგიური გამოკვლევის პროგრამის შემუშავებაა, რომელშიც მკაფიოდ უნდა იყოს ფორმულირებული გამოკვლევის მიზანი და განსაზღვრული უნდა იყოს კვლევის მეთოდები. სასურველია, პროგრამამ საცდელი, ე. წ. „პილოტაჟური“ გამოკვლევის ჩატარება გაითვალისწინოს, რაც შერჩეული მეთოდის უტყუარობაში დარწმუნების კარგი საშუალებაა. კვლევის მეორე ეტაპი უშუალოდ გამოკვლევის ჩატარებაა, რომელსაც მიღებული ინფორმაციის დაჯგუფება, დახარისხება და ანალიზისათვის მომზადება მოსდევს. მიღებული ინფორმაციის სტატისტიკური დამუშავება სპეციალური კომპიუტერული პროგრამის საშუალებით ხდება, რომლის ცოდნა სოციოლოგიის მიმართულების სტუდენტებისათვის თანამედროვე პირობებში აუცილებელია. სოციოლოგიური ინფორმაციის ანალიზის შემდეგ გამოკვლევის დასკვნითი ეტაპი დგება, რომელიც კვლევის შედეგების შეჯამებასა და საბოლოო ანგარიშის პრეზენტაციას ითვალისწინებს. დასკვნითი ნაწილი წარმოუდგენელია იმ რჩევებისა და რეკომენდაციების გარეშე, რომელთაც სოციოლოგი იძლევა საკვლევ პრობლემასთან დაკავშირებით.

ენტონი გიდენსი: სოციოლოგიური კითხვები

„კარგი გამოკვლევა საზოგადოებრივი ცხოვრების ახლებურ გაგებაში უნდა გვეხმარებოდეს. ის თავისი შეკითხვებითა და მიღებული შედეგებით უნდა გვაკვირვებდეს. პრობლე-

მეზი, რომლებიც თეორიული და პრაქტიკული კვლევების თვალსაზრისით სოციოლოგებს აინტერესებთ, ხშირად იმ კითხვებს ჰგავს, რომლებიც სხვა ადამიანებსაც ალელვებთ, თუმცა მსგავსი კვლევის შედეგები ჩვენს ყოველდღიურ წარმოდგენებს ხშირად ეწინააღმდეგება.

როგორია უმცირესობათა ცხოვრების პირობები? რატომ არის, რომ ადრინდელთან შედარებით დღევანდელ მსოფლიოში ბევრად უფრო მეტი მდიდარი ცხოვრობს, მაგრამ შიმშილის არსებობა მაინც ფაქტია? რა შედეგებამდე მიგვიყვანს ინფორმაციული ტექნოლოგიების გამოყენება? დაიწყება თუ არა ოჯახის, როგორც ინსტიტუტის, წგრევა? – ამ და მსგავს მრავალ კითხვაზე პასუხს სოციოლოგები სცემენ. მათი მუშაობის შედეგები საბოლოოდ არავითარ შემთხვევაში არ უნდა მივიჩნიოთ, მით უფრო, როდესაც სოციოლოგიური თეორიისა და გამოკვლევის მიზანი იმ სპეკულატურ მანერებზე უარის თქმაა, რომლებიც მსგავსი საკითხების განსჯისას ობივატელს ახასიათებს. კარგი სოციოლოგობა შეკითხვების მაქსიმალურად სწორად დასმა და დასკვნების გაკეთებამდე ყველაზე გამოსადეგი ფაქტობრივი მტკიცებულებების მოპოვებაა. ამ მიზნის მისაღწევად ჩვენთვის სასარგებლო სოციოლოგიური კვლევის მეთოდები უნდა ვიცოდეთ, რომლებიც კონკრეტული სამუშაოს მიმდინარეობისას უნდა გამოვიყენოთ. ასევე საუკეთესოდ უნდა ვიცოდეთ ამ მეთოდებით მიღებული შედეგების ანალიზი.

იმ შეკითხვათაგან, რომლებსაც თავიანთ გამოკვლევაში სოციოლოგები სვამენ, ზოგიერთი მათგანი მთლიანობაში ფაქტოლოგიურია. მაგალითად, დანაშაულისა და მართლმსაჯულების მთელი რიგი ასპექტების გარკვევისათვის სისტემური სოციოლოგიური გამოკვლევა აუცილებელია. ამასთან დაკავშირებით ჩვენ შეგვეძლო შემდეგი კითხვები დაგვესვა: რა სახის დანაშაულებია უფრო მეტად გავრცელებული? დამნაშავეთა რა ნაწილს აკავებს პოლიცია? მათ შორის რამდენი ადა-

მიანი იხდის სასჯელს? მსგავსი ფაქტოლოგიური კითხვები პასუხისათვის ხანგრძლივ კვლევას საჭიროებს.

ამა თუ იმ საზოგადოების შესახებ ფაქტოლოგიური ინფორმაცია ყოველთვის ვერ გვეტყვის, ესა თუ ის შემთხვევა არატიპურია თუ ფართოდ გავრცელებულ ფაქტს წარმოადგენს. ხშირად სოციოლოგებს სურთ, შედარებითი შეკითხვები დასვან. მაგალითისათვის, დიდი ბრიტანეთისა და აშშ-ის სოციალურ წყობასა და კანონმდებლობას შორის არცთუ მცირე განსხვავება არსებობს. ტიპური შედარებითი კითხვა შესაძლებელია ასეთი იყოს: რა განსხვავებაა ქცევის კრიმინალურ მოდელსა და სამართალდამცავი ორგანოების საქმიანობას შორის ამ ორ ქვეყანაში?

სოციოლოგიური საქმიანობის განხორციელებისას ჩვენ არა მარტო უკვე არსებულ საზოგადოებებს შორის ურთიერთობებს უნდა ვუყურებდეთ, არამედ ერთმანეთს ვადარებთ მათს ანმყოსა და მომავალს. ამ შემთხვევაში სოციოლოგები განვითარების შესახებ კითხვებს სვამენ. იმისათვის, რომ თანამედროვე სამყაროს ხასიათი გავიგოთ, ჩვენ საზოგადოების უკვე არსებული ფორმების შესწავლა და მომხდარ ცვლილებათა ანალიზი მოგვინევს, ამიტომ შეგვიძლია, მაგალითად, გამოვიკვლიოთ, თუ როგორ გაჩნდა პირველი ციხეები და როგორია ისინი დღეს.

ფაქტობრივი კითხვის დასმით ჩვენ იმას ვაკეთებთ, რასაც სოციოლოგები ემპირიულ კვლევებს ეძახიან. აქ გვაინტერესებს, თუ როგორ ხდება რაღაც მოვლენა. ოღონდ სოციოლოგია, რაც უნდა მნიშვნელოვანი არ იყოს, მხოლოდ ფაქტების შეგროვება არ არის. ჩვენ ყოველთვის ამ ფაქტების ინტერპრეტაციას უნდა ვახდენდეთ და ამისათვის თეორიული შეკითხვების დასმა უნდა ვისწავლოთ. მრავალი სოციოლოგი ძირითადად ემპირიულ საკითხებზე მუშაობს, მაგრამ ამასთანავე, თუკი ისინი თეორიული ცოდნით არ იხელმძღვანელებენ, საეჭვოა, რომ მათი საქმიანობა შედეგიანი იყოს“.

სოციოლოგის მიერ შეკითხვის დასმის წესი

ფაქტობრივი კითხვა	რა მოხდა?	დიდ ბრიტანეთში 1980-იანი წლებიდან გოგონები უფრო უკეთეს შედეგებს აღწევდნენ სწავლაში, ვიდრე ვალები.
შედარებითი კითხვა	ხდებოდა თუ არა ეს ყველგან?	ეს გლობალური მოვლენა იყო თუ მხოლოდ ბრიტანეთის ახასიათებდა?
განვითარების კითხვა	ხდებოდა თუ არა ეს თანდათან?	როგორი იყო გოგონათა საგანმანათლებლო მომზადების დონე დროის გარკვეულ პერიოდში?
თეორიული კითხვა	რა უდევს საფუძვლად ამ მოვლენას?	რატომ სწავლობენ გოგონები უკეთ? რა ფაქტორების გათვალისწინებაა საჭირო, რომ ეს ფენომენი აეხსნათ?

ანკეტის შედგენის ზოგადი წესები

სოციოლოგიური გამოკითხვის ანკეტა პირველადი ინფორმაციის მოპოვების ერთ-ერთი ყველაზე მეტად გავრცელებული საშუალებაა, რომლის შედგენა ძალზე შრომატევადი და მეტად საპასუხისმგებლო საქმეა თუნდაც იმ მხრივ, რომ შესაბამისი მეთოდის ცოდნას მოითხოვს, რაც მკვლევარ-სოციოლოგს გარკვეული წესების დაცვას ავალდებულებს.

ანკეტის შედგენისას უპირველესი მოთხოვნა, რომელიც მკვლევარმა უნდა გაითვალისწინოს, მისი მიზნების განსაზღვრაა. ამის გარეშე სხვა დანარჩენი სამუშაო აზრს კარგავს.

ანკეტის შინაარსი: შეკითხვები, პასუხების ვარიანტები, შესავალი და დასკვნითი ნაწილები უშუალო კავშირშია მის მიზნებთან. მაგალითად, მარკეტინგული კვლევების შემთხვევაში ანკეტირების მიზანი კლიენტთა მოთხოვნილებების გამოვლენაა. შესაბამისად, მიღებული ინფორმაცია დაინტერესებულ კომპანიას საშუალებას აძლევს ასორტიმენტის კორექტირება მოახდინოს, კლიენტთა მომსახურების ხარისხი გააუმჯობესოს, თანამშრომლობის ახალ-ახალი ფორმები დანერგოს და სხვ.

სოციოლოგიური გამოკვლევის ანკეტა ერთიანი კვლევითი ჩანაფიქრით გაერთიანებული შეკითხვებია, რომლებიც რესპონდენტისაკენ არის მიმართული და შესასწავლი ობიექტის ან საგნის შესახებ აუცილებელი ინფორმაციის მოპოვებას ისახავს მიზნად. იგი მაქსიმალურად ადაპტირებული უნდა იყოს გამოკითხვის პირობებთან და, ამასთანავე, რესპონდენტის სოციალურ და ფსიქოლოგიურ მდგომარეობასთან.

ანკეტაში დასმული შეკითხვები ნათლად და გასაგებად უნდა იყოს ფორმულირებული. მაქსიმალურად უნდა მოვერიდოთ რთულ და რესპონდენტისათვის გაუგებარ ტერმინოლოგიას. კითხვა უნდა იყოს კონკრეტული, ყოველგვარ ორაზროვნებას მოკლებული და ცალსახად ინტერპრეტირებადი. მნიშვნელოვანია აგრეთვე ანკეტის დიზაინისა და გაფორმების საკითხიც. იგი პროფესიონალიზმის გამოვლენის კარგი საშუალებაა, რომელიც გამოკვლევისადმი დადებით განწყობას შეუქმნის რესპონდენტს, ამიტომ გასათვალისწინებელია, რომ ანკეტის

ა) შრიფტის ზომა კომფორტული და მისაღები უნდა იყოს რესპონდენტისათვის;

ბ) შეკითხვები ერთმანეთისაგან გამოყოფილი უნდა იყოს; შესაძლო პასუხის ვარიანტებისაგან სასურველია მათი მუქი ან უფრო მსხვილი შრიფტით გამოყოფა იმისათვის, რომ

არც ერთი შეკითხვა რესპონდენტისათვის შეუმჩნეველი არ დარჩეს;

გ) თუკი შეკითხვა ღიაა, მაშინ ანკეტაში საკმარისი ადგილი უნდა იყოს დატოვებული იმისათვის, რომ რესპონდენტმა საკუთარი მოსაზრება თავისუფლად ჩაწეროს;

დ) თუკი შეკითხვა რთულია, მაშინ სასურველია დამატებითი მითითებების მიცემა, რომლებიც განცალკევებული უნდა იყოს შეკითხვის ტექსტისაგან;

ე) ანკეტის ტექსტის ფურცლის ორივე გვერდზე დაბეჭდვა სასურველი არ არის, რადგანაც ასეთ შემთხვევაში დიდია ალბათობა იმისა, რომ ანკეტა ბოლომდე შეუვსებელი დარჩეს. გამონაკლისი შეიძლება ბროშურის სახით დაბეჭდილი ანკეტა იყოს.

შეკითხვის სახეები

ანკეტაში დასმული შეკითხვა შინაარსის მიხედვით შეიძლება იყოს:

- შეკითხვები, ცნობიერების ფაქტებზე ორიენტირებული,
- ქცევის, მოქმედების ფაქტებზე ორიენტირებული,
- რესპონდენტის პიროვნებაზე ორიენტირებული.

ფორმის მიხედვით:

- ღია, ნახევრად ღია,
- დახურული, ნახევრად დახურული,
- კომბინირებული,
- პირდაპირი,
- ირიბი.

ფუნქციის მიხედვით:

- ძირითადი,

- არაძირითადი.

– ცნობიერების ფაქტებზე ორიენტირებული შეკითხვები მიმართულია ადმიანთა შეხედულებების, მოლოდინების, სამომავლო გეგმებისა და სხვა მსგავსი კატეგორიების გამოვლენაზე;

– მოქმედებაზე ორიენტირებული შეკითხვები ძირითადად სოციალურ ქცევას შეეხება;

– პიროვნებაზე ორიენტირებულ შეკითხვებში რესპონდენტის პიროვნული მახასიათებლები იგულისხმება;

– ღია არის შეკითხვა, რომელსაც შესაძლო პასუხის ვარიანტები თან არ ახლავს და რესპონდენტმა მისთვის სასურველი პასუხი თვითონ უნდა ჩანეროს შესაბამის გრაფაში; ღია კითხვები რესპონდენტს არაფერს არ უნდა ჰკარნახობდეს და არც არაფერს უნდა ახვევდეს თავს. ნახევრად ღია შეკითხვა კი ნაწილობრივ დახურული შეკითხვის ელემენტების შემცველია;

– დახურულ შეკითხვას თან ახლავს შესაძლო პასუხის ვარიანტები, რომელთაგან რესპონდენტი მისთვის სასურველ ვარიანტს ირჩევს; დახურული შეკითხვა ალტერნატიულია, თუკი რესპონდენტი პასუხის მისთვის სასურველ მხოლოდ ერთ ვარიანტს ირჩევს, ხოლო არაალტერნატიულია, თუკი იგი პასუხის რამდენიმე ვარიანტს ირჩევს; ნახევრად დახურული შეკითხვა ნაწილობრივ ღია კითხვის ელემენტების შემცველია. მოცემული პასუხის ვარიანტებიდან შესაძლებელია რესპონდენტისათვის არც ერთი არ იყოს მისაღები, ამიტომ დახურულ კითხვებთან ერთად ღია კითხვასაც სთავაზობენ ხოლმე.

– პირდაპირია შეკითხვა, რომელიც რესპონდენტისაგან გარკვეული მოვლენებისადმი კრიტიკულ მიდგომას ითვალისწინებს, რასაც უმეტესწილად რესპონდენტები თავს არიდებენ ხოლმე. ასეთ ვითარებაში საქმეში ირიბი შეკითხვები ერთვე-

ბა, ანუ რესპონდენტს წარმოსახვითი სიტუაცია ეძლევა, რომელიც მთელი რიგი უხერხულობებისაგან ათავისუფლებს მას;

– ძირითადია შეკითხვა, რომელიც უშუალოდ კვლევის საგანს შეეხება;

– არაძირითადი შეკითხვები ძირითად შეკითხვათა ადრესატის გამოვლენას ემსახურება (კითხვა-ფილტრი) ანდა რესპონდენტის გულწრფელობას ამოწმებს (საკონტროლო კითხვები);

– „მენიუს“ ტიპის კითხვებში პასუხები ისეთნაირადაა დალაგებული, რომ ლოგიკურად ერთმანეთს არ გამორიცხავენ;

– საკონტროლო კითხვა აზრის, შეხედულების სიმყარეს ამოწმებს;

– კითხვა-ფილტრი რესპონდენტთა დაინტერესებულ ნაწილს სხვებისაგან გამოარჩევს;

– „კითხვა-მახე“ არაკეთილსინდისიერი და არაკომპეტენტური რესპონდენტების გამოსავლენადაა მოწოდებული;

– საკონტაქტო კითხვები ანკეტის დასაწყისშია მოთავსებული და რესპონდენტთან კონტაქტის დამყარებას უწყობს ხელს. იგი ძალზე მარტივია და მასზე პასუხის გაცემა რესპონდენტისათვის სასიამოვნოა;

– ჩამხშობი შეკითხვები, როგორც წესი, საკონტროლო შეკითხვების წინ ეძლევა ხოლმე რესპონდენტს და მისი ემოციური ალგზნებადობის ჩაცხრობასა და ყურადღების სხვა შეკითხვაზე გადატანას ემსახურება;

– ბუფერული ანუ გარდამავალი შეკითხვები ანკეტის აზრობრივი ბლოკების წყალგამყოფია. მათი მეშვეობით ხდება თემიდან თემაზე გადასვლა.

შეკითხვების დასმისას სოციოლოგმა უნდა გაითვალისწინოს, რომ პასუხი „დიახ“ რესპონდენტისათვის უფრო მისაღებია, ვიდრე „არა“. არავითარ შემთხვევაში რესპონდენტისა-

გან არ უნდა მოვითხოვოთ რაიმე სახის ანგარიშები და სხვა მსგავსი რამ. ამასთანავე უნდა გვახსოვდეს, რომ ანონიმურობის პრინციპი მკაცრად უნდა იყოს დაცული.

ანკეტის შედგენის პროცესს სოციოლოგები კონსტრუირებას ეძახიან.

ანკეტის სტრუქტურა

- **ანკეტის შესავალი ნაწილი**

ანკეტის ეს ნაწილი შეიცავს თხოვნა-მიმართვას რესპონდენტისადმი, მოკლედ და კონკრეტულად აცნობს მას კვლევის მიზნებს, შემკვეთსა და შემსრულებელს. აქვე რესპონდენტის გასააქტიურებლად სასურველია იმის ხაზგასმა, თუ რა დიდი მნიშვნელობა აქვს საკვლევი პრობლემის გადაწყვეტაში რესპონდენტის მოსაზრებებს. ადამიანს ყოველთვის სიამოვნებს, როდესაც მის აზრს აფასებენ, მას ჭკუას ეკითხებიან, ამიტომ ამ ფაქტორის გამოყენება სოციოლოგიურ გამოკვლევაში აუცილებელია. ანკეტის შესავალი ნაწილი საკონტაქტო კითხვებით უნდა იწყებოდეს. ამ მარტივმა და სასიამოვნო შეკითხვებმა რესპონდენტი სხვა შეკითხვებზე პასუხისათვის უნდა მოამზადოს ისე, რომ არ მობეზრდეს ეს ყოველივე.

- **ძირითადი ნაწილი**

გამოკითხვის მიზნებიდან, ამოცანებიდან და ჰიპოთეზებიდან გამომდინარე, შინაარსობრივი შეკითხვები ანკეტის ამ ნაწილშია თავმოყრილი. შესაბამისად, მთავარ დატვირთვასაც ანკეტის ეს ნაწილი ატარებს, ამიტომ მის ფორმირებას, მასში შეკითხვების განლაგებას დიდი მნიშვნელობა აქვს. ჩვეულებრივ, მისი ფორმირების სამი ძირითადი პრინციპია მეტ-ნაკლებად ცნობილი.

– შეკითხვების ლოგიკური თანამიმდევრულობის პრინციპი: როდესაც შეკითხვები წინასწარ დადგენილი სქემისა და ლოგიკის მიხედვით არის ფორმულირებული.

- **მონოცენტრულობის პრინციპი:** როდესაც ანკეტაში ერთი ცენტრალური შეკითხვაა ფორმულირებული და დანარჩენები დამხმარე შეკითხვების როლს ასრულებენ მხოლოდ. ამ შემთხვევაში, როგორც წესი, ძირითადი შეკითხვა ანკეტის შუა ნაწილშია მოთავსებული;

- **პოლიცენტრულობის პრინციპი:** როდესაც არა ერთი, არამედ რამდენიმე ძირითადი შეკითხვაა ჩამოყალიბებული.

• **დასკვნითი (პასპორტული) ნაწილი**

ანკეტის ეს ნაწილი რესპონდენტის სოციალურ-დემოგრაფიულ მახასიათებლებს (სქესი, ასაკი, პროფესია, ეროვნება, განათლება, მოქალაქეობა, ოჯახური მდგომარეობა, საცხოვრებელი ადგილი ან სამუშაო და სხვ.) შეეხება.

ანკეტის შედგენისას უნდა იქნეს გათვალისწინებული, რომ მის შესავსებად რესპონდენტს დიდი დრო არ უნდა ესაჭიროებოდეს. ამისათვის საკმარისია 30-40 წუთი; ანკეტა არ უნდა იყოს შეკითხვებით გადატვირთული; კლასიკური ტიპის ანკეტა 15-20 კითხვაზე მეტს არ შეიცავს; სასურველია, რთული შეკითხვები ანკეტის შუა ნაწილში იყოს მოთავსებული; ყოველი შეკითხვა გრამატიკისა და ლოგიკის წესების დაცვით უნდა იყოს შედგენილი; ლოგიკურობის პრინციპის დაცვა ნიშნავს, რომ დასაწყისში ამა თუ იმ ფაქტის დადგენაზე უნდა იყოს საუბარი და მხოლოდ ამის შემდეგ – მის შეფასებაზე, რაც სოციოლოგიური გამოკვლევის უმნიშვნელოვანესი მოთხოვნაა.

თუკი გამოკითხვა ინტერვიუს მეთოდით ტარდება, მაშინ კითხვარს ან ინტერვიუს ბლანკს თან უნდა ახლდეს ცალსახად და ერთმნიშვნელოვნად ფორმულირებული შევსების წესები და ცალკეული მითითებები ინტერვიუერისათვის. ფორმულირებები, რომელსაც ინტერვიუერი იყენებს, წარმოსათქმელად ადვილი უნდა იყოს და რთულ სინტაქსურ კონსტრუქციებს არ უნდა შეიცავდეს.

მეცნიერულ-სოციოლოგიური კვლევის ეტაპები
ე. დოურკემის მიხედვით

I ეტაპი	პრობლემის განსაზღვრა საკვლევი თემის შერჩევა და ძირითადი კონცეფციების განსაზღვრა.
II ეტაპი	ლიტერატურის მიმოხილვა არსებული თეორიის გაცნობა და თემის კვლევა. თემის შესახებ არსებული ლიტერატურის ანალიზი.
III ეტაპი	ჰიპოთეზების ჩამოყალიბება კავშირის დადგენა გაზომვად ცვლადებს შორის ისე, რომ შესაძლებელი იყოს მათი გაზომვა და ჰიპოთეზების შემოწმება.
IV ეტაპი	კვლევის გეგმის შერჩევა მკვლევარმა უნდა მოახდინოს იმ მეთოდის შერჩევა, რომლის მეშვეობითაც ჩაატარებს გამოკვლევას: მაგ. გამოკითხვა, დაკვირვება, ექსპერიმენტი და ა. შ.
V ეტაპი	მონაცემთა შეგროვება ჰიპოთეზების შესამოწმებელი მონაცემების ანუ ფაქტების შეგროვება: სტატისტიკური მასალა, ინტერვიუს ანდა ანკეტირების შედეგები.
VI ეტაპი	მონაცემთა ანალიზი მონაცემების დამუშავება.
VII ეტაპი	დასკვნების გაკეთება მიღებული შედეგების შეჯამება და მათი დაკავშირება არსებულ თეორიასთან; შემდგომი კვლევისათვის პრობლემების დადგენა.

ცვლადი სოციოლოგიური სიდიდე არის სოციალური ცხოვრების ნებისმიერი ასპექტი, რომელიც დროთა განმავლობაში იცვლება. მაგალითად, დიურკემის მიხედვით, ასეთია თვითმკვლელობის კოეფიციენტი. ცვლადი სიდიდე შეიძლება იყოს დამოკიდებული და დამოუკიდებელი.

ნანილი II

**სოცოლოგიის ძირითადი
ცნებები და პრობლემები**

„რა ვართ ჩვენ საზოგადოების გარეშე?

– არაფერი!

რა არის საზოგადოება უჩვენოდ?

– არაფერი!“

თავი I

საზოგადოება

სოციოლოგიის ცნებათა შორის მთავარი საზოგადოების ცნებაა. ის ყველა სოციოლოგიურ ცნებასთან შედარებით ზოგადობის მაღალი ხარისხით გამოირჩევა. სოციოლოგიისათვის საზოგადოების ცნებას იმიტომ აქვს განსაკუთრებული მნიშვნელობა, რომ მის გაგებაზეა დამოკიდებული სოციოლოგიის, როგორც მთლიანი მეცნიერული სისტემის, ხასიათი; ამიტომ საზოგადოების ცნების განსხვავებული გაგება ასევე ერთმანეთისაგან განსხვავებულ სოციოლოგიურ თეორიებს წარმოშობს. სოციოლოგიის ამა თუ იმ ტიპს საზოგადოების ესა თუ ის გაგება უდევს საფუძვლად. თანამედროვე ამერიკელი სოციოლოგი ნეილ სმელზერი თავის წიგნში „სოციოლოგია“ ამბობს, რომ ამ სიტყვას ყოველდღიურ მეტყველებაში ყველანი თავისუფლად ვიყენებთ, მაგრამ მეცნიერებისათვის მისი განმარტება დღემდე დიდი თავსატეხია, რაშიც, იმავე სმელზერის თქმით, საზოგადოების შესახებ საყოველთაოდ გავრცელებული მრავალი მოსაზრების არსებობა ქმნის სიძნელეს. მოსაზრებათა სიმრავლიდან მთავრისა და არსებითის გამოყოფა პრობლემა გახდა.

ჯერ კიდევ არისტოტელე შენიშნავდა, რომ საზოგადოება მოქალაქეთა ერთობლიობაა, რომელიც საკუთარი არსებობისათვის საკმარისია. ამის შემდეგ უამრავი მოსაზრება გამოითქვა საზოგადოებაზე, მაგრამ არისტოტელეს აზრი, რომ საზოგადოება ადამიანთა ერთობა, კავშირი და გაერთიანებაა, ყველა მათგანშია შენარჩუნებული. პოზსი, რუსო და ლოკი ამბობდნენ, რომ საზოგადოება კონტრაქტით (ხელშეკრულებით) გაერთიანებულ ადამიანთა ერთობაა. სოციოლოგიის მამა კონტი მიიჩნევდა, რომ საზოგადოება სოციალური ორგანიზმის შემადგენელი ელემენტების ერთობლიობაა, ხოლო სპენსერის აზრით, საზოგადოება ადამიანურ მიმართებათა მუდმივობაა; ტარდს მიაჩნდა, რომ საზოგადოება მიმბაძველ ადამიანთა ურთიერთობაა; სოციოლოგიის კლასიკოსი დიურკემი კი საზოგადოებას იმ ინდივიდთა კრებულად წარმოადგენდა, რომლებიც ერთმანეთთან მუდმივ მიმართებაში იმყოფებიან. თითოეული ამ მოსაზრებიდან ჩანს, რომ საზოგადოების ცნება ერთი რომელიმე ცალკე აღებული ნიშნის მიხედვით არის განმარტებული, რაც არასწორია. ამ ყველაფერთან ერთად საზოგადოება ამავე დროს ადამიანთა ურთიერთობაა, ადამიანთა ურთიერთობა კი მრავალგვარი შეიძლება იყოს. ამიტომ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ საზოგადოება ურთიერთობაში მყოფ ადამიანთა გაერთიანებაა, რომელიც ისტორიული და კულტურული ხასიათის მქონეა. ერთმანეთთან კავშირით ადამიანები ისტორიულ და კულტურულ სამყაროს ქმნიან, რაც, თავის მხრივ, საზოგადოების სპეციფიკას წარმოადგენს.

საზოგადოება ადამიანთა ერთობლივი ცხოვრების შედეგად წარმოშობილი სინამდვილეა, თუმცა ერთად ცხოვრება საზოგადოების არსობრივ ნიშანს არ წარმოადგენს, რადგანაც ერთად ცხოვრება ბიოლოგიური სამყაროს ცალკეულ წარმომადგენელთათვისაც არ არის უცხო. მაგალითად, მწერების, ფრინველების, ცხოველებისა და ციკსისხლიანი ორგანიზმების ერთობას საზოგადოებად მოიხსენიებენ ხოლმე და იტყვიან:

ჭიანჭველების საზოგადოება, ფუტკრების საზოგადოება და სხვ. თუმცა თითოეული მათგანის ბუნებრივი ერთობა თვისებრივად განსხვავდება ადამიანთა ერთობებისაგან. არც ერთი ბუნებრივი ერთობა შეგნებული კავშირების შედეგად არ არის შექმნილი. გარდა ამისა, ჭიანჭველების საზოგადოება, რაც იყო ასეულობით წლების წინათ, ისეთივეა დღესაც, რასაც ვერ ვიტყვით ადამიანთა იმ დიდ ერთობაზე, რომელსაც საზოგადოება ჰქვია. საზოგადოების სპეციფიკის გამომხატველია ტერმინი **სოციუმი**. ეს იმას ნიშნავს, რომ მხოლოდ ადამიანები არიან სოციალური, ანუ ისეთი არსებები, რომლებიც ერთმანეთთან დაკავშირებული არიან ერთობლივი ცხოვრებითა და საქმიანობით, შეგნებული, მყარი, აუცილებელი და განმეორებადი ურთიერთობებით. საზოგადოება – ეს არის სოციუმი, რომელსაც შრომის სოციალური დანაწილება ახასიათებს (დიურკემი). საზოგადოების ცნება ადამიანთა თანაცხოვრების კანონზომიერებათა გაცნობიერებას გულისხმობს. ის ადამიანთა შეგნებული და გაცნობიერებული ერთობაა. მისი ინტერპრეტაციის არაერთი საინტერესო პარადიგმაა ცნობილი სოციოლოგიაში.

საზოგადოების ცნების ინტერპრეტაციის სოციოლოგიური პარადიგმები

საზოგადოების ცნების ინტერპრეტაციის პარადიგმა სულ მცირე ორ უმთვარეს კითხვაზე პასუხს გულისხმობს: ეს კითხვებია: რა არის საზოგადოება? რატომ და როგორ იცვლება ის?

ემილ დიურკემი: ფუნქციონალისტური პარადიგმა

დიურკემის მიხედვით, მიუხედავად იმისა, რომ საზოგადოება სუბიექტების ერთობლიობაა, ის ობიექტური ბუნების

მატარებელია და, რაოდენ უცნაურადაც უნდა მოგვეჩვენოს, იგი ინდივიდებისაგან შექმნილი, მაგრამ მათგან დამოუკიდებელი რეალობაა. ის უფრო მეტია, ვიდრე ინდივიდთა უბრალო ჯამი. იგი საკუთარი ცხოვრებითა და კანონებით არსებობს, რომლებიც ჩვენი პირადი გამოცდილების ფარგლებს სცდება. ჩვენ მიერ შექმნილი რეალობა ჩვენთან მიმართებაში გარეგანი და მაიძულებელი ხასიათის მქონეა. მისი არსებობა წინ უნრებს ჩვენს არსებობას: საზოგადოება არსებობდა ჩვენამდე და ჩვენ შემდეგაც იარსებებს. რამდენადაც ის ტოტალური რეალობაა, მას ჩვენზე ზემოქმედების ძალა აქვს და, შესაბამისად, იგი მიმართულებას აძლევს ჩვენს აზრებსა და მოქმედებებს. ამას თითოეული ჩვენგანი საკუთარ თავზე გამოცდის საზოგადოების მიერ შექმნილი ნორმებისა და წესების, უფრო სწორად, კოლექტიური ცნობიერების ზემოქმედების სახით, რომლისაგან თავის დაღწევა არავის არ შეუძლია. საზოგადოებაში ყველაფერს სოციალურობის დამლა აზის. დიურკემმა დაადგინა, რომ საზოგადოების მთლიანობის უზრუნველყოფა და შენარჩუნება მისი შემადგენელი სოციალური ელემენტების ფუნქციის გარეშე შეუძლებელია. ამ აზრით, საზოგადოება ერთ მთლიანობად შეკრული სისტემაა, რომლის ყოველი ელემენტი გარკვეული ფუნქციის მატარებელია და საზოგადოებას ერთ მთლიან სისტემად კრავს. თუნდაც ისეთი უარყოფითი მოვლენა, როგორიც დანაშაულია, დიურკემის მიხედვით, გარკვეული სოციალური ფუნქციის მატარებელია. იგი სოციალური თვალსაზრისით „ნორმალური“ მოვლენაა, რადგანაც მის გარეშე საზოგადოება არ არსებობს. დანაშაულის ამგვარი გაგება შორს დგას მისი იურიდიული განმარტებისაგან. დიურკემის მტკიცებით, საზოგადოება არა მარტო „ჩვენ გარეთ“, არამედ „ჩვენ შიგნითაც“ იმყოფება, რაც იმას ნიშნავს, რომ თითოეული ჩვენგანის პიროვნება სოციალური ნორმებისა და წესების გაშინაგანების გზით ვითარდება. ჩვენი აზრების, შეხედულებების, გრძნობების, განცდებისა და

მოქმედებების მასაზრდოებელი წყარო საზოგადოებაა, რომელიც მორალური კანონებითა და კულტურული ნორმებით ჩვენს ქცევებს არეგულირებს. დიურკემის აზრით, ადამიანთა სურვილებსა და მოთხოვნილებებს საზღვარი არა აქვს და მათ შეიძლება დაღუპონ იგი, თუ დროზე არ ჩაერია საზოგადოება თავისი სოციალური რეგულაციის მექანიზმებით, რისი საჭიროება და აუცილებლობა დიურკემმა თვითმკვლელობის ანალიზისას დაადასტურა. მაგალითად, რატომ იქმნება შთაბეჭდილება, რომ პოპ-ვარსკვლავი ბრიტნი სპირსი ან როკ-მომღერალი კურტ კობეინი თვითნგრევის ტენდენციის მატარებელნი არიან? მსგავს ფაქტებთან დაკავშირებით ამ მუსიკალურ მიმდინარეობათა გაჩენამდე დიდი ხნით ადრე დიურკემმა დაადგინა, რომ თვითმკვლელობის მაჩვენებელი მაღალია იქ, სადაც საზოგადოებრივი რეგულირების ხარისხი ძალიან დაბალია. შესაბამისად, უსაზღვრო თავისუფლება, რომელიც ახალგაზრდობაში სიმდიდრესთან და დიდებასთანაა დაკავშირებული, თავის მხრივ, მსხვერპლის სახით თვითმკვლელობას მოითხოვს.

დიურკემმა ისიც შეამჩნია, რომ ტრადიციულ საზოგადოებასთან შედარებით თანამედროვე საზოგადოება ნაკლებად ზღუდავს ადამიანს, რაც დიურკემს მაინცდამაინც არ მოსწონს, რადგანაც მასში ანომიის (უნორმობის) საშიშროება იმალება. ანომიის დესტრუქციულ ეფექტზე მეტყველებს შემდეგი მაგალითიც: მოულოდნელი დიდება ადამიანებს ტრადიციულ საქმიანობასა და ოჯახს აშორებს, ანგრევს მის ღირებულებით სამყაროს და ბოლოს ეს ყველაფერი შეიძლება ფატალური შედეგებით დამთავრდეს, ამიტომ, დიურკემის თანახმად, ინდივიდუალური სურვილები თანხმობაში უნდა იყოს სოციალურ მოთხოვნებთან, რაც თანამედროვე სამყაროში ძნელი მისაღწევია. პიროვნებისა და საზოგადოების „ბრძოლის არენაზე“, ნიციშესაგან განსხვავებით, სოციოლოგიის კლასიკოსი საზოგადოების მხარეზე დგას. საზოგადოების

შემკვრელი და მაკონსტრუირებელი ძირითადი ფაქტორი, დიურკემის მიხედვით, სოლიდარობის პრინციპია. ამ პრინციპის მიხედვით განასხვავა მან ერთმანეთისაგან ტრადიციული და თანამედროვე საზოგადოებები. ტრადიციული საზოგადოება მექანიკური სოლიდარობის პრინციპზეა აგებული, რაც იმას ნიშნავს, რომ ადამიანები ერთმანეთისადმი საჭიროებას მექანიკურად, ავტომატურად განიცდიან.

თანამედროვე საზოგადოებამ სოლიდარობის სხვა ფორმა მოითხოვა. ამიერიდან ადამიანები ტრადიციებით, მორალთა და ადამიანთა-წესებით კი არ არიან ერთმანეთთან დაკავშირებული, არამედ ორგანული სოლიდარობის პრინციპით, რაც შრომის დანაწილებასა და ეკონომიკური საქმიანობის სპეციალიზაციაში გამოიხატება. თუ ტრადიციულ საზოგადოებაში სხვებისადმი ჩემს ურთიერთმიმართებას მორალური წესები განაპირობებდნენ და ამის გამო ვიყავი მათ მიმართ სოლიდარული, თანამედროვე საზოგადოებაში სხვებისადმი სოლიდარობას ახალი ცხოვრების წესი განაპირობებს. ამიერიდან თითოეული ჩვენგანი ათასობით ჩვენთვის უცნობ, მაგრამ საჭირო ადამიანებზე ვართ დამოკიდებული ჩვენთვის აუცილებელი საგნებისა და მომსახურების მოსაპოვებლად. ასეთია დიურკემისეული საზოგადოების გაგება. მოგვიანებით მისი ფუნქციონალისტური პარადიგმა უფრო მაღალ სოციოლოგიურ დონეზე ამერიკელმა სოციოლოგებმა ტალკოტ პარსონსმა და რობერტ მერტონმა აიყვანეს.

გერჰარდ ლენსკი: სოციოკულტურული პარადიგმა

ცნობილი ამერიკელი სოციოლოგის გერჰარდ ლენსკის შრომები სხვადასხვა ტიპის საზოგადოებებს შორის კოლოსალური განსხვავებების დანახვაში გვეხმარება. ლენსკიმ ძირითადი აქცენტი იმ ცვლილებებზე გადაიტანა, რომლებიც საზოგადოებაში ახალი ტექნოლოგიების დანერგვას მოაქვს თან.

ამ პროცესების აღსანიშნავად ლენსკიმ, სოროკინის მსგავსად, სოციოკულტურული ევოლუციის ცნება მოიშველია. მისი აზრით, სოციალური ცვლილებების ტემპს ტექნოლოგიები განაპირობებენ, შესაბამისად, საზოგადოების ტიპოლოგიასაც ის უდევს საფუძვლად. წარმოიდგინეთ რამდენიმე საუკუნის წინ მცხოვრები ადამიანი თანამედროვე საზოგადოებაში. რა მოუვიდოდა მას, როდესაც ისეთ ფაქტებთან მოუწევდა შეხება, როგორიცაა სექსი ტელეფონით, ხელოვნური გული, გენური ინჟინერია, სინჯარის ბავშვები და ინ-ვიტრო განაყოფიერება, ელექტრონული ფოსტა, ბირთვული საფრთხე, ტრანსსექსუალიზმი, კომპიუტერული ტერაქტები, სატელევიზიო შოუები და მრავალი სხვა. ლენსკიმ აჩვენა, რომ ახალი ტექნოლოგიები საზოგადოებრივი ცხოვრების სიღრმეებში აღწევს და მთლიანად მოიცავს მას. ეს პროცესი ყოველ საზოგადოებას ახასიათებს. ამდაგვარი პროცესი იყო თავის დროზე ჩვენი წინაპრების მიერ ორთქლის ან ქარის ენერგიის გამოყენება. ტექნოლოგიური ცვლილებები კულტურის პროგრესსაც ნიშნავს, ამიტომ კაცობრიობის სოციოკულტურული პროგრესის გზაზე ლენსკიმ 5 ძირითადი ტიპის საზოგადოება გამოყო. საზოგადოების ტიპოლოგიაზე ლენსკის გარდა არაერთი თანამედროვე სოციოლოგი ამახვილებს ყურადღებას, თუმცა ყოველი მათგანის უმთავრესი ტენდენციები მოცემული აქვს ლენსკის. გარდა ამისა, ლენსკის ტიპოლოგია საზოგადოების ბუნებისა და რაობის ასახსნელადაა საყურადღებო.

მონადირეთა და შემგროვებელთა საზოგადოება

ყველაზე პრიმიტიული საზოგადოებები მონადირეობითა და შემგროვებლური მეურნეობით ინახავენ თავს, რაც ნადირობისა და მცენარეული საკვების შეგროვებისათვის პრიმიტიული იარაღების გამოყენებას გულისხმობს. ლენსკი მიიჩნევს, რომ ადამიანის გაჩენიდან მოყოლებული ძვ. წ. მე-12

ათასწლეულამდე ყველა ადამიანი ან მონადირე, ან შემგროვებელი იყო. მსგავსი საზოგადოებები კაცობრიობის ისტორიაში მრავლად ყოფილა და არის დღესაც, მაგალითად, ავსტრალიელი აბორიგენები, კასკას ტომები კანადის სამხრეთ-დასავლეთით, ბუშმენები ჩრდილო-დასავლეთ აფრიკაში, ბატეკები მალაიზიაში და სხვ.

ცხოვრების ამ წესის მიმდევარ ადამიანებს დიდი სასიცოცხლო სივრცე სჭირდებათ, ამიტომ ისინი საცხოვრებელ ადგილს წარამარა იცვლიან. საზოგადოება გვაროვნულ პრინციპზეა აგებული. ოჯახი მოიპოვებს და ანაწილებს საკვებს, იცავს საკუთარ წევრებს. ამ ტიპის საზოგადოების ადამიანები ერთმანეთისაგან თითქმის არ განსხვავდებიან, თუმცა გარკვეული ასაკობრივი და გენდერული თავისებურებები აქაც არის. მაგალითად, ბავშვები და მოხუცები აკეთებენ იმას, რისი გაკეთებაც შეუძლიათ. ძირითადი საქმიანობით ჯანმრთელი და შედარებით ახალგაზრდები არიან დაკავებული. მამაკაცები ნადირობენ, თევზაობენ, ქალები საკვებად ვარგის მცენარეულ ნაყოფს, ბოლქვებსა და ძირებს აგროვებენ. გენდერული უპირატესობა, ლენსკის მიხედვით, ამგვარ საზოგადოებაში არც ერთი სქესის წარმომადგენელს არა აქვს, არც ფორმალური ლიდერია გამოკვეთილი. ერთადერთი ადამიანი, რომელიც ყველას პატივისცემას იმსახურებს, შამანია მხოლოდ, იგი სხვებისაგან განსხვავებული მატერიალური უპირატესობის მფლობელი არ არის. ლენსკი ამგვარ საზოგადოებას ეგალიტარულს (ლათინურად *egalite* – თანასწორობა) უწოდებს. სიცივესა და სიცხეში გარეთ ყოფნა ამ ადამიანთა გამრავლებას აფერხებს. ბევრი მათგანი ისე კვდება, რომ 20 წლის ასაკსაც ვერ აღწევს. დღეს ეს საზოგადოებები უმძიმეს დღეში არიან, რადგანაც ჩვენი საუკუნის ტექნოლოგიურმა პროგრესმა მათი საარსებო სივრცე შეზღუდა. მათი ცხოვრების პირობებისა და წეს-ჩვეულებების შესწავლა სოციოლოგიური ანალიზის ცხოველი ინტერესის საგანია ყოველთვის.

მინათმოქმედთა და მესაქონლეთა საზოგადოება

10-12 ათასი წლის წინათ მომხდარმა ტექნოლოგიამ საზოგადოების ცვლილება დაიწყო. ადამიანებმა შრომის პრიმიტიული იარაღების მეშვეობით მიწის დამუშავება და მოსავლის მოყვანა დაიწყეს, თუმცა ამ საქმიანობას მხოლოდ ადამიანთა გარკვეულმა ნაწილმა მიჰყო ხელი, – მათ, ვინც ნაყოფიერ მიწებზე ცხოვრობდნენ, ხოლო უდაბნოებსა და მთებში მცხოვრებლებმა ცხოველების მოშინაურობა დაიწყეს და მესაქონლეობას მიჰყვეს ხელი. დღეს მინათმოქმედთა და მესაქონლეთა საზოგადოებები სამხრეთ ამერიკაში, აფრიკასა და აზიაში გვხვდება. განსაკუთრებით ცნობილია საჰარის უდაბნოში მცხოვრები ტუარეგის ტომი. ცხოველთა მოშინაურობამ და მინათმოქმედებამ პროდუქტების წარმოება საგრძნობლად გაზარდა, ამან, თავის მხრივ, ხელოსნობა და ვაჭრობა განავითარა.

ადამიანებმა თმების შეჭრა და ტატუირება დაიწყეს. გაჩნდნენ ქურუმები. მონადირეთა საზოგადოებასთან შედარებით საზოგადოების ეს ტიპი უფრო რთული და სპეციალიზებულია. მონადირეს სამყარო გასულიერებულად წარმოედგინა. მინათმოქმედი თავის წინაპრებსა და ღმერთს, როგორც ყოველივეს შემოქმედს, სცემს თაყვანს. მესაქონლეთა და მინათმოქმედთა საზოგადოება უფრო მწარმოებლური გახდა, შესაბამისად, გაჩნდა სოციალური უთანასწორობა, რასაც ომები და კანიბალიზმი მოჰყვა.

აგრარული საზოგადოება

ლენსკის აზრით, დაახლოებით 5 ათასი წლის წინათ ახლო აღმოსავლეთში კიდევ ერთი ტექნოლოგიური რევოლუცია მოხდა, რომელმაც შეცვალა მსოფლიოს დიდი ნაწილი. ეს აგ-

როკულტურის ჩამოყალიბება იყო, რაც გუთნის გამოგონება-სა და მისი საშუალებით ხენა-თესვასთანაა დაკავშირებული.

ამ ფაქტს ლენსკი „ცივილიზაციის გარიჟრაჟს“ უწოდებს. ამ დროიდან მოყოლებული მსოფლიოს მოსახლეობის დიდი ნაწილი სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობით იყო დაკავებული. სოფლის მეურნეობის განვითარებამ საზოგადოების წევრთა შრომის კიდევ უფრო რთული დანაწილება გამოიწვია, რაც, თავის მხრივ, სოციალური დიფერენციაციის წყარო გახდა. აგრარული საზოგადოებები სოფლის მოსახლეობის გაზრდილი რაოდენობით გამოირჩევა. მოსახლეობის დიდი ნაწილი გლეხები და მიწის მეპატრონეები არიან. ლენსკის ეს საზოგადოების ე. წ. ელიტარული ნაწილის ჩანასახად მიაჩნია. ამ ტიპის საზოგადოების წევრთა უმთავრესი საქმიანობა სოფლის მეურნეობაა, თუმცა მრეწველობაც ვითარდება, მაგრამ მას წამყვანი ადგილი ჯერ არ უკავია. აგროკულტურამ საზოგადოებაში მანამდე არსებული გენდერული ბალანსი დაარღვია და მამაკაცს ქალთან შედარებით მეტი უპირატესობა მიენიჭა. თავის მხრივ, აგრარული საზოგადოებებიც არ არის ერთგვაროვანი. ეს იმის გამოა, რომ აგრარული ტექნოლოგია ადამიანებს ფართო ცხოვრებისეულ არჩევანს სთავაზობს. აგრარულ საზოგადოებას გარკვეულწილად ტრადიციულ საზოგადოებასაც უწოდებენ, თუმცა ასეთი დეფინიცია ლენსკისთვის მიუღებელია. ტრადიციულია ის საზოგადოება, რომელსაც ტრადიციები და ადათ-წესები მართავენ.

ინდუსტრიული (სამრეწველო) საზოგადოება

ინდუსტრიული საზოგადოება კაცობრიობის ისტორიაში სამრეწველო ერის დადგომამ წარმოშვა. იგი ფაბრიკაქარხნული წარმოების განვითარებას გულისხმობს, რაც, თავის მხრივ, მნიშვნელოვანი ტექნოლოგიური ცვლილებებით არის გამოწვეული. ამ ტიპის საზოგადოების ტექნოლოგიური ნიშ-

ნებია მანქანების, ელექტროგანათების, მაცივრების, ლიფტებისა და სარეცხი მანქანების წარმოება, რასაც ძალიან მალე მოჰყვა ტელეფონის, რადიოს, ტელევიზორისა და ელექტრონული შეტყობინების საშუალებათა გაჩენა, ხოლო თანამედროვე საზოგადოება უკვე კომპიუტერისა და კომპიუტერული ტექნოლოგიების მოწმეც გახდა. აგრარული საზოგადოებისაგან განსხვავებით, ინდუსტრიულმა საზოგადოებამ ადამიანები სახლიდან ფაბრიკა-ქარხნებში გადაიყვანა. შრომის დანაწილებამ, რომლის შესახებაც თავის დროზე დიურკემი საუბრობდა, მანამდე არნახულ დონეს მიაღწია. ინდუსტრიულმა ტექნოლოგიამ ოჯახის ტრანსფორმაცია გამოიწვია. ის უკვე აღარ არის სოციალური ცხოვრების ცენტრი. ლენსკიმ მიაწინა, რომ ინდუსტრიალიზაციის განვითარებამ სიღარიბის ძველი პრობლემა მაინც ვერ მოხსნა. ინდუსტრიამდელ საზოგადოებასთან შედარებით აქ გაიზარდა განათლებულ ადამიანთა რაოდენობა და, საერთოდ, განათლების როლი. მნიშვნელოვანი ყურადღება ეთმობა ადამიანის პოლიტიკურ და სხვა უფლებებს. ინდუსტრიულ საზოგადოებაში უკვე ნათლად არის გამოკვეთილი ურბანიზაციისა და სეკულარიზაციის ტენდენციები.

განსაკუთრებით საინტერესოა ქალაქური ცხოვრების წესის დამკვიდრება და მოსახლეობის განლაგება მეგაპოლისებში, რაც ინდუსტრიული საზოგადოების აუცილებელი ნიშანია. საყურადღებო ფაქტია აგრეთვე მეცნიერების განვითარება, რომელიც ინდუსტრიული საზოგადოების თანამდევი პროცესია. საზოგადოების ორგანიზაციულ-ეკონომიკური ცვლილებები ახალი ტექნოლოგიების დანერგვას მოითხოვს, რაც, თავის მხრივ, მეცნიერების განვითარების გარეშე წარმოუდგენელია. ლენსკის მიხედვით, დღეისათვის ინდუსტრიული საზოგადოებების ძირითადი ნაწილი ევროპასა და აზიაში გვხვდება.

პოსტინდუსტრიული საზოგადოება

ინდუსტრიული საზოგადოებების უმრავლესობა (მაგალითად, ამერიკული, იაპონური, ფინური და სხვ.) ტექნოლოგიური განვითარების მომდევნო ფაზაში შევიდა, რომელსაც პოსტინდუსტრიული საზოგადოება ეწოდება. ტერმინი ამერიკელმა სოციოლოგმა დენიელ ბელმა შემოიტანა იმ ახალი ტექნოლოგიების აღსანიშნავად, რომელიც ეკონომიკის ახალი ტიპის საფუძველს ქმნის და ინფორმაციის წარმოებაზეა ორიენტირებული.

პოსტინდუსტრიული საზოგადოების ეკონომიკა „სერვისულ მეურნეობაზე“ აგებული. მას მაღალი მარკეტინგული კულტურა ახასიათებს, რაც თავისთავად პიროვნებათშორისი კომუნიკაციების, განათლების, თეორიული ცოდნისა და მეცნიერული კვლევების პრიორიტეტს გულისხმობს. თუ ინდუსტრიულ საზოგადოებაში მატერიალური საგნების წარმოებაა მნიშვნელოვანი, პოსტინდუსტრიულში ეს ადგილი ცოდნამ, ინფორმაციამ დაიკავა. ამ ტიპის საზოგადოების ინფორმაციულ ეკონომიკას კომპიუტერული ტექნოლოგიები უზრუნველყოფენ. ამ ტიპის საზოგადოების სინონიმია „ცოდნის საზოგადოება“.

სოციალური ორგანიზაციების მკვლევარმა ამერიკელმა სოციოლოგმა ამიტაი ეტციონიმ 1968 წელს თავის ერთ-ერთ ნაშრომში „აქტიური სოციუმის“ იდეა წამოაყენა, რომელშიც თანამედროვე საზოგადოებაში მიმდინარე ცვლილებებსა და ამ ცვლილებათა შედეგებზე ამახვილებდა ყურადღებას. ეტციონის მიერ წარმოდგენილი „აქტიური სოციუმი“, ფაქტობრივად, პოსტმოდერნისტული საზოგადოება იყო იმ აზრით, რომ იგი კარდინალურად განსხვავდება თანამედროვე, მოდერნისტული საზოგადოებისაგან. ჩვეულებრივ, პოსტმოდერნისტულ საზოგადოებას პოსტინდუსტრიულთან აიგივებენ, რაც არასწორია. პოსტმოდერნისტული საზოგადოება ბევრად განსხვავდება პოსტინდუსტრიულისაგან (პოსტმოდერნისტული

საზოგადოების პრობლემატიკას სოციოლოგიის მიმართულების სტუდენტები „პოსტმოდერნისტული სოციოლოგიური თეორიების“ კურსის შესწავლისას გაეცნობიან).

ინფორმაციული (ქსელური) საზოგადოება

1962 წელს ამერიკელმა ეკონომისტმა ფრისტომ მეკლაჰმა გამოთქვა მოსაზრება, რომ შესაძლებელია ცოდნის წარმოება, გადაადგილება და, შესაბამისად, ნებისმიერი პროდუქტის მსგავსად ყიდვა-გაყიდვა. ამერიკელი ეკონომისტის ამ იდეაზე იაპონელი მკვლევრები 10 წელს მუშაობდნენ. კვლევის იდეა მატერიალურ ფასეულობებთან შედარებით ინფორმაციული ფასეულობების პრიორიტეტის შესახებ მოსაზრებას ემყარებოდა. ცოდნისა და ინფორმაციის გაიგივების გამო „ინფორმაციული საზოგადოების“ ცნებას ხშირად აკრიტიკებენ და მის სანაცვლოდ „ავტომატიკისა და კავშირის საზოგადოების“ ცნებას გვთავაზობენ (პერტი ჰემანუსი, ილკი ნინულუტო და სხვ.). მიუხედავად ამ კრიტიკისა, სოციოლოგები „ინფორმაციული საზოგადოების ცნებას“ დღეს მაინც ხმარობენ. ინფორმაციული საზოგადოების თეორეტიკოსად ითვლება ესპანელი წარმომადგენლის ამერიკელი სოციოლოგი მანუელ კასტელსი.

ინფორმაციული საზოგადოების ეკონომიკა ინფორმაციის შეგროვებასა და მოხმარებაზეა დამოკიდებული. თანამედროვე სოციოლოგების აზრით, პოსტინდუსტრიული საზოგადოება კომუნიკაციური და ინფორმაციული ბუნების მატარებელია, საიდანაც უკვე ერთი ნაბიჯია ინფორმაციულ საზოგადოებამდე, რომლის სტრატეგიული რესურსი ინფორმაციაა. ინფორმაციის წარმომქმნელი ახალი ტექნოლოგიებისა და კომუნიკაციების შესაძლებლობები კი, ფაქტობრივად, გრანდიოზულია.

ყოველივე ზემოაღნიშნულის შეჯამების შედეგად შევამჩნევთ, რომ, ლენსკის მიხედვით, საზოგადოებად აღამიანებს აერთიანებს ყველასათვის საერთო კულტურა, რომლის ფორ-

მეტი ტექნოლოგიური განვითარების დონეების მიხედვით განსხვავდება ერთმანეთისაგან. ტექნოლოგიის გართულებასთან ერთად რთულდება საზოგადოების სოციალური სტრუქტურა, ადამიანებს შორის ურთიერთობის ფორმები და ა. შ. შესაბამისად, საზოგადოებებს შორის განსხვავებებს ქმნის ტექნოლოგია, რომელიც სოციალურ გარდაქმნებს ბიძგს აძლევს.

კარლ მარქსი: კონფლიქტოლოგიური პარადიგმა

საზოგადოების ცნების ინტერპრეტაციის ერთ-ერთი პარადიგმატული მოდელია მარქსის მიერ შემოთავაზებული თეორიული მოდელი, რომელიც თანამედროვე სოციოლოგიაში კონფლიქტოლოგიური პარადიგმის სახელით არის ცნობილი. მის მიხედვით, წარმოება, ეკონომიკური ფაქტორები საზოგადოების, როგორც „სოციალური ორგანიზმის“, არსებობისა და ცვალებადობის განმსაზღვრელია. შესაბამისად, საზოგადოების ისტორია წარმოების, ეკონომიკის განვითარების ისტორიაა. ის განსაზღვრავს საზოგადოებისა და ადამიანის არა მარტო ფიზიკურ არსებობას, არამედ სულიერ ცხოვრებასაც. მარქსის მიხედვით, ყოველი საზოგადოების ბაზისზე გარკვეული ზედნაშენია აღმართული. როგორიცაა ბაზისი, ისეთია ზედნაშენი, ე. ი. საზოგადოების პოლიტიკური, სამართლებრივი, ზნეობრივი, კულტურული და ა. შ. ღირებულებანი. ბაზისი ადამიანთა წარმოებით ურთიერთობათა ერთობლიობა ანუ საზოგადოების ეკონომიკური წყობილებაა. საზოგადოებას წარმოება განაპირობებს, მაგრამ წარმოება მთელი რიგი სოციალური კონფლიქტების მატარებელია. კონფლიქტის წყარო სოციალური უთანასწორობაა რომელიც, მარქსის მიხედვით, კიდევ უფრო აუტანელი ხდება კაპიტალიზმის შემთხვევაში.

მოსახლეობის დიდი ნაწილი კაპიტალიზმის პირობებში, ამბობს მარქსი, პროლეტარებად – ადამიანებად, რომლებიც

თავიანთ სამუშაო ძალას ყიდიან, გადაიქცევიან. კონფლიქტი პროლეტარებსა და ფაბრიკა-ქარხნების მეპატრონეებს შორის გარდაუვალი ხდება, რაც, საბოლოო ჯამში, რევოლუციებით მთავრდება. რევოლუციის საბოლოო მიზანი უთანასწორობის მოსპობა და კომუნისტური საზოგადოების აშენებაა. ლენსკის შეხედულებების მარქსის ენაზე თარგმნის შემთხვევაში გამოდის, რომ ადრინდელი საზოგადოებები კომუნისტურ საზოგადოებაში ცხოვრობდნენ. კომუნიზმი ისეთი საზოგადოებრივი წყობაა, როდესაც საზოგადოების ყველა წევრს თანაბრად მიუწვდება ხელი მისთვის აუცილებელ მატერიალურ რესურსებზე. კაპიტალიზმის შემთხვევაში ასეთი რამ გამორიცხულია, ამიტომ იგი მწვავე სოციალური კონფლიქტების წყარო ხდება. სოციალური კონფლიქტი, პირველ რიგში, კლასთა ბრძოლას გულისხმობს (მარქსის ტერმინია). გარდა კლასთა ბრძოლისა, კაპიტალიზმი გაუცხოების წყაროა და ამიტომაც მიუღებელია მარქსისათვის. მან გაუცხოების ოთხი ფორმა გამოყო: 1) შრომის პროცესისაგან გაუცხოება – კაპიტალიზმის შემთხვევაში შრომა რუტინულ საქმიანობად იქცევა, რომელიც ადამიანს ადამიანურობას აკარგვინებს და მანქანად აქცევს; 2) შრომის პროდუქტებისაგან გაუცხოება – იგულისხმება, რომ მის მიერ წარმოებული საქონელი მუშას არ ეკუთვნის; 3) სხვა მუშებისაგან გაუცხოება – წესით, შრომამ ადამიანებს შორის ურთიერთობა უნდა მოაწესრიგოს, მაგრამ კაპიტალიზმი აქაც ამაზრზენ სახეს იღებს, თანამშრომლობის ნაცვლად კონკურენციას ამკვიდრებს და ადამიანებს ერთმანეთის მტრებად აქცევს; 4) ადამიანის არსისაგან გაუცხოება – კაპიტალისტური საზოგადოება ადამიანს ადამიანურობის ყველა ნიშან-თვისებას უკარგავს. ადამიანი მონყვეტილია საკუთარ არსს. ამ შემთხვევაში ადამიანის ახალი ტიპი ყალიბდება, რომელსაც მარქსი „ჰომო ეკონომიკუს“ უწოდებს. ეს არის ადამიანი, რომელსაც მხოლოდ ეკონომიკური ინტერესები ამოძრავებს და მეტი არაფერი. გაუცხოების ფორმები კი-

დევე უფრო ამძაფრებენ სოციალურ კონფლიქტებს. შექმნილი მდგომარეობიდან გამოსავალი რევოლუციაშია. მარქსისტულ იდეებს ისტორიამ და დრომ მკაცრი განაჩენი გამოუტანა. ამ თეორიამ საბჭოთა ექსპერიმენტი არ გაამართლა და წარსულს ჩაჰბარდა, მაგრამ მარქსის იდეა საზოგადოების ინტერპრეტირებისას გასათვალისწინებელია.

მოგვიანებით საზოგადოების მარქსისტულ პარადიგმაზე დაყრდნობით შეიმუშავა პოლონელმა სოციოლოგმა იან შჩეპანსკიმ „საზოგადოებრივი ცხოვრების“ ცნება, რომელშიც მან მოიაზრა ყველა მოვლენა, რომელიც ინდივიდთა ურთიერთშემოქმედებითა და ერთობით არის განპირობებული. საზოგადოებრივი ცხოვრების ძირითად ფაქტორებად მან მიიჩნია ბიოლოგიური, ტერიტორიული, დემოგრაფიული, ეკონომიკური და კულტურული ფაქტორები. აქედან გამომდინარე, საზოგადოება არის ბიოლოგიური, გეოგრაფიული, დემოგრაფიული, ეკონომიკური და კულტურული საფუძვლებით გაერთიანებულ ადამიანთა ერთობა. საბოლოოდ უნდა აღვნიშნოთ, რომ თუკი დიურკემი საზოგადოებაში ადამიანთა ერთობას ხედავდა, მარქსმა მასში მისი საპირისპირო ტენდენციები დაინახა – არა ერთობა, არამედ განხეთქილება და სოციალური კონფლიქტები. საზოგადოების ცნების მარქსისაგან განსხვავებული გაგება ჰქონდა სოციოლოგიის კლასიკოსს მაქს ვებერს.

მაქს ვებერი: რაციონალისტური პარადიგმა

ვებერმა უარი თქვა როგორც ტექნოლოგიის, ასევე წარმოების სისტემის მიხედვით საზოგადოების ცნების ინტერპრეტაციაზე და ადამიანის მიერ სამყაროს ხედვაზე გააკეთა აქცენტი. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ინდუსტრიამდელი საზოგადოებები ტრადიციაში არიან ჩაძირულნი, ხოლო კაპიტალისტური ანუ თანამედროვე საზოგადოებები – რაციონა-

ლურობაში; ტრადიციაში ვებერი იმ ნეს-ჩვეულებებს, რწმენა-წარმოდგენებსა და განწყობილებებს მოიაზრებდა, რომლებიც თაობიდან თაობას გადაეცემა. ტრადიციული საზოგადოების წევრები წარსულით ცხოვრობენ. ეს დაახლოებით თიონისის „გემიაშაფტის“ (თემის) მსგავსი გაერთიანებაა, რომელიც კონტრასტულ სურათს ქმნის თანამედროვე საზოგადოებასთან – „გეზელშაფტთან“ (საზოგადოება) მიმართებაში, რომლის ძირითადი ნიშანი, ვებერის მიხედვით, რაციონალობაა. რაციონალობა ნიშნავს, რომ ადამიანთა მოქმედებას საზოგადოებაში მკაცრად გათვლილი და მიზანმიმართული ხასიათი აქვს. ამის ტიპური მაგალითია კაპიტალისტური საზოგადოება. ტრადიციულიდან თანამედროვე საზოგადოებაზე გადასვლის აღსანიშნავად შემოიტანა ვებერმა ტერმინი – „საზოგადოების რაციონალიზაცია“. ეს იგივე საზოგადოების „განჯადოება“ და დემაგიზაციაა, რაც ტრადიციული ნორმების ნაცვლად სამოქალაქო ღირებულებების დამკვიდრებას ნიშნავს (ეს პროცესები თანამედროვე ქართულ საზოგადოებასაც ახასიათებს, რაც ტრადიციული ღირებულებების დამცველთა მხრიდან ძალზე მტკივნეულად აღიქმება. „საზოგადოების რაციონალიზაცია“ და „დესაკრალიზაცია“ თვითონ საზოგადოების განვითარების შინაგანი ლოგიკიდან უნდა მომდინარეობდეს და არა ხელოვნურად, ვიღაცის პროვოცირებით არავითარ შემთხვევაში არ უნდა ხდებოდეს). ვებერის მიხედვით, კაპიტალისტური საზოგადოების აღმავლობა არა ეკონომიკურმა, არამედ მორალურ-ეთიკურმა და რელიგიურმა ფაქტორებმა განაპირობა, განსაკუთრებით პროტესტანტიზმმა, რომელიც კარგად მოერგო რაციონალიზებულ საზოგადოებას. „კაპიტალიზმის სული“ „რაციონალიზმისა და პროტესტანტიზმის სულთან“ თანხმობაში აღმოჩნდა, რამაც შედეგად არნახული ეკონომიკური წარმატება მოუტანა საზოგადოებას. რაციონალობამ და პროტესტანტულმა ეთიკამ დაუდეს სათავე ინდუსტრიულ რევოლუციას და კაპიტალიზმს, რამაც, თა-

ვის მხრივ, განსაზღვრა თანამედროვე საზოგადოება. ვებერმა საზოგადოების რაციონალური ორგანიზაციის 7 მთავარი ნიშანი გამოყო:

1) **მკაფიოდ გამოყოფილი სოციალური ინსტიტუტები** – რასაც მოკლებული იყო ადრინდელი საზოგადოება. ყველა სოციალური ინსტიტუტის ფუნქციას ოჯახი ასრულებდა. თანამედროვე საზოგადოებაში კი მკაფიოდ არის გამოყოფილი რელიგიური, პოლიტიკური, ეკონომიკური, ჯანდაცვისა და განათლების ფუნქციის მატარებელი სოციალური ინსტიტუტები. ამ შემთხვევაში სოციალურ ინსტიტუტთა დიფერენციაციასთან გვაქვს საქმე.

2) **მსხვილმასშტაბიანი ორგანიზაციები** – თანამედროვე რაციონალობა თვალშისაცემია მსხვილმასშტაბიანი ორგანიზაციების გავრცელების შედეგადაც. თანამედროვე საზოგადოების ნევრთა დიდი ნაწილი, მილიონობით ადამიანი, ამ ტიპის ორგანიზაციებშია დასაქმებული.

3) **სპეციალიზებული ამოცანები** – ტრადიციული საზოგადოების ნევრებისაგან განსხვავებით, თანამედროვე საზოგადოებაში ადამიანები სპეციალიზებულ სამუშაოთა მთელ წყებას ასრულებენ. სატელეფონო წიგნში ჩახედვაც კი საკმარისია იმისათვის, რომ დავინახოთ, თუ რამდენად მრავალი პროფესია არსებობს თანამედროვე საზოგადოებაში.

4) **პირადი დისციპლინა** – თანამედროვე საზოგადოებაში მნიშვნელოვანი აქტივია თვითდისციპლინა; თვითდისციპლინებული პიროვნების ჩამოყალიბებაში უდიდეს როლს პროტესტანტული ეთიკა ასრულებს. ვებერის აზრით, წარმატებულობისა და ეფექტურობის საიდუმლო სწორედ რელიგიურ მსოფლმხედველობაში უნდა ვეძებოთ.

5) **დროის ფაქტორის გაცნობიერება** – ტრადიციულ საზოგადოებაში ადამიანები დროს ჩვეულებისამებრ მზის გარშემო დედამიწის მოძრაობის მიხედვით საზღვრავენ, თანამედ-

როვე საზოგადოებამ კი დროის ფაქტორის აქტუალიზება მოახდინა და ადამიანმა გააცნობიერა, რომ „დრო ფულია!“

6) ტექნიკური კომპეტენტურობა – ტრადიციულ საზოგადოებაში ადამიანები ერთმანეთს იმის მიხედვით აფასებენ, თუ ვინ ვინ არის, თანამედროვე საზოგადოებაში კი ადამიანის შეფასების კრიტერიუმია, თუ ვინ რა არის, რაც მთელი რიგი უნარ-ჩვევების ქონაზეა დამოკიდებული.

7) პიროვნულობის დაკარგვა – რაციონალურ საზოგადოებაში ახლო ურთიერთობებთან შედარებით ტექნიკური კომპეტენტურობაა პრიორიტეტული. საჭიროების შემთხვევაში, როდესაც ჩვენ სხვადასხვა სპეციალობის ადამიანებთან მივდივართ, სრულებით არ გვაინტერესებს მათი პიროვნულობა, სულაც არ აღვიქვამთ მათ, როგორც პიროვნებებს. რაციონალიზებულ სამყაროში ადამიანური გრძნობებისა და პიროვნულობისათვის ადგილი არ რჩება. თანამედროვე ადამიანმა იცის, რომ მათი კონტროლი ძალზე ძნელია, ამიტომ უარს ამბობს მათზე. დღევანდელ საზოგადოებას უპიროვნო ადამიანები წარმოადგენენ.

საზოგადოების რაციონალიზაციასთან არის დაკავშირებული ვებერის ბიუროკრატიის თეორია (ტერმინი „ბიუროკრატია“ XVIII საუკუნის ევროპაში გაჩნდა და თავიდანვე უარყოფითი ელფერი დაჰყრავდა. პირველი, ვინც მას დადებითად შეხედა, ვებერი იყო. ჩვეულებრივ, ბიუროკრატია სახელმწიფო აპარატის საშუალო რანგის ჩინოვნიკური სისტემა).

ვებერის მტკიცებით, თანამედროვე საზოგადოების ორგანიზაციული ფორმა იერარქიულად მოწესრიგებული როლების განაწილებას მოითხოვს, რომელიც ჩამოყალიბებულია მკაფიოდ განსაზღვრული უპიროვნო წესებისა და პროცედურების საფუძველზე. ვებერმა განსაზღვრა ბიუროკრატიის „იდეალური ტიპი“, რომელიც იმის გასაზომად გამოიყენება, თუ რამდენად ბიუროკრატიულია ორგანიზაცია. ბიუროკრატიის ნიშნებია:

• იერარქიულად ორგანიზებული როლების სისტემა. ვერტიკალური დაქვემდებარება – ორგანიზაციის ხელმძღვანელით დაწყებული რიგითი თანამშრომლებით დამთავრებული;

- სამუშაო რეჟიმის რეგულირება გარკვეული წესებით;
- მკაცრი სამსახურებრივი დისციპლინა;
- კანცელარია;
- ოფიციალურისა და პირადულის მკაცრი გამიჯვნა.

ეს ყველაფერი, ვებერის მიხედვით, ორგანიზაციის ეფექტური საქმიანობის პირობაა, ამიტომაც ბიუროკრატია თანამედროვე საზოგადოების უმნიშვნელოვანესი შემადგენელი ნაწილია. მის გარეშე წარმოუდგენელია თანამედროვე საზოგადოებრივი ცხოვრების გაგება. რაც შეეხება გაუცხოების პრობლემას, მარქსის მსგავსად, ვებერიც ამჩნევდა, რომ თანამედროვე საზოგადოება, რომელიც ადამიანთა კეთილდღეობისთვისაა მოწოდებული, ნელ-ნელა მონსტრად (ურჩხულად, ლევიათანად) გადაიქცა, რომელმაც გადაჟღაპა ადამიანი, თუმცა, მარქსისაგან განსხვავებით, პრობლემის მოსაგვარებლად რევოლუციებისათვის არ მიუშართავს. მას ბოლომდე მიამიტურად სჯეროდა თავისი რაციონალისტური კონცეფციისა და ეგონა, რომ ის ადამიანებს ბედნიერებას მოუტანდა, თუმცა ეს ასე არ მოხდა. რაციონალიზმმა კრაზი განიცადა (ნიცშე და პოსტმოდერნისტები) და სოციოლოგიურ აზროვნებაში ახალი ჰორიზონტი გამოჩნდა პოსტმოდერნისტული სოციოლოგიის სახით. მიუხედავად ამისა, ვებერის რაციონალისტურმა პარადიგმამ, რომელსაც ფერდინანდ თიონისიც იზიარებს, საზოგადოების ცნების ინტერპრეტაციის ახალ ასპექტებზე გაამახვილა ყურადღება.

საზოგადოების ცნების სოციოლოგიური კვლევა დღესაც აქტიურად მიმდინარეობს. მკვლევრები მის სულ უფრო ახალ-ახალი ასპექტების გამოვლენაზე არიან ორიენტირებულნი. მათგან ერთ-ერთი შედარებით უახლესი მოსაზრებები წარ-

მოდგენილია ნეილ სმელზერის ნიგნში „სოციოლოგია“, რომელშიც ყველა შეხედულება არის თავმოყრილი. მის მიხედვით, მთავარია იმის ცოდნა, თუ ადამიანთა რა სახის გაერთიანებას შეიძლება ვუწოდოთ საზოგადოება. ამის მიხედვით, საზოგადოებად ადამიანთა გაერთიანება იქცევა მაშინ, როდესაც მას აქვს:

- საკუთარი ტერიტორია. მაგალითად, ქართული საზოგადოება თავის ტერიტორიულ საზღვრებში არსებობს;

- ჰყავს საკუთარი მოსახლეობა და მისი შევსება ხდება შობადობით. მნიშვნელოვანია აგრეთვე მიგრაციული პროცესებიც;

- განვითარებული კულტურა. კულტურის მოდელები სხვადასხვაგვარია, იმის მიხედვით, თუ როგორ აფორმებს ესა თუ ის საზოგადოება საკუთარ ბიოლოგიურ და სხვა მოცემულობებს;

- „პოლიტიკური“ დამოუკიდებლობა. საზოგადოება რაღაც სხვა სისტემის ქვესისტემა კი არ არის, არამედ თვითონ არის დამოუკიდებელი მაკროსამყარო.

საზოგადოების ცნება იხმარება აგრეთვე სხვადასხვა პროფესიული გაერთიანების აღსანიშნავადაც. მაგალითად, „ექიმთა საზოგადოება“ ერთი პროფესიის მქონე ადამიანთა ჯგუფია; არსებობს ასევე გამოთქმა „მაღალი საზოგადოება“. ამ შემთხვევაში ადამიანთა გაერთიანების საფუძველი რაღაც განსაკუთრებული სახის საერთო ინტერესებია. საზოგადოების ცნება სულ სხვა ელფერს იძენს, როდესაც მას რომელიმე ქვეყნის სახელწოდებასთან ერთად ვახსენებთ, მაგალითად, ქართული ან ამერიკული საზოგადოება. ამ შემთხვევაში ჩვენ საზოგადოების აღბათ ყველაზე გავრცელებულ თანამედროვე გაგებასთან გვაქვს საქმე, რომელიც გულისხმობს გარკვეულ გეოგრაფიულ საზღვრებს, ერთიან საკანონმდებლო და ეკონომიკურ სისტემას და ა. შ. ამრიგად, ჩვენ დავრწმუნდით იმაში, რომ საზოგადოების ცნების დეფინიცია არც ისე ადვილი

ყოფილა. გარდა ამისა, საქმეს ართულებს აგრეთვე სოციალური ტრანსფორმაციების საოცრად დაჩქარებული ტემპები, რომელთა აღსანიშნავად სოციოლოგებს ახალ-ახალი ტერმინები შემოაქვთ.

ფერდინანდ თიონისი:
ტრადიციულიდან თანამედროვე საზოგადოებისაკენ

თემა „გემაინშაფტი“	საზოგადოება „გეზელშაფტი“
ტრადიციული ადათ-წესები, რწმენა, დაუნერელები კანონები.	ფორმალური სამართალი, „დანერელები კანონები“.
ნათესაური კავშირები, ახლობლობა.	პროფესიონალური სპეციალიზაცია, რომელიც საოჯახო როლებს არ ემთხვევა.
თანაგრძნობა და ურთიერთდახმარება, ადამიანი სხვას შეიძლება უანგაროდ დაეხმაროს.	პიროვნული ინტერესების რაციონალური განხორციელება, ადამიანებს შორის საქმიანი ურთიერთობები, ფულით ანგარიშსწორება და სხვ.
კულტურა რელიგიურ ღირებულებებზეა დაფუძნებული; საკრალურის პრიმატი.	კულტურა საერო, სეკულარიზებულ ღირებულებებზეა დაფუძნებული, საკრალურის პროფანაცია.
ძირითადი ინსტიტუტია ოჯახი, თემა და მეზობლები; სოფლის თემა. ადამიანთა ბუნებრივი გაერთიანება.	ადამიანთა ხელოვნური გაერთიანება, დიდი გაერთიანებები და ორგანიზაციები, ასოციაციები და სხვ. (მთავრობა, საქმიანი წრეები, პოლიტიკური პარტიები და ა. შ.).

ღია და დახურული საზოგადოება

ღია და დახურული საზოგადოების ცნება ავსტრო-ინგლისელმა ფილოსოფოსმა და სოციოლოგმა კარლ რაიმუნდ პოპერმა შემოიღო.

პოპერის მიხედვით, დახურული საზოგადოება სტატიკური სოციალური სტრუქტურით, შეზღუდული სოციალური მობილობით, ტრადიციონალიზმით, ინოვაციებისადმი მოუმზადებლობითა და დოგმატური ავტორიტარული იდეოლოგიით ხასიათდება (როგორც წესი, ეს ტოტალიტარული საზოგადოებაა).

ღია საზოგადოება კი საზოგადოების ისეთი ტიპია, რომელიც დინამიკური სოციალური სტრუქტურით, მაღალი სოციალური მობილობით, ინოვაციურობით, კრიტიციზმით (არ არსებობს თემა, რომელიც კრიტიკისათვის დახურულია), ინდივიდუალიზმითა და პლურალისტური დემოკრატიული იდეოლოგიით ხასიათდება. აქ ადამიანს არჩევანის სრული თავისუფლება აქვს. ღია საზოგადოებაში სახელმწიფო ოდეოლოგია სრულებით არ არსებობს, ხოლო სინდისის და სხვა ტიპის თავისუფლება კონსტიტუციით არის გამყარებული. მასში დიდი ასპარეზი ეთმობა შემოქმედებით აზროვნებასა და ნოვაციებს. თუ დახურულ საზოგადოებაში ყველას მაგივრად ერთი ადამიანი ან ადამიანთა მცირე ჯგუფია პასუხისმგებელი, ღია საზოგადოებაში ყოველი ცალკეული ადამიანია პასუხისმგებელი, ამიტომ ამ ტიპის საზოგადოება პასუხისმგებლობისადმი განსაკუთრებული მიდგომით გამოირჩევა. პოპერმა ამ საკითხების ანალიზს სპეციალური ნაშრომი მიუძღვნა სახელწოდებით: „ღია საზოგადოება და მისი მტრები“.

ულრიხ ბეკი: რისკების საზოგადოება

1986 წელს მიუნხენის უნივერსიტეტის სოციოლოგიის პროფესორმა ულრიხ ბეკმა ეპოქალური მნიშვნელობის ნაშრომი გამოაქვეყნა სახელწოდებით: „რისკების საზოგადოება“, რითაც სოციოლოგიაში საზოგადოების კიდევ ერთი ახალი ცნება შემოიტანა.

ბეკის მიხედვით, მოდერნიზაციამ და გლობალიზაციამ ინდუსტრიულ საზოგადოებას ბოლო მოუღო, რომლის სიღრმეში თანამედროვეობის ახალი მოდელი – რისკების საზოგადოება თვლემდა. პოსტმოდერნიზმის პარადიგმა, რომლის მიხედვით ჩვენ უკვე თანამედროვეობის მიღმა – პოსტთანამედროვეობაში ვიმყოფებით, ბეკმა „მეორე თანამედროვეობის“ ცნებით შეცვალა. ის აღნიშნავს, რომ თანამედროვე ინსტიტუტებმა უკვე გლობალური ხასიათი შეიძინეს, ხოლო ყოველდღიური ცხოვრება საბოლოოდ განთავისუფლდა ტრადიციებისაგან და საზოგადოების ახალი ტიპი – რისკების საზოგადოება გაჩნდა. იმას, რასაც პოსტმოდერნისტებთან ქაოსი ან მოდელების არარსებობა ჰქვია, ბეკთან რისკი ეწოდება. მეცნიერებისა და ტექნოლოგიების პროგრესის ფონზე რისკი თანამედროვეობის ცენტრალური პრობლემა ხდება. რისკები კი უამრავია გენმოდიფიცირებული პროდუქტებით დაწყებული გლობალური დათბობითა და ქორწინებისა და ოჯახის პრობლემებით დამთავრებული (იგულისხმება ოჯახის ტრასფორმაცია). რისკები საზოგადოებაში ყოველთვის იყო, ამბობს ბეკი, მაგრამ დღევანდელი რისკები ადრინდელს ვერ შეედრება, რადგანაც მათ ცვალებადობა განიცადეს. დღეს ისინი სულ სხვა ხასიათის მატარებელნი გახდნენ. რისკების მართვა კი არა ოფიციალური პოლიტიკის, არამედ „სუბპოლიტიკის“ (ბეკის ტერმინია) საქმეა, რომელიც დემოკრატიული პოლიტიკის ფორმალურობისმიღმა მექანიზმებს გულისხმობს.

ახლა, მოდით, საზოგადოების ცნების სოციოლოგიური ანალიზი სოციოლოგიის კლასიკოსის ჰერბერტ სპენსერის სიტყვებით დავასრულოთ: „ჯგუფის სახით ინდივიდთა უბრალო თავმოყრა ჯერ კიდევ არ შეადგენს საზოგადოებას. სოციოლოგიური გაგებით, საზოგადოება იქმნება მაშინ, როდესაც ინდივიდთა ურთიერთშეხების გარდა მათ შორის კოოპერაცია არსებობს. სანამ ჯგუფის წევრები თავიანთ ძალისხმევას ერთი საერთო მიზნის ან მიზნების გარშემო არ გააერთიანებენ, მანამდე მათ შორის გამაერთიანებელი კავშირი უმნიშვნელოა...

საზოგადოება ორგანიზმია...”

„კულტურა ადამიანური ცხოვრების ორგანიზებას ახდენს.

ადამიანთა ცხოვრებაში იგი იმავე ფუნქციას ასრულებს, როგორსაც ცხოველთა სამყაროში გენეტიკურად დაპროგრამებული ქცევა ახორციელებს“.

ნეილ სმელზერი

თავი II

კულტურა

საზოგადოების ცნებასთან ერთად კულტურის ცნება თანამედროვე სოციოლოგიის ერთ-ერთი ფუნდამენტური კატეგორიაა. იგი იმ ფაქტორებისა და ძალების კომპლექსია, რომლებიც საზოგადოებრივი ცხოვრების მოვლენებსა და პროცესებს განსაზღვრავენ. ამ მოვლენებისა და პროცესების შესასწავლად სოციოლოგიამ სპეციალური ხედვა, მიდგომა გამოიმუშავა, რომელიც კულტუროლოგიური ხედვის სახელითაა ცნობილი. მის მიხედვით, სოციალური სინამდვილისა და ამ სინამდვილეში ადამიანთა სოციალური ქცევისა და მოქმედების საიდუმლოებათა გასაღები კულტურის კვლევაში მდგომარეობს. გარდა ამისა, აღსანიშნავია ისიც, რომ თავად კულტურა სოციალური ფენომენია. ამის გამო თანამედროვე დასავლურ სოციოლოგიაში საზოგადოებასა და კულტურას შორის ტოლობის ნიშანს სვამენ, ანუ, ჩვეულებრივ, როდესაც მსჯელობენ საზოგადოებაზე, კულტურას გულისხმობენ და, პირიქით, როდესაც საუბრობენ კულტურაზე, საზოგადოება

აქეთ მხედველობაში. კულტურისადმი მსგავსი მიდგომა მისი სოციალური ბუნებიდან მომდინარეობს. ზოგადი აზრით, კულტურის ცნება ხომ ყველაფერ იმას გულისხმობს, რაც ადამიანის მიერ არის შექმნილი.

ძველ საბერძნეთში ტერმინ „კულტურას“ ეთანადება სიტყვა „პაიდია“, რომელიც „შინაგანი კულტურის“ გამომხატველი სიტყვაა. სიტყვა „კულტურა“ ლათინური ზმნა *cult*-დან არის ნაწარმოები, რომელიც (მინის) მოვლას, დამუშავებას, ზრუნვას ნიშნავს. პირველად სიტყვა „კულტურა“ მარკუს პორციუს კატონ უფროსის (ძვ. წ. 234-149 წწ.) მინათმოქმედებისადმი მიძღვნილ ტრაქტატში გვხვდება (*De agri cultura*). ტრაქტატი არა მარტო მინის დამუშავების წესებს, არამედ მისადმი განსაკუთრებულ სულიერ დამოკიდებულებასაც შეეხება. შემდგომ რომაელმა ორატორმა მარკუს ტულეუს ციცერონმა (ძვ. წ. 106-43 წწ.) სიტყვა კულტურა ფილოსოფიასთან მიმართებაში გამოიყენა და აღნიშნა, რომ „ფილოსოფია სულის კულტურაა“, ანუ მას მიაჩნდა, რომ ფილოსოფოსი სულისა და გონების კულტურის მატარებელი გამორჩეული ადამიანია. ლათინურ ტრადიციაში სიტყვა „კულტურას“ რამდენიმე მნიშვნელობა ჰქონდა. მაგალითად, იგი მინის დამუშავებას, მოვლას, სოფლის მეურნეობას, აღზრდას, განათლებას, განვითარებასა და თაყვანისცემას ნიშნავდა. ტერმინმა დამოუკიდებელი ცნების სტატუსი ახალი დროის ევროპაში მოიპოვა გერმანელი იურისტისა და ისტორიკოსის სამუელ პუფენდორფის ნაშრომებში, სადაც მან ტერმინი საზოგადოებაში, „ხელოვნურ გარემოში“ აღზრდილი ადამიანის ბუნებრივ, „ველურ გარემოში“ აღზრდილ ადამიანთან შესადარებლად გამოიყენა.

კულტურის ცნების წარმომავლობის შესახებ არსებულ სხვა მოსაზრებათაგან საინტერესოა მისი დაკავშირება სიტყვა „კულტთან“ – მსახურებასთან. ამ გაგებით სიტყვა „კულტურა“ რელიგიური წარმომავლობის მქონეა, რითაც ხაზგასმულია სულიერ-გონით სამყაროსთან მისი კავშირი. ცნობილი

რუსი მხატვარი, ფილოსოფოსი და პუბლიცისტი, არქეოლოგი და მოგზაური ნიკოლოზ რერიხი კულტურას „სინათლის, სამყაროს კეთილი სანყისის თაყვანისცემასთან“ აკავშირებდა და ამბობდა, რომ სიტყვა „კულტურა“ წარმოდგება ორი სიტყვისაგან: „კულტი“ ყოველთვის მსახურებასთან ასოცირდება, ხოლო „ური“ აღმოსავლურ სწავლებებში ცეცხლისა და სინათლის გამომხატველი სიტყვაა.

კულტურის შემსწავლელ სპეციალურ მეცნიერებაში – კულტუროლოგიაში ამ ცნების ოთხასზე მეტი განსაზღვრებაა ცნობილი. გარდა ამისა, ჩვეულებრივ, ყოველდღიურ მეტყველებაშიც მრავალფეროვანია „კულტურის“ გაგება, სადაც მას ძალზე ხშირად ვიყენებთ, განსაკუთრებით რაიმესადმი შეფასებითი მიდგომის შემთხვევაში. მაგალითად, როდესაც ვინმეზე იტყვიან, „კულტურული ადამიანიაო“, მის დადებით შეფასებას გულისხმობენ, ხოლო გამოთქმა „უკულტუროა“ ნიშნავს, რომ მას უარყოფითად აფასებენ. მიუხედავად იმისა, რომ ყოველდღიურ ცხოვრებაში სიტყვა „კულტურა“ მრავალ განსხვავებულ ასოციაციას იწვევს, იგი მაინც რჩება ჩვენი ცხოვრების მაორგანიზებელ უმთავრეს ფაქტორად. ამის გამო სოციოლოგებს კულტურისადმი გაცხოველებული ინტელექტუალური და პროფესიონალური ინტერესი ყოველთვის ჰქონდათ.

კულტურის მრავალი განსაზღვრებიდან უმთავრესის გამოყოფით მის შემდეგ დეფინიციას მივიღებთ:

- კულტურა არის ის, რაც ადამიანის მიერ არის შექმნილი. ის სოციალური მემკვიდრეობა ანუ სოციალური ტრადიციაა;

კულტურა არის ის, რასაც სწავლობენ. ამ აზრით, იგი არ წარმოადგენს ადამიანის გენეტიკური ბუნების გამოვლენას. კულტურა სოციალიზაციის პროცესში შექმნილი და შეძენილი ნორმების ერთობლიობაა;

კულტურა საზოგადოების მიერ აღიარებული ნორმებისა და ღირებულებების სისტემაა, ანუ იგი, ერთი

მხრივ, სოციალური ურთიერთმოქმედების პროდუქტია, მეორე მხრივ, ამ ურთიერთმოქმედებათა სახეების განმსაზღვრელი პირობაა. ერთი სიტყვით, კულტურა არის ის ღირებულებები, შეხედულებები, ქცევის ნორმები და მატერიალური საგნები, რომლებიც ადამიანის ცხოვრების წესის ფორმირებას ახდენენ.

ადამიანისა და საზოგადოების წარმოშობასთან ერთად ახალი ფენომენი – კულტურა ანუ მეორე ბუნება ჩნდება. მისი არსებობა მხოლოდ ადამიანთან და საზოგადოებასთან არის დაკავშირებული. არ არსებობს მეცნიერება, რომელსაც ამ ცნებასთან არ ჰქონდეს შეხება, მაგალითად, მიკროორგანიზმების კულტურა, ტექნიკური კულტურა, ფიზიკური კულტურა და სხვა. სხვადასხვა სააზროვნო ფენომენი კულტურის ცნებაში სხვადასხვა შინაარსს დებს. განმანათლებლებმა მასში განათლების მომენტი შეიტანეს, კანტმა – ზნეობრიობა, ჰეგელმა – გონის განვითარება, ნეოკანტიანელებმა – ღირებულების ცნება, სტრუქტურულ-ფუნქციონალისტური სკოლის წარმომადგენლებმა – ღირებულებათა სისტემა.

კულტურა იწყება იქ, სადაც საგანთა თვისებებზე, ბიოლოგიურ და სხვა მოცემულობებზე დაყრდნობით ადამიანი სპეციალურ არსებათა სამყაროს, „მეორე ბუნებას“ ქმნის. ამ აზრით, იგი ადამიანის შემოქმედებითი, შრომითი საქმიანობის სფეროა. არსებობს კულტურის ფართო და ვიწრო გაგება. ფართო გაგებით, კულტურა არის საზოგადოების ისტორიის მანძილზე ადამიანთა მიერ შექმნილი და ქმნადობის პროცესში მყოფი მატერიალური და სულიერი ღირებულებების ერთობლიობა; ვიწრო გაგებით, კულტურა მხოლოდ ადამიანის მიერ შექმნილ სულიერ ღირებულებათა ერთობლიობაა. ამ აზრით, კულტურის ცნება ცივილიზაციის ცნებას უპირისპირდება.

„ცივილიზაცია“ ლათინური სიტყვა *civilis*-იდან მომდინარეობს, რაც სამოქალაქოს ნიშნავს. მისი რამდენიმე მნიშვნე-

ლობაა ცნობილი. ერთ-ერთი მნიშვნელობის მიხედვით, იგი არის დიდ სივრცეზე განფენილი ცხოვრების წესი, რომელსაც დამოუკიდებელი ღირებულებათა სისტემა და შესაბამისი მსოფლმხედველობა აქვს. ამ აზრით, ცივილიზაცია კულტურის ცნების სინონიმადაც გამოიყენება; ფრანგულ და ინგლისურ განმანათლებლურ ტრადიციაში ცივილიზაციის ცნებას ველურობის ცნების საპირისპიროდ იყენებდნენ. ამ შემთხვევაში ცივილიზებულობა ლტოლვების, აფექტებისა და ძალადობის რეგულირებასა და ურთიერთობის ფორმათა დახვეწას ნიშნავდა. ცივილიზაციის ეს გაგება ჩვეულებრივ სიტყვათხმარებაში დღესაც გამოიყენება.

ცივილიზაციის ის გაგება, რომელიც მას კულტურის ცნებასთან აპირისპირებს, გერმანელმა ფილოსოფოსებმა, სიცოცხლის ფილოსოფიის წარმომადგენლებმა ფრიდრიხ ნიცშემ და ოსვალდ შპენგლერმა შეიმუშავეს. გერმანულ სააზროვნო ტრადიციაში ცივილიზაცია მეცნიერებისა და ტექნიკის მიღწევათა ინსტრუმენტულ გამოყენებას ნიშნავს; კულტურა ცოდნას, მოქმედებას, ობიექტებსა და ინსტიტუტებს გულისხმობს, რომლებსაც თავისთავადი, სუვერენული ღირებულება აქვს და პროფანული ცხოვრების მოთხოვნილებებზე მაღლა დგას, ცივილიზაცია კი პროფანული ცხოვრების მოთხოვნილებების იქით ვერ მიდის და, შესაბამისად, მეცნიერებასა და ტექნიკას, ეკონომიკასა და პოლიტიკას ანიჭებს უპირატესობას, კულტურა კი – რელიგიას, ხელოვნებას, მორალსა და ტრადიციებს; შპენგლერის აზრით, ცივილიზაცია კულტურის ნასუფრალით იკვებება; ცივილიზაციის ეპოქა მაშინ დგება, როდესაც კულტურის მზე ჩაესვენება; ცივილიზაცია თანამედროვე საზოგადოების მაცნეა. შპენგლერმა თავის მთავარ ნაშრომს „ევროპის დაისი დაარქვა“, რითაც ტრადიციული საზოგადოების აღსასრული და ახალი ეპოქის დადგომა იწინასწარმეტყველა, ამ ახალი ეპოქის გაუკულმართებული ცხოვრება კი სააშკარაოზე ფრიდრიხ ნიცშემ გამოიტანა.

კულტურის უპირველესი არსებითი შინაგანი მახასიათებელი არის შემოქმედება. იგი ადამიანის შემოქმედებითი საქმიანობის ნიადაგზე იქმნება და ძირითადად მის მიზნებსა და ინტერესებზეა დამოკიდებული. იგი აუცილებლად ადამიანის გააზრებული მოქმედებაა. კულტურის მეორე უმთავრესი მახასიათებელი თავისუფლებაა. ნებისმიერი ღირებულების შექმნის პროცესში ადამიანს იმის შესაძლებლობა აქვს, რომ ის ფორმა და შინაარსი მისცეს გარდასაქმნელ ობიექტს, გამოსახტავ აზრს, იდეას, განცდას და ა. შ., რომელიც მას სურს. ეს კი მხოლოდ თავისუფალი შემოქმედებითი საქმიანობით მიიღწევა. თავისუფლება არის უპირველესი პირობა იმისა, რომ ბუნებას გამოსტაცო ის, რასაც იგი მასზე აქტიური გავლენის გარეშე არ იძლევა. თავისუფლებასთან ერთად კულტურის შინაგანი მახასიათებელია მიზანდასახულობა. ადამიანი ყოველივეს გარკვეული მიზნის მიხედვით, წინასწარი განზრახვით ქმნის. მაშასადამე, მიზნისეული ელემენტი აუცილებელია კულტურისათვის, თუმცა საკმარისი არ არის. კულტურის ნიმუშის შექმნას ესთეტიკური ხედვა სჭირდება. ადამიანის მიერ შექმნილი ხელოვნური სამყარო მშვენიერების იდეითაა განმსჭვალული. ამ აზრით, კულტურა ლამაზის, მშვენიერისა და ამაღლებულის განსახიერებაა.

მატერიალური და სულიერი კულტურა

როგორც ზემოთ აღინიშნა, ყოველივე, რაც ადამიანის ხელით იქმნება, მისი მიზანმიმართული საქმიანობის შედეგია. იგი ყოველივეს ხელებითა და გონებით ქმნის. კულტურის წყარო ადამიანის იდეალური, სულიერი სამყაროა. ეს საწყისი მონაწილეობს კულტურის ნებისმიერ სფეროში. ჩვეულებრივ, კულტურას ორ დიდ სახედ: მატერიალურ და სულიერ კულტურებად ყოფენ.

მატერიალურ კულტურას ადამიანების მიერ შექმნილი საგნები შეადგენენ. ეს შეიძლება იყოს შრომის იარაღები, მონყობილობები, პროდუქტები, ისტორიული და თანადროული შენობა-ნაგებობანი, ტრანსპორტი და საკომუნიკაციო საშუალებანი, საყოფაცხოვრებო მოხმარების საგნები და ა. შ., ანუ ყოველივე ის, რაც ადამიანთა მრავალფეროვანი მატერიალური მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად არის შექმნილი. ამიტომაც მატერიალური კულტურა ნივთიერად არსებობს. იგი მატერიალური ღირებულების მქონეა.

სულიერი კულტურა კი ადამიანის სულიერ-გონითი შემოქმედების შედეგებს გულისხმობს. ესა იდეები, შეხედულებები, თეორიები, ხელოვნება, ლიტერატურა, მეცნიერება, რელიგია, ადამიანთა ჯეროვანი ქცევის წესები და მრავალი სხვა. მათ არსებობის სულიერი ხასიათი აქვთ და ადამიანთა სულიერი მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად არის შექმნილი. თუ მატერიალური კულტურა თავისი შინაარსითა და მიზნისეული გამოვლინების ფორმებით ნივთიერია, სულიერი პირიქითაა, შინაარსით ის იდეალურია, ხოლო გამოვლენის ფორმებით – მატერიალური. მაგალითად, პოეტური აზროვნება ენობრივ გარსშია მოქცეული, მხატვრის ჩანაფიქრი – ფერებში, მუსიკოსის იდეა – ბგერებში, მოქანდაკის იდეები – ქვაში და ა. შ. მიუხედავად ამისა, ეს დაყოფაც მხოლოდ პირობითი ხასიათის მატარებელია, რადგანაც ძნელია საუბარი წმინდა მატერიალურ ან წმინდა სულიერ კულტურაზე, რაც კულტურის ამ ორი სახის საერთო – ანთროპულ (ადამიანურ) და სოციალურ (საზოგადოებრივ) საფუძვლებზე მიაღწევს, რაც, თავის მხრივ, კულტურებს შორის განსხვავებას კარგ ნიადაგს უქმნის; თუმცა, მიუხედავად კულტურებს შორის განსხვავებისა, ყოველ მათგანს 5 ძირითადი საერთო კომპონენტი აქვს. ესენია: სიმბოლოები, ენა, ღირებულებები, ნორმები და ცოდნა (ტექნოლოგია).

კულტურის ელემენტები

სიმბოლოები

სხვა ცოცხალ არასებათა მსგავსად, ადამიანები გარემომცველ სამყაროს გრძნობის ორგანოების საშუალებით აღიქვამენ, მაგრამ მათგან განსხვავებით ადამიანს სხვა უნარიც აქვს განვითარებული – იგი საზრისს დებს რეალობაში, ანუ სამყაროს ცალკეულ ელემენტებს სიმბოლოებად გარდაქმნის („ადამიანი სიმბოლოების შემქმნელი არსებაა“, – ერნსტ კასირერი), მის მიერ შექმნილ საგნებსა და მოვლენებს სიმბოლურ მნიშვნელობას აძლევს; ამ შემთხვევაში კულტურა სიმბოლოებისა და ნიშნების მონესრიგებული სისტემის სახით გვევლინება. კულტურის ეს ელემენტი ხშირად გამოიყენება რეკლამის ტექნიკაში. სიმბოლოს ამგვარი გაგების გამო, თავის მხრივ, რეკლამა არა მარტო ბიზნესის აუცილებელი ელემენტია, არამედ კულტურის შემადგენელ ნაწილადაც იქცევა. განსხვავებულ კულტურასთან არაადეკვატური მიმართების მიზეზი ამ კულტურის სიმბოლოების მნიშვნელობის არცოდნა ან არგაგება შეიძლება იყოს. აქედან კი ე. წ. „კულტურულ შოკამდე“ ძალზე ახლო მანძილია. მაგალითად, შესაძლებელია ზოგ კულტურაში თავის დაქნევა თანხმობის ნიშანი იყოს, ზოგან კი – უარყოფის. შესაბამისად, ამ კულტურის სიმბოლოების მნიშვნელობის არცოდნა დიდი უსიამოვნების მიზეზი შეიძლება გახდეს. განსხვავებული სიმბოლოები აქვთ არა მარტო სხვადასხვა კულტურას, არამედ ერთი კულტურის შიგნითაც შეიძლება განსხვავებული სიმბოლოების არსებობა. მაგალითად, ერთსა და იმავე კულტურაში შესაძლებელია ბენჯის ქურქი სიმდიდრის ნიშანიც იყოს და ცხოველებისადმი ველური მოპყრობის განსახიერებაც.

ენა

კულტურის სამყაროს გასაღებს ენა წარმოადგენს, რადგანაც ის ადამიანებს ურთიერთშემოქმედების, ინტერაქციის საშუალებას აძლევს. იგი ამავე დროს კულტურულ მემკვიდრეობას და კულტურული ტრანსმისიის (პროცესი, რომლის შედეგად კულტურა თაობიდან თაობას გადაეცემა) მექანიზმს წარმოადგენს. ჩვენს ორგანიზმში არსებული გენების მსგავსად, ენა კულტურის ორგანიზმის გენების ფუნქციას ასრულებს. ენის მეშვეობით მკვიდრდება კულტურაში საუკუნეობით დაგროვილი სიბრძნე და ტრადიციები. ენა გვაგვბინებს სხვათა გამოცდილებას. ენის ფუნქცია ზოგადად და განსაკუთრებით მისი სოციალური ხასიათი კარგად ჩანს დიდი გერმანელი ფილოსოფოსის მარტინ ჰაიდეგერის გამონათქვამში, რომ „ენა ყოფიერების სახლია“. სოციოლოგიას ენასთან მიმართებაში ის უფრო აინტერესებს, თუ როგორ მყარდება ადამიანებს შორის ურთიერთობა მისი საშუალებით და როგორ აყალიბებს ენა სოციალურ სინამდვილეს. სოციოლოგიის მამა ოგიუსტ კონტი ამბობდა, რომ „ენა იმ ტიპის სიმდიდრეს ქმნის, რომლითაც ერთდროულად და თანაბრად სარგებლობს ნებისმიერი ადამიანი და ამით მის ცოდნას არანაირი ზიანი არ ადგება“. თანამედროვე ამერიკულ სოციოლოგიაში მიღებული თეზისის მიხედვით, ჰაიდეგერის ცნობილი გამონათქვამი ასეთნაირად გაიგება: ადამიანები სოციალურ სინამდვილეს ენის კულტურული პრიზმიდან იღებენ.

ღირებულებები

სინამდვილისადმი შემეცნებით ან ესთეტიკურ დამოკიდებულებასთან ერთად ადამიანს ღირებულებითი ხედვა და, შესაბამისად, ღირებულებითი უნარები და ორიენტაცია გააჩნიათ, რაც, ფაქტობრივად, სინამდვილისადმი შეფასებითს და-

მოკიდებულებას ნიშნავს, ოღონდ ამ შემთხვევაში შეფასებას ვაჭრობასთან და ყიდვა-გაყიდვასთან არაფერი აქვს საერთო. ღირებულება რალაციის მოწონებას ან არმოწონებას გულისხმობს და, ამდენად, სუბიექტურობის ნიშნით ხასიათდება. ეს ის კრიტერიუმებია, რომლებიც კარგისა და ცუდის, სასურველისა და არასასურველის, კეთილისა და ბოროტის და ა. შ. გარჩევაში გვეხმარება. მაგალითად, რითი აიხსნება ლედი გაგას ანდა ჯეიმზ ბონდის პოპულარობა? ყოველი მათგანი გარკვეული ნიშნების მატარებელია, რომელთა მეშვეობით ფასეულობათა გავრცელებული და პოპულარული სისტემა იქმნება, რომელსაც თითოეული ჩვენგანი იზიარებს ან არ იზიარებს. კულტურული ღირებულებები დიდ გავლენას ახდენენ პიროვნების ჩამოყალიბებაზე.

თანამედროვე საზოგადოების კულტურული ღირებულებების შესახებ მეტ-ნაკლებად სრულყოფილი წარმოდგენის შესაქმნელად განვიხილოთ ამერიკელი სოციოლოგების მიერ ჩამოყალიბებული თანამედროვე ამერიკული კულტურის ფუნდამენტური ღირებულებები.

თანამედროვე ამერიკული კულტურის ფუნდამენტური ღირებულებებია:

თანაბარი შესაძლებლობები – ამერიკული საზოგადოების წევრებისათვის მნიშვნელოვანია არა თანაბარი მდგომარეობა, არამედ თანაბარი შესაძლებლობები, რაც იმას ნიშნავს, რომ წარმატების მიღწევის თანაბარი შანსი აქვს ყველას.

კონკურენტულობა და წარმატებულობა – რაც იმას ნიშნავს, რომ სპორტში, პოლიტიკაში, ბიზნესში, უნივერსიტეტისა თუ სხვაგან მხოლოდ გამარჯვებისათვის ვთამაშობთ. კონკურენციაში გამარჯვებული შესაბამის ჯილდოსაც იღებს წარმატების სახით.

მატერიალური კომფორტი – წარმატების მიღწევის შედეგად მოპოვებული ფული მატერიალური სიამოვნების წყარო ხდება. ნათქვამია, „ბედნიერებას ვერ იყიდო“, მაგრამ შეძლებული ამერიკელებისათვის ეს სასაცილოა.

აქტიურობა და თავდადებული შრომა – ამერიკელი ის ადამიანია, ვინც თავის ჩანაფიქრს ბოლომდე მიიყვანს, ოღონდ ამას ის დიდი შრომისა და აქტიურობის ფასად აღწევს. ამ შემთხვევაში წამყვან ღირებულებას წარმოადგენს არა ბედს შერიგება, არამედ მოქმედება და მხოლოდ მოქმედება.

პრაქტიკულობა და ეფექტურობა – ამერიკელების დიდი ნაწილი პრაქტიკას უფრო მეტად აფასებს, ვიდრე თეორიას. პრაქტიკული საქმიანობა იმდენად არის ღირებული, რამდენადაც მას ფული მოაქვს. ალსანიშნავია, რომ ამის გამო ამერიკას არა აქვს განყენებული ფილოსოფიური აზროვნება. ამერიკული ფილოსოფია – პრაგმატიზმი – სარგებლიანობის პრინციპზეა აგებული. **სამაგიეროდ, ამერიკას აქვს სოციოლოგია, ძალზე პრაქტიკული და ეფექტური მეცნიერება, რომელიც ფულის შოვნის სამსახურშია ჩამდგარი.**

პროგრესი – ამ ღირებულებითი ორიენტაციის მატარებელი ადამიანი ფიქრობს, რომ აწმყო ყოველთვის სჯობია წარსულს. პროგრესი ამ შემთხვევაში „სიახლის“ და „საუკეთესოს“ სინონიმია და ზნეობრივ განვითარებასთან არაფერი საერთო არა აქვს.

მეცნიერება – მეცნიერული ცოდნა იმიტომ არის ამერიკული ღირებულებების აუცილებელი შემადგენელი, რომ მის საფუძველზე იქმნება უახლესი ტექნოლოგიები, რომელთა დახმარებითაც ამერიკელები მრავალი მწვავე პრობლემის გადაწყვეტას იმედოვნებენ.

დემოკრატია და თავისუფალი მენარმოება – ეს ღირებულება პოლიტიკურ არჩევნებში თავისუფლებას, ხოლო ეკონომიკის სფეროში თავისუფალი წარმოების განვითარებას გულისხმობს.

თავისუფლება – იგი პიროვნების ინდივიდუალური ინიციატივებისათვის დიდი მნიშვნელობის მინიჭებას ნიშნავს. ამერიკელები მიიჩნევენ, რომ ადამიანი თავისი პერსონალური მიზნების მიღწევაში შეზღუდული არ უნდა იყოს.

- **ჯგუფისადმი კუთვნილება, იდენტობა** – ინდივიდუალური თავისუფლების აღიარებასთან ერთად ამერიკელების დიდი ნაწილი ადამიანს ჯერ კიდევ აფასებს გენდერული, ეთნიკური, რასობრივი და ა. შ. კუთვნილების მიხედვით.

ამერიკული კულტურის ღირებულებითი ორიენტაცია მოტანილია ამერიკელი სოციოლოგის რობინ უილიამსის მიხედვით (1970 წ.).

ღირებულებათა სოციოლოგიური ანალიზის საინტერესო თემაა „ღირებულებათა კონფლიქტის“ საკითხი. ხშირად საზოგადოებაში ხდება ისე, რომ მისი ერთი ნაწილი რომელიმე ღირებულების დასაცავად გამოდის, ხოლო სხვა ნაწილი უარყოფს მას. მსგავსი კონფლიქტები თანამედროვე საზოგადოების მშენებლობის გზაზე გარდაუვალია. ამ შემთხვევაში ადამიანები კიდევ უფრო მეტად სწავლობენ წინააღმდეგობათა მოგვარების გზების ძიებას.

ნორმები

ყოველი კულტურა შესაბამისი წესებისა და მოლოდინების (ექსპექტაციების) სისტემას ქმნის, რომელთა მეშვეობითაც ის ადამიანთა ქცევას არეგულირებს. სწორედ ამ წესებისა და მოლოდინების სისტემას ჰქვია ნორმა. ღირებულებას-

თან შედარებით მას ვინაო მნიშვნელობა აქვს. მაგალითად, თუკი პატიოსნება და ინდივიდუალიზმი ღირებულებებია, მაშინ მათგან გამომდინარე წესი, რომ სტუდენტმა გვერდზე მჯდომი სტუდენტისაგან დავალება არ უნდა გადმოიწეროს, ნორმაა. ნორმები უმეტესწილად სიტუაციური ხასიათის მქონეა და შემთხვევებისა და მოვლენებისაგან მომდინარეობს, ამიტომ ღირებულებებთან შედარებით სწრაფად იცვლება. ნორმები სხვადასხვა კულტურაში სხვადასხვანაირია, თუმცა ერთი კულტურის ან ერთი სოციალური ჯგუფის შიგნითაც შეიძლება სხვადასხვა სახის ნორმის არსებობა. ადამიანები, რომლებიც კულტურის შიგნით აღიარებულ ნორმებს უარყოფენ, მუამოხეებად, მარგინალებად ან სწობებად მიიჩნევიან. ამასთან მათ მიმართ მიდგომა სხვადასხვა კულტურაში ან ერთი კულტურის შიგნით შეიძლება სხვადასხვანაირი იყოს, მაგალითად, ტოლერანტული ან არატოლერანტული. ჰოლანდიურ კულტურაში ჰომოსექსუალისტების მიმართ ტოლერანტული დამოკიდებულებაა, რასაც ვერ ვიტყვით რომელიმე ტრადიციული კულტურის შემთხვევაში და ა. შ. ზოგჯერ ხდება, რომ ნორმა სახელმწიფო კანონად გადაიქცევა (მაგალითად, კანონი ღალატის წინააღმდეგ). ზოგჯერ ნორმებს ავტორიტეტებიც ქმნიან.

ამერიკულ საზოგადოებაში არსებული დიდი მორალური მნიშვნელობის მქონე ნორმების აღსანიშნავად სოციოლოგმა უილიამ სამნერმა შემოიღო ტერმინი „ჩვეულება“, რომელსაც ტაბუ ანუ აკრძალვების სისტემა მიეკუთვნება; თუმცა თანამედროვე კულტურას ტაბუს ტრადიციულისგან განსხვავებული გაგება აქვს. ის, რაც ტრადიციულ საზოგადოებაში ტაბუირებული იყო, თანამედროვეში ნებადართულია.

ღირებულებებისა და ნორმების საფუძველზე იქმნება კულტურის „რეალური“ და „იდეალური“ მოდელები. ის, რაც ცხოვრებაში ყოველდღიურად ხდება, ბევრად ჩამორჩება კულტურის იდეალურ ტიპს. ამის საილუსტრაციოდ ერთი

ამერიკული სოციოლოგიური გამოკვლევის შედეგები გამოდგება, რომლის მიხედვით, დაოჯახებულ მამაკაცთა 25% და ქალთა 10% აღიარებს, რომ ხშირად ღალატობს თავის მეუღლეს, არადა, „კულტურის იდეალური ტიპის“ მიხედვით, ისინი ერთმანეთის ერთგულნი უნდა იყვნენ, მაგრამ „რეალური კულტურა“ სულ სხვა რამეზე მეტყველებს; თუმცა ეს იმას არ ნიშნავს, რომ კულტურულმა ნორმებმა აზრი დაკარგეს.

ცოდნა და ტექნოლოგიები

ცოდნასა და ტექნოლოგიებში ფაქტების, მრწამსისა და პრაქტიკული უნარ-ჩვევების ერთობლიობა მოიაზრება, რომელთაც თითოეული ჩვენგანი დროთა განმავლობაში იძენს. ის ყველა იმ ინფორმაციას მოიცავს, რომელიც შეიძლება ერთ კითხვაში გავაერთიანოთ: როგორ? მაგალითად, როგორ შევიდეთ ინტერნეტში? როგორ დავრეკო მობილურით? როგორ დავქოქო ან ვატარო მანქანა და ა. შ.

თანამედროვე ინფორმაციულ საზოგადოებაში მნიშვნელოვანია ცოდნის კონტროლი, რაც ინფორმაციის თანაბარ განაწილებას გულისხმობს. ეს იმიტომ არის მნიშვნელოვანი, რომ საზოგადოებაში ადამიანთა კარგად და ცუდად ინფორმირებულთა ჯგუფები და ფენები ჩნდება, რაც, თავის მხრივ, უთანასწორობის ახალი ფორმაა. წარმოიდგინეთ, ეს იგივეა, მშიერი და მძღარი ადამიანები რომ შევადაროთ ერთმანეთს. აქ „ინფორმაციულ შიმშილზე“ საუბარი. ის, ვინც ინფორმაციის მფლობელია, უფრო წარმატებულია და ა. შ. ტექნოლოგიურმა პროცესებმა კულტურის ახალ სახეს – ვირტუალურ კულტურას ჩაუყარეს საფუძველი. ამ ტიპის კულტურის სახეებია მუდამ მომღიმარე მაკდონალდი, დისნეის პერსონაჟები, სუპერმენი და სხვები. ისინი იმ ღირებულებებს განასახიერებენ, რომლებიც ჩვენი თანამედროვე ცხოვრების ფორმირებას ახდენენ, მაგრამ ერთი რამ ცხადია, რომ მათ არაფერი აქვთ

საერთო ისტორიულ, ტრადიციულ ღირებულებებთან. ისინი ამ ღირებულებათა სუროგატებია, რომლებიც ერთი მიზნისათვის – ფულის საშოვნელადაა შექმნილი.

კულტურული მრავალფეროვნება

კულტურული მრავალფეროვნების ცნებით სოციოლოგები სხვადასხვა კულტურების განსხვავებათა შედეგად კულტურის, როგორც მთლიანობის, ჩამოყალიბებას აღნიშნავენ. კულტურული მრავალფეროვნება გულისხმობს, რომ არსებობს სხვადასხვა სახის ღირებულებები, გემოვნებები, ცოდნა და ნორმები, რომლებიც, საბოლოო ჯამში, ერთიან მსოფლიო კულტურას, ანუ მსოფლიო კულტურულ მოზაიკას, ქმნიან. ეს დაახლოებით სხვადასხვა ფერის ძაფებით მოქსოვილი ფერადი ხალიჩის მსგავსია. ამ მრავალსახეობაში თითოეული კულტურა უნიკალური და განუმეორებელია, ანუ, თანამედროვე ტერმინოლოგიით რომ ვთქვათ, თითოეული კულტურა საკუთარი იდენტობის მატარებელია, რაშიც დიდ როლს ენა ასრულებს. საქართველოს მაგალითი ადასტურებს, თუ რა დიდი როლი შეასრულა ქართულმა ენამ საბჭოთა რეჟიმის პირობებში კულტურული იდენტობის შენარჩუნებასა და დამოუკიდებლობის მოპოვებაში. კულტურის მრავალფეროვნება კულტურებს შორის დიალოგსა და ტოლერანტობას გულისხმობს.

თავის მხრივ, კულტურათა შორის კავშირი კულტურული დიფუზიის მიზეზიც შეიძლება გახდეს. კულტურათა დიფუზია კულტურებს შორის კავშირის მეშვეობით ერთი ადგილიდან მეზობელ რეგიონში ინოვაციების გავრცელებას ნიშნავს (კულტურის დიფუზიის მაგალითია ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობები, რომლის მეშვეობით აზიის ქვეყნებში ბერძნული კულტურა შევიდა).

ელიტარული და პოპულარული კულტურა

კულტურული მრავალფეროვნება შესაძლებელია ამა თუ იმ სოციალური ფენის ან ჯგუფისადმი კუთვნილებას გულისხმობდეს, რაც, თავის მხრივ, იმას ნიშნავს, რომ საზოგადოების გარკვეული ნაწილისათვის არის ხელმისაწვდომი კულტურის ესა თუ ის ფორმა. ამ ტიპის განსხვავებათა აღსანიშნავად სოციოლოგები ელიტარული და პოპულარული კულტურის ცნებებს იყენებენ. ელიტარული კულტურა საზოგადოების მხოლოდ მცირე ნაწილისათვის, რაღაც ნიშნით გამორჩეულთათვისაა დამახასიათებელი (ტერმინი „ელიტარული კულტურა“ სათავეს „მაღალშუბლიანთა კულტურიდან“ იღებს. XIX საუკუნეში პოპულარული მეცნიერების – ფრენოლოგიის გავლენით გავრცელებული იყო შეხედულება ადამიანის პიროვნებისა და პიროვნული თვისებების თავის ქალის ფორმაზე დამოკიდებულების შესახებ. ამის მიხედვით, „მაღალშუბლიან“ ადამიანთა გემოვნება უნაკლოდ მიიჩნეოდა). პოპულარული კულტურა კი ყველასათვის ხელმისაწვდომი და მოსახლეობაში ფართოდ გავრცელებული კულტურაა. კულტურათა ასეთი დაყოფა მიუღებელია, რადგანაც არც ელიტის და არც მოსახლეობის ფართო ფენების წარმომადგენელთა გემოვნება და ინტერესები ყოველთვის ერთნაირი არ არის და არც შეიძლება იყოს.

სუბკულტურა

სუბკულტურა ერთიანი კულტურის შიგნით კულტურის განსაკუთრებულ სფეროს აღნიშნავს. ის არა მარტო განსხვავებას, არამედ იერარქიულობასაც გულისხმობს. იგი გაბატონებულ ან „მეინსტრიმულ“ (ძირითადი კულტურული მიმართულება დროის გარკვეულ მონაკვეთში) კულტურაში ისეთი ელემენტების შერევას გულისხმობს, რომლებიც მთელს მსოფლიოშია აღიარებული. საზოგადოებაში ყოველთვის არ-

სებობენ ცალკეული ჯგუფები, რომლებიც სპეციფიკურ კულტურას ქმნიან, მაგრამ ეს ხელს არ უშლის კულტურის ანდერგრაუნდს (კულტურის ჭეშმარიტი, შემოქმედებითი მიმართულებების ერთობლიობა) საკუთარი მრავალფეროვნების შენარჩუნებაში.

მულტიკულტურალიზმი

მულტიკულტურალიზმი ამერიკაში შემუშავებული სპეციალური საგანმანათლებლო პროგრამაა, რომელიც ამერიკის კულტურულ მრავალფეროვნებას აღიარებს, მაგრამ სხვადასხვა კულტურული ტრადიციის ერთმანეთთან გათანაბრებას ითვალისწინებს. ამ საქმეში პრობლემას ქმნის ენისა და უმცირესობების საკითხები, თუმცა მულტიკულტურალიზმი ამერიკაში დღემდე პრობლემატურია.

კონტრკულტურა

კონტრკულტურა გაბატონებული კულტურის საპირისპიროა. ბევრი მკვლევარი მას კულტურის განახლებისა და გარდაქმნის წინაპირობად განიხილავს. კონტრკულტურის მაგალითია 1960 წელს არსებული კულტურული მეინსტრიმის წინააღმდეგ ჰიპებისა და მოგვიანებით პანკების გამოსვლა ამერიკაში, რომელიც ეწინააღმდეგებოდა და გმობდა კონკურენტულ, ეგოისტურ და მატერიალისტურ ამერიკულ კულტურას და ცხოვრების საერთო სტილის მიმდევარი იყო. კონტრკულტურები დღესაც აქტიურად გამოდიან და იბრძვიან გაბატონებული კულტურების წინააღმდეგ.

მასკულტურა

მასობრივი კულტურა XX საუკუნის მოვლენაა. იგი მანამდე არსებული ყველა ტრადიციული კულტურული ნორმის ტრანსკულტურულ ნორმად გადაქცევას გამოხატავს. მასკულტურა ე. წ. საშუალო, მასის ადამიანზე გათვლილი და მისთვის გასაგებ ენაზეა შექმნილი. მისი ძირითადი მიმართულებებიდან გამოყოფენ ბავშვთა სუბკულტურას, რომელიც ბავშვებისთვის განკუთვნილი მასკულტურის საგნების ინდუსტრიას წარმოადგენს – ესაა სტანდარტული სათამაშოები და თამაშები, ბავშვთა მანიერული ალბომების ტექნოლოგიები და სხვ. მასკულტურას ახასიათებს შოუინდუსტრია და მასობრივი სანახაობები.

იგი ბაზრისათვის არის განკუთვნილი და მასში ჭარბობს სექსის კულტი, ძალადობის პროპაგანდა და ეგოიზმი. მის დემოკრატიულ პროცესად შენიღბვასა და გასაღებას ხელს უწყობს თანამედროვე მედია და კომუნიკაციის საშუალებები. მასკულტურა ადამიანს მხოლოდ ბიოსოციალურ არსებად განიხილავს, რომელსაც ჭამისა და სექსის მეტი არაფერი ახსოვს.

მარგინალური კულტურა

კულტუროლოგიური გაგებით, ტრანზიტულ მდგომარეობაში მყოფი ადამიანი არის მარგინალური (კიდზე, ზღვარზე მყოფი) კულტურის წარმომადგენელი, ანუ ამ ტიპის სოციალური ჯგუფი განსაზღვრულ კულტურულ იდენტობას მოკლებულია და მისი კულტურული მდგომარეობა გაურკვეველია. მარგინალური კულტურა სოციალური ტრანსფორმაციების შედეგია. მას ახასიათებს კულტურული პლურალიზმი, არსებული ღირებულებებისა და ნორმების უარყოფა, სოციალური ჯგუფის ცნობიერების მთლიანობის რღვევა და შინაგანი დისკომფორტი.

რელიგიურ ტერმინოლოგიას თუ ვიხმართ, ეს არის „ბოლო ჟამის“, ანუ „აპოკალიფსური კულტურა“.

გლობალური კულტურა

თანამედროვე გლობალიზაციურმა პროცესებმა და ინფორმაციულმა ტექნოლოგიებმა კულტურის გლობალიზაციის პროცესები დააჩქარა. კულტურის გლობალიზაცია ნიშნავს იმას, რომ კულტურის ავტორები მთელი მსოფლიოს ხალხები ხდებიან და შედეგად ისეთი კულტურა იქმნება, რომელიც სამომხმარებლო ხასიათის მატარებელია. გლობალური კულტურის სიმბოლოებია სუპერმარკეტებისა და ჰიპერმარკეტების სისტემა. თანამედროვე მსოფლიოს ნებისმიერ კუთხეში ჩასვლისას თქვენ აღმოაჩენთ, რომ იქაც ისეთნაირად აცვიათ ადამიანებს, როგორც თქვენთან; არც იქ მოსმენილი პოპ-მუსიკა იქნება თქვენთვის უცხო და ა. შ. ეს ყველაფერი გლობალურმა ეკონომიკამ, კომუნიკაციის გლობალურმა სისტემებმა და გლობალურმა მიგრაციულმა პროცესებმა გამოიწვია, თუმცა ამ ყოველივეს გარკვეული წინააღმდეგობაც ახლავს, კერძოდ ის, რომ ადამიანები სამყაროს საკუთარი კულტურის პრიზმიდან უყურებენ და, შესაბამისად, ასეთი ადამიანები მტკივნეულად განიცდიან კულტურის გლობალიზაციას და გლობალური კულტურის წარმოქმნის პროცესებს.

კულტურის სოციოლოგიური ანალიზი

ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, რომ კულტურა ჩვენი გარემოცველი სამყაროს, პირველ რიგში კი სოციალური რეალობის გააზრებაში გვეხმარება. შესაბამისად, სოციოლოგიის ამოცანა კულტურის შესწავლაში მდგომარეობს. ამ ამოცანის განხორციელების შედეგად სოციოლოგიაში რამდენიმე თეორიულ-სოციოლოგიური მიდგომა იქნა შემუშავებული, რო-

მელთა შორის მნიშვნელოვანია კულტურის სტრუქტურულ-ფუნქციონალისტური ანალიზი.

კულტურის სტრუქტურულ-ფუნქციონალისტური ანალიზი

სტრუქტურულ-ფუნქციონალისტური სოციოლოგიური პარადიგმა კულტურას, როგორც კომპლექსურ სტრატეგიას, განიხილავს, რომლის მიზანი ადამიანის მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებაა. ამ შემთხვევაში კულტურის საფუძვლად ღირებულება განიხილება (პარსონსი, უილიამსი და სხვ.). ფუნქციონალისტური აზროვნება სხვა კულტურების საზრისის წდომასა და მათგან მომდინარე ცხოვრების წესის გაგებაში გვეხმარება. თუკი კულტურები ადამიანურ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების სტრატეგიებია, მაშინ მსოფლიოში არსებულ კულტურებს შორის საერთო ნიშნები უფრო მეტი ყოფილა, ვიდრე განსხვავება მათ შორის. სხვადასხვა კულტურათა შედარებითი ანალიზის გზით ამერიკელმა სოციოლოგმა ჯორჯ მერდოკმა მათი ათამდე საერთო ნიშანი გამოყო, რომლებსაც კულტურული უნივერსალები უწოდა. ერთ-ერთი ასეთი უნივერსალია არის ოჯახი, რომლის ფუნქციები ნებისმიერ კულტურაში თითქმის ერთნაირია. მერდოკის მიერ გამოყოფილი კიდევ ერთი ასეთი უნივერსალია არის ზუმრობა, რომელიც ყველა კულტურაში სოციალური დაძაბულობის მოხსნის ფუნქციას ასრულებს. კულტურისადმი ამგვარ მიდგომას ის ნაკლოვანება ახასიათებს, რომ იგი კულტურებს შორის განსხვავებებს ნაკლებ ყურადღებას უთმობს. ეს გამოწვეულია იმით, რომ მისთვის კულტურული სტაბილურობა სოციოლოგიურად უფრო მნიშვნელოვანი ცნებაა, ვიდრე კულტურებს შორის განსხვავებულობა.

კულტურა სოციალური კონფლიქტის თეორიის მიხედვით

სოციალური კონფლიქტის სოციოლოგიური პარადიგმა ძირითად აქცენტს კულტურებს შორის უთანასწორობაზე აკეთებს, რის მაგალითად ამ თეორიის მომხრეებს (მარქსი) საზოგადოებაში ერთი რომელიმე კულტურული ღირებულების გაბატონებული მდგომარეობა მოჰყავთ. მათ მიაჩნიათ, რომ კულტურას ეკონომიკა განაპირობებს, რაც მატერიალისტური თეორიაა, რომელიც იდეალისტურ სტრუქტურულ-ფუნქციონალისტურ მიდგომას ეწინააღმდეგება. ეს თეორია ისეთ ღირებულებას, როგორიცაა თავისუფალი კონკურენცია, კაპიტალისტურ ეკონომიკასთან აიგივებს. აქედან მომდინარეობს კულტურის ისეთი გაგება, რომლის მიხედვით, ის ადამიანებს შორის უთანასწორობას აღრმავებს. ყოველივე ამას კულტურათა შეხლამდე მივყავართ (კულტურული შეყოვნება – უილიამ ფილდინგ ოგბორნის მიერ შემოღებული ცნებაა. კულტურული შეყოვნება მაშინ გვხვდება, როდესაც საზოგადოების მატერიალური და ტექნოლოგიური მდგომარეობა წინ უსწრებს სულიერი კულტურის – მრწამსი, ადათ-წესები, ფილოსოფიური სისტემები და სხვ. – ტრანსფორმაციას).

კულტურის სოციობიოლოგიური ანალიზი

სოციობიოლოგიური პარადიგმა, ერთი მხრივ, ბიოლოგიას, ხოლო მეორე მხრივ, სოციოლოგიას ეყრდნობა. იგი კულტურის შექმნის პროცესში ბიოლოგიური ფაქტორების მონაწილეობაზე ამახვილებს ყურადღებას. მაგალითად, სოციობიოლოგ ალფრედ კინზს მიაჩნია, რომ „ორმაგი სტანდარტის“ ამკარად უნივერსალური სექსუალური ქცევის საფუძველი წმინდა ბიოლოგიურია. მის მიხედვით, მთელ მსოფლიოში ქალებთან შედარებით მამაკაცებს უფრო მეტად სურთ სექსუალური ურთიერთობების ქონა არა მარტო ერთ, არამედ მრავ-

ვალ პარტნიორთან, რასაც ის ქალისა და მამაკაცის ორგანიზმების ბიოლოგიური განსხვავების საფუძველზე, კერძოდ სხვადასხვა პროდუქტული სტანდარტების არსებობით, ასაბუთებს. მიუხედავად ამისა, სოციობიოლოგებს მაინც მწირი ფაქტები აქვთ იმის დასადასტურებლად, რომ კულტურის შემოქმედება ბიოლოგიური კანონებითაა განპირობებული. კულტურა სოციალური ფაქტია, რომელიც ადამიანის თავისუფალი შემოქმედებითი საქმიანობის შედეგია; თუმცა სოციობიოლოგიის დამსახურება ის არის, რომ ის იმ მექანიზმებს აანალიზებს, რომელთა მიხედვითაც კულტურის მიღწევათა შეთვისება ხდება. ერთი რამ ცხადია, რომ კულტურა ბუნებისაგან განსხვავებული სინამდვილეა, შეიძლება ითქვას, ბუნების, ბიოლოგიური მოცემულობის ადამიანისა და საზოგადოების იდეების, ღირებულებებისა და ნორმების მიხედვით გაფორმება. ყოველი დამიანი და საზოგადოება ამ პროცესში უნიკალური და ორიგინალურია. შესაბამისად, აქედან მომდინარეობს ქართული, ამერიკული, ფრანგული და ა. შ კულტურები.

კულტურას, როგორც სოციალურ რეალობას, ცალკე სოციოლოგიური დისციპლინა შეისწავლის, რომელსაც კულტურის სოციოლოგია ჰქვია. ტერმინი „კულტურის სოციოლოგია“ მაქს ვებერის უმცროსმა ძმამ ალფრედ ვებერმა შემოიტანა.

„ურთიერთობათა სამყარო – ეს არის თამაში, რომლის ყოველი
მოთამაშე თანასწორია და რომელშიც ყველა მოთამაშე
განსაკუთრებული პატივისცემით სარგებლობს“.
გ. ზიმელი

თავი III

სოციალიზაცია

სოციოლოგიის ძირითად ცნებებსა და კატეგორიებს შორის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ადგილი სოციალიზაციის ცნებას უკავია. სოციალიზაცია ადამიანის სოციალური ნორმებისა და ღირებულებების მიერ განსაზღვრული ქცევის პროცესია, რომელიც ადამიანის საზოგადოებრივ არსებად ქცევას ნიშნავს, ამიტომ სოციოლოგია დაინტერესებულია სოციალიზაციის პროცესის მთელი რიგი მექანიზმების შესწავლით.

სოციალიზაცია ადამიანის მიერ სოციალური ნორმების, კანონების, ქცევის წესებისა და ღირებულებათა ათვისების პროცესია, რომლის დროსაც იგი საზოგადოებაში ცხოვრებისა და სოციალური ნორმების დაცვის უნარ-ჩვევებს გამოიმუშავებს. ამდენად, სოციალიზაცია აქტიური პროცესია, რომელშიც ადამიანის ცნობიერება და ნებელობა მონაწილეობს. მსგავსი რამ ცხოველთა სამყაროში არ არსებობს, რადგანაც ცხოველის ქცევა და მოქმედება ბიოლოგიურად წინასწარ დაპროგრამებულია, ადამიანები კი გარკვეულ სოციალურ გამოცდილებას საჭიროებენ იმისათვის, რომ კულტურული ღირებულებები ათვისონ და საზოგადოებაში თავი კომფორტულად

ლად იგრძნონ. სოციალური გამოცდილება პიროვნების ჩამოყალიბების აუცილებელი პირობაა. პიროვნება ამ გამოცდილების ინტერნალიზაციის ანუ შეთვისების გზით ყალიბდება. ადამიანი სოციალიზაციის პროცესში სოციუმის მიერ ხანგრძლივი ისტორიული და კულტურული გამოცდილების შედეგად შემუშავებულ ნორმებს შორის გარკვეულ არჩევანს აკეთებს: ზოგ ნორმას იღებს, როგორიც ის არის, ზოგს კიდეც უარყოფს. ამ უარყოფის პროცესში იგი შეიძლება ახალი ღირებულებების შემქმნელადაც მოგვევლინოს. ამიტომ სოციალიზაციის პროცესი არსებული ტრადიციული მემკვიდრეობის ათვისებასთან ერთად სიახლესაც გულისხმობს, ანუ ამ აზრით სოციალიზაცია ნოვაციურობის ტენდენციების მატარებელიც არის.

სოციალიზაციის პროცესი თვითობის შეგრძნებასაც გულისხმობს. საკუთარ ინდივიდუალობას, „მეობას“, ანუ თანამედროვე ტერმინით რომ ვთქვათ, იდენტობას ადამიანი სოციალურ არსებად ჩამოყალიბების პროცესში შეიგრძნობს. ამ დროს ხდება თვითობის განვითარება. ამიტომაც თანამედროვე სოციოლოგიამ იდენტობა და სოციალიზაცია ერთმანეთთან დააკავშირა, უფრო მეტიც, ხშირ შემთხვევაში გააიგივა კიდეც.

სოციალიზაციის პროცესის სოციოლოგიური ანალიზი ადამიანის განვითარების ზოგადი ტენდენციების გათვალისწინებას მოითხოვს. ამ შემთხვევაში სახეზეა ორი ძირითადი მიდგომა: პირველი – საბუნებისმეტყველო-ბიოლოგიური, რომლის ცნობილი წარმომადგენელია ჩარლზ დარვინი. მან ადამიანის განვითარება მემკვიდრეობით მიღებულ ბიოლოგიურ კანონზომიერებას დაუქვემდებარა; ხოლო მეორე მიდგომა ამ საქმეში სოციალურ გარემოს ანიჭებს უპირატესობას და ამიტომაც იგი სოციალურ-მეცნიერულ მიდგომადაა ცნობილი (მაგალითად, ბ. უოტსონი და სხვები), ოღონდ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ბიოლოგია მთლიანად უნდა ამოვიღოთ ადამიანის

განვითარების პროცესიდან. ამის გაკეთება უგუნურება იქნება, მაგრამ უნდა ვიცოდეთ, რომ ადამიანის ყოფიერების სტრუქტურის პირველი შრე არის ბიოლოგიური, ბუნებრივი მოცემულობა, რომელსაც სოციალურის სახით მასთან შედარებით ყოფიერების უფრო მაღალი ფენა მოსდევს. ამიტომ, როდესაც ვამბობთ, რომ ადამიანი ბიოსოციალური არსებაა, სწორედ ეს გვაქვს მხედველობაში. ბუნება ამ შემთხვევაში სოციალურის არსებობის ფიზიკური საფუძველია, ამიტომ მას თავის მნიშვნელობას არ ვუქარგავთ სოციოლოგიაში, მაგრამ ბუნებაში არ ხდება ადამიანის სოციალიზაცია. ეს პროცესი სოციუმის პრეროგატივაა, ამიტომ სოციოლოგიისათვის ყოფიერების ამ სფეროს კვლევაა მნიშვნელოვანი. ადამიანს ადამიანად სოციალური გარემო ანუ საზოგადოება – „მეორე ბუნება“ აყალიბებს. ამის საილუსტრაციოდ სოციოლოგიაში ხშირად მოჰყავთ სოციალური იზოლაციის მაგალითები, მაგალითად, სოციალური გარემოსაგან იზოლირებული ბავშვების ტრაგიკული ისტორიები (გაიხსენეთ რადიარდ კიპლინგის მოთხრობა „მაუგლი“) და სხვ.

სოციალიზაციის თეორიები

ფსიქოლოგიური თეორიები:

ზიგმუნდ ფროიდი: პიროვნების ელემენტები – პიროვნების ფროიდისეული თეორია ფსიქოანალიზის სახელით არის ცნობილი. მის მიხედვით, ადამიანს ორი ძირითადი მოთხოვნილება აქვს: პირველი – სქესობრივი, რომელსაც ფროიდი ცხოვრების ინსტინქტს ანუ ეროსს (ძველბერძნული ლხინისა და სიყვარულის ღმერთი) უწოდებს, და მეორე – აგრესიული მისწრაფება, სიკვდილის ინსტინქტი ანუ თანატოსი (ძველბერძნული სიკვდილის ღმერთი). ეს ურთიერთსაინანაღმდეგო ძალები (სიცოცხლის, სიყვარულის სურვილი და სიკვდილი)

ადამიანის ფსიქიკის ღრმა ფენის – არაცნობიერის დონეზე მოქმედებენ და ძალზე ხშირად არასასურველ ფსიქიკურ ატმოსფეროს – ღრმა ფსიქოლოგიურ დაძაბულობას ინვევენ. მოთხოვნილებათა ამგავრი გაგების საფუძველზე ფროიდმა პიროვნების სამწევრიანი ფსიქოლოგიური მოდელი შექმნა; პიროვნების შემადგენელი ელემენტებია: იდი, მე და ზემე („იდი“, „ეგო“, და „სუპერეგო“). იდი (ლათინურად – ის, იგი) ადამიანის ძირითადი მისწრაფებების გამოხატულებას წარმოადგენს და თავისი ფესვები ბიოლოგიურ სამყაროში აქვს გადგმული. ის დაბადებისთანავე არსებობს, მაგრამ საზოგადოება ეწინააღმდეგება მას. იმისათვის, რომ არ მოხდეს ფრუსტრაცია (მოთხოვნილებათა დაუკმაყოფილებლობისა და მარცხის შედეგად წარმოქმნილი ფსიქიკური მდგომარეობა), ბავშვმა უნდა ისწავლოს რეალისტური დამოკიდებულება სინამდვილისადმი. ამ საქმეს ახორციელებს ეგო (ლათინურად – მე), რომელიც ინდივიდის გაცნობიერებულ ძალისხმევას წარმართავს მემკვიდრეობითი მოთხოვნილებებისა და საზოგადოებრივი ნორმების ერთმანეთთან შესათავსებლად. იგი მაშინ ვითარდება, როდესაც ჩვენ საკუთარ იდენტობას გავაცნობიერებთ, მაგრამ ამასთანავე გვესმის, რომ ყველაფერს, რაც გვსურს, ერთბაშად ან საერთოდაც ვერ მივიღებთ. საბოლოოდ ადამიანის პიროვნებაში სუპერეგოს (ლათინურად – ზემე) განვითარება ხდება, რომელიც ჩვენ მიერ ინტერნალიზებულ (შეთვისებულ) კულტურულ ნორმებსა და ღირებულებებს წარმოადგენს. ის სინდისის როლს ასრულებს და გვიხსნის, თუ რატომ არ შეიძლება მივიღოთ ის, რაც გვსურს. მისი ფორმირება მაშინ იწყება, როდესაც ბავშვი მშობელთა კონტროლს გააცნობიერებს და მიხვდება, რომ საზოგადოებრივი ღირებულებების გათვალისწინება აუცილებელია.

იდი და სუპერეგო ერთმანეთთან კონფლიქტში იმყოფება და თუკი მათი მოგვარება ბავშვობის ასაკში ვერ მოხერხდა, იგი შემდგომში ზედაპირზე ამოვა და პიროვნების ფსიქი-

კურ მოშლას გამოიწვევს. მესა და ზემეს კონფლიქტი – ეს იგივე პიროვნებისა და საზოგადოების კონფლიქტია. მათ შორის კომპრომისის ფროიდმა სუბლიმაცია დაარქვა. იგი ადამიანის ეგოისტური მისწრაფებების სოციალურად მისაღებ ქცევად გარდაქმნას გულისხმობს (თავის სექსუალურ ენერგიას სუბლიმაციას უკეთებს ანუ სხვა, სოციალურად მისაღებ მიზნებს დაუსახავს და მათ შესაბამისად მოქმედებს). ამის მაგალითია ოჯახის შექმნა (ფროიდის მიხედვით, ოჯახი სუბლიმირებული სექსია), სპორტი (აგრესიის სუბლიმირება ხდება) და ა. შ. ფროიდის შრომებმა დიდი დავა და კამათი გამოიწვია, მაგრამ ფროიდმა ადამიანის პიროვნებისა და სოციალური ბუნების თითქმის ყველა თანამედროვე მკვლევარზე უდიდესი გავლენა მოახდინა. სოციოლოგებს ეს თეორია ასწავლის, რომ სოციალური ნორმების ათვისების პროცესი სიღრმისეული პიროვნული ხასიათის მატარებელია და მისადმი ზერელე დამოკიდებულება დაუშვებელია.

ჟან პიაჟე: პიროვნების კოგნიტური განვითარება – შვეიცარიელმა ფსიქოლოგმა ჟან პიაჟემ ადამიანური კოგნიციის შესწავლის საფუძველზე პიროვნების განვითარების თეორია შექმნა. კოგნიცია ამ შემთხვევაში შემეცნებით და ინტელექტუალურ შესაძლებლობებს ნიშნავს. ამის მიხედვით, მან პიროვნების კოგნიტური განვითარების ოთხი ეტაპი გამოყო:

- **სენსომოტორული სტადია** – ამ სტადიაზე ბავშვებს არათუ თავიანთი თავის აღქმის, არამედ საკუთარი არსებობის შეგრძნებაც კი არა აქვთ. ეს ადამიანის განვითარების ის დონეა, როდესაც იგი სამყაროს მხოლოდ შეიგრძნობს. ადამიანებთან და საგნებთან ინტერაქციის შედეგად ბავშვი რწმუნდება, რომ მისი გარემომცველი საგნები მუდმივია. ამას პიაჟე საგანთა მუდმივობის კონცეფციას უწოდებს. ამის მაგალითია ის, რომ ბავშვისთვის დედის არსებობა მუდმივობაა.

წინარე ოპერაციონალური სტადია – დაახლოებით 2 წლის ასაკში ბავშვები წინარე ოპერაციონალურ სტადიაში გადადიან, როდესაც ისინი პირველად იწყებენ ენობრივი და სხვა სიმბოლოების გამოყენებას. ამ შემთხვევაში მათ ჯერ კიდევ არა აქვთ ზომისა და მოცულობის შესახებ წარმოდგენა, რაც აბსტრაქტულ აზროვნებას საჭიროებს. ამ უნარის განვითარება კი დაახლოებით 7 წლის ასაკიდან იწყება.

კონკრეტული ოპერაციების სტადია – დაახლოებით 7-11 წლის ასაკიდან ბავშვებში უკვე მათს გარემომცველ სინამდვილეში არსებული მიზეზობრივი კავშირების აღქმა შეიძლება. ამ სტადიაზე ისინი მხოლოდ ერთეული სიმბოლოებით ოპერირებენ.

- **ფორმალური ოპერაციების სტადია** – ამ სტადიაზე ინდივიდები აბსტრაქტულად და კრიტიკულად აზროვნებენ. იგი დაახლოებით 12 წლის ასაკიდან იწყება.

პიაჟემ პიროვნების სოციალიზაციის ფროიდისაგან განსხვავებული თეორია წარმოადგინა, რომელშიც გადამწყვეტ სიტყვას აზროვნება, გონების აქტიურობა და შემოქმედება ასრულებს, თუმცა არც იმის თქმა შეიძლება დანამდვილებით, რომ სოციალიზაციის ამ სტადიებს ადამიანი ნებისმიერ საზოგადოებაში აუცილებლად გაივლის. ამასთან გასაზიარებელია პიაჟეს მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ადამიანი თავისი კოგნიტური, ინტელექტუალური მონაცემებით საკუთარი იდენტობის, თვითობის ფორმირების პროცესის აქტიური და არა პასიური მონაწილეა.

სოციოლოგიური თეორიები:

ჩარლზ პორტონ კული: „სარკისებური მეს“ თეორია – ამერიკელი სოციოლოგის ჩარლზ პორტონ კულის მიხედვით, სოციალიზაციის პროცესში დიდი მნიშვნელობა აქვს იმას, თუ

რა წამოდგენა აქვთ ჩვენზე სხვებს. ამის მეშვეობით ვაყალიბებთ საკუთარ ქცევას; ვირჩევთ, ვისთან როგორ მოვიქცეთ, და ასე ვქმნით სოციალურ სინამდვილეს.

ასე რომ, ჩვენ გარშემო მყოფი ადამიანები ერთგვარი სარკის როლს ასრულებენ ჩვენთან მიმართებაში, უფრო სწორად, ჩვენი იდენტობის შეფასებაში. სარკისებური მე სამი ნაწილისაგან შედგება: 1) რას ვფიქრობთ იმაზე, თუ როგორ გვიყურებენ სხვები? 2) როგორ აფასებენ სხვები იმას, რასაც ჩვენში ხედავენ? 3) რა დამოკიდებულება გვაქვს ჩვენ ამ შეფასებების მიმართ? აქ არ უნდა ვიფიქროთ, რომ სარკისებური მე სხვა ადამიანების წარმოდგენებისა და შეფასებების პირდაპირი ასახვაა. ამჯერად საუბარი იმას შეეხება, რომ ჩვენ სხვების მეშვეობით აღვიქვამთ საკუთარ იდენტობას. სარკე აქ მეტაფორაა იმ სოციალური სინამდვილისა, რომელიც ნაწილობრივ ჩვენი შექმნილია.

ჯორჯ ჰერბერტ მიდი: სოციალური „მე“, I და Me – საზოგადოების მიერ ინდივიდის ჩამოყალიბების პროცესის საჩვენებლად ამერიკელმა სოციოლოგმა ჯორჯ ჰერბერტ მიდმა (სიმბოლური ინტერაქციონიზმის თეორეტიკოსმა) „სოციალური მეს“ სოციალურ-ბიჰევიორისტული (ბიჰევიორიზმი ქცევითმეცნიერებას ნიშნავს) თეორია შეიმუშავა.

მიდის თანახმად, პიროვნული „მე“ სოციალური გამოცდილების პროდუქტია. მას საზოგადოება ქმნის ადამიანებს შორის ურთიერთმოქმედების (ინტერაქციის) მეშვეობით. ინტერაქცია ადამიანებს შორის სიმბოლოების (სიტყვები, ჟესტები, სხვადასხვა ნიშანი) გაცვლას წარმოადგენს: აქედან – სიმბოლური ინტერაქციონიზმი), რომელიც ერთმანეთის განზრახვას გვაგებინებს. აქ გასათვალისწინებელია ის ფაქტიც, რომ განზრახვის გასაგებად საჭიროა საკუთარი თავისადმი „სხვისი თვალებით“ შეხედვა, ანუ სხვისი როლის მიღება. აქ ისევ სარკის სიმბოლოსთან მივდივართ. როდესაც მე საკუთარ თავს სხვისი თვალებით ვუყურებ, ეს ნიშნავს ჩემი მეს

გაორებას, ანუ, უფრო სწორად, იმას, რომ მე ორი ნაწილისაგან შედგება: „სუბიექტური მე“ – I და „ობიექტური მე“ – Me. სუბიექტური მე ჩემი აზროვნებისა და მოქმედების ინიციატორია, ხოლო ობიექტური მე სხვების მიერ დანახული ჩემი თავია. სოციალური ინტერაქცია ამ ორი მეს აქტიური დიალოგია, რაც იმას ნიშნავს, რომ, გაეკეთო თუ არა რამე ან ასე მოვიქცე თუ ისე, ამის შესახებ გადანყვებილებას სუბიექტური მე იღებს, ხოლო ობიექტური მე მეუბნება, რომ, ასე თუ მოვიქცევი, ასეთი იქნება სხვების რეაქცია, ანუ ჩემ მიერ მიღებულ გადანყვებილებაზე სხვების მხრიდან მოსალოდნელი რეაქციის შესახებ პროგნოზებს აკეთებს. გარდა ამისა, მიდმა „მეს“ განვითარების კონცეფციაც ჩამოაყალიბა, რომლის არსი სხვისი როლის ათვისებაში მდგომარეობს. პირველ ეტაპზე ბავშვი სხვისი როლის იმიტაციას აკეთებს მხოლოდ. ხოლო როდესაც ლაპარაკს ისწავლის, მე საკუთარ თავს თამაშში გამოავლენს და არა ყველა სხვის, არამედ მხოლოდ, მისთვის მნიშვნელოვანი სხვის (მაგალითად, დედა, მამა, ბებია, ბაბუა) როლების თამაშს იწყებს. როლების თამაშში, მიდის მიხედვით, სოციალიზაციის პროცესში ჩართულობის ნიშანია, რომლის მომდევნო ეტაპი ერთდროულად რამდენიმე სხვისი როლის თამაშს ნიშნავს. მასში უკვე ბევრი ადამიანია ჩართული. ამ ბოლო ეტაპზე მე რამდენიმე სხვა მეს აერთიანებს, რომელთა აღსანიშნავად მიდმა განზოგადებული მეს ცნება შემოიღო. ეს იგივე სოციალური მეა – მე, რომელიც სოციალიზაციის პროცესში ჩამოყალიბდა.

სოციალიზაციის პროცესში მორალური აზროვნების პრიმატის შესახებ ორიგინალური მოსაზრება აქვს გამოთქმული კოგნიტური ფსიქოლოგიის წარმომადგენელს ლორენს კოლბერგს, რომელმაც პიაჟეს ცალკეული დებულებები დააზუსტა, თუმცა მისი კვლევები მხოლოდ ბიჭებს შეეხებოდა. ამ ფაქტმა მის კოლეგა ქეროლ გილიგანს უბიძგა იმისკენ, რომ სოციალიზაციის პროცესში გენდერული ფაქტორი გაეთვალისწინებინა.

ამისათვის მან ბიჭებისა და გოგონების მორალურ განვითარებას მიაქცია ყურადღება და აღმოაჩინა, რომ ორივე მათგანი ქცევისა და შეფასებების სხვადასხვა სტანდარტს იყენებს და ამის მიზეზი კულტურული განპირობებულობაა. მისმა გამოკვლევებმა კიდევ უფრო გააფართოვა სოციალიზაციის პროცესის ცოდნა და სოციოლოგების მზერა მანამდე უცნობი ფაქტორებისაკენ მიმართა. თანამედროვე ფსიქოლოგმა ერიკ ერიქსონმა სოციალიზაციის პროცესს უფრო ფართოდ და მასშტაბურად შეხედა და მის მიერ გამოყოფილი სტადიების მიხედვით ეს პროცესი მთელი ცხოვრების მანძილზე მიმდინარეობს. მთლიანობაში, მის მიერ მოცემულმა მოდელმა სოციალიზაციის ისეთი აგენტების შესწავლას შეუწყო ხელი, როგორებიცაა ოჯახი, სკოლა, თანატოლები და სხვ.

სოციალიზაციის აგენტები

სოციალიზაციაზე ნებისმიერი სახის სოციალური ან კულტურული გამოცდილება ახდენს გავლენას. მიუხედავად ამისა, ზოგიერთი ჩვეულებრივი პირობები სოციალიზაციის პროცესში განსაკუთრებულ როლს ასრულებენ, ამიტომ მათი ცალ-ცალკე განხილვაა აუცილებელი. მათ სოციალიზაციის აგენტებს ეძახიან.

ოჯახი

უპირველესი სოციალური სამყარო ბავშვისათვის არის ოჯახი. პირველი სოციალური და კულტურული გამოცდილების წყარო ოჯახია. ეს ის სარკეა, რომელშიც ბავშვები თავიანთ თავს ხედავენ. ოჯახის ღირებულებები, დამოკიდებულებები და ცხოვრების წესი პიროვნებად აყალიბებენ ბავშვებს. ისინი ოჯახის მეშვეობით ითვისებენ საკუთარი საზოგადოების კულტურას და სოციუმის ნევრებად ყალიბდებიან. ოჯახ-

ში გადაეცემა მათ გენდერული სტერეოტიპები („ქალის საქმე“ და „კაცის საქმე“), ისტორიული ცნობიერება და სხვა. ამიტომ ოჯახის შესწავლას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს სოციალიზაციის პროცესში გასარკვევად.

სკოლა

სკოლა ბავშვის სოციალურ სამყაროს კიდევ უფრო აფართოებს. იგი იმითაც არის საინტერესო, რომ აქ ბავშვები მანამდე მათთვის უცხო და უცნობ ადამიანებს ხვდებიან და მათთან უწევთ ურთიერთობა. გარდა იმისა, რომ მათთვის აუცილებელ ცოდნას იღებენ, ბავშვები აქ სოციალიზაციის ძალზე აქტიურ და სიცოცხლით აღსავსე პროცესებში არიან ჩართულნი. სკოლაში სწავლებასთან ერთად აღზრდის პროცესიც მიმდინარეობს, რაც გარკვეული ღირებულებითი ორიენტაციის ქონას გულისხმობს, ამიტომ სკოლა სოციალიზაციის პროცესის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი აგენტია, თუმცა გენდერული ფაქტორების გათვალისწინება აქაც აუცილებელია.

თანატოლები

მეგობრებთან, თანატოლებთან ყოფნა განსაკუთრებული მოვლენაა ბავშვებისათვის. თანატოლთა ჯგუფი ისეთი სოციალური კატეგორიაა, რომლის წევრებს აერთიანებთ საერთო ინტერესები, სოციალური მდგომარეობა და ასაკი. ეს ის გარემოა, სადაც ბავშვები უფროსების კონტროლის არიდან გადიან და სხვებთან ურთიერთობებს, ოჯახისა და სკოლისაგან განსხვავებით, დამოუკიდებლად ამყარებენ. ამიტომ თანატოლთა წრე მშობლების მუდმივი თავსატეხი და პრობლემაა ხოლმე. თანატოლთა წრეში მოხვედრისას ბავშვებისათვის მნიშვნელოვანია, როგორ მიიღებენ მას თანატოლები, გამო-

უცხადებენ თუ არა ჯგუფურ სოლიდარობას, იქნება თუ არა პოპულარული და ა. შ. სოციალურად პოზიტიურია, როდესაც სოციალიზაციის აგენტები შეთანხმებულად მოქმედებენ, მაგალითად, როდესაც ოჯახისა და თანატოლთა წრის სოციალიზაცია ერთმანეთს ემთხვევა.

მასმედია

მასმედია საზოგადოების ფართო ფენებისათვის განკუთვნილ საკომუნიკაციო საშუალებათა ერთობლიობაა. მასში იგულისხმება რადიო, ტელევიზია, ფილმები, ვიდეოჩანაწერები, კომპაქტ-დისკები, კომპიუტერული პროგრამები, წიგნები, ჟურნალები, გაზეთები და სხვ. ამ მედიასაშუალებებიდან ბავშვების სოციალიზაციაზე განსაკუთრებულ გავლენას ტელევიზია და კომპიუტერული პროგრამები ახდენენ. ბავშვთა აბსოლუტური უმრავლესობა დიდ დროს ატარებს ან ტელევიზორთან, ან კომპიუტერთან, რაც მშობლების შეშფოთებას იწვევს, რადგანაც ტელეგადაცემების უმრავლესობა პიროვნების განვითარებას კი არა, გადაგვარებას უწყობს ხელს. კომიკოსი ფრედ ალენი ხუმრობდა თურმე ტერმინ „მედიაზე“, რომელიც „საშუალოს“ ნიშნავს, – ამიტომაც არის, რომ სატელევიზიო გადაცემების უმრავლესობა უკეთესის ხილვის სურვილს აღძრავს ხოლმეო. სექსის, ძალადობისა და გარყვნილების ყურება, ბუნებრივია, უარყოფითად მოქმედებს მოზარდებზე და ამიტომაც მშობელთა აღშფოთება გასაგებია, თუმცა არც მედიის როლის გაზვიადება იქნება მართებული პოზიცია. მედიიდან მიღებული ინფორმაცია სათანადო ინტერპრეტაციის შემთხვევაში არც ისე საშიში უნდა იყოს, თუმცა მედია სოციალიზაციის მძლავრი აგენტი რომ არის, ამას დიდი მტკიცება არ უნდა. ჩვენი ყოველდღიური ცხოვრებიდან გამომდინარე, ეს ისედაც ნათელია.

სოციალიზაცია ზრდასრულ ასაკში. რესოციალიზაცია და დესოციალიზაცია

მართალია, სოციალიზაციას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ბავშვობის ასაკში, მაგრამ სოციალური და კულტურული ღირებულებებისა და ნორმების ათვისების პროცესი მთელი სიცოცხლის მანძილზე გრძელდება. სოციალური სამყარო ათასგვარ ოინებს გვინყობს და ყოველდღიურად ახალ-ახალ როლებს გვთავაზობს, რომელთა ათვისება ან უარყოფა ზრდასრულ ასაკში სოციალიზაციის აუცილებელი მახასიათებელია. აბა, გავიხსენოთ კარგად, მანამდე უცნობი რამდენი რამის „დასწავლა“ მოახერხა თითოეულმა ჩვენგანმა?

სოციალიზაციის უკანასკნელი ტიპი, რომელიც მილიონობით ადამიანის გამოცდილებაზეა დამყარებული, ისეთ ტოტალურ ინსტიტუტთან არის დაკავშირებული, როგორიც ციხე, საპყრობილეა – გარემო პირობა, რომლის დროსაც ადამიანი საზოგადოებისაგან იზოლირებულია და მისი მოქმედებები ციხის ადმინისტრაციის მიერ იმართება. თანამედროვე ამერიკელი სოციოლოგის ირვინგ ჰოფმანის მიხედვით, ტოტალურ ინსტიტუტებს სამი არსებითი ნიშანი ახასიათებთ: 1) აბსოლუტურად ყველასა და ყველაფრის კონტროლი, თვით სიზმრების ჩათვლითაც კი; 2) ტოტალური ინსტიტუტის საყოფაცხოვრებო სფერო აბსოლუტურად სტანდარტიზებულია. ტანსაცმელი, საჭმელ-სასმელი და სხვა ყველასათვის ერთნაირია; 3) პატიმარს სხვები კარნახობენ, სად, როდის და როგორ მოეპყრას საკუთარ თავს. ამ ინსტიტუტებს ერთი მიზანი აქვთ – მოახდინონ პიროვნების რესოციალიზაცია, მკაცრი კონტროლის გზით პატიმრის პიროვნების რადიკალური შეცვლა. რესოციალიზაცია ორმაგი პროცესია. ის არსებული იდენტობის ნაშლას და ახლის ჩამოყალიბებას გულისხმობს. ზოგი პატიმარი ახერხებს ამას, ზოგი კი ვერ ახერხებს და „მარადიულ ტუსაღად“ რჩება, მაგრამ რა ვქნათ ჩვენ, რომლებსაც ეს არ

გვეხება? რას გვიშვრება ჩვენ სოციალიზაცია – აუკუღმართებს თუ ამდიდრებს ჩვენს პიროვნებას? ეს კითხვები დაფიქრებას საჭიროებენ.

ახალ ცხოვრებაში სოციალიზაციის პროცესის სიძნელე კარგად უნყიან აფხაზეთიდან და სამაჩაბლოდან დევნილებმა. მათ განცდას ალბათ კარგად გამოხატავს 1970 წელს ამერიკაში დასახლებული ლაოსელი ემიგრანტის სიტყვები, რომელმაც მოულოდნელად ტრადიციული საზოგადოებიდან მაღალტექნოლოგიურ, პეტეროგენულ საზოგადოებაში ამოყო თავი: „თავს ისე ვგრძნობ, როგორც საგანი, რომელიც ცეცხლში ჩაგდებისას არ იწვის და წყალში მოხვედრისას დინებას მიჰყვება“. აფხაზეთიდან და სამაჩაბლოდან დევნილთა ძალიან ბევრმა წარმომადგენელმა, სამწუხაროდ, ვერ მოახერხა სოციალიზაცია და თავისი სიცოცხლე ტრაგიკულად დაამთავრა.

სოციალურობის განცდის გაქრობას **დესოციალიზაცია** ჰქვია. პიროვნების დესოციალიზაცია ტოტალური ინსტიტუტების ნიშან-თვისებაა. ისინი ანგრევენ პიროვნების სოციალურ მეს და ამიტომაც სოციალურად საშიშ მოვლენას წარმოადგენენ. ამაში გამოიხატება ტოტალიტარული საზოგადოების ანტისოციალური ბუნება.

ჩვეულებრივ, სოციალიზაციის მკვლევრები არაფერს ამბობენ სოციალიზაციის სხვა აგენტების შესახებ, ამიტომ ჩვენ დავძენთ, რომ ტრადიციულ საზოგადოებაში სოციალიზაციის აგენტი შეიძლება იყოს რელიგია და რელიგიური ცნობიერება. დასავლელი სოციოლოგები მასზე იმიტომ არ ამახვილებენ ყურადღებას, რომ ფიქრობენ, თანამედროვე დესაკრალიზებულ საზოგადოებაში რელიგიამ დაკარგა ეს ფუნქცია, რაც არასწორი მიდგომაა. სოციალიზაციის კიდევ ერთი საინტერესო აგენტი შეიძლება იყოს მოდა, რეკლამა, შრომითი კოლექტივი, არმია, სხვადასხვა კლუბი და ა. შ.

„ნაცვლად იმისა, რომ გაკიცხოთ ადამიანები, ეცადეთ, გაუგოთ მათ; ეცადეთ, მიხვდეთ, რატომ იქცევიან ისინი ასე და არა სხვაგვარად“.
დეილ კარნეგი

თავი IV

ინტერაქცია

სოციალური ურთიერთმოქმედების პრობლემისადმი ინტერესი სოციოლოგიამ თავისი წარმოშობის პირველი დღეებიდანვე გამოავლინა. სოციოლოგიის ფუძემდებელი ოგიუსტ კონტი თავის „სოციალურ სტატიკაში“ (სოციოლოგიის ერთ-ერთი ძირითადი ნაწილი „სოციალურ დინამიკასთან“ ერთად) სოციალური კავშირების ბუნების ანალიზისას იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ სოციალური ურთიერთმოქმედება საზოგადოების სტრუქტურის საბაზისო ელემენტი შეიძლება იყოს; ხოლო სოციოლოგიის კლასიკოსის მაქს ვებერის მიერ შემოღებული „სოციალური მოქმედების“ ცნება სწორედ რომ სოციალურ ურთიერთმოქმედებათა ბუნების გაგებას ითვალისწინებს. ამ შემთხვევაში სოციალური მოქმედება სხვების ქცევისა და განწყობების შეცვლისკენ მიმართული მოქმედებაა, რასაც მოთხოვნილებათა, მისწრაფებათა და ინტერესთა დაკმაყოფილება მოსდევს. არც დიურკემი ყოფილა ამ პრობლემის ანალიზისაგან დიდად დაშორებული. მისი სოციოლოგიური კონცეფციის უმთავრესი კატეგორია – სოციალური სოლიდარობა – ურთიერთზემოქმედების ღრმა სოციოლოგიური ანალიზის შედეგადაა მიღებული. ამ დროიდან მოყოლებული დღემდე ამ

პრობლემას სოციოლოგთა განსაკუთრებული ყურადღება არ მოჰკლებია და იგი სოციოლოგიის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ცნებად იქნა აღიარებული.

სოციალური ურთიერთმოქმედება – ეს არის პროცესი, რომლის მეშვეობითაც ადამიანები მოქმედებენ და სხვებთან ურთიერთობენ ყოველდღიურ ცხოვრებაში. ის სოციალური რეალობა, რომელშიც თითოეული ჩვენგანი იმყოფება, სოციალურ ურთიერთმოქმედებათა შედეგია. სოციოლოგმა უნდა იცოდეს, თუ როგორ კონსტრუირდება რეალობა, რომელსაც ის შეისწავლის. ამის გამო სოციალური ურთიერთმოქმედება სოციოლოგიური ანალიზის მეტად საინტერესო ობიექტია, განსაკუთრებით თანამედროვე სოციოლოგიისა.

ურთიერთმოქმედება სოციალური კავშირის (კონტაქტის) საფუძველზე ყალიბდება. ურთიერთმოქმედება მოქმედებათა სისტემურობითა და მუდმივობით ხასიათდება, რომლის მიზანი პარტნიორის რეაქციის გამოწვევაა. გარკვეული აზრით, ეს პარტნიორზე ზემოქმედებაა. აქედან ირკვევა, რომ ურთიერთმოქმედება, სულ მცირე, ორი ადამიანის, ორი ერთობის ან ორი ჯგუფის მოქმედებათა სისტემაა, რომლის გარეშე სოციალური ცხოვრება არ არსებობს, თუმცა უნდა ვიცოდეთ, რომ ყველა სახის ურთიერთმოქმედება არ არის სოციალურობის ბუნების მქონე. სოციალურია ისეთი ურთიერთმოქმედება, რომელიც სხვა ადამიანთან, ჯგუფთან ან ერთობასთან არის მიმართებაში, ანუ, ზოგადად რომ ვთქვათ, ეს ინტერაქციული ურთიერთმოქმედებაა – ურთიერთმოქმედება, რომელსაც შედეგად ინტერაქცია მოჰყვება. ამ შემთხვევაში ინტერაქცია და კომუნიკაცია არ უნდა ავურიოთ ერთმანეთში. კომუნიკაციის ცნებაში უმთავრესი კომუნიკაციის ობიექტია, ანუ ის, რასაც საუბარი შეეხება, მაშინ როდესაც ინტერაქციის შემთხვევაში ნინა პლანზე საუბარში მონაწილეთა ურთიერთობაა მნიშვნელოვანი. ტერმინი „ინტერაქცია“ სწორედ ამ მნიშვნელობის მქონეა (ინგლისურ ენაზე: **interaction** ლათინურიდანაა შემო-

სული ინგლისურში: **inter** და **activus** – ურთიერთმოქმედება, აქტიური ურთიერთზემოქმედება ადამიანებს ან ჯგუფებს შორის, როგორც უწყვეტი დიალოგი; ურთიერთობა). კომუნიკაცია ინფორმაციის გაცვლას გულისხმობს, რომელიც ინტერაქციის – ურთიერთობის შემადგენელი ნაწილია.

თანამედროვე სოციოლოგიაში დამკვიდრებული მოსაზრების მიხედვით, სოციალური სინამდვილე აიგება სხვებთან ჩვენი ურთიერთმოქმედების, ინტერაქციის მეშვეობით. ე. ი. გამოდის, რომ სოციალური სტრუქტურა მასზე ყოფილა დამოკიდებული, თუმცა, თავის მხრივ, სოციალური სტრუქტურაც ახდენს გავლენას სოციალურ ურთიერთმოქმედებაზე. ის წარმართავს, მიმართულებას აძლევს სოციალურ ინტერაქციას. ნებისმიერ საზოგადოებაში ყოველდღიური სიტუაციების გააზრებას ადამიანები სწორედ სოციალური სტრუქტურის მეშვეობით ახდენენ. ამდენად, აქტუალური ხდება საკითხი იმის შესახებ, თუ რისგან შედგება ჩვენი ყოველდღიური ცხოვრება.

სოციალური ინტერაქცია აუცილებლად სოციალურ ურთიერთობას გულისხმობს. ამერიკელმა სოციოლოგმა ჩარლზ ჰორტონ კულიმ, ინტერაქციის ხასიათიდან გამომდინარე, პირველადი და მეორეული სოციალური ჯგუფები გამოყო, რომელთაც შესაბამისი ურთიერთობები ახასიათებთ. პირველადი ჯგუფის ნიშნებია: 1) მუდმივი უშუალო, პირისპირ ურთიერთობა; 2) მკვეთრად გამოხატული იდენტიფიკაცია ჯგუფთან; 3) მკვეთრად გამოხატული კავშირი ჯგუფის წევრებს შორის; 4) ურთიერთობათა მრავალმხრივობა; 5) მდგრადობა. მეორეული ჯგუფის ნიშნებია: 1) უშუალო ურთიერთობათა შეზღუდულობა; 2) ჯგუფთან პერსონალური იდენტიფიკაციის სისუსტე; 3) სუსტი კავშირები ჯგუფის წევრებს შორის; 4) შეზღუდული მეორეული ურთიერთობები; 5) დროებითობა. პირველად ჯგუფებში ადამიანებს ახლო ურთიერთობები აქვთ ერთმანეთთან; მათ იციან ერთმანეთის ჭირ-ვარამი; ის ტრადიციული საზოგადოებისათვისაა

დამახასიათებელი. თანამედროვე საზოგადოებაში კი ურთიერთობები ეტიკეტზე ანუ კულტურულ ნორმებზეა დამყარებული; პირველადი, პირდაპირი ურთიერთობებია მეგობრობასა და სიყვარულზე აგებული ურთიერთობები; მეორეული ანუ არაპირდაპირი ურთიერთობაა უცხოებს შორის ურთიერთობა, თანამშრომლობა სამსახურში, ბიუროკრატია და ურთიერთობის ყველა ის ფორმა, რომელიც გარკვეული სახის შეთანხმებასა და კულტურულ თუ სხვა ნორმებზეა დამყარებული. გარდა ამისა, არსებობს კიდევ ურთიერთობის მესამე რიგი, ე. წ. მესამეული ურთიერთობა, რომელშიც ჩართული მხარეები შესაძლებელია არასოდეს არ შეხვდნენ ერთმანეთს, ასეთია, მაგალითად, მედი-აურთიერთობა.

სტატუსი

სოციალური ურთიერთმოქმედების არსებობა ძნელი წარმოსადგენია მასში ჩართულ ადამიანთა სოციალური მდგომარეობის შესახებ წინასწარი საბაზისო ხასიათის მქონე შეფასებების გარეშე. სოციალური მდგომარეობის აღსანიშნავად სოციოლოგები სტატუსის ცნებას ხმარობენ. იგი ინდივიდის ან სოციალური ჯგუფის მეტ-ნაკლებად მყარი პოზიციაა საზოგადოებაში, რომელიც განსაზღვრულ უფლებებთან და მოვალეობებთანაა დაკავშირებული. ჩვეულებრივ მეტყველებაში სტატუსის ცნება „პრესტიჟის“ ცნებასთანაა დაკავშირებული. თუმცა პრესტიჟის „ცნება“ შეფასებითს პოზიციასთანა დაკავშირებული, იგი საზოგადოების ან მის წევრთა მიერ სხვადასხვა მოვლენის სოციალური მნიშვნელობების დადებით ან უარყოფითი შეფასებაა, რომელიც სოციალური აღიარების, მოწონების, ნახალისების და ა. შ. მოტივაციას წარმოადგენს.

სტატუსი ჩვენი სოციალური იდენტობის ნაწილია, რომელიც ინტერაქციაში გვეხმარება. ამაზე მიაწინებდა სოციოლოგიის ერთ-ერთი კლასიკოსი გეორგ ზიმელი, როდესაც ამბობდა,

რომ „ვისთანაც უნდა იყოს, ურთიერთობის უპირველესი პირობა იმის ცოდნაა, თუ ვისთან გაქვთ თქვენ საქმე“. ნებისმიერ ადამიანს ერთდროულად რამდენიმე სტატუსი შეიძლება ჰქონდეს. მაგალითად, მოზარდ გოგონას მშობლებისათვის შვილის სტატუსი აქვს, ძმისთვის – დის, თანატოლებისათვის – მეგობრის, ხოლო სკოლის გოგონათა ფეხბურთის გუნდის წევრებისათვის – მეკარის და ა. შ. მთელი თავისი ცხოვრების მანძილზე ადამიანი ათობით სხვადასხვა სტატუსს იძენს და კარგავს. სოციოლოგები სტატუსის კლასიფიკაციას იმის მიხედვით ახდენენ, თუ რა პრინციპის საფუძველზე ხდება მისი მოპოვება.

- **მინერული სტატუსი** – სოციალური მდგომარეობა დაბადებით ან მემკვიდრეობით, ან უნებურად მიიღება (მაგალითად, ქალწულის ან თინეიჯერის სტატუსი).

მიღწევადი სტატუსი – სოციალური მდგომარეობა ან პოზიცია საკუთარი ძალისხმევის წყალობით მიიღწევა (მაგალითად, სოციოლოგიის დოქტორი, ქმარი, მასწავლებელი და ა. შ.).

ძირითადი ანუ დომინანტი სტატუსი – რომელსაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს სოციალური იდენტობისათვის და რომელიც მთელი ცხოვრების მანძილზე ნარჩუნდება (მაგალითად, ის ძირითადი საქმიანობა, რომლითაც ადამიანი მთელი თავისი ცხოვრება დაკავებულია). ნეგატიურ პლანში დომინანტი სტატუსი შეიძლება იყოს რაიმე სახის სერიოზული დაავადება, მაგალითად, შიდსი. ასეთი სტატუსის მქონე ადამიანებთან ურთიერთობას, ჩვეულებრივ, ერიდებიან ხოლმე.

უნდა ვიცოდეთ, რომ სოციალური სტატუსის ცნების საფუძველია არა ეკონომიკური, არამედ სოციალური მდგომარეობა. სოციალური სტატუსის კვლევა მაქს ვებერის სახელთანაა დაკავშირებული. იგი მას სოციალური დიფერენციაცი-

ის (სტრატეგიკაციის) ანალიზის ადეკვატურ საშუალებად იყენებდა.

როლი

სოციალური ურთიერთმოქმედების მეორე შემადგენელი ნაწილია როლი. როლი მოსალოდნელი ქცევაა, რომელსაც ინდივიდი კერძო სიტუაციაში ასრულებს და რომელიც კონკრეტულ სტატუსთანაა დაკავშირებული. საზოგადოებაში ადამიანებს აქვთ სტატუსი და მის შესაბამის როლებს ასრულებენ. სტატუსი და როლი დიდწილად კულტურაზეა დამოკიდებული. როლი სოციალურად კონსტრუირებული ქცევაა. მთელი ჩვენი სოციალური ცხოვრება როლების ათვისების (სწავლის) პროცესია. როლების კლასიფიკაცია მოახდინა პარსონსმა. მან ხუთი კრიტერიუმის საფუძველზე შემდეგი სახის როლები გამოყო:

ემოციურობის ხარისხის მიხედვით, ზოგი როლი ემოციურ თავშეკავებას გულისხმობს, ზოგი, პირიქით, ამულავნებს მას;

- **მიღების წესის მიხედვით**, ზოგი ინდივიდს მიეწერება, ზოგი ძალისხმევით მოიპოვება;

მასშტაბის მიხედვით, ზოგი როლი ერთი სახის ურთიერთობებს მოიცავს, ზოგი ფართო და მრავალასპექტიანია;

ფორმალუზაციის მიხედვით, ზოგი როლი შეესაბამება დადგენილ წესებს, ზოგიერთი არაფორმალურ ურთიერთობებს ემყარება;

მოტივაციის მიხედვით, ზოგი როლის შესრულებას პირადი სარგებლიანობა უდევს საფუძველად, ზოგს – სხვაზე ან საზოგადოებაზე ზრუნვა;

როლების მეშვეობით ჩვენ შეგვიძლია მოლოდინები ვიქონიოთ და წინასწარ ვიცოდეთ, თუ როგორ მოიქცევიან სხვები სხვადასხვა სიტუაციაში და როგორი იქნება მათზე რეაქციები. ამდენად, როლების არსებობა საზოგადოებაში სოციალური წესრიგისა და სოციალური ურთიერმოქმედების განმსაზღვრელია.

რეალობის სოციალური კონსტრუირება

მიუხედავად იმისა, რომ ყოველდღიურ ცხოვრებაში ჩვენს მოქმედებას სტატუსი და როლი აძლევს მიმართულებას, ჩვენც ჩვენივე აქტიურობით რაღაც ახალს ვუმატებთ მას და ასე იქმნება ის სინამდვილე, რომელშიც გვინევს ყოფნა. ამ პროცესის აღსანიშნავად თანამედროვე სოციოლოგიაში დამკვიდრებულია გამოთქმა „რეალობის სოციალური კონსტრუირება“. ფაქტობრივად, ეს არის სოციალური ურთიერთმოქმედების პროცესი, რომლის მეშვეობით აქტიური შემოქმედებით ადამიანები სოციალურ რეალობას ქმნიან. ინტერაქციის სტრუქტურის შესახებ თანამედროვე სოციოლოგიაში არსებულ თეორიებს შორის მნიშვნელოვანია: სიმბოლური ინტერაქციონიზმი, დრამატურგიული მიდგომა, ეთნომეთოდოლოგია, საუბრის ანალიზი, სოციალური გაცვლის თეორია და ემოციების სოციოლოგია.

სიმბოლური ინტერაქციონიზმი

მაქს ვებერი იყო ერთ-ერთი პირველი, რომელმაც ყურადღება მიაქცია იმ როლს, რომელსაც ყოველდღიური ქცევა სოციალური სტრუქტურის შესანარჩუნებლად ასრულებს. შემდგომში მან არაერთ სოციოლოგიურ თეორიას მისცა ბიძგი ამ მიმართულების კვლევა-ძიებაში. ამ თეორიებს შორის ჯორჯ ჰერბერტ მიდის სიმბოლური ინტერაქციონიზმია გა-

მორჩეული. ტერმინი „სიმბოლური ინტერაქციონიზმი“ მიდის მიმდევარ ბლუმერის მიერ არის შემოღებული (1969 წ.).

მიდის სიმბოლური ინტერაქციონიზმი სამ ამოსავალ დებულებაზეა დამყარებული: 1) ადამიანები საგნების მიმართ იმ მნიშვნელობების საფუძველზე მოქმედებენ, რომლებიც ამ საგნებს მათთვის აქვს. ეს იმას ნიშნავს, რომ სოციალური სინამდვილე იმ მნიშვნელობებისაგან შედგება, რომელსაც ადამიანები საგნებსა და მოვლენებს მიაწერენ; 2) საგანთა მნიშვნელობა იმ სოციალური ინტერაქციიდან მიიღება, რომელიც ადამიანებს შორის არსებობს; 3) ეს მნიშვნელობები კი სიმბოლური ინტერპრეტაციის საგანი ხდება (ხმა, სიტყვები, ჟესტები, გამომეტყველება, აღნაგობა და ა. შ.), ანუ, მიდის მიხედვით, ინტერაქცია სიმბოლოთა გაცვლის ფორმის სახით მიმდინარეობს. აქტორი მნიშვნელობებს იმ სიტუაციის მიხედვით, რომელშიც ის იმყოფება, ამოწმებს და სახეს უცვლის მას. სიმბოლური ინტერაქციის დროს ადამიანები ჟესტების ინტერპრეტირებას ახდენენ, რაც მათთვის შესაფერისი მნიშვნელობების მინიჭებას ნიშნავს. ინტერაქციის პროცესში მყოფი ადამიანები მხედველობაში იღებენ იმას, თუ რას აკეთებენ სხვები და საკუთარ ქცევას სხვათა მოქმედებების გათვალისწინებით აყალიბებენ, რაც სხვისი როლის აღებას ნიშნავს. ამ შემთხვევაში სოციალური ინტერაქცია როლების ორმხრივ ათვისებად გადაიქცევა. საბოლოო ჯამში, სიმბოლური ინტერაქციონიზმი შეგვახსენებს, რომ საზოგადოება მის წევრებს შორის ურთიერთზემოქმედების შედეგია, ოღონდ საზოგადოებაში ამ შემთხვევაში ყოველდღიურობა იგულისხმება, ანუ ის სინამდვილე, როგორსაც მას ადამიანები აქტუალურად აღიქვამენ.

ეთნომეთოდოლოგია

სიმბოლურ-ინტერაქციონისტული პარადიგმა ამტკიცებს, რომ ადამიანები სოციალურ რეალობას ყოველდღიური ინტერაქციის მსვლელობაში ქმნიან. მაგრამ როგორ განვსაზღვრავთ ჩვენ რეალობას? – ამ კითხვაზე პასუხს ეთნომეთოდოლოგია („ეთნოს“ – ხალხი, „მეთოდოლოგია“ – მეთოდების, გზების, საშუალებების შესახებ მოძღვრება) იძლევა. ეთნომეთოდოლოგია თანამედროვე ამერიკელმა სოციოლოგმა პაროლდ გარფინკელმა შექმნა და ის იმ გზებისა და საშუალებების შესწავლაა, რომელთა დახმარებითაც ადამიანები თავიანთ გარემომცველ ყოველდღიურობას გაიაზრებენ. გარფინკელი შეეცადა სოციალური სინამდვილის შიგნიდან გააზრებას. ამ გააზრებაში თითოეულ ჩვენგანს ხელს უშლის ის, რომ ჩვენ დაბადებიდანვე სხვადასხვა კულტურულ სცენარებს ვართ შეზრდილი და ამიტომ მათს არსებობას სათანადოდ ვერ აღვიქვამთ, რაც, პირველ რიგში, ყოველდღიურობის რუტინულობის ბრალია. ყოველდღიურობის გასაანალიზებლად გარფინკელმა სპეციალური მეთოდი გამოიგონა, რომელსაც **breching** – ექსპერიმენტი დაარქვა. ექსპერიმენტის არსი იმაში მდგომარეობს, რომ საგანგებოდ მოხდეს საზოგადოებაში არსებული კულტურული ნორმების დარღვევა და შემდეგ – რეაქციების ჩანიშვნა და ანალიზი. ეს ყოველივე იმის საჩვენებლად დასჭირდა გარფინკელს, რომ სოციალური რეალობის სტაბილური წყობა თითოეული ჩვენგანის ერთმანეთთან ყოველდღიური ინტერაქციისაგან აიგება. ეთნომეთოდოლოგიას ძალიან ბევრი კრიტიკოსი ჰყავს, რომლებიც მას არასერიოზულ კვლევად მიიჩნევენ იმის გამო, რომ ის ჩვეულებრივ მოვლენებს არაჩვეულებრივი მეთოდებით იკვლევს. ასეა თუ ისე, ეთნომეთოდოლოგია ყოველდღიურობის სიღრმისეულ ანალიზში შეუცვლელია.

გარფინკელი თავის სტუდენტებთან ერთად საგანგებოდ არღვევდა საზოგადოებაში დამკვიდრებულ ნორმებს და შემდეგ

ამ დარღვევებზე რეაქციებს იწერდა. ექსპერიმენტის დროს გარფინკელის სტუდენტები სახლში ისე იქცეოდნენ, თითქოს სტუმრები ყოფილიყვნენ; სუპერმარკეტში ბაზრის მსგავსად იქცეოდნენ და ა. შ. არასტანდარტულ ქცევებზე რეაქციების ანალიზით გარფინკელმა ინტერაქციის იმ ავტომატურ, გაუცნობიერებელ კანონებზე გააკეთა აქცენტი, რომლითაც სოციალური რეალობის ჩამოყალიბება ხდება.

დრამატურგიული ანალიზი: „თვითპრეზენტაცია“

დრამატურგიული მიდგომის თეორეტიკოსი თანამედროვე ამერიკელი სოციოლოგი ირვინგ ჰოფმანია. მის მიხედვით, სოციალური სინამდვილე იმპროვიზებული თამაშებისა და სკეტიჩების სერიაა. შესაბამისად, დრამატურგიული ანალიზისათვის სოციალური ინტერაქცია თეატრალური წარმოდგენის მსგავსია, ოღონდ ნამდვილი თეატრისაგან განსხვავებით აქ რაიმე დირექტივები არ არსებობს, ამიტომ მოქმედი პირები თვითონ წყვეტენ, ვინ რა როლს შეასრულებს, მაგრამ ამასთანავე ისინი ცდილობენ სხვა მონაწილეებიც დაარწმუნონ იმაში, რომ მათ მიერ შესრულებული როლი ბუნებრივია. ამის აღსანიშნავად მან სპეციალური ტერმინი „შთაბეჭდილებათა მართვა“ შემოიტანა. ჰოფმანის მიხედვით, ეს არის საშუალება იმისათვის, რომ ადამიანმა გააკონტროლოს ის, თუ რას ფიქრობენ სხვები მასზე. ინტერაქცია საკუთარი თავის სხვებისადმი წარდგინების, თვითპრეზენტაციის პროცესია, წარმოდგენათა მართვა კი – თვითპრეზენტაციის შედეგად სხვების შეხედულებათა კონტროლი. ამიტომ საკუთარი თავის სხვებისადმი წარდგენისას დიდი მნიშვნელობა აქვს შინაგან (პიროვნულ) და გარეგან (ჩაცმა-დახურვა და სხვა) ნიშან-თვისებებს. ძალიან ხშირად უვიცი თავის უვიცობას გარეგნული ნიშნებით (ჩაცმა-დახურვა) მალავს. იმისათვის, რომ წარმოდგენა გაგრძელდეს, ადამიანები ხშირად ისე მოქმედებენ, თითქოს მათ მიერ განხორციელებული როლი ბუნებრივი იყოს,

ხოლო თუკი ვინმე შეცდომას დაუშვებს, ამ შემთხვევაში ისე მოიქცევიან, თითქოს არაფერი შეუმჩნევიათ. ამას ჰოფმანი „განზრახ არშემჩნევას“ ეძახის. იმისათვის, რომ მუდმივად სცენაზე ყოფნით არ დაიღალოს ადამიანი, სოციალურ სინამდვილეს მეორე მხარეც აქვს – კულისები. ეს ერთგვარი დასასვენებელი ადგილია, რომელიც უკლებლივ ყველა დანესებულებას აქვს. ჰოფმანის დრამატურგიული ანალიზი კიდევ უფრო წინ გადადგმული ნაბიჯია სოციალური ინტერაქციის გასაღების ძიებაში.

საუბრის ანალიზი

ინტერაქცია, ფაქტობრივად, ადამიანებს შორის დიალოგია. დიალოგი საუბრის გარეშე წარმოუდგენელია, ამიტომ XX საუკუნის სოციოლოგებმა განსაკუთრებული ყურადღება საუბრის ანალიზისაკენ წარმართეს. საუბრის ანალიზის თეორეტიკოსი ჰარვეი საჩსია. იგი ფიქრობდა, რომ ყოველდღიურობის წყობა საუბრების გზით არის წარმოშობილი. ამის საჩვენებლად შემთხვევითს საუბრებს იწერდა და შემდეგ მათს დეტალურ ანალიზს აკეთებდა. საჩსმა თავისი კვლევები საუბრის სტრუქტურის ანალიზით დაიწყო, მაგრამ მისი შემდგომი მკვლევრები ისეთი საკითხებითაც დაინტერესდნენ, როგორიცაა საუბრის ფუნქცია, შინაარსი და ინტერპრეტაცია. საჩსმა ყურადღება მიექცია იმ ფაქტს, რომ თითქმის ყველა საუბარს ბევრი საერთო დამახასიათებელი თვისება ჰქონდა. საუბრის ანალიზი განსაზღვრავს, თუ როგორ ვიყენებთ სტრუქტურას საუბრის წაყვანისა და საკუთარი მიზნების მისაღწევად.

სოციალური გაცვლა

სოციალური გაცვლის თეორეტიკოსები ამერიკელი სოციოლოგები ჯორჯ ჰომანსი და პიტერ ბლაუ არიან.

მათი აზრით, სოციალური ინტერაქცია გაცვლის პრინციპზეა დამყარებული. საუბარია როლების გაცვლაზე. გაცვლა ნაცვალგების პრინციპით იმართება. როდესაც ვინმე ჩვენთვის გაირჯება, ყურადღებას მოგვაქცევს ან რაიმეს გვაძლევს, ნაცვალგება მოითხოვს, რომ ჩვენც შესაბამისად გადავიხადოთ და ვანარმოთ ბალანსი ე. წ. სოციალური აღრიცხვის წიგნში. ბლაუ გაცვლას ეკონომიკური კუთხით უყურებდა, ჰომანსი კი – ბიჰევიორიზმის პოზიციიდან, ანუ მას მიაჩნდა, რომ ადამიანები უფრო სშირად იმ ქცევას იმეორებენ, რომელმაც მათ წარსულში რაიმე ჯილდო ან წარმატება მოუტანა. ამ თეორიის მიხედვით, ადამიანებს შორის ინტერაქციას სწორედ გაცვლა წარმართავს, რაც იმას ნიშნავს, რომ ადამიანი იმის გადანყვეტის დროს, რა მოიმოქმედოს, აფასებს პოტენციურ სარგებელსა და ხარჯებს და მათ დაბალანსებას ცდილობს. მსგავსი რამ ტექნოლოგიურად მაღალგანვითარებული საზოგადოებისათვის არის დამახასიათებელი. გაცვლა ანგარებას გულისხმობს, რაც ტრადიციულ საზოგადოებაში ნაკლად მიიჩნევა, თუმცა ამერიკელი სოციოლოგები ფიქრობენ, რომ გაცვლა ყოველთვის არ არის ცივი და ანგარებიანი (მაგალითად, მშობლების თავგანწირვა შვილებისათვის და სხვ.).

ემოციების სოციოლოგია

სოციალური ინტერაქციის ბუნების ასახსნელადაა მოწოდებული ე. წ. ემოციების სოციოლოგია, რომელიც გრძნობებისა და ემოციების გამოხატვას მიიჩნევს ინტერაქციის უმნიშვნელოვანეს საშუალებად. მაგალითად, შეჭმუხნული წარბები, გაბრაზებული ყვირილი ის ჟესტებია, რომლებიც სხვებთან ურთიერთობაში გვეხმარება. ემოციები გვიმხელენ შიშს, მრისხანებას, სირცხვილს თუ სიყვარულს. თითოეული მათგანი სოციალურად ორგანიზებულია. ემოციების სოციოლოგიის

წარმომადგენლები (თომას სჩიფი და სუზან რეთზინგერი) დიდ ყურადღებას უთმობენ სირცხვილის კვლევას და მიიჩნევენ, რომ ის უმთავრესია ადამიანურ ემოციებში. მან შეიძლება შეგვზღუდოს ან ბიძგი მოგვცეს გარკვეული მოქმედებისათვის. ამიტომაც საჭირო ემოციების მართვა, რაც ძალზე ძნელი საქმეა, მაგრამ ადამიანებმა ეს უნდა ისწავლონ. სოციალური ინტერაქცია გარკვეულწილად ემოციების მართვასაც გულისხმობს. თანამედროვე საზოგადოებაში „ახალი თაობის“ კომპანიების თანამშრომლებს სთხოვენ, რომ რაც არ უნდა უჭირდეთ, სამსახურში სახის ბედნიერი გამომეტყველება უნდა ჰქონდეთ და ილიმებოდნენ, ხოლო რა იმალება ამ ლიმილის უკან, ეს არ არის მთავარი. ამასთან უნდა ითქვას, რომ ემოციები თუმცა არის ჩართული ინტერაქციულ პროცესებში, მაგრამ პრიორიტეტული პოზიციები მათ არ უკავიათ, რასაც ემოციების სოციოლოგიამ სათანადო ყურადღება უნდა მიაქციოს.

იუმორი: რეალობასთან თამაში

სოციალურ ინტერაქციაზე სერიოზული საუბარი იუმორის გარეშე წარმოუდგენელია. იუმორი ჩვენი ყოველდღიურობის განუყრელი ნაწილია. ინტერაქციის პროცესში მას სილალე და სიხალისე შეაქვს. ის თითქმის ყველა კულტურაშია წარმოდგენილი. იგი რეალობის კონსტრუირების პროდუქტია და კონტრასტებიდან მომდინარეობს. სოციოლოგები იკვლევენ მის დინამიკას, თემატიკასა და ფუნქციებს. მას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება სოციალური და ფსიქოლოგიური დაძაბულობის მოსახსნელად, კონფლიქტური სიტუაციების განსამუხტავად და სხვ. მასში ჭარბად არის თამაშის ელემენტები, რის გამოც მას სოციალურ სინამდვილესთან თამაშადაც კი განიხილავენ. ზოგიერთი მკვლევარი მიიჩნევს, რომ იუმორის საშუალებით ადამიანი შეგნებულად გაურბის ან მალდდება რუტი-

ნულ ყოველდღიურობაზე, რომელიც არც ისე ხშირად შეესატყვისება ჩვენს მოთხოვნებს. ცნობილი ფაქტია, დაჩაგრული და დაპყრობილი ქვეყნები კომიკოსთა დიდი რაოდენობით გამოირჩევიან ხოლმე. იუმორის გარეშე მართლაც ძნელი წარმოსადგენი და რუტინული, აუტანელი იქნებოდა ადამიანებს შორის ურთიერთობა. თანაც უნდა გვახსოვდეს, რომ თუ ადამიანს იუმორის გრძნობა არა აქვს, ის ვერ აცნობიერებს საკუთარ თავის სუფლებას და რუტინული ყოველდღიურობის ტყვეობაში რჩება სამუდამოდ. ერთი მცირედი გაღიმებით ჩვენ შეგვიძლია საკუთარ თავთან ერთად გარემომცველი სამყაროს შეცვლა, ამიტომ ხშირად გაიღიმეთ.

რაც შეეხება სოციალურ ინტერაქციას, იგი სოციალური ცხოვრების ყველაზე მეტად ამოუცნობი, უცნაური და შემოქმედებითი მხარეა. ყოველივე ის, რაც მის შესახებ ითქვა, ჯერ კიდევ არაფერია იმასთან შედარებით, რაც მის სიღრმეებშია დამალული, ამიტომ ამ მიმართულებით წარმართული სოციოლოგიური კვლევა-ძიება ახალ-ახალი სიურპრიზების მოლოდინში უნდა იყოს მუდამ.

„დევიანტური ქცევა მხოლოდ ცუდი ადამიანებისაგან
კი არა, ცუდი საზოგადოებისაგან მომდინარეობს“.
კლასიკური სოციოლოგიიდან

თავი V

დევიაცია

საზოგადოების ისტორია არის მოწმე იმისა, რომ საზოგადოება ნებისმიერ დროსა და ეპოქაში ცდილობდა ადამიანური ქცევის არასასურველი ფორმების ჩახშობას. საზოგადოებისათვის მიუღებელი ქცევით უმეტესწილად ბოროტმოქმედები ან გენიოსები, ზარმაცები ან ზედმეტად შრომისმოყვარენი, ღარიბები ან მდიდრები გამოირჩევიან ხოლმე. საზოგადოებაში მიღებული და აღიარებული საშუალო ნორმისაგან დადებითი ან უარყოფითი მიმართულებით გადახრა, როგორც წესი, საზოგადოების სტაბილურობას კითხვის ნიშნის ქვეშ აყენებს, ამიტომ სოციოლოგიაში დიდი მნიშვნელობა აქვს საზოგადოების სტაბილურობის მექანიზმების კვლევას, რაც, ფაქტობრივად, დევიაციის კვლევასაც ნიშნავს.

დევიაცია ლათინური სიტყვა **deviatio**-დან მომდინარეობს, რაც გადახრას ნიშნავს (დევიაცია – გადახრა არის ნებისმიერი მოქმედება, რომელიც საზოგადოების ან ჯგუფის მიერ საყოველთაოდ აღიარებულ ნორმებსა და ღირებულებებს არღვევს. ქცევამ რომ დევიანტურის სტატუსი მიიღოს, ამისათვის ის სოციალურ სტანდარტებს უნდა არღვევდეს. რამდენადაც სოციალური სტანდარტები იცვლება, იმდენად

დევიაციის შესახებ წარმოდგენაც იცვლება). მან ბიოლოგიასა და ფიზიკაში უფრო ადრე დაიმკვიდრა თავი, ვიდრე სოციოლოგიაში. სოციოლოგიაში იგი შედარებით გვიან დამკვიდრდა საზოგადოების მიერ აღიარებული კულტურული ნორმების გაცნობიერებული და წინასწარგანზრახული დარღვევის აღსანიშნავად. მისი გაგება სოციალური კონტექსტისა და სიტუაციის გათვალისწინებას საჭიროებს. ის სოციალურად კონსტრუირებული მოქმედებაა, რაც იმას ნიშნავს, რომ იგი სოციალური კონტექსტის გარეშე არ არსებობს, ანუ ქცევა, თავისთავად აღებული, არც ნორმალურია და არც დევიანტური. მისი დევიანტურობა სოციალური კონტექსტიდან და სიტუაციიდან გამომდინარეობს. დევიანტურ ქცევას ხშირად ადარებენ დანაშაულს – საზოგადოებაში ოფიციალურად მიღებული სისხლის სამართლის ნორმების დარღვევას, თუმცა სოციოლოგები მათი გაიგივების კატეგორიული წინააღმდეგნი არიან. მაგალითად, გიდენსი მიიჩნევს, რომ დევიანტური ქცევა და დანაშაული არავითარ შემთხვევაში არ უნდა ავურიოთ ერთმანეთში, რადგანაც დევიანტური ქცევა უფრო ფართო მნიშვნელობის მქონეა, ვიდრე დანაშაული. დანაშაული ნორმიდან ისეთი გადახრაა, რომლის დროსაც ირღვევა კანონი, მაშინ როდესაც დევიაციის მრავალი ისეთი ფორმა არსებობს, რომელიც კანონით არ ისჯება, მაგალითად, ნუდიზმი (ლათინურად **nudus** -შიშველი) და ა. შ.

დანაშაულისა და დევიანტური ქცევის შესწავლით ძირითადად ორი ერთმანეთისაგან განსხვავებული მეცნიერებაა დაკავებული. ესენია კრიმინოლოგია და დევიანტური ქცევის სოციოლოგია. კრიმინოლოგია ქცევის იმ ფორმებს შეისწავლის, რომლებიც სისხლის სამართლის კანონითაა გათვალისწინებული. მას, როგორც წესი, დანაშაულის კრიტერიუმები, დამნაშავეობის დონის ცვლილებები და მის შესამცირებლად მიმართული პოლიტიკა აინტერესებს. დევიანტური ქცევის სოციოლოგია, ბუნებრივია, კრიმინოლოგიური გამოკვლევის შედეგებს იყენებს, მაგ-

რამ ამასთანავე იგი ისეთ გადახრილ ქცევებს შეისწავლის, რომელთაც კრიმინოლოგია არ ეხება და მის კომპეტენციაში არ შედის. სოციოლოგებს აინტერესებთ, თუ რატომ განიხილება ზოგიერთი ქცევა, როგორც დევიანტური, ვინ არის დევიანტი, რა უბიძგებს მას, გახდეს დევიანტი, ანდა სად გადის ზღვარი ნორმალურობასა და გადახრას შორის.

დევიანტური ქცევის ამხსნელი თეორიები

დანაშაულისა და ნორმიდან გადახრის ბუნების ახსნა ადამიანს ყოველთვის აინტერესებდა. მის ახსნას არაერთი მეცნიერება ცდილობდა. შესაბამისად, დევიანტური ქცევის შესახებ სხვადასხვა თეორიის წარმოშობის საფუძველიც ეს გახდა. დროთა განმავლობაში მეცნიერებაში უამრავი საინტერესო თეორიული და სხვადასხვა სახის ემპირიული მასალა დაგროვდა მის შესახებ. მიუხედავად იმისა, რომ სოციოლოგიას დევიანტური ქცევის კვლევაში სოლიდური სამეცნიერო გამოცდილება დაუგროვდა, საკითხი მაინც არ შეიძლება ბოლომდე გადანყეფილად ჩაითვალოს, რადგანაც ვერც ერთი თეორია ამომწურავ პასუხს ვერ იძლევა დევიაციის ბუნების შესახებ, თუმცა მათ გარეშე დევიანტური ქცევის მექანიზმების მეტად დახლართულ ლაბირინთებში გზის გაკვალვა შეუძლებელი იქნება.

ბიოლოგიური თეორიები: „კრიმინალური ტიპები“

ბიოლოგიური თეორიის მიხედვით, ადამიანის ქცევა ბიოლოგიური ინსტინქტების გამოხატულებას წარმოადგენს, ამიტომ დანაშაულისა და დევიაციის კვლევისას აქცენტი მათს ბიოლოგიურ მიზეზებზე კეთდებოდა. ცნობილი იტალიელი ექიმი, ფსიქიატრი და კრიმინალისტი ჩეზარე ლომბროზო ფიქრობდა, რომ ბიოლოგიურ საფუძვლებთან შედარებით სო-

ციალური პირობების გავლენა კრიმინალურ ქცევაზე უმნიშვნელოა. მან ციხის ექიმად მუშაობისას დამნაშავეთა გარეგნობისა და ფიზიკური ნიშან-თვისებების შესწავლის საფუძველზე დაასკვნა, რომ კრიმინალური ტიპების იდენტიფიცირება მთელი რიგი ანატომიური ნიშნების მიხედვითაა შესაძლებელი. ლომბროზოს აზრით, დამნაშავე ამოიცნობა, მაგალითად, დიდი ყურებით, თავის ქალისა და ყბების სიდიდით, გრძელი ხელებით და ა. შ. ანუ დამნაშავე ადამიანი მაიმუნის-მაგვარი წინაპრის მსგავსია. შესაბამისად, დანაშაულის ჩამდენი დეგენერაციითა და გონებრივი ჩამორჩენილობით გამოირჩევა, რამდენადაც ის ბიოლოგიურად განუვითარებელი დარჩა. ლომბროზომ დამნაშავეს ოთხი ძირითად ტიპი გამოყო: სულთამხუთავი, ქურდი, მოძალადე და თაღლითი. კარგა ხნის მანძილზე ლომბროზოს მოსაზრებები დიდი კამათისა და მსჯელობის საგანი იყო, თუმცა მის შემდგომ არსებული ბიოლოგიური თეორიების უმრავლესობა მის დებულებებს ყურადღების გარეშე არ ტოვებდა (ლომბროზო ციხის ექიმი და ფსიქიატრი იყო. მას ძალიან ბევრი საინტერესო ნაშრომი აქვს დანერგილი. დევიაციასთან დაკავშირებით საინტერესოა მისი ნაშრომი „ქალი – დამნაშავე და მეძავი“. ამ ნაშრომში მან ქალის ფენომენი სიყვარულთან, პროსტიტუციასთან და დანაშაულთან მიმართებაში განიხილა და იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ ქალის ძირითადი ინსტინქტი არის დედობა. სწორედ ის განსაზღვრავს ქალის ქცევას მთელი მისი ცხოვრების მანძილზე).

ლომბროზოს მიერ მითითებული ფიზიკური ნიშნების პოვნა ადამიანთა ნებისმიერ პოპულაციაში არ გაჭირდება. გარდა ამისა, მის მიერ დასახელებული ფიზიკური ნიშნებით შესაძლებელია არათუ დევიანტი, არამედ ნორმის დამცველი და მიმდევარიც გამოირჩეოდეს.

ლომბროზოს შემდეგ მსგავსი კვლევები უილიამ შელდონმა ჩაატარა. იგი სხეულის აგებულებაზე ამახვილებდა ყურადღებას და ასკვნიდა, რომ დამნაშავეობისაკენ უფრო მე-

ტად ათლეტური აღნაგობის ადამიანები არიან მიდრეკილნი. დღეს ამ პრობლემების კვლევით გენეტიკაა დაკავებული, თუმცა რაიმე ხელმოსაჭიდი ჯერჯერობით ნაპოვნი არ არის. კრიმინალური ქცევის გენეტიკური საფუძვლების პოვნა ამ მეცნიერებამ ვერ მოახერხა, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ ამ შემთხვევაში ბიოლოგიური ფაქტორების გამორიცხვა არასწორია, მაგრამ არც იმის თქმა შეიძლება, რომ დევიაციას ბიოლოგიური საფუძვლები აქვს მხოლოდ.

**ფსიქოლოგიური თეორიები:
პიროვნული ფაქტორები, „ანორმალური
ფსიქიკური მდგომარეობა“**

დევიანტობის ფსიქოლოგიური გაგება ინდივიდუალური ანორმალურობის ცნებაზეა დამყარებული. ამ თეორიის მიხედვით, დევიანტობის მიზეზი წარუმატებელი სოციალიზაციის პროცესია. ამის ილუსტრირებას ახდენს ამერიკელი მკვლევარების უოლტერ რეკლესისა და საიმონ დინიტცის შრომები. მათ აჩვენეს, რომ დევიანტები ძირითადად პათოლოგიური ფსიქიკის მქონე პიროვნებები არიან (მაგალითად, საკუთარ თავში ჩაკეტილნი, პიროვნულ ემოციებს მოკლებულნი, იმპულსურად მოქმედნი და ა. შ.). ისინი ძალადობიდან სიამოვნების მიღებას ცდილობენ და, შესაბამისად, დანაშაულსაც ამ მიზეზით სჩადიან. თუმცა უნდა ითქვას, რომ მსგავს თეორიებს დანაშაულის მხოლოდ ცალკეული ასპექტების ახსნა თუ შეუძლია, რადგანაც ყველა სახის დანაშაულის ფსიქოლოგისტური ახსნა გადაჭარბებული შეიძლება იყოს. ყოველი შემთხვევისათვის, უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ორივე, როგორც ბიოლოგიური, ასევე ფსიქოლოგისტური თეორია გვეუბნება (ერთ შემთხვევაში დანაშაულის მიზეზი ადამიანის სხეულშია მოთავსებული, მეორე შემთხვევაში – თავში), რომ დანაშაულის შემთხვევაში რალაცა „სჭირს პიროვნებას“ და არა საზოგადოებას, ამიტომ დანაშაუ-

ლის მიზეზებს საზოგადოებაში სოციოლოგია და სოციოლოგიური თეორიები ეძებენ.

სოციოლოგიური თეორიები

ფუნქციონალისტური თეორია – ემილ დიურკემი: დევიანტობის ფუნქციები

სოციოლოგიის კლასიკოსმა ემილ დიურკემმა გამოთქვა მოსაზრება, რომ დევიანტობა სოციალური ორგანიზაციის აუცილებელი შემადგენელი ნაწილია. დევიაციის დიურკემისეული გაგების ნოვატორულობა იმაში გამოიხატება, რომ განსაკვიფრებელი იდეა წამოაყენა, რომლის მიხედვით, დევიაციაში არაფერი ანორმალური არ არის; პირიქით, ის აუცილებელია საზოგადოებისათვის, რაც მის ფუნქციებში ვლინდება. დიურკემმა დევიაციის ოთხი ძირითადი ფუნქცია გამოყო:

- **კულტურული ნორმებისა და ღირებულებათა გამყარება** – დიურკემი მიიჩნევს, დევიაციასთან მიმართებაში საზოგადოება აყალიბებს, თუ რომელი ქცევაა მისაღები და რომელი არა. ეს იმას ნიშნავს, რომ დევიაცია ხელს უწყობს ნორმების გამყარებას. მაგალითად, მართლმსაჯულება დანაშაულის ცნების გარეშე აზრს დაკარგავდა.

დევიაციაზე რეაქცია მორალურობის საზღვრებს აზუსტებს – დევიანტის იარლიყის მიკერებით საზოგადოება ზღვარს ავლებს და მონიშნავს, თუ სად მთავრდება ნორმალურობა და სად იწყება მისგან გადახრა.

დევიაციაზე რეაქცია სოციალური ერთიანობის პირობა ხდება – ნორმიდან გადახრაზე ადამიანები ერთნაირად რეაგირებენ, რაც მათდა უნებურად მათი ერთიანობის პირობა ხდება. როგორც წესი, საზოგადოების წევრები

ერთნაირად რეაგირებენ დევიაციაზე, ანუ, დიურკემის ტერმინოლოგიით, ამ საქმეში ისინი სოლიდარულები არიან. ეს კი მათს ერთიანობას ნიშნავს.

დევიაცია ბიძგს აძლევს სოციალურ ცვლილებებს – დევიანტები თავიანთი ქცევით საზოგადოების ნორმალურობის საზღვრების შეცვლის ტენდენციით ხასიათდებიან, ანუ ხშირად სოციალურ ცვლილებათა ბიძგის როლს ასრულებენ. ადვილი შესაძლებელია, რომ იგი სოციალური სტაბილურობის ნაცვლად სოციალურ ცვლილებათა წყაროდ მოგვევლინოს საზოგადოებაში, ოღონდ ამ შემთხვევაში საზოგადოების ტიპს გააჩნია. ტრადიციული საზოგადოება კონსერვატიულია, ხოლო თანამედროვე საზოგადოება ჰეტეროგენულად უდგება ამ საკითხს, ანუ საზოგადოებაში, სადაც მკვეთრად დადგენილი წესები არ არის, დევიაციისადმი მიდგომა მსუბუქია.

რობერტ კინგ მერტონის დაძაბულობის თეორია

დიურკემისაგან განსხვავებით, მერტონმა აჩვენა, რომ დევიანტობის ხასიათი იმაზეა დამოკიდებული, თუ რა საშუალებებს გვთავაზობს საზოგადოებრივი წესრიგი მის მიერ დაწესებული ნორმების მისაღწევად, ანუ მერტონი ამბობს, რომ დევიაციის საფუძვლები საზოგადოების სტრუქტურაში დევს. მან იგი სოციალური დაძაბულობის ცნებას დაუკავშირა. სოციალური დაძაბულობა იმ ადამიანის ქცევას ახასიათებს, რომელიც ისეთ სიტუაციაში აღმოჩნდება, სადაც საზოგადოების მიერ აღიარებული ნორმები სოციალურ სინამდვილესთან კონფლიქტში მოდის. მაგალითად, თანამედროვე საზოგადოებაში ყველას მიერ მიღებული ნორმები მატერიალური წარმატების მიღწევაზე აკეთებენ აქცენტს, რის მისაღწევადც თვითღისციპლინა და ინტენსიური შრომაა საჭირო. შესაბამი-

სად, ადამიანები, რომლებიც სინამდვილეში შეუპოვრად იღვნიან, წარმატებას უნდა აღწევდნენ, მიუხედავად იმისა, თუ საიდან დაიწყეს მათ ცხოვრება, მაგრამ სინამდვილეში ეს ასე არ არის, რადგანაც ადამიანთა გარკვეული ნაწილისათვის ამ წარმატების მიღწევის საშუალებები შეზღუდულია. ამ შემთხვევაში ადამიანები წარმატების მიღწევას ნებისმიერი საშუალებებით ცდილობენ, იქნება ეს კანონიერი თუ უკანონო. ასეთ პირობებში დევიანტობა ეკონომიკური უთანასწორობის მეორეულ პროდუქტად იქცევა. ამგვარად, მერტონის თქმით, არსებული სოციალური დაძაბულობა სხვადასხვა სახის დევიანტურ ტიპს აყალიბებს. მაგალითად, კონფორმისტი ტრადიციული მიზნების მისაღწევად საზოგადოების მიერ აღიარებულ საშუალებებს იყენებს, ნოვატორი კი არატრადიციულ საშუალებებს მიმართავს ტრადიციული მიზნების მისაღწევად, ხოლო რიტუალისტი შესაძლებელია ტრადიციულ მიზნებს არ იზიარებდეს, მაგრამ მათ მისაღწევ საშუალებებს დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდეს. მისგან განსხვავებით, რეტრიტისტი (ინგლისურ ენაზე **retreat** – უკანდახევა) არც მიზნებს იზიარებს და არც საშუალებებს. იგი ამოვარდნილია კულტურის მეინსტრიმიდან (ალკოჰოლიკები, ნარკომანები, „ბომჟები“ და სხვები). მისი დევიანტობა ცხოვრების ტრადიციული სტილიდან ამოვარდნაში მდგომარეობს. ცხოვრების დაძაბულობის შედეგად განცდილ ფიასკოზე რეაქცია არის ჯანყი, ბუნტი ყველას და ყველაფრის წინააღმდეგ. ბუნტისთავეები კონტრკულტურას აყალიბებენ და არსებული სოციალური წესრიგის ალტერნატივას ქმნიან.

დიურკემისა და მერტონის ფუნქციონალისტური მიდგომა დევიაციის ფუნქციების გარკვევაში დაგვეხმარა, მაგრამ არაფერი გვითხრა იმ პროცესის შესახებ, თუ როგორ შეიძლება ყოველდღიურ ცხოვრებაში ადამიანი დევიანტი გახდეს. ამ კითხვაზე პასუხი სიმბოლურ ინტერაქციონისტულ თეორიას აქვს მომზადებული.

სიმბოლური ინტერაქციონიზმი: იარლიყების მიკერების თეორია

სიმბოლური ინტერაქციონისტული პარადიგმა გვიხსნის, თუ როგორ განსაზღვრავენ ადამიანები ყოველდღიურ სიტუაციებში დევიაციას. სიმბოლური ინტერაქციონიზმის წიაღში ჩაისახა და განვითარდა იარლიყების მიკერების თეორია, რომელიც იმ პროცესების ანალიზს ახდენს, როდესაც გარკვეულ ინდივიდებს ანუ ჯგუფებს პოზიტიურ ან ნეგატიურ თავისებურებებს, სტერეოტიპებს ან ე. წ. იარლიყებს მიანერენ („მიაკერებენ“). ამ მიდგომამ დიდი გავლენა იქონია დევიაციის პრობლემის სოციოლოგიურ ანალიზზე. იარლიყების მიკერების თეორიის კლასიკოსი ჰოვარდ ბეკერი ამტკიცებდა, რომ მოქმედებები, თავისთავად ალებული, არც კარგია და არც ცუდი: ნორმალურობა და მისგან გადახრა სხვა არაფერია, თუ არა სოციალურად განსაზღვრული თვისებები, რაც იმას ნიშნავს, რომ დევიაცია არის არა მოქმედების თვისება, არამედ მოქმედებისათვის სხვათა მიერ მიწერილი („მიკერებული“) წესები და სანქციები. „ჩიკაგოს სკოლამ“, უფრო სწორად, სიმბოლურმა ინტერაქციონიზმმა აჩვენა ნეგატიური იარლიყების გავლენა ადამიანთა თვითცნობიერებაზე, განსაკუთრებით, დევიანტური იდენტობის, დევიანტური კარიერისა და დევიანტური სუბკულტურის განვითარებაზე. ვინ ახდენს იარლიყების მიკერებას? ამ საქმით ძირითადად დაკავებული არიან მოსამართლეები, მედია და პოლიცია, ანუ სოციალური კონტროლის აგენტები. თუმცა ზოგჯერ ხდება ისე, რომ კრიმინალური კარიერის (ჰოფმანის მიერ შემოღებული ტერმინია) ადამიანებში დევიანტური ქცევა ჩვევაში გადადის და სტიგმის სახეს იღებს. სტიგმა მკვეთრად გამოხატული სოციალური იარლიყი ან ფიზიკური ნიშანია, რომელიც პიროვნების ან ჯგუფის იდენტობის დევალვაციასა და დისკრედიტაციას ახდენს. დევიაციის შემთხვევაში ასეთი ნიშანი ინდივიდის კრი-

მინალური რეპუტაციაა. იარლიყების მიკერების თეორიას ბევრი კრიტიკოსი ჰყავს. მათ მიაჩნიათ, რომ იარლიყების მიკერების პროცესი ამ თეორიაში უკიდურესად გაზვიადებულია, რადგანაც ავტომატურ პროცესადაა მიჩნეული, რომელიც ინდივიდის პიროვნულ თვისებებს უგულებელყოფს.

ამერიკელი სოციოლოგი ჰოვარდ ბეკერი მიიჩნევს, რომ სოციალური სტრუქტურების პრაქტიკული გამოხატულება სოციალური პროცესებია. სოციოლოგიამ სწორედ სოციალური პროცესები უნდა შეისწავლოს. სოციალურ პროცესში იგი პიროვნებას, სოციალურ ინსტიტუტებსა და კულტურას გულისხმობს.

ჰოვარდ ბეკერი იარლიყების მიკერების თეორიის კლასიკოსია.

პირველადი და მეორეული დევიაცია

ამერიკელმა სოციოლოგმა ედვინ ლემერტმა შენიშნა, რომ გარკვეული სახის ნორმათა დარღვევა (მაგალითად, ლექციების გაცდენა, ადრეულ ასაკში ალკოჰოლის მიღება და სხვ.) გარშემომყოფთა მხრიდან სუსტი რეაქციებით გამოირჩევა. მსგავსი ტიპის მოქმედებას ლემერტმა პირველადი დევიანტობა უწოდა. ცნობილია ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც დევიანტური მოქმედება ადამიანის ცხოვრების წესად არის ქცეული (მაგალითად, როდესაც ადამიანი თავს არ ანებებს ალკოჰოლურ სასმელს, მას ლოთის იარლიყს მიაკერებენ, რაც, თავის მხრივ, ამ ადამიანის კიდევ უფრო მეტ გაღიზიანებას იწვევს და იგი კიდევ უფრო უმატებს სმას და ცხოვრების წესად აქცევს მას). მაშინ მეორეულ დევიანტობასთან გვაქვს საქმე.

დევიაცია კონფლიქტის თეორიის მიხედვით

კონფლიქტის სოციოლოგიური თეორია აჩვენებს, თუ როგორ აისახება და რა გავლენას ახდენს დევიაციაზე სოცია-

ლური უთანასწორობა. ამგვარი მიდგომის მიხედვით, დევიანტად ვინმეს აღიარება ან არაღიარება იმ კატეგორიის ადამიანებზე არის დამოკიდებული, რომლებიც ძალაუფლების მფლობელები არიან. ჯერ კიდევ მარქსი ამბობდა, კანონი მდიდართა ინტერესების დასაცავად არისო შექმნილი. ამ თეორიის მიხედვით, ნებისმიერ საზოგადოებაში ნორმები მდიდრებისა და ძალაუფლების მქონეთა ინტერესების გამომხატველია, რაც ამ ყოველივეს მოკლებულ ადამიანს დევიანტად აქცევს. კაპიტალისტურ საზოგადოებაში დევიანტის იარაღს იმ ადამიანს მიაკერებენ, ვინც კაპიტალისტური ცხოვრების წესის წინააღმდეგ გამოდის, ამიტომ ამგვარ საზოგადოებაში კონფლიქტი ყოველ წუთს არის მოსალოდნელი. კაპიტალისტური საზოგადოება მხოლოდ იმ ნორმების დარღვევაზე რეაგირებს, რომლებიც მხოლოდ მას უქმნიან საფრთხეს. ასე რომ, ნარკომანია ამერიკაში მთავარ სოციალურ პრობლემად არ განიხილებოდა მანამ, სანამ ის ღარიბებისა და ეთნიკური უმცირესობების პრობლემა იყო, მაგრამ როგორც კი ნარკომანთა რიცხვმა საშუალო კლასისა და თეთრკანიანთა შორის მოიმატა, იგი იმწუთას დიდი სოციალური საფრთხის შემცველ მოვლენად მოინათლა და მის წინააღმდეგ ინტენსიური ლონისძიებების გატარება დაიწყო.

კონფლიქტის თეორიამ დევიაციის მიზეზად ეკონომიკური უთანასწორობა დაასახელა, თუმცა მან სათანადოდ ვერ გაითვალისწინა დიურკემის შეხედულება იმის შესახებ, რომ დევიაცია, საზოგადოების ეკონომიკური სისტემის მიუხედავად, ყველგან არსებობს.

სოციალური კონტროლის თეორია

ამერიკელმა სოციოლოგმა ტრევის ჰირშიმ სოციალური კონტროლის თეორია შეიმუშავა, რომლის მიხედვით, დევიანტური ქცევისადმი მიდრეკილება, ე. წ. დევიანტური ცდუნება,

ყველა ადამიანშია, მაგრამ ასეთი საქციელისაგან მათ სოციალურ-სოციალურ გარემოცვაში წარმოიშობება, ადამიანები წარმოიშობებიან, თუ რას იფიქრებენ მათზე ოჯახის წევრები, ახლობლები, მეგობრები. მსგავსი წარმოდგენა კიდევ უფრო მძაფრი ხდება, როდესაც ადამიანი გააცნობიერებს, რომ მის ურთიერ საქციელს შეიძლება სამსახურის დაკარგვა მოჰყვეს და ა. შ. ამგვარად, ხორციელდება ე. წ. სოციალური კონტროლი; მაგრამ არიან გამონაკლისებიც, რომლებიც ფიქრობენ, რომ მათ არაფერი აქვთ დასაკარგი და კანონის დამრღვევებად გვევლინებიან. ჰირშიმ სოციალური კონტროლის ოთხი ტიპი შემოგვთავაზა:

- **მიზმულობა** – მყარი სოციალური კავშირები კონფორმულობის პირობა ხდება, ანუ ადამიანებს არსებულ ნორმებთან მიაბამს, სუსტი კი, პირიქით, თავისუფალ სივრცეს უქმნის მას და დევიაციისკენ უბიძგებს;

- **ერთგულება** – თუ ადამიანი საკუთარ შესაძლებლობათა რეალიზაციის კანონიერი საშუალებების ერთგულია, მაშინ ის არასოდეს იქნება დევიანტი. ისეთი ადამიანია დევიანტობისაკენ მიდრეკილი, რომელიც ნაკლებად არის დარწმუნებული წარმატების მიღწევაში;

- **ჩართულობა** – ადამიანის ჩართულობა კანონიერ საქმიანობაში (სამსახურში, სწავლაში, სპორტში და სხვა) დევიანტობის წარმოშობასა და განვითარებას აფერხებს. ისინი, ვინც ამგვარი საქმიანობით დაკავებული არ არიან და უსაქმოდ დაყალიბდნენ, დიდი ალბათობაა, რომ დევიანტები გახდნენ;

- **დარწმუნებულობა** – მორალური და საზოგადოებრივი ნორმების მიმართ რწმენა ხელს უშლის ადამიანს დევიანტური ქცევის ჩადენაში.

ჰირშიმ ანალიზში დევიანტური ქცევის მანამდე არსებული ყველა მიზეზი ერთ მთლიანობაშია წარმოდგენილი. თუმცა აღმოჩნდა, რომ სინამდვილეში დევიაციას სხვადასხვა მოტივაცია აქვს. ეს შეიძლება იყოს სიძულვილი (დანაშაული

ვინმეს ან რამეს სიძულვილის გამო), რასობრივი ან ეთნიკური შუღლი, ან სულაც გენდერული პრობლემები და სხვა. სოციოლოგებმა შეისწავლეს აგრეთვე დანაშაულის სახეები და გამოყვეს პიროვნების წინააღმდეგ მიმართული დანაშაული (მაგალითად, სხვების მიმართ ძალადობა), საკუთრების წინააღმდეგ მიმართული დანაშაული (მაგალითად, სხვისი საკუთრების ხელყოფა), ორგანიზებული დანაშაული და სხვა. შესაბამისად, საზოგადოებას მთელი რიგი მეთოდები აქვს შემუშავებული დევიაციისა და დანაშაულის წინააღმდეგ საბრძოლველად. ამ საქმის შესასრულებლად არის მოწოდებული ისეთი ორგანიზაციები, როგორებიცაა პოლიცია, სასამართლოები და ციხეები. სოციოლოგებმა სასჯელის გამამართლებელ შემდეგ ოთხ მოტივზე გააკეთეს აქცენტი:

- **შურისძიება** – სასჯელის ერთ-ერთი უძველესი ფორმაა. სასჯელი ამ შემთხვევაში ჩადენილი ამორალურობის საზღაურად არის მიჩნეული;

- **დაკავება საზოგადოებისაგან იზოლირების საშუალებით** – ამგვარი მიდგომა თანამედროვე ეპოქისთვისაა დამახასიათებელი. ამ შემთხვევაში ამოსავალი პრინციპია ის, რომ დევიაცია დამანგრეველად მოქმედებს საზოგადოებაზე და ამიტომაც დევიანტების იზოლირებაა აუცილებელი.

- **რეაბილიტაცია** – ეს სოციალურ მეცნიერებათა განვითარებასთან დაკავშირებული თანამედროვე სტრატეგიაა. ამ შემთხვევაში დევიანტობა განიხილება, როგორც სოციალური (მაგალითად, სიღარიბე) და პიროვნული (ფსიქიკური დაავადება და სხვა) პრობლემების შედეგი, რომელიც შეძლებისდაგვარად სარეაბილიტაციო პროცედურებს გულისხმობს;

- **სოციალური დაცვა** – ესეც თანამედროვე მიდგომაა, ოღონდ რეაბილიტაციასთან შედარებით უფრო მსუბუქი. თუკი საზოგადოებას არ ძალუძს ან არ უნდა დევიანტების რეაბილიტაცია და სოციალური პირობების რეფორმირება, აი, მა-

შინ იწყებს ამოქმედებას სოციალური დაცვის მექანიზმები, რაც სამოქალაქო საზოგადოებისთვისაა დამახასიათებელი.

მიუხედავად ამისა, ყოველმა ჩვენგანმა იცის, რომ პოლიცია, სასამართლოები და ციხეები დევიაციისა და დამნაშავეობის მხოლოდ შემცირებას უწყობენ ხელს. გარდა ამისა, სოციოლოგს მუდამ უნდა ახსოვდეს, რომ დევიანტური ქცევა „მხოლოდ ცუდი ადამიანებისაგან კი არა, ცუდი საზოგადოებისაგან მომდინარეობს“.

„ჯგუფის ძალა ყოველგვარ ძალას აღემატება“.
ე. დიურკემი

თავი VI

სოციალური ჯგუფები და ორგანიზაციები

სოციალური ჯგუფები

ყოველდღიურ ცხოვრებაში თითოეული ჩვენგანი ამა თუ იმ სოციალური ჯგუფის წევრის სახით არის ჩართული, ანუ ერთობლივი ცხოვრების სხვადასხვა ფორმის შემადგენელი ნაწილი ვართ. ადამიანთა ერთობლივი ცხოვრების სხვადასხვა ფორმის შესწავლა, კლასიფიკაცია, მისი შემადგენელი ელემენტების აგებულების აღწერა და მასში მიმდინარე პროცესების ანალიზი სოციოლოგიური კვლევა-ძიების აუცილებელი შემადგენელი ნაწილია.

ჩვეულებრივ, სოციოლოგიაში ადამიანთა ერთობლივი მყარი ცხოვრების აღსანიშნავად „სოციალური ერთობის“ ცნება გამოიყენება ხოლმე. იგი ზოგადი სოციოლოგიური კატეგორიაა, რომელსაც ფართო მნიშვნელობა აქვს და ადამიანთა ყველანაირ გაერთიანებას მოიცავს.

სოციალური ერთობის ერთ-ერთ ფორმას ჯგუფი წარმოადგენს. სოციალური ჯგუფი ერთმანეთთან ურთიერთობაში მყოფი ორი ან მეტი ადამიანისაგან იქმნება. სოციალური ჯგუფის წევრებს ღირებულებათა საერთო სისტემა აქვთ და სხვა ერთობისაგან განკერძოების გარკვეული პრინციპით არიან გამოყოფილნი. თანამედროვე სოციოლოგიაში დამკვიდრებული თვალსაზრისის მიხედვით, ჯგუფი არ არის მხო-

ლოდ პიროვნული კონტაქტების საფუძველზე შექმნილი თავისუფალი სოციალური წარმონაქმნი; მას საკუთარი შინაგანი ორგანიზაცია, კონტროლის შესაბამისი ფორმები და ქცევის ნიმუშები გააჩნია. ჯგუფის იდენტობის ნიშანი გარკვეულ ღირებულებებთან ერთად შეიძლება იყოს სიმბოლოები, ლოზუნგები, იდეები, სხვადასხვა სახის მატერიალური საგნები და ა. შ. მათი აუცილებლობა ჯგუფში ერთობისა და ჯგუფისადმი კუთვნილების გრძნობის განვითარებით არის გამოწვეული. ჯგუფის ღირებულებითი ორიენტაციის საფუძველზე ყალიბდება „ჯგუფის ცნობიერება“, ანუ „ჩვენის“ გაგება. აქედან მომდინარეობს დიქტომია: „ჩვენ“ და „ისინი“. „ისინი“ ამ შემთხვევაში იმ ადამიანებს გულისხმობს, რომლებიც ჯგუფის წევრები არ არიან.

ჯგუფის აგებულებაში სხვა ისეთი ელემენტებიც იგულისხმება, რომლებიც ჯგუფის წევრები არ არიან, რაც იმას ნიშნავს, რომ ზოგჯერ ადამიანი ჯგუფში შედის არა მთელი თავისი პიროვნებით, არამედ მხოლოდ მასში შესასრულებელი როლის გამო. ზოგიერთი ჯგუფი კი მთლიანად შთანთქავს პიროვნებას (მაგალითად, რომელიმე პოლიტიკური ან რელიგიური ჯგუფი და სხვა). ამიტომ უმეტესწილად ჯგუფი განსაზღვრავს მისი წევრის გარეგნულ იერ-სახეს (მაგალითად, ჯარში ან პოლიციაში და სხვა) და მორალურ ნიშანთა კომპლექსს (მაგალითად, ისეთი რამე არ უნდა ჩაიდინოს, რაც ჯგუფის ღირსებას შებღალავს). ჯგუფი ადგენს აგრეთვე მის წევრთა ფუნქციებსაც. როგორც წესი, შინაგანად მჭიდროდ შეკავშირებული, ფიზიკურად და მორალურად მტკიცე და ნათლად გამოკვეთილი ფუნქციების მქონე ჯგუფები მნიშვნელოვანი ამოცანების შესასრულებლად არიან მოწოდებულნი.

მის წევრთა გაერთიანების მიხედვით ჯგუფი შეიძლება იყოს ღია და დახურული. ღია არის ჯგუფი, რომლის წევრებს არანაირ განსაკუთრებულ მოთხოვნებს არ უყენებენ და ამიტომ მისი წევრობა თავისუფალია ყველასათვის, ხოლო დახუ-

რულ ჯგუფში ახალი წევრის მიღების კრიტერიუმები ზუსტად არის დადგენილი და განსაზღვრული. არსებობს კიდეც ე. წ. შეზღუდული ჯგუფები, რომლის წევრად გახდომა არც მკაცრად შეზღუდულია და არც მთლად თავისუფალი.

ჯგუფის იდენტობის საფუძველი, როგორც ზემოთ ითქვა, „ჩვენ“ გრძნობის ქონასთანაა დაკავშირებული. მიუხედავად იმისა, რომ ჯგუფის შემადგენლობა ძალზე დინამიკურია (გარკვეული დროის შემდეგ იგი შეიძლება მისმა წევრებმა გარდაცვალების ან სხვა მიზეზის გამო დატოვონ), იგი მაინც არ კარგავს საკუთარ იდენტობას და არსებობას განაგრძობს.

ჯგუფის ერთ-ერთი ძირითადი ელემენტი ის ამოცანაა, რომლის შესრულება მისთვის სასიცოცხლო მნიშვნელობის მქონეა. მაგალითად, მეგობართა წრე ადვილად გადაიქცევა ჯგუფად, თუკი ის გარკვეულ საერთო მიზნებსა და ამოცანებს დაისაბავს (თუნდაც ერთობლივი გართობის მოწყობა). ამოცანების ქონა მათი მიღწევის გზებსა და საშუალებებს გულისხმობს, რაც, თავის მხრივ, ჯგუფის წევრებს შორის პასუხისმგებლობის დანაწილებას მოითხოვს და ა. შ. ჯგუფის ამოცანა მის წევრთა ცალკეულ ამოცანათა ჯამი კი არ არის, არამედ უფრო ფართო მნიშვნელობის მქონე ცნებაა, რომელიც ცალკეული წევრების ფუნქციების შესრულების შედეგად შეიძლება წარმოიშვას. ჯგუფის ამოცანები მისი არსებობის საზრისს ქმნიან, ამიტომ წარსულში შესრულებული ამოცანების განსჯა ჯგუფის ტრადიციის არსებითი ელემენტია.

ჯგუფის წევრთა პოზიციების სისტემისაგან იქმნება ჯგუფის მიკროსტრუქტურა. ჯგუფის წევრთა პოზიცია ჯგუფში მათი მდგომარეობაა, რომელიც გარკვეული უფლებამოსილებების შესრულებასთანაა დაკავშირებული.

ამერიკელმა სოციოლოგმა ერლ ედვარდ იუბენკმა (1887-1945, ცინცინატის უნივერსიტეტის სოციოლოგიის ფაკულტეტის ხელმძღვანელი) ჯგუფების შესახებ ამერიკულ ლიტერა-

ტურაში არსებული მასალების ანალიზის შედეგად ჯგუფის კლასიფიკაციის 7 ძირითადი პრინციპი გამოყო:

- კლასიფიკაციები ეთნიკური ან რასობრივი კუთვნილების საფუძველზე;
 - კულტურული განვითარების დონის მიხედვით;
 - ჯგუფის სტრუქტურის ტიპების საფუძველზე;
 - ჯგუფის მიერ უფრო დიდ ერთობებში შესრულებული ამოცანებისა და ფუნქციების საფუძველზე;
- წევრებს შორის კონტაქტების უპირატესი ტიპების საფუძველზე;
- ჯგუფში არსებული კავშირის სახეობის საფუძველზე;
- სხვა პრინციპებზე დამყარებული სხვადასხვა კლასიფიკაცია;

ჯგუფის წევრთა რაოდენობის მიხედვით გამოიყოფა მცირე, საშუალო და დიდი ჯგუფები. მცირე ჯგუფი რამდენიმე ათეული წევრისაგან შედგება, რომლებიც საერთო საქმიანობით არიან ერთმანეთთან დაკავშირებულნი და მყარი ურთიერთობა აქვთ ერთმანეთთან. დიდი სოციალური ჯგუფი მრავალრიცხოვანი წევრებისაგან შედგება, რომელთაც უშუალო ურთიერთობა არა აქვთ ერთმანეთთან (მაგალითად, ადამიანთა მასობრივი გაერთიანებანი, ეთნიკური, რელიგიური და სხვა ჯგუფები). დიდ და მცირე ჯგუფებს შორის არსებობენ ე. წ. საშუალო ჯგუფები. სოციოლოგებს მიაჩნიათ, რომ ამ სახის ჯგუფები ძალიან ჰგვანან დიდ ჯგუფებს და ამიტომაც მათზე ყურადღებას სპეციალურად არ ამახვილებენ.

ჯგუფში არსებულ ურთიერთობათა ფორმის მიხედვით ერთმანეთისაგან გამოირჩევა პირველადი და მეორეული ჯგუფები. ტერმინი „პირველადი ჯგუფი“ ამერიკელმა სოციოლოგმა ჩარლზ ჰორტონ კულიმ შემოიტანა. პირველადი ჯგუფი მცირე ჯგუფის განსაკუთრებული ნაირსახეობაა, რომელიც მის წევრთა უშუალო კონტაქტზეა დამყარებული. ამ ჯგუფის

წევრები ჯგუფის საქმიანობაში მაღალი ემოციური ჩართულობით გამოირჩევიან. ასეთი პირველადი ჯგუფი არის ოჯახი. კული აღნიშნავდა, რომ ოჯახში მიმდინარე ურთიერთქმედებებს ყველა ცივილიზაციაში ერთგვაროვანი ხასიათი აქვს, რომ ეს ურთიერთქმედებანი იმ კავშირებიდან გამომდინარეობს, რომლის საფუძველი სხვა წევრების წინაშე პასუხისმგებლობა და მათ მიმართ მზრუნველობა და სიყვარულია. მსგავსი ხასიათი აქვს თანატოლთა და მეზობელთა ერთობასაც. მეორეული ჯგუფი გარკვეული მიზნის სარეალიზაციოდ არის შექმნილი. მასში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ნივთობრივ კონტაქტებს ენიჭება.

ჯგუფები, რომლებიც ორგანიზაციისა და კონტროლის ფორმალურ სისტემას ემყარებიან, ფორმალურ ჯგუფებს წარმოადგენენ. მათგან განსხვავებით, არაფორმალური ჯგუფები ორგანიზაციისა და კონტროლის არაფორმალურ სისტემას ემყარებიან. სოციოლოგები საუბრობენ აგრეთვე მიზნობრივ (ექსპრესიულ) ჯგუფებზეც, რომლებიც გარკვეული ტიპის სამუშაოს შესასრულებლად იქმნება. იგი მისი წევრების ემოციური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას ითვალისწინებს.

კომუნიკაციის ფორმის მიხედვით ჯგუფის სახეებია: „წრე“, „ბორბალი“, „ჯაჭვი“ და სხვ. ასევე გამოირჩევა კენტი და ლუნრიცხოვანი ჯგუფები; პოლიტიკის სოციოლოგიაში გამოიყენება ისეთი ტერმინები, როგორიცაა „ინტერესთა ჯგუფები“, „ზენოლის ჯგუფები“ და ა. შ. აღსანიშნავია აგრეთვე „ინ- და აუტ-ჯგუფებიც“. „ინ-ჯგუფად“ ისეთი სოციალური ჯგუფი იწოდება, რომელიც თავის წევრებს ჯგუფის იდენტობისა და ღირსების დაცვისაკენ მოუწოდებს. მისი საპირისპიროა „აუტ-ჯგუფები“ – ჯგუფები, რომლებიც ოპოზიციის ან მოწინააღმდეგის როლში გამოდიან.

ჯგუფში ლიდერობა

ჯგუფის ფუნქციონირება დიდწილად დამოკიდებულია ჯგუფში ლიდერობაზე. ზოგჯერ არის, რომ ძალიან ბევრ მეგობრულ ჯგუფში გამოკვეთილი ლიდერი არ არის, რაც დიდი სოციალური ჯგუფის შემთხვევაში გამორიცხულია.

ლიდერი ჯგუფის ხელმძღვანელია, რომელსაც ჯგუფის ინტერესების დასაკმაყოფილებლად და დასაცავად ერთობლივი მოქმედებისათვის სხვებზე ზემოქმედების მოხდენა შეუძლია.

მეორეულ ჯგუფებში ლიდერი აუცილებელია. სოციოლოგები ლიდერობის ორ ძირითად ნაირსახეობას გამოყოფენ: ინსტრუმენტულ და ექსპრესიულ ლიდერობას. პირველი მათგანი ჯგუფის ისეთ ხელმძღვანელს წარმოადგენს, რომელიც მხოლოდ ჯგუფის მიერ დასახული მიზნების მიღწევაზეა ორიენტირებული. მსგავსი ლიდერის შემთხვევაში წარმატების მიღწევაში ჯგუფის წევრებს ეჭვი არ ეპარებათ. ამ ტიპის ლიდერებს ცივი და უკარება ხასიათი აქვთ. მათთვის მთავარია მხოლოდ საქმე. ექსპრესიული ლიდერისათვის უმთავრესია არა ჯგუფის მიზნების მიღწევა, არამედ ჯგუფის მთლიანობისა და ერთიანობის შენარჩუნება. ისინი ურთიერთობაში თბილი და ჰუმანური არიან.

ლიდერობის სამი სტილი

სოციოლოგები ლიდერობას იმ სტილის მიხედვით ახასიათებენ, რომელიც გადაწყვეტილებების მიღებაში ვლინდება. შესაბამისად, ლიდერობის სამ განსხვავებულ სტილზეა საუბარი.

- **ავტორიტარული ლიდერობა:** ლიდერობა ფოკუსირდება გადაწყვეტილებათა მიღებისას სხვისი აზრის მიუღებლობასა და ლიდერის მიმართ სხვების უსიტყვო მორჩილებაზე;

- დემოკრატიული ლიდერობა: აქცენტირებულია გადან-ყვეტილებათა მიღების პროცესში სხვების მაქსიმალურად ჩართულობასა და მათი აზრების გათვალისწინებაზე;

Muna laissez-faire-ტიპის ლიდერობა (ფრანგულად „მარტოობაში დარჩენას“ ნიშნავს), განყენებული ლიდერობა: ამ ტიპის ლიდერობის შემთხვევაში ჯგუფი ლიდერისაგან დამოუკიდებლად ფუნქციონირებს.

ლიდერის შესახებ არაერთი საინტერესო თეორია არსებობს. მაგალითად, ლიდერის ქარიზმატული კონცეფცია მიიჩნევს, რომ ლიდერი სპეციფიკური სალიდერო უნარებით გამორჩეული პიროვნება უნდა იყოს და არა ნებისმიერი ადამიანი; ინტერაქციული თეორიების მიხედვით, ლიდერი შეიძლება იყოს ინტერაქციის სისტემაში ჩართული ნებისმიერი ადამიანი, რომელიც შესაფერისი ნიშან-თვისებებით გამოირჩევა (პიროვნული თავისებურებები, ჯგუფის ნევრთა აზრი მის შესახებ და სხვა); სიტუაციური თეორია ანუ ჯგუფური დინამიკური მიდგომა ამბობს, რომ ლიდერობა ჯგუფში შექმნილი სიტუაციის შედეგია; სინთეზური (კომპლექსური) თეორიის მომხრეებს კი მიაჩნიათ, რომ ლიდერობა სინთეზური ხასიათის მოვლენაა, რომელიც ზემოაღნიშნულ ყველა ფაქტორს მოიცავს. მიუხედავად აზრთა სხვადასხვაობისა, სადავო არ არის ის, რომ ლიდერი მართლაც ყოველმხრივ გამორჩეული პიროვნებაა, რომელსაც შეუძლია სხვა ადამიანებზე ზეგავლენის მოხდენა, მათი გაყოლიება; ინტელექტის მხრივ შეუძლია დიდი მოცულობის ინფორმაციის ათვისება და სათანადო ინტერპრეტაცია; შემგუებლობის მხრივ ადვილად ეგუება ცვალებად მოთხოვნებს. ლიდერის თვისებებს შორის მნიშვნელოვანია გულმოდგინება, შრომისმოყვარეობა, საქმისადმი დიდი ენთუზიაზმით მიდგომა, საკუთარი ინტერესების მსხვერპლად გაღება და ა. შ.

სოციალური ქსელი

სოციოლოგიის კლასიკოსმა გეორგ ზიმელმა თავის დროზე მცირე ჯგუფების სოციალური დინამიკა შეისწავლა და ბევრი საინტერესო ახალი ცნება თუ ტერმინი შემოიტანა სოციოლოგიაში. ორი წევრისაგან შემდგარ სოციალურ ჯგუფს მან დიადა უწოდა (მაგალითად, ცოლ-ქმარი). დიადა ინტერაქციის ინტენსივობით გამოირჩევა. მასთან შედარებით ტრიადა (სამწევრიანი ჯგუფი) ინტერაქციის კიდევ უფრო მაღალი ხარისხით ხასიათდება. სოციალური კავშირის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფორმაა ქსელი. სოციოლოგები მას სუსტ სოციალურ კავშირებს მიაკუთვნებენ. მიუხედავად კავშირის სისუსტისა (კავშირის უშუალობა იგულისხმება), ის თანამედროვე ინფორმაციულ საზოგადოებაში ერთ-ერთი უმძლავრესი რესურსია. მისი საყოველთაოდ გავრცელებული ფორმაა მსოფლიო აბლაბუდა – ინტერნეტი, რომლის გარეშე თანამედროვე კომუნიკაციები წარმოუდგენელია.

სოციალური ორგანიზაციები

დიდი ხნის განმავლობაში ჩვენი წინაპრები ძირითადად მცირე სოციალურ ჯგუფებად (ოჯახები, გვარები, მეგობართა და ახლობელთა წრეები და სხვა) ცხოვრობდნენ. სოციალური ცხოვრების მსგავსი ფორმა ტრადიციული ტიპის საზოგადოებებისათვის იყო დამახასიათებელი. ამჟამად, თანამედროვე საზოგადოებაში სოციალური ცხოვრება მთელი რიგი ფორმალური ორგანიზაციების გარშემო ტრიალებს, რომლებთან ურთიერთობა თითოეულ ჩვენგანს ყოველდღიურად უხდება. ასე რომ, სოციოლოგიური ანალიზის სფეროში სოციალური ორგანიზაციების ცნება შემოდის.

ტერმინ „სოციალურ ორგანიზაციას“ რამდენიმე მნიშვნელობა აქვს. ერთ-ერთი მნიშვნელობის მიხედვით, იგი მიზ-

ნობრივ ჯგუფს, იმ ადამიანთა გაერთიანებას აღნიშნავს, რომლებიც გარკვეული მიზნების განხორციელებას ორგანიზებულად ესწრაფვიან. ზოგიერთი სოციოლოგის აზრით, „სოციალური ორგანიზაციის“ მსგავსი გაგება თანამედროვე ინდუსტრიულ საზოგადოებასთანაა შესაბამისობაში, რომელსაც რაციონალიზებული შინაგანი ორგანიზაციის მქონე ადამიანთა დიდი გაერთიანებების არსებობა ახასიათებს.

ორგანიზაციის ცნების მეორე მნიშვნელობაში ადამიანებისა და მოქმედების სხვადასხვა საშუალების ხელმძღვანელობისა და მართვის წესები და ფუნქციების კოორდინაცია იგულისხმება.

ორგანიზაციის ცნების მესამე მნიშვნელობა კი ინდივიდების, სოციალური ჯგუფების ან ინსტიტუტების მოქმედებათა სისტემას გულისხმობს, რომელიც ჯგუფის წევრთა თანაცხოვრების ჰარმონიზებას ახდენს. ორგანიზაციის ცნების ამ განმარტებიდან ჩანს, რომ იგი სადისკუსიო საკითხთა რიგს განეკუთვნება. ზოგჯერ მის ნაცვლად „სოციალურ წყობას“ ხმარობენ, რაც ალბათ პოლიტოლოგიური ტერმინი უფროა, ვიდრე სოციოლოგიური. აზრთა სხვადასხვაობის მიუხედავად, თანამედროვე სოციოლოგიაში სოციალური ორგანიზაცია ადამიანების, ჯგუფებისა და ინსტიტუტების მართვის, ფუნქციებისა და საშუალებების კოორდინების მეთოდების სისტემად განიხილება, რომელსაც არაფერი აქვს საერთო იმ სპონტანურ წესებთან, რომლებსაც არავინ არ წარმართავს.

სოციოლოგები განასხვავებენ ფორმალურ და არაფორმალურ ორგანიზაციას. პირველი ზუსტად ფორმალიზებული, ინსტიტუციონალიზებული როლისაგან და სანქციების ფორმალური სისტემებისაგან შედგება, ანუ სამართლებრივი გზით დადგენილი წესებისა და დაწესებულებათა ფორმალური სისტემისაგან. არაფორმალურ ორგანიზაციებში სოციალური როლების, არაფორმალური ინსტიტუტებისა და არაფორმალური სანქციების ისეთი სისტემა მოიაზრება, რომელიც თა-

ობიდან თაობას ადათ-წესებითა და ტრადიციებით გადაეცემა და ყოველდღიური ინტერაქციის პროცესში სპონტანურად წარმოიშობა.

ამერიკელმა სოციოლოგმა ამიტაი ეტციონიმ ფორმალური ორგანიზაციების სამი ტიპი გამოყო: **უტილიტარული, ნორმატიული და იძულებითი.**

- **უტილიტარული ორგანიზაციები:** ყველა ის ადამიანი, რომელიც ხელფასის გამო მუშაობს, უტილიტარულ ორგანიზაციას ეკუთვნის – ორგანიზაციას, რომელიც ადამიანებს თავიანთი შრომის საფასურს უხდის. მაგალითად, მსხვილ ბიზნესში არსებობს მოგება მენარმისათვის, ხოლო მოსამსახურეთათვის – ხელფასი. ამ შემთხვევაში ორგანიზაციის წევრად გახდომას საფუძვლად ხელფასის მიღება უდევს;
- **ნორმატიული ორგანიზაციები:** ნორმატიულ ორგანიზაციებში ადამიანები შედიან არა ხელფასის, არამედ იმ მიზნის გამო, რომელსაც ისინი მორალურად მისაღებ ღირსების საქმედ მიიჩნევენ (მაგალითად, სხვადასხვა სახის თავისუფალი ასოციაციების წევრობა);
- **იძულებითი ორგანიზაციები:** ამ ტიპის ორგანიზაციების წევრობა იძულებით ხდება (მაგალითად, ციხეები ან ფსიქიატრიული საავადმყოფოები და სხვა. თუმცა უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ფსიქიატრიული საავადმყოფო იძულებითი ორგანიზაციაა პაციენტისათვის, მაგრამ უტილიტარულია ფსიქიატრისათვის, რომელიც იქ მუშაობს და ხელფასს იღებს, ხოლო ნორმატიული ორგანიზაციაა იმ ადამიანისათვის, რომელიც ნებაყოფლობით ქველმოქმედებას ეწევა და საავადმყოფოს ეხმარება).

ორგანიზაციის ცნების სოციოლოგიური ანალიზით ძირითადად ორგანიზაციული სოციოლოგიაა დაკავებული, რომელიც თავის საფუძვლებს მაქს ვებერის მიერ შემუშავებული

ბიუროკრატიის თეორიიდან იღებს. სოციოლოგიაში არსებობს აგრეთვე ორგანიზაციის თეორია, რომელიც მართვის ფორმალური და არაფორმალური სტრუქტურების თეორიულ ანალიზს აკეთებს. მასზე დიდი გავლენა იქონია სტრუქტურულ-ფუნქციონალისტურმა სოციოლოგიამ. მან ორგანიზაცია სისტემის სახით წარმოადგინა, რომელსაც ორგანიზაციული სიცოცხლისუნარიანობა და გარემოსადმი ადაპტაცია ახასიათებს (პარსონსი, მერტონი).

ბიუროკრატია

ძალიან მარტივად რომ ვთქვათ, ბიუროკრატია ორგანიზაციის ეფექტური მართვა და ორგანიზაციული საკითხების ზუტად გადაწყვეტის საშუალებაა. იგი მართვის ჩინოვნიკურ აპარატთან ასოცირდება და უარყოფით შეფერილობას იძენს, თუმცა მაქს ვებერმა ბიუროკრატია საზოგადოების აუცილებელ ელემენტად მიიჩნია და მის შესახებ ყოველდღიურობაში გავრცელებული აზრის ნაცვლად პოზიტიური შინაარსი ჩადო მასში. ვებერმა იდეალური ბიუროკრატიული ორგანიზაციის 6 ძირითადი ნიშანი გამოყო. ესენია:

- **სპეციალიზაცია:** ბიუროკრატიას სპეციალიზაციის შესაბამისად მოვალეობების მკაფიოდ განსაზღვრება ახასიათებს;

თანამდებობრივი იერარქია: ბიუროკრატიული ორგანიზაცია თანამშრომელთა ვერტიკალური თანამდებობრივი წესრიგით ხასიათდება;

მკაფიოდ განსაზღვრული და დადგენილი წესების სისტემა: კულტურული ტრადიციების ნაცვლად ბიუროკრატიული ორგანიზაცია წინასწარ დადგენილი რაციონალიზებული წესების მიხედვით მოქმედებს;

ტექნიკური კომპეტენცია: ბიუროკრატებს მათი შესაფერისი უნარ-ჩვევები აქვთ, რომლებიც დადგენილი წესების შესასრულებლად აუცილებელია;

უპიროვნობა: პიროვნებაზე მაღლა ბიუროკრატიული წესები დგას. აქ პიროვნული მომენტები გამქრალია;

- **ფორმალური, წერილობითი კომუნიკაცია:** ბიუროკრატიის გულია არა ადამიანები, არამედ ქაღალდები. ადამიანებს შორის კომუნიკაცია მკაცრად ფორმალიზებულ და ოფიციალურ სახეს ატარებს.

ვებერის მიხედვით, იდეალური ბიუროკრატია ადამიანის ყოველ ნაბიჯს მიზანმიმართულად არეგულირებს, თუმცა რეალურად ადამიანები საკმაოდ კრეატიულები არიან ბიუროკრატიულ შაბლონებთან მიდგომაში. ასეთ შემთხვევაში ბიუროკრატიის არაფორმალურ ასპექტებთან გვაქვს საქმე. ბიუროკრატიას მთელი რიგი პრობლემები ახასიათებს. მათ შორის ერთ-ერთი ბიუროკრატიული გაუცხოებაა, რომლის შესახებ ჯერ კიდევ ვებერი ამახვილებდა ყურადღებას. მისი აზრით, ფორმალური ინსტიტუტები ადამიანს განუწყვეტილად მოძრავი მექანიზმის უბრალო ქანჭიკად აქცევენ. სოციოლოგიის კლასიკოსი დარნშუნებული იყო, რომ ბიუროკრატიული აპარატი ადამიანთა სასიკეთოდ არის შექმნილი და არა მათ დასათრგუნად. ბიუროკრატია პიროვნულობა შეინირა მსხვერპლად, რასაც, ვებერისაგან განსხვავებით, მძაფრად განიცდიდნენ ფრიდრიხ ნიცშე და ფერდინანდ თიონისი. ბიუროკრატიის კიდევ ერთი თავსატეხი მერტონის მიერ შემოტანილი ბიუროკრატიული რიტუალიზმის ცნებაა. მერტონი მასში ბიუროკრატიული წესების რიტუალების დონეზე აყვანას გულისხმობდა, როდესაც უპირატესი ბიუროკრატიული წესებია და არა ორგანიზაციის მიერ დასახული მიზნების მიღწევა. XX ს-ის დასაწყისში გერმანელმა სოციოლოგმა რობერტ მიხელსმა (1876-1936) ბიუროკრატია ოლიგარქიასთან (ადამიანთა მცირე ჯგუფის მმართველობა) დააკავშირა. ბიუროკრატიულ იერარ-

ქიულ სისტემაში ოლიგარქია განცხრომაში იმყოფება. ამ დროიდან მოყოლებული ბიუროკრატია პოლიტიკური მეცნიერების ცხოველი ინტერესის საგანი გახდა.

დღეს სოციოლოგები იმედოვნებენ, რომ თანამედროვე საზოგადოებაში მიმდინარე პროცესები (მეცნიერებისა და ტექნიკის განვითარება, შრომის სახისა და ხასიათის შეცვლა და სხვა) დადებითად იმოქმედებენ ბიუროკრატიაზე და უფრო ადვილი იქნება ბიუროკრატიული პროცესების მეცნიერული მართვა, რის მაგალითად ამერიკული და იაპონური ორგანიზაციები მოჰყავთ ხოლმე (მაგალითად, მაკდონალდის ქსელები), თუმცა ერთი რამ ცხადია: მიუხედავად სიახლეებისა, პროვინების თავისუფლებასთან მიმართებაში ბიუროკრატიული აპარატი კვლავ პრობლემად რჩება.

„სოციალური სტრატეფიკაცია თაობებს მოიცავს“.
კლასიკური სოციოლოგიიდან

თავი VII

სოციალური სტრატეფიკაცია

სოციალური სტრატეფიკაცია სოციოლოგიის ერთ-ერთი ცენტრალური თემაა. ის საზოგადოების ფენებად დაყოფას შეეხება და პასუხს იძლევა კითხვაზე, თუ რატომ იყოფიან ადამიანები ღარიბ, შეძლებულ და მდიდართა ფენებად. რეალურ სოციალურ ცხოვრებაში ადამიანებს შორის უთანასწორობა დიდ როლს ასრულებს. ეს ის კრიტერიუმი, რომლის მიხედვითაც ჩვენ გარკვეული ჯგუფის წარმომადგენლებს სოციალური იერარქიის მაღალ ან დაბალ საფეხურზე ვაყენებთ, რაც საზოგადოების ფენებად დაყოფას ანუ სოციალურ სტრატეფიკაციას ნიშნავს.

ტერმინი სტრატეფიკაცია ლათინური ენიდან მომდინარეობს (*stratum*–ფენას, ხოლო *facio* კეთებას ნიშნავს). სოციოლოგიაში იგი გეოლოგიური მეცნიერებიდან შემოვიდა (გეოლოგიური თვალსაზრისით, მინა სხვადასხვა ფენებად არის დაყოფილი).

თანამედროვე სოციოლოგიაში სოციალური სტრატეფიკაცია განიმარტება, როგორც სისტემა, რომლის საშუალებითაც საზოგადოება გარკვეული კატეგორიის ადამიანებს იერარქიულად ანაწილებს. იგი ოთხ ძირითად პრინციპს ეყრდნობა:

• **სოციალური სტრატეფიკაცია ინდივიდუალურ განსხვავებათა უბრალო გამოხატულება კი არ არის, არამედ საზოგადოების თავისებურებას წარმოადგენს:** არც მდიდრები, არც ღარიბები არ არიან პასუხისმგებელნი სოციალური სტრატეფიკაციის წარმოშობისათვის. ეს მათზე კი არა, საზოგადოებაზეა დამოკიდებული. ის ქმნის მსგავს სისტემას, რომელიც შემდგომში ყოველი ჩვენგანის ცხოვრებას განსაზღვრავს.

• **სოციალური სტრატეფიკაცია თაობებს მოიცავს:** იმაში დასარწმუნებლად, რომ სტრატეფიკაცია საზოგადოების ნიშანია და არა ინდივიდისა, ის ფაქტიც მეტყველებს, რომ უთანასწორობა თაობებს მოიცავს. თითქმის ყველა საზოგადოებაში შვილებს ის სოციალური მდგომარეობა უკავიათ, რაც ადრე მათს მშობლებს ეკავათ. თუმცა ადამიანთა მდგომარეობა საზოგადოებაში უფრო ხშირად „ჰორიზონტალურ“ პლანში იცვლება, როდესაც ისინი სამსახურს იცვლიან. როგორც ნესი, ადამიანთა უმრავლესობისათვის სოციალური მდგომარეობა მთელი ცხოვრების მანძილზე უცვლელი რჩება, მიუხედავად ისეთი გამონაკლისებისა, როგორებიცაა, მაგალითად, ბრიტნი სპირსი ან მაიკლ ჯორდანი, რომლებსაც ამჟამინდელთან შედარებით ადრე საკმაოდ მოკრძალებული სოციალური მდგომარეობა ეკავათ საზოგადოებაში.

• **სოციალური სტრატეფიკაცია უნივერსალურია, მაგრამ ამასთანავე ცვალებადი:** სოციალური სტრატეფიკაცია ყველგანმყოფია, მაგრამ რა მიზეზით და რამდენად უთანასწოროა ადამიანთა მდგომარეობა, ეს კონკრეტულ საზოგადოებაზეა დამოკიდებული. ერთ შემთხვევაში ეს პრესტიჟითაა განპირობებული, მეორე შემთხვევაში – სიმდიდრით ან ძალაუფლებით. ზოგიერთ საზოგადოებაში უთანასწორობა აშკარა და თვალშისაცემია, ზოგში კი არა.

• **სოციალური სტრატეფიკაცია არა მხოლოდ უთანასწორობას, არამედ გარკვეულ დამაჯერებლობასაც გულისხმობს:** დამაჯერებლობაში იგულისხმება ის, რომ მიუხედავად უთან-

ნასწორობისა ადამიანებს სჯერათ არსებული სოციალური წესრიგის სამართლიანობა.

სტრატეგიკაციის ისტორიული ტიპები

კასტური სისტემა: საზოგადოების კასტური სტრატეგიკაციის შემთხვევაში ადამიანი საზოგადოებრივ მდგომარეობას შთამომავლობით იღებს. კასტა სოციალური ნორმებით, სპეციფიკური ტრადიციებით, ქცევითა და ცხოვრების ერთნაირი სტილით გაერთიანებულ ადამიანთა დახურული ფენაა. მისი წევრობა წინასწარ დადგენილი და გარკვეულია. კონტაქტები სხვა კასტებთან აკრძალულია და კასტიდან კასტაში გადასვლა წარმოუდგენელია. როგორც წესი, იგი ძირითადად არაეკონომიკური კრიტერიუმებით იქმნება. კასტური სტრატეგიკაცია ახასიათებს მთელ რიგ აგრარულ საზოგადოებებს. ამის ერთ-ერთი ცნობილი მაგალითია ინდოეთი და სამხრეთ აფრიკა (აპარტეიდის პოლიტიკა, რომელიც უახლოეს პერიოდამდე 5 მილიონამდე ევროპული წარმომავლობის სამხრეთაფრიკელის ძალაუფლებასა და სიმდიდრეს უზრუნველყოფდა ქვეყნის 35-მილიონიან შავკანიან მაცხოვრებლებთან შედარებით).

კლასობრივი სისტემა: აგრარულისაგან განსხვავებით, ინდუსტრიული წარმოება დიდწილად ადამიანის ტალანტზეა დამოკიდებული, რაც კლასობრივი სისტემის წარმოქმნას უწყობს ხელს. საზოგადოების კლასობრივი სტრატეგიკაცია ადამიანის წარმომავლობასთან ერთად მის ინდივიდუალურ მიღწევებზეა დამოკიდებული. კასტურთან შედარებით კლასობრივი სტრატეგიკაცია უფრო ღიაა იმ ადამიანებისათვის, რომლებსაც შესაბამისი განათლება და საჭირო უნარ-ჩვევები აქვთ. კლასობრივი სისტემის განვითარებული ფორმაა მერიტოკრატია.

კლასი საზოგადოების სოციალურ სტრატეფიკაციაში ისეთი მაკროჯგუფია, რომელიც მსგავსი მატერიალური რესურსებისა და ცხოვრების წესის მქონე ადამიანებს აერთიანებს. კლასის ცნება მარქსის შემოღებულია მეცნიერებაში. მის მიხედვით, კლასის წარმოშობა წარმოების საშუალებებისადმი ადამიანის დამოკიდებულებით არის განპირობებული. მარქსისგან განსხვავებით, ვებერის აზრით, კლასობრივი სტრატეფიკაციის განმაპირობებელია განათლება, კვალიფიკაცია, გამოცდილება, სოციალური სტატუსი და პრესტიჟი; თანამედროვე სოციოლოგიაში ამ კრიტერიუმებს დაემატა პროფესია, შემოსავლების ოდენობა, რელიგიური კუთვნილება და სხვ.

მერიტოკრატია: ინდუსტრიული საზოგადოება მერიტოკრატიისაკენ მიისწრაფვის (მერიტოკრატია საზოგადოების რჩეული ნაწილია, რომლისადმი კუთვნილება განისაზღვრება არა ჩამომავლობით ან სოციალური მდგომარეობით, არამედ პიროვნული უნარებითა და ინდივიდუალური ძალისხმევით; ის სიტყვასიტყვით „ნიჭიერთა მმართველობას“ ნიშნავს). ამ შემთხვევაში სოციალური იერარქიის კიბეზე ადამიანის მდგომარეობას განსაზღვრავს მისი მიღწევები და მის მიერ შესრულებული სამუშაო. ამ ტიპის სტრატეფიკაცია ყველასათვის წარმატების მიღწევის თანაბარ შესაძლებლობებს ქმნის, თუმცა მოლოდინი ისეთია, რომ თანაბარ შედეგებს ალბათ ყველა ვერ მიაღწევს.

სოციალური სტრატეფიკაციის თეორიულ-სოციოლოგიური ანალიზი

სტრუქტურულ-ფუნქციონალისტური პარადიგმის მიხედვით,

- სოციალური სტრატეფიკაცია საზოგადოების სოციალურ ცხოვრებას ამყარებს და კეთილისმყოფელ გავლენას ახდენს მასზე.

- სოციალური სტრატეგიკაცია ადამიანის ტალანტსა და შესაძლებლობებს მის მიერ დაკავებულ თანამდებობასთან აწონასწორებს.
- ის ღირებულებები, რომლებიც სოციალურ უთანასწორობას აკანონებენ, საზოგადოების ფართო ფენების მიერ არის აღიარებული.
- რამდენადაც სოციალური სტრატეგიკაცია სასარგებლოა საზოგადოებისათვის, იმდენად იგი სტაბილურია.

სოციალური კონფლიქტის პარადიგმის მიხედვით,

- სოციალური სტრატეგიკაცია სოციალური კონფლიქტის შედეგია. კონფლიქტის წყარო სოციალური და სხვა სახის რესურსების მხოლოდ ცალკეული ადამიანებისათვის ხელმისაწვდომობაა.
- სოციალური სტრატეგიკაცია ახშობს და გზას უღობავს ადამიანის ტალანტისა და შესაძლებლობების განვითარებას.
- სოციალური სტრატეგიკაცია მხოლოდ ცალკეულ ადამიანთათვისაა სასარგებლო; იგი აუცილებლობას არ წარმოადგენს.
- რამდენადაც სტრატეგიკაცია მხოლოდ საზოგადოების მცირე ნაწილის ინტერესებს გამოხატავს, იმდენად ის დიდი სტაბილურობით არ გამოირჩევა.

სოციალური სტრატეგიკაციის მარქსის მიერ შემოთავაზებული ალტერნატიული ვარიანტი უკლასო საზოგადოება იყო. ამ ტიპის საზოგადოების შექმნის საბჭოთა გეგმამ კრახი განიცადა. მარქსს მიაჩნდა, რომ სოციალური იერარქიის არსებობა **იდეოლოგიაზე** (კულტურული ღირებულებების, შეხედულებების, იდეების სისტემა, რომელიც არსებულ სოციალურ სტრატეგიკაციას ამართლებს) იყო დამოკიდებული, ამიტომ უკლასო საზოგადოების ასაშენებლად შესაბამისი

იდეოლოგია იყო საჭირო. მარქსის ამ ჩანაფიქრის ნაწილი იყო საბჭოთა იდეოლოგია, რომელმაც ადამიანებს დაპირებული ბედნიერება ვერ მოუტანა. რაღვ დარენდორფმა ოთხი მიზეზი დაასახელა იმისა, თუ რატომ არ ხდება მარქსისტული რევოლუციები.

- **კაპიტალისტა კლასის ფრაგმენტაცია:** დღეს მსხვილი კომპანიების მფლობელები მილიონობით აქციონერები არიან. ისტორიას ჩაბარდა ის დრო, როდესაც კაპიტალს მხოლოდ ერთეულები ფლობდნენ.
ცხოვრების მაღალი დონე: საზოგადოებაში გაიზარდა გონებრივი შრომით დაკავებულ ადამიანთა რიცხვი და ადამიანთა უმეტესობა საკუთარ თავს უზრუნველყოფილად მიიჩნევს.
- **მუშათა ორგანიზაციების რაოდენობის გაზრდა:** ადრე მუშებს არ ჰქონდათ მძლავრი ორგანიზაციული გაერთიანებები, ამჟამად მათ აქვთ პროფკავშირული და სხვა უფლებადაცვითი ორგანიზაციები.
- **უფრო ფართო სამართლებრივი დაცვა:** თანამედროვე საზოგადოებაში შრომა უსაფრთხოა და კანონმდებლობითაა დაცული. გარდა ამისა, არსებობს უამრავი სადაზღვევო კომპანია და ა. შ.

მაქს ვებერი: კლასი, სტატუსი და ძალაუფლება

ვებერმაც იცოდა, რომ სოციალური სტრატეფიკაცია კლასობრივი კონფლიქტის შემცველია, მაგრამ ეს კონფლიქტები მხოლოდ ეკონომიკურ ფაქტორებამდე არ დაჰყავდა. ვებერის მიხედვით, სოციალურ სტრატეფიკაციას უთანაბრობის სამი განსხვავებული მაჩვენებელი აქვს:

- **ეკონომიკური უთანასწორობა:** ვებერმა მას კლასის მდგომარეობა უწოდა. ის, მარქსისაგან განსხვავებით, კლასებს განიხილავდა არა როგორც მკაცრად ფორმულირებულ კატეგორიებს, არამედ ისეთ მოცემულო-

ბად, რომელიც იერარქიულ კიბეზე მაღალსა და დაბალს შუა, საზღვარზე იმყოფება;

სტატუსი ანუ სოციალური პრესტიჟი: ვებერის აზრით, საზოგადოების სოციალურ წყობაში ინდივიდის ადგილი დამოკიდებულია იმ სტატუსსა და პრესტიჟზე, რომელიც მას აქვს;

ძალაუფლება: ძალაუფლების ქონა სოციალური სტრატეფიკაციის მნიშვნელოვანი მახასიათებელია. თანამედროვე საზოგადოებაში შესაძლებელია, რომ ჩინოვნიკი იმის გამო, რომ ძალაუფლების მფლობელია, სოციალური იერარქიის მაღალ საფეხურზე იმყოფებოდეს, მაგრამ ამავე დროს ძალზე დაბალი პრესტიჟით ხასიათდებოდეს და პირიქით.

აქედან ჩანს, რომ, მარქსისაგან განსხვავებით, ვებერის მიდგომა სტრატეფიკაციისადმი მრავალასპექტიანია, რომელმაც დიდი გავლენა მოახდინა მის შემდგომ სოციოლოგიაზე.

სტრატეფიკაციის გაზომვა

წარმოვიდგინოთ სოციალური სივრცე, რომელშიც ვერტიკალური და ჰორიზონტალური მდგომარეობები უთანაბროა. დაახლოებით ასე მოიაზრებდა სოციალურ სტრატეფიკაციას პიტირიმ სოროკინი, რომელმაც ერთ-ერთმა პირველმა დაამუშავა იგი. მან ყურადღება მიაქცია იმას, რომ სტატუსებს შორის უთანასწორობა სტრატეფიკაციის უმთავრესი თვისებაა. ასე რომ, სოროკინიდან მომდინარეობს სტრატეფიკაციის გაზომვის საკითხი, რომელსაც სტრატეფიკაციის ძირითადი ფორმები შეესაბამება.

- **ეკონომიკური სტრატეფიკაცია** – იზომება შემოსავლების ოდენობით;
- პოლიტიკური სტრატეფიკაცია** – იზომება ძალაუფლების ფლობის მაჩვენებლებით;

პროფესიული სტრატეგიკაცია – იზომება პრესტიჟითა და განათლების დონით;

სტრატეგიკაციის სხვა ფორმებიც შეიძლება არსებობდეს, მაგრამ ისინი იმდენად მნიშვნელოვანი არაა.

თანამედროვე სოციოლოგიაში სტრატეგიკაციის გასაზომ კოორდინატთა სისტემაში საზომი ერთეულები ვერტიკალურად და ერთმანეთის გვერდითაა განლაგებული. ეს ერთეულებია:

- შემოსავლები (დოლარებში),
- ძალაუფლება (იმის მიხედვით, თუ რამდენ ადამიანზე ვრცელდება მიღებული გადაწყვეტილება),
- განათლება (განათლების მისაღებად დახარჯული წლების რაოდენობა),
- პრესტიჟი (სტატუსისადმი პატივისცემა).

სოციალური ფენები თანამედროვე საზოგადოებაში (აშშ-ის მაგალითი)

ჩვეულებრივ საზოგადოებაში გამოყოფენ „დაბალ“, „მაღალ“ და „საშუალო“ ფენებს. სოციალური ფენები დიდი სოციალური ჯგუფების მსგავსად იქმნება ადამიანთა უთანასწორო მდგომარეობის შედეგად. ისინი, ვინც დიდ საზოგადოებრივ ჯგუფს მიეკუთვნებიან, ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან თავიანთი ქონებრივი მდგომარეობით, შემოსავლებით, უფლება-მოვალეობებით, კულტურის დონით, ცხოვრების წესით და სხვა ნიშნებით. მაგალითად, აშშ-ში მაღალი კლასის შიდა ზედა ფენას ძალზე მდიდარი ადამიანები მიეკუთვნებიან, ხოლო მაღალი კლასის შიდა ქვედა ფენას – არისტოკრატიული წარმომავლობის, მაგრამ საკუთარი ძალისხმევით მოპოვებული ქონების პატრონები. საშუალო კლასის, ე. წ. „თეთრსაყელიანთა“ (გონებრივი შრომის ადამიანები) ზედა ფენაში მაღალი განათლების, ინტელექტუალური შრომისა და დიდი შემოსავ-

ლების მქონე ადამიანები – იურისტები, ექიმები, ბანკირები და სხვები, შედიან. საშუალო კლასის დაბალი ფენა ძირითადად საკანცელარიო დარგებში მომუშავე ადამიანებისაგან შედგება. დაბალი კლასის ზედაფენას, ე. წ. „ციხფერსაყელო-ანებს“ (ფიზიკური შრომით დაკავებული ადამიანები) სამრეწველო და მსგავს სხვა სფეროებში დასაქმებული ადამიანები მიეკუთვნებიან. დაბალი კლასის დაბალ ფენას ყველაზე გაჭირვებული, ეკონომიკურად და სოციალურად ნაკლებად უზრუნველყოფილი ადამიანები ქმნიან.

აღსანიშნავია, რომ მსგავსი პროცესები ნელა, მაგრამ ბუნებრივად მიმდინარეობს ქართულ საზოგადოებაშიც. საბჭოთა საზოგადოებისათვის დამახასიათებელი სოციალური სტრატეფიკაციის მოდელი (პარტიული ნომენკლატურა, ინტელიგენცია, მუშათა კლასი და გლეხობა) ისტორიას ჩაბარდა. ამჟამად ქართულ საზოგადოებაში იგივე სტრატეფია, რაც ამერიკულში ან ბრიტანულში. რაც შეეხება მათი განვითარების (განსაკუთრებით საშუალო ფენის) დაბალ დონეს, თუკი სხვა ფაქტორებმა არ შეუწყვეს ხელი, საზოგადოების განვითარების შინაგანი კანონები მაინც იზრუნებენ მის მოგვარებაზე.

სოციალური სტრატეფიკაციის ფუნქციები

იქნებ პარადოქსია, მაგრამ სოციალური თვალსაზრისით სოციალური უთანასწორობა მნიშვნელოვან როლს ასრულებს საზოგადოების ცხოვრებაში. ამერიკელმა სოციოლოგებმა კინგსლი დევისმა და ვილბერტ მურმა დაახლოებით 50 წლის წინათ გამოთქვეს მსგავსი მოსაზრება. კითხვას, თუ რატომ არის საზოგადოება სტრატეფიცირებული, მათ შემდეგნაირად უპასუხეს: იმიტომ რომ ეს საზოგადოების კეთილდღეობისათვისაა აუცილებელი. მათი ეს მოსაზრება თანამედროვე სოციოლოგიაში „დევის-მურის თეზისის“ სახელითაა ცნობილი. ამ თეზისის ავტორებს მიაჩნიათ, რომ ნებისმიერი საზოგადოება

შეიძლება იყოს ეგალიტარული (ფრანგულად *egalite* – თანასწორობა), ოღონდ იმ დოზით, რა დოზითაც ასრულებენ ადამიანები ამა თუ იმ სამუშაოს, რომლისთვისაც ისინი გარკვეულ ჯილდოს იღებენ. მოკლედ რომ ვთქვათ, ჩვენ მიერ კეთილსინდისიერად შესრულებული სამუშაოსათვის საზღაური ანუ ჯილდო იქნება შემოსავალი, პრესტიჟი ან გარკვეული ძალაუფლება, რომელთა მოპოვება განსაზღვრავს ჩვენს ადგილს საზოგადოების ამ თუ იმ ფენაში. ამ მოსაზრებას სოციოლოგიაში უკრიტიკოდ არ ჩაუვლია. სოციოლოგმა მელვინ ტუმინმა შემდეგი სახის საკითხი წამოაყენა: როგორ უნდა მოხდეს გარკვეული სახის საქმიანობის მნიშვნელობის შეფასება? ტუმინის აზრით, ამ თეზისის ავტორებს მხედველობიდან გამორჩათ ის, რომ სოციალური სტრატეგიკაცია ყოველთვის არ უწყობს ხელს პიროვნული უნარების გამოვლინებას. თავის მხრივ, ამგვარი კრიტიკული მოსაზრება ისევ კონფლიქტების თეორიასთან გვაბრუნებს, რაც იმას ნიშნავს, რომ სოციალური უთანასწორობა არა მარტო სოციოლოგიის, არამედ ზოგადად კაცობრიობის მარადიული და დანყვევლილი პრობლემაა.

თავი VIII

სოციალური მობილობა

სოციალურ სტრატეფიკაციასთან ერთად სოციოლოგიის ერთ-ერთი ძირითად ცნებას სოციალური მობილობა წარმოადგენს. როგორც წესი, სოციოლოგიაში სოციალურ სტრატეფიკაციაზე საუბარს აუცილებლობით მოსდევს სოციალური მობილობის განხილვაც, რადგანაც თუკი სტრატეფიკაცია საზოგადოების ფენებად დაყოფას გულისხმობს, მობილობა ამ ფენების შიგნით და ფენებს შორის მოძრაობას ნიშნავს. ტერმინი ლათინური სიტყვა **mobilis**-დან მომდინარეობს, რაც მოძრავს, ცვალებადს ნიშნავს.

ყველასათვის ცხადია, რომ საზოგადოებრივი ცხოვრება არ არის სტატიკური მოცემულობა. საზოგადოების შიგნით ადამიანები განუწყვეტლივ მოძრაობაში არიან, დროისა და ვითარების შესაბამისად იცვლიან თავიანთ მდგომარეობას სოციალური იერარქიის კიბეზე, რომელზეც ზოგი მაღლა ადის, ზოგი კიდეც დაბლა ჩამოდის. სწორედ ამგვარ მოძრაობას ეძახიან სოციოლოგები სოციალურ მობილობას. ადამიანებთან ერთად მოძრაობასა და ცვალებადობას განიცდის საზოგადოებაც. მისი მოძრაობა ან პროგრესისაკენ, ან რეგრესისაკენ არის მიმართული. საზოგადოების ცვალებადობის პროცესის თანამდევია თითოეული ჩვენგანის ან ცალკეული

სოციალური ჯგუფების პოზიციების ცვალებადობა, მობილობა ანუ გადაადგილება ერთი პოზიციიდან მეორეში.

საზოგადოების იერარქიულ (სტრატეფიკაციულ) კიბეზე ცალკეული ინდივიდების ან სოციალური ჯგუფების ერთი პოზიციიდან მეორე პოზიციაში გადასვლა ორი ძირითადი მიმართულებით გადაადგილებას გულისხმობს: ქვემოდან ზემოთ, როდესაც სტატუსის გაუმჯობესება ხდება, მაშინ ადგილი აქვს „აღმავალ მობილობას“ და ზემოდან ქვემოთ, როდესაც სტატუსის დაქვეითება ხდება, მაშინ სახეზეა „დაღმავალი მობილობა“. არსებობს აგრეთვე ვერტიკალური და ჰორიზონტალური სოციალური მობილობა.

სოციალური იერარქიის კიბეზე მოძრაობა სოციალური მობილობის არსს წარმოადგენს. ვერტიკალური სოციალური მობილობის შემთხვევაში ადგილი აქვს ინდივიდის ან ჯგუფის გადასვლას ერთი ფენიდან ან ერთი კლასიდან მეორე ფენაში ან კლასში. ამ შემთხვევაში დაბალ სოციალურ ფენაზე მყოფი ჯგუფი ან ადამიანი სოციალურ ფენათა ზედა ეშელონებში მოექცევა ან, პირიქით, ზედა ფენიდან ქვედა ფენაში აღმოჩნდება. მსგავსი სოციალური მობილობა გამოირიცხულია კასტური სტრატეფიკაციის მქონე საზოგადოებაში. იგი ინდუსტრიული, კაპიტალისტური საზოგადოებისათვის არის დამახასიათებელი. ჰორიზონტალური სოციალური მობილობის დროს პოზიციის ან მდგომარეობის შეცვლა ხდება ერთი ფენის შიგნით.

პრესტიჟი არის სოციალური შეფასება, პატივისცემა ან დაფასება, რომელიც ადამიანს ყველა იმ თვისების გათვალისწინებით ენიჭება, რომელსაც საზოგადოება აფასებს.

ფაქტობრივად, სოციალური მობილობა ადამიანის ან ჯგუფის სტატუსისა და როლის შეცვლაა. ადამიანის სოციალური მდგომარეობის განსაზღვრისათვის მისი გარკვეული მახასიათებლების ცოდნაა აუცილებელი. მაგალითად, ამისათვის უნდა ვიცოდეთ ოჯახური მდგომარეობა, თანამდებობა, პრესტიჟი, წარმომავლობა, რწმენა, პოლიტიკური კულტურა, ეროვ-

ნება და სხვ. ერთი და იმავე სოციალური ჯგუფის წარმომადგენლებს ერთი სოციალური პოზიცია აქვთ და, შესაბამისად, მათი სოციალური მდგომარეობაც იდენტურია. განსხვავებული სოციალური ჯგუფის წარმომადგენლებს, რომლებიც სხვადასხვა როლს ასრულებენ, განსხვავებული სოციალური პოზიციები უჭირავთ საზოგადოებაში. აქედან ირკვევა, რომ ჯგუფისადმი კუთვნილება და სოციალური როლი გავლენას ახდენს ადამიანის საზოგადოებრივ მდგომარეობაზე.

სოციოლოგები საუბრობენ აგრეთვე **ინდივიდუალურ და ჯგუფურ მობილობაზეც. ინდივიდუალურია მობილობა**, როდესაც ყოველი ადამიანის ვერტიკალური ან ჰორიზონტალური გადაადგილება სხვებისაგან დამოუკიდებლად ხდება, ხოლო **ჯგუფურია მობილობა**, როდესაც კოლექტიურ, ჯგუფურ გადაადგილებას აქვს ადგილი, მაგალითად, რევოლუციის შედეგად მომხდარი გადაადგილება და სხვ. ჯგუფური მობილობა ისევე, როგორც მობილობის სხვა ფორმები, პირველად ამერიკელმა სოციოლოგმა პიტირიმ სოროკინმა გააანალიზა თავის ნაშრომში: „სოციალური მობილობა“ (1927 წ.). მან ჯგუფური მობილობის შემდეგი მიზეზები დაასახელა:

- სოციალური რევოლუციები,
- უცხოური ინტერვენციები და თავდასხმები,
- სახელმწიფოთაშორისი ომები,
- სამოქალაქო ომები,
- სამხედრო გადატრიალებები,
- პოლიტიკური რეჟიმის შეცვლა,
- ძველი კონსტიტუციის ახლით შეცვლა,
- გლეხთა აჯანყებები,
- არისტოკრატიულ გვარებს შორის ბრძოლა,
- იმპერიის შექმნა.

ჯგუფური მობილობა მაშინ ხდება, როდესაც საზოგადოების სტრატეგიკაცია ტრანსფორმაციას განიცდის. ინდი-

ვიდუალურ მობილობას რაც შეეხება, სოციოლოგებმა გამოიკვლიეს ინდივიდუალური მობილობის ძირითადი ფაქტორები და ის მიზეზები დაადგინეს, რომელთა გამოც ერთი ადამიანი უფრო წარმატებულია, ვიდრე მეორე. აღმოჩნდა, რომ ეს მიზეზებია:

- ოჯახის სოციალური სტატუსი,
- განათლების დონე,
- ეროვნულობა,
- ფიზიკური და გონებრივი შესაძლებლობები,
- შესაფერისი აღზრდა,
- საცხოვრებელი ადგილი,
- მომგებიანი ქორწინება.

მობილური ადამიანები სოციალიზაციას ერთ ფენაში იწყებენ და სხვა ფენაში ასრულებენ. ისინი უფრო მეტ მოქნილობას იჩენენ გარემო პირობებთან და სიტუაციასთან მიმართებაში და, შესაბამისად, წარმატებას ადვილად აღწევენ.

მობილობის სხვა ფორმებს შორის სტრუქტურული მობილობაა გამორჩეული. იგი საზოგადოებისათვის ხელმისაწვდომი პროფესიების რაოდენობისა და სახეობების ცვლილება დასაქმებულთა იმ რაოდენობასთან მიმართებაში, რომელთაც მათი შესრულების უნარი აქვთ. თანამედროვე საზოგადოებაში მას შემდეგი ძირითადი ფაქტორები განაპირობებენ:

- სოფლის მეურნეობის სტრუქტურის ცვლილება და მენეჯერული ვაკანსიების გაფართოება,
- საშუალო ფენაში ახალგაზრდობის ნაკლებობა,
- განათლების ხელმისაწვდომობა.

ერთმანეთისაგან განსხვავდება თაობის შიდა და თაობათა შორის სოციალური მობილობა. პირველი სოციალური პოზიციების ცვალებადობას ერთი თაობის შიგნით ავლენს, მეორე კი – რამდენიმე თაობის მწკრივში (მამა, შვილი, შვილიშ-

ვილი). ამ ტიპის მონაცემების მეშვეობით საზოგადოებრივი წყობის ხასიათის შესახებ გარკვეული წარმოდგენა იქმნება.

სოციალური მობილობა ორი ძირითადი მაჩვენებლის მიხედვით იზომება; ესენია **მობილობის დისტანცია** და **მოცულობა**.

მობილობის დისტანცია არის იმ საფეხურების რაოდენობა, რომლებზეც ადამიანმა ან ჯგუფმა ასელა ან ჩამოსვლა შეძლო. ნორმალურ დისტანციად მიიჩნევა ერთი ან ორი საფეხურით მაღლა ასელა ან დაბლა ჩამოსვლა. სოციალური მობილობის დიდი ნაწილი ამგვარად ხდება. არანორმალური დისტანცია სოციალურ კიბეზე მოულოდნელ აღმასვლას ან, პირიქით, ძირს დაშვებას ნიშნავს.

მობილობის მოცულობის ცნებაში ინდივიდების ან ჯგუფების ის რაოდენობა იგულისხმება, რომლებმაც დროის მცირე მონაკვეთში სოციალურ კიბეზე ვერტიკალური მიმართულებით გადაადგილება მოახერხეს.

სოციალური მობილობის დემოგრაფიული ფაქტორები

ვერტიკალურ და ჰორიზონტალურ მობილობაზე გავლენას ახდენს ასაკი, სქესი, შობადობისა და სიკვდილიანობის მაჩვენებლები, მოსახლეობის სიმჭიდროვე. სოციოლოგიური კვლევების შედეგად დადგენილია, რომ მთლიანობაში ახალგაზრდა მამაკაცები უფრო მობილურები არიან, ვიდრე ასაკოვნები და ქალები. იქ, სადაც შობადობის დონე მაღალია, მოსახლეობა უფრო ახალგაზრდაა და ამიტომ შედარებით მობილურია, და პირიქით.

ახალგაზრდებისათვის დამახასიათებელია პროფესიული, ზრდასრულთათვის – ეკონომიკური, ასაკოვანთათვის – პოლიტიკური მობილობა; ფენებს შორის შობადობის დონეც არ არის ერთგვაროვანი. როგორც წესი, მაღალი ფენის წარმომადგენლებთან შედარებით დაბალი ფენის წარმომადგენლებს

უფრო ბევრი ბავშვი ჰყავთ. ამასთან დაკავშირებით შემდეგი სახის კანონზომიერება არსებობს: რაც უფრო მაღლა მიიწევს ადამიანი სოციალურ კიბეზე, მით ნაკლები ბავშვი ჰყავს მას, თუმცა, მაღლობა ღმერთს, ეს აქსიომა არა არის.

თანამედროვე საზოგადოება სხვა ტიპის საზოგადოებებთან შედარებით მობილობის მაღალი დონით გამოირჩევა. მის სახეს და ხასიათს მნიშვნელოვანწილად სწორედ სოციალური მობილობა განსაზღვრავს. მაგალითად, ვერტიკალური მობილობის შესაძლებლობა საზოგადოების „ლიაობის“ საზომად არის მიჩნეული. მით უფრო ღია და დემოკრატიულია საზოგადოება, რაც უფრო მეტ შესაძლებლობას იძლევა სოციალური იერარქიის კიბეზე თავისუფალი გადაადგილებისათვის. დემოკრატიული საზოგადოების ერთ-ერთი თავისებურებაც სწორედ ეს არის – სოციალური მობილობის თავისუფალი შესაძლებლობა, როდესაც ერთი ფენიდან მეორეში გადასვლას იდეოლოგია, დიქტატურა, ძალაუფლება ან სხვა რამ არ ელობება წინ და მობილობის განმსაზღვრელ მძლავრ ფაქტორად პიროვნების ინდივიდუალური მონაცემები და განათლება რჩება.

„...სოციალური უპირობოდ არსებობდა, მაგრამ ახლა უკვე ის არ არის... სოციალურის პერსპექტიული სივრცე დასრულდა... შეიძლება თუ არა სოციუმზე კვლავინდებურად საუბარი? ლოს-ანჯელესში უკვე არავითარი სოციალურობა არ არსებობს და მის შესახებ შემდგომ თაობებს არაფერი ეცოდინებათ. ჯერჯერობით ლოს-ანჯელესში ტელევიზიის, კინოს, ტელეფონისა და ავტომობილის თაობა ცხოვრობს... განთესილი თაობა, როგორც სოციალური, მხოლოდ პერსპექტივის სივრცეში, სიმულაციის სივრცეში არსებობს. სიმულაციის სივრცე – ეს რეალობისა და მოდელის შერევის ადგილია“. (ჟან ბოდრიარი)

„არაფერში არ უნდა იყო დარწმუნებული
სიკვდილისა და გადასახადების გარდა“.
ძველი ანდაზა

თავი IX

სოციალური ტრანსფორმაციები

ტერმინი „სოციალური ცვლილებები“ ანუ სოციალური ტრანსფორმაციები სოციოლოგიაში ფართო და ვიწრო მნიშვნელობებით გამოიყენება. ფართო მნიშვნელობით, სოციალურია ყველა ის ცვლილება, რაც კი საზოგადოებაში ხდება. ამ შემთხვევაში სოციალური ცვლილებები საზოგადოებისათვის დამახასიათებელი მთელი რიგი ნიშან-თვისებებისა და ვითარებების ცვლილებას გულისხმობს; ვიწრო მნიშვნელობით კი „სოციალური ცვლილება“ სოციალურ ცხოვრებაში – საზოგადოების სტრუქტურაში, სოციალურ ჯგუფებში, ორგანიზაციებსა და ინსტიტუტებში მიმდინარე ხდომილებების გამომხატველი ცნებაა. ამ აზრით მას განმარტავენ, როგორც დროის განსაზღვრულ მონაკვეთში საზოგადოების უმთავრესი სოციალური ინსტიტუტების მოდიფიკაციის ხარისხს (გიდენსი).

თითოეული ჩვენგანის ცხოვრებაზე მთელი რიგი დინამიკური სოციალური ძალები ახდენენ გავლენას თანამედროვე უახლესი ტექნოლოგიებით დაწყებული და ურბანული, ბიუროკრატიული და სხვა პროცესებით დამთავრებული. ყოველი მათგანი სოციალურ ცვლილებათა, კულტურული და სოციალური ინსტიტუტების ტრანსფორმაციის ამა თუ იმ ასპექტებს წარმოადგენენ.

ზოგადად, ცვლილებები სამყაროს, ბუნების უზოგადესი კანონზომიერებაა, მაგრამ ტრანსფორმაციები ბუნებასა და საზოგადოებაში ერთმანეთისაგან განსხვავებულია. ბუნებაში მიმდინარე ცვლილებებს სტიქიური ხასიათი აქვს და გარემოებათა გაშლის წესით მიმდინარეობს. სოციალური ცვლილება კი ადამიანთა შეგნებულ, წინასწარგანზრახულ მოქმედებას გულისხმობს და გაცნობიერებული ხასიათი აქვს. თუმცა ზოგჯერ საზოგადოებაც არ არის ბოლომდე თავისუფალი მთელი რიგი გაუთვალისწინებელი ელემენტებისაგან, რაც სტიქიურობის ნიშანს აძებს ცალკეულ სოციალურ პროცესებს, მაგრამ მთლიანობაში ეს არ ცვლის ადამიანთა შეგნებული და გაცნობიერებული საქმიანობის ერთიან სურათს. ბუნებაში მიმდინარე ცვლილებები ცალსახა და დეტერმინაციული ხასიათის მქონეა, მაშინ როდესაც სოციალური ცვლილებები ადამიანთა მრავალფეროვანი მიზანმიმართული და თავისუფალი შემოქმედების შედეგია. სოციალური ტრანსფორმაციები ადამიანთა აქტიური ზემოქმედების საშუალებით მიმდინარეობს. ცხოველთა სამყაროში მსგავსი რამ წარმოუდგენელია. ბუნების საგნები და მოვლენები ცვალებადობის პროცესში ერთსა და იმავე ხასიათსა და თავისებურებებს ინარჩუნებენ, საზოგადოებას კი თვითცვალებადობისა და თვითგანახლების უნარი აქვს, რომელსაც ოგიუსტ კონტი საზოგადოების სპეციფიკურ ნიშან-თვისებად მიჩნევდა.

თანამედროვე სოციოლოგიაში სოციალური ტრანსფორმაციის პროცესის ოთხი აუცილებელი ნიშანია გამოყოფილი:

- **სოციალური ცვლილება გარდაუვალია:** ერთი ძველი ანდაზა ამბობს, რომ „არაფერში არ უნდა იყო დარწმუნებული სიკვდილისა და გადასახადების გარდა“, თუმცა თანამედროვე საზოგადოებაში ორივე მათგანი ტრანსფორმაციას განიცდის. სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობამ საგრძნობლად მოიმატა, ასევე იცვლება გადასახადების სისტემა. ამერიკელი სოციოლოგის უილიამ ოგბორნის აზრით, თანამედროვე

საზოგადოებაში უახლესი ტექნოლოგიების წყალობით მატერიალური კულტურა ბევრად უსწრებს არამატერიალურ კულტურას. მაგალითად, გენური ტექნოლოგიები უფრო სწრაფად მიიწვევენ წინ, ვიდრე ის ეთიკური სტანდარტები, რომელთა მეშვეობითაც მათი რეგულირება უნდა მოხდეს. საზოგადოება, როგორც სპენსერი იტყოდა, ცოცხალი ორგანიზმია, რომელიც მიწყევ იცვლება, ტრანსფორმირდება, რაც გარდაუვალია.

• ერთი შეხედვით, სოციალურ ცვლილებებს წინასწარგანზრახული ფორმა აქვს, თუმცა მათი უმეტესობა ყოველგვარი წინასწარდადგენილი გეგმის გარეშე ხორციელდება: ინდუსტრიული საზოგადოება სხვადასხვა სახის ცვლილებათა სტიმულირებას ახდენს. მაგალითად, მეცნიერები ენერგიის უფრო ეფექტურ ფორმებს ეძებენ, მაშინ როდესაც სარეკლამო აგენტები გვარწმუნებენ, რომ ელექტროსაქონლის გარეშე ჩვენი ყოველდღიური ცხოვრება სრულყოფილებას მოკლებული იქნება. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ სოციალური ტრანსფორმაციების მთელი რიგი შედეგების წინასწარ გათვალისწინება, როგორც წესი, თითქმის შეუძლებელია.

• სოციალური ტრანსფორმაციები წინააღმდეგობრივია: საზოგადოების ისტორია აჩვენებს, რომ სოციალურ ცვლილებებს კარგი და ცუდი მხარეები აქვს. მაგალითად, გარკვეული სახის სოციალური ცვლილება შეიძლება საზოგადოების რომელიმე ფენის ან ჯგუფისათვის სასარგებლო იყოს, მაგრამ ამასთანავე სხვა ფენის ან ჯგუფისათვის – საზიანო და ა. შ. ტრანსფორმაციის წინააღმდეგობრივი ბუნება სწორედ ამას ნიშნავს.

• სხვა ცვლილებებთან შედარებით ზოგიერთ ცვლილებებს უფრო მეტი მნიშვნელობა აქვს: ზოგიერთ ცვლილებას დროებითი ხასიათი აქვს და, ამდენად, ნაკლებმნიშვნელოვანია (მაგალითად, საგაზაფხულო ან საშემოდგომო მოდა), ზოგიერთი კი, პირიქით, ხანგრძლივი პროცესია და მეტად მნიშვნელოვან-

ნი (მაგალითად, ინფორმაციულ საზოგადოებაში კომპიუტერების გავრცელება და სხვ.).

სოციალური ტრანსფორმაციის მიზეზები

ჩვეულებრივ, სოციალური ტრანსფორმაციები ათასგვარი მიზეზით ხდება ხოლმე. კომუნიკაციისა და მედიის თანამედროვე საშუალებებით დაკავშირებულ გლობალიზებულ სამყაროში ნებისმიერ რეგიონში მომხდარი ნოვაცია მთელ დანარჩენ სამყაროში უმალ ვრცელდება. სოციალურ ცვლილებათა მიზეზებს შორის მნიშვნელოვანია გამომგონებლობა, რომელიც ახალ სოციალურ რეალობას უდებს საფუძველს. გამომგონებლობის შედეგია ინ-ვიტრო განაყოფიერება და სინჯარის ბავშვების გაჩენა, რაც, თავის მხრივ, ახალ სოციალურ სინამდვილეს წარმოადგენს ადამიანებს შორის სხვა ტიპის, ახალი ურთიერთობებით; **გამომგონებლობა** უდევს საფუძვლად კოსმოსური ხომალდების არსებობას, რომელსაც დღეს ჩვენ უბრალო მოცემულობად აღვიქვამთ, მაგრამ შესაძლებელია XXI და მომდევნო საუკუნეებში კოსმოსური მოგზაურობა ყველასათვის ხელმისაწვდომი გახდეს.

სოციალური ტრანსფორმაციის მიზეზი შეიძლება იყოს სხვადასხვა სახის **აღმოჩენები**. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მედიცინის სფეროში გაკეთებული ახალ-ახალი აღმოჩენები, რომლებიც ადამიანის სიცოცხლის გასახანგრძლივებლად და სხვადასხვა სახის მწვავე დაავადებების წინააღმდეგ არის მიმართული.

სოციალური ცვლილებების გამომწვევი შეიძლება იყოს აგრეთვე **დიფუზია** ანუ საქონლის, პროდუქციის, ადამიანებისა და ინფორმაციის ერთი კულტურიდან მეორეში გადაადგილება. ამ მოსაზრებას იზიარებს ამერიკელი სოციოლოგი რალფ ლინტონი. მის მიხედვით, ყოველ კულტურაში მოიპოვება სხვა კულტურათა გავლენის შედეგები. მაგალითად, აბ-

რეშუმში აღმოსავლური და აზიური მოვლენაა, საათები – ევროპული და ა. შ.

სოციალურ ცვლილებათა პოტენციური აგენტებია ვაჭრობა და მიგრაციული პროცესები. მაგალითად, აშშ-ის კულტურა ევროპიდან ემიგრირებული ადამიანების შექმნილია. თავის მხრივ, მთელ მსოფლიოში გავრცელებული ჩიზბურგერები, ჰიპ-ჰოპი და სამაგისტრო ხარისხები ამერიკული მოვლენაა და ა. შ.

სოციალური ტრანსფორმაციის ერთ-ერთ მიზეზად სოციოლოგები კონფლიქტებსაც მიიჩნევენ. ამ საკითხის ანალიზში დიდი წვლილი მარქსს აქვს შეტანილი. მარქსისაგან განსხვავებით, ვებერს მიაჩნდა, რომ სოციალურ ცვლილებებს იდეები განაპირობებენ. ამის საილუსტრაციოდ მან აჩვენა, თუ რა გავლენას ახდენს რელიგიური (პროტესტანტული) იდეები კაპიტალიზმის განვითარებაზე. სოციალურ ცვლილებათა გამომწვევი და მამოძრავებელი ძალა, ვებერის აზრით, იდეებია. ხშირად სოციალურ ცვლილებათა მიზეზად ცალკეულ ადამიანთა ან ჯგუფის ნარმატების მიღწევის სურვილიც შეიძლება მოგვევლინოს, მაგალითად, გარემოს დამცველთა მოძრაობა, ფემინისტური მოძრაობა და ა. შ.

თანამედროვეობა (მოდერნი)

სოციალური ტრანსფორმაციის კვლევაში მნიშვნელოვან როლს თანამედროვეობის ანუ მოდერნის ცნება ასრულებს. თანამედროვეობას სოციოლოგიაში მოდერნის ეპოქა შეესაბამება. სოციოლოგიური თვალსაზრისით, მასში ინდუსტრიალიზაციის სოციალური ფორმები იგულისხმება, რომლებიც დასავლეთ ევროპაში ინდუსტრიული რევოლუციის შედეგად გაჩნდა XVIII ს-ის შუახანებში, მომდევნო 50-60 წლის შემდეგ კი – ამერიკის შეერთებულ შტატებში. სოციოლოგები საუბრობენ აგრეთვე მოდერნიზაციის („გათანამედროვება“) შესა-

ხებ, რომელიც საზოგადოების ინდუსტრიალიზაციის შედეგად დაწყებული პროცესის გამომხატველია. ჩვენთვის ცნობილმა სოციოლოგმა პიტერ ბერგერმა მოდერნიზაციის ოთხი ძირითადი თავისებურება გამოყო:

- **ადამიანთა ტრადიციულ გაერთიანებათა დასუსტება:** პ. ბერგერის აზრით, ადამიანთა ტრადიციული ერთობა, რომელიც ოჯახის გარშემო იყო თავმოყრილი და აგრარული მეურნეობით ირჩენდა თავს, წარსულს ჩაჰბარდა. ასეთი გაერთიანებები შესაძლებელია ახლაც კი არსებობდნენ მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში, მაგრამ ისინი სოციალური გაგებით ამინდს ვერ ქმნიან, თანამედროვე საზოგადოებაში წარსულის რელიქტის როლს ასრულებენ, ამით ისინი საინტერესო საკვლევი ობიექტებია სოციოლოგების, ეთნოლოგების, დემოგრაფებისა და ანთროპოლოგებისათვის. რაც შეეხება სოფელს, დღევანდელი სოფელი დიდად განსხვავდება ტრადიციული სოფლისაგან თავისი კომპიუტერებით, მობილური ტელეფონებით, მედიისა და კომუნიკაციის თანამედროვე საშუალებებით. ასე რომ, ადამიანთა ტრადიციული ერთობები კი არ დასუსტდა, არამედ, შეიძლება ითქვას, საერთოდ გაქრა.

- **თავისუფალი არჩევანის ფართო შესაძლებლობა:** ტრადიციული საზოგადოების წარმომადგენლებს სჯეროდათ, რომ მათი ცხოვრება სხვადასხვა ზებუნებრივ ძალაზე იყო დამოკიდებული. მოდერნის ეპოქის ადამიანი კი ცხოვრებას, როგორც თავისუფალი არჩევანის ასპარეზს, უყურებს, საიდანაც მისთვის სასურველს ირჩევს. ბერგერი ამას ინდივიდუალიზაციას უწოდებს. მაგალითად, თანამედროვე ადამიანი თავისი ცხოვრების სტილს ხშირად იცვლის, რაც ტრადიციული საზოგადოების შემთხვევაში წარმოუდგენელია.

- **სოციალური მრავალსახეობის გაძლიერება:** წინა ინდუსტრიული საზოგადოება სოციალურად ერთფეროვანი იყო, მოდერნიზაციამ კი საზოგადოება სოციალურად მრავალფეროვანი გახადა. ქალაქების რაოდენობის ზრდამ, ბიუროკრა-

ტიის გაძლიერებამ, ადამიანთა სოციალურმა შერევამ და სხვა ამგვარმა პროცესებმა საზოგადოებაში სოციალურ ფორმათა და მოქმედებათა მრავალსახეობის გაზრდა გამოიწვია.

• **მომავალზე ორიენტირება და დროის ფაქტორის გაძლიერება:** თუკი ადრე ადამიანები წარსულზე იყვნენ ორიენტირებული, თანამედროვე ეპოქაში ორიენტირი მომავალია. მომავალზე ორიენტაცია ეფექტურ მოქმედებას გულისხმობს, ეფექტური მოქმედება კი დროის ფაქტორს აძლიერებს. თანამედროვე ადამიანს ყველაფერი წამებსა და წუთებში აქვს გათვლილი, რადგანაც „დრო ფულია“. მოდერნიზაციის ხარისხს ბერგერი საათიანი ადამიანების რიცხვით ზომავს. მოდერნისტულ საზოგადოებაში, ბერგერის თქმით, ბავშვებსაც კი უკეთიათ საათები.

მოდერნიზაციასთან ჩვენთვის, როგორც სოციოლოგებისათვის, ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი ფაქტია დაკავშირებული: **ევროპული საზოგადოების მოდერნიზაციის პირმშოა საზოგადოების შემსწავლელი მეცნიერება – სოციოლოგია.** სოციოლოგია თავის წარმოშობას სწორედ ამ პროცესებს უნდა უმაღლოდეს. პირველი ევროპელი და ამერიკელი სოციოლოგები მოდერნისტული საზოგადოების ანალიზით იყვნენ დაკავებული. ამ სახით სოციოლოგიას მანამდე ანალოგი არ გააჩნია და ამიტომაც უნიკალურ მოვლენას წარმოადგენს.

საზოგადოების გათანამედროვეობის პროცესის სხვა მახასიათებლებზე მიანიშნებდნენ სოციოლოგიის კლასიკოსები: ფერდინანდ თიონისი – ერთობის დაკარგვაზე, მაქს ვებერი – საზოგადოების რაციონალიზაციაზე, ემილ დიურკემი – შრომის დანაწილებაზე, კარლ მარქსი – სოციალურ კონფლიქტზე. თუკი თითოეული მათგანის ამოსავალ დებულებებს გავითვალისწინებთ, მაშინ მოდერნიზაცია ახალი ტიპის – **მასობრივი საზოგადოების** ცნებას შეგვიძლია დავუკავშიროთ. **მასობრივია საზოგადოება,** სადაც ბიუროკრატიისა და მრეწველობის განვითარების შედეგად ტრადიციული სოციალური კავშირები შეზღუდულია,

ხოლო სოციალურ ცხოვრებას მასობრივი ხასიათი აქვს, რაც იმას ნიშნავს, რომ უსამნოდ გაიზარდა ჩვენი ყოველდღიური ცხოვრების მასშტაბები, ადამიანი უპიროვნო მასის წევრი გახდა, ანუ გამასობრივდა. ტრადიციული საზოგადოების მოდერნულად გარდაქმნა სოციალური ტრანსფორმაციის პროცესის მაჩვენებელია, რომელიც კიდევ უფრო წინ მიიწევს და მოდერნულ საზოგადოებას პოსტმოდერნულად აქცევს.

საზოგადოების მოდერნიზაციის პროცესს, რომელსაც ვებერი რაციონალიზაციას უწოდებდა, უკრიტიკოდ არ იღებს ფრანკფურტის სოციოლოგიური სკოლის წარმომადგენელი ჰერბერტ მარკუზე.

მისი აზრით, თანამედროვე საზოგადოება რაციონალური კი არა, ირაციონალურია, რადგანაც მას ადამიანთა უმრავლესობის მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილება არ შეუძლია (მარკუზეს მხედველობაში აქვს შიმშილი, როგორც გლობალური პრობლემა). გარდა ამისა, ტექნიკის სრულყოფამ ადამიანს საკუთარ ცხოვრებაზე კონტროლი დააკარგვინა, რადგანაც ძალაუფლებამ იმ პროფესიულ ჯგუფებში მოიყარა თავი, რომლებმაც თანამედროვე ტექნოლოგიების მართვა იციან. იგი უარყოფდა მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ თანამედროვეობის გლობალურ პრობლემებს ტექნოლოგიები აგვარებენ, და ამის საპირისპიროდ ამტკიცებდა, რომ, პირიქით, ტექნოლოგიები ახალ-ახალ პრობლემებს ქმნიან.

თანამედროვეობას ადამიანი ყოველთვის პროგრესთან, წინსვლასთან აკავშირებს. შესაბამისად, სტაბილურობა აღიქმება, როგორც უძრაობა, მაგრამ სხვადასხვა კულტურაში პროგრესის სხვადასხვა გაგება არსებობს. ტრადიციულ კულტურაში თანამედროვეობა სულაც არ ნიშნავს პროგრესს. გარდა ამისა, როგორც წესი, პროგრესში ტექნიკურ პროგრესს მოიაზრებენ ხოლმე, რომელიც ყოველთვის სასიკეთო გავლენას ვერ ახდენს საზოგადოებასა და ადამიანზე. ტექნიკურ პროგრესს ადამიანთა უმრავლესობა ყველა ეპოქაში ეჭვის თვალით უყურებდა.

მაგალითად, ავტომობილმა და ტელეფონმა თუმცა გააადვილა გადაადგილება, მაგრამ ამასთანავე საკუთარ საცხოვრებელთან ტრადიციული კავშირი დაარღვია. ასეა კომპიუტერიც, რომლის მეშვეობითაც მსოფლიოს სხვადასხვა ადგილას მყოფ ადამიანებთან მყარდება კონტაქტი, მაშინ როდესაც საკუთარ მეზობელსა და ახლობელს ხარ მონყვეტილი და ურთიერთობა არ გაქვს. ერთი სიტყვით, სამყარო, რომელშიც ჩვენ ვიმყოფებით, სწრაფად ტრანსფორმირებადი რეალობაა. იგი ტრანსფორმაციის არნახული ტემპებით გამოირჩევა. სწორედ არნახულმა სოციალურმა ტრანსფორმაციებმა მოგვცა პოსტთანამედროვე ანუ პოსტმოდერნისტულ საზოგადოებაზე ყურადღების გამახვილების საშუალება.

პოსტთანამედროვეობა (პოსტმოდერნი)

თუკი ინდუსტრიულმა რევოლუციამ მოდერნის ეპოქას დაუდო სათავე, ინფორმაციულმა ერამ პოსტმოდერნის ეპოქა და პოსტმოდერნული ანუ პოსტთანამედროვე საზოგადოება წარმოშვა. დასავლელი სოციოლოგები პოსტმოდერნულად მოიხსენიებენ იმ სოციალურ ფორმებს, რომლებიც ინდუსტრიულის შემდგომი ანუ პოსტინდუსტრიული საზოგადოებისათვის არის დამახასიათებელი.

ტერმინ „პოსტმოდერნის“ ზუსტი შინაარსი დღემდე ცხარე კამათის საგანია. იგი არქიტექტურიდან შემოვიდა (ამერიკელმა არქიტექტურის თეორეტიკოსმა ჯენესმა 1976 წელს შემოიტანა). სოციოლოგიაში პოსტმოდერნი იმ მდგომარეობას აღნიშნავს, რომელიც თანამედროვეობის შემდგომი პერიოდის საზოგადოებას ახასიათებს. ცნობილი ფრანგი მოაზროვნე ჟან-ფრანსუა ლიოტარი, რომელმაც 1979 წელს პოსტმოდერნიზმის ცნება შემოიტანა, შემდეგნაირად აღწერს პოსტთანამედროვე, პოსტკლასიკური ეპოქის ანუ, როგორც თვითონ უწოდებს, „პოსტმოდერნულ მდგომარეობაში“ მყოფი ადამიან-

ნის ყოველდღიურ ცხოვრებას: „რადიოში უსმენენ რეგის; კინოში ვესტერნს უყურებენ; ლანჩზე „მაკდონალდსში“ მიდიან, ხოლო სადილობენ ადგილობრივი სამზარეულოს რესტორნებში; ტოკიოში ფრანგულ სუნამოს ხმარობენ და რეტროს სტილის ტანსაცმელს იცვამენ ჰონკონგში“.

მსგავსი სიტუაციის ნახვა მსოფლიოს ნებისმიერ წერტილშია შესაძლებელი, რაც ადრე წარმოუდგენელი რამ იყო. ეს ყოველივე თანამედროვე ტრანსფორმირებადი საზოგადოების დამახასიათებელი ნიშნებია, რაც ცხოვრების სრულიად ახალ სტილსა და სტრატეგიას, თამაშის ახალ წესებს სთავაზობს ადამიანებს.

ნიცშეს შემდგომი დროიდან – „ღმერთის სიკვდილიდან“ მოყოლებული – პოსტმოდერნულ საზოგადოებაში რელიგიური ეთიკა სხვადასხვაგვარი ალტერნატივებით შეიცვალა. რეალობას ჩაენაცვლა ვირტუალური, ჰიპერრეალობა. ადამიანი მის მიერ შექმნილი ჰიპერრეალობის ზედაპირზე მოტივტივე ვირტუალურ არსებად გადაიქცა, რომელიც ყოფიერების სიღრმეებს ერიდება. ჩვეულებრივი კულტურული პრაქტიკა გახდა ტურიზმი, როგორც რეალობიდან გაქცევისა და სიმულაციის სიმბოლო. შემეცნების ტრადიციულმა პრაქტიკამ მომხმარებლურ საზოგადოებაში უკანა პლანზე გადაინია და მოდური გახდა ემოციური ლიცენზიის განათლება, რომლის ლოზუნგია „აკეთე ის, რაც გსურს“. ინტელექტუალთა მდგომარეობამ ტრანსფორმაცია განიცადა და მწერალი, ფილოსოფოსი, მოაზროვნე შეცვალა ექსპერტმა. პოსტმოდერნის ეპოქამ ტრადიციულ საზოგადოებაში დიდ პატივში მყოფ ინტელექტუალებს ყველაფერი წაართვა. ისინი უფუნქციოდ დარჩნენ. ლიოტარის აზრით, უკანასკნელი დიდი ინტელექტუალი ჟან-პოლ სარტრი იყო. მის ერთ-ერთ წიგნს ასეთი სახელი აქვს – „ინტელექტუალის საფლავი“, რითაც ის ამბობს, რომ პოსტმოდერნმა, ტრადიციული გაგებით, ინტელექტუალები დაასაფლავა. მათი დრო წავიდა!

ამ ტიპის საზოგადოების წევრთა მიზანი ნებისმიერი საშუალებებით პროფესიული და პერსონალური წარმატების მოპოვებაა. განათლების სისტემაც ამისათვის საჭირო უნარების გამომუშავებაზეა ორიენტირებული. მისთვის ნიშანდობლივია კარნავალური, სანახაობრივი კულტურა. კლასიკური გაგებით, ეს ეფემერული კულტურაა, რომელშიც წამყვან როლს მასმედია და რეკლამა ასრულებს. აქ ყველა და ყველაფერი თეატრალიზებულია, განსაკუთრებით პოლიტიკური ცხოვრება, რომელიც თავისი ტრანსფორმაციით ტრადიციული აზროვნებისა და გემოვნების მქონე ადამიანთა რეაქციას იწვევს. პოლიტიკა ამ შემთხვევაში განიხილება არა როგორც ადამიანის აქტიური და სერიოზული სახელმწიფოებრივი საქმიანობა, არამედ როგორც ხმაურიანი სანახაობა, ემოციური განტვირთვის ადგილი, სერიოზულობისა და არასერიოზულობის გაურკვეველი ნაზავი. ამიტომ ასეთ ეპოქაში არც ერთი პოლიტიკური ბატალია რევოლუციით არ დასრულდება. რევოლუციის შემთხვევაში სიკვდილ-სიცოცხლის საკითხი დგას, რომელიც პოსტმოდერნულ საზოგადოებაში ფულის, მოგების მომტანი შოუს ელემენტია და მეტი არაფერი. ეს ყველაფერი იმ კულტურული პარადიგმების ცვლილების შედეგია, რომელიც „ღმერთის სიკვდილიდან“ (ნიცშე) იწყება და საბოლოოდ ადამიანის სიკვდილით (ბოდრიარი) სრულდება. ბოდრიარის თქმით, რეალობა ანუ ტრადიციული გაგებით საზოგადოება ვირტუალურ საზოგადოებად გადაიქცა. ამიერიდან ადამიანი და საზოგადოება მხოლოდ ვირტუალურ სივრცეში არსებობს რეალურად. ამ ვირტუალურ სივრცეს კი თანამედროვე ტექნოლოგიები ქმნიან. ყველაზე ინტიმურმა ცხოვრებისეულმა მოვლენებმაც კი ტრანსფორმაცია განიცადეს, მაგალითად, სექსმა. ჰიპერსაზოგადოებაში ადამიანები კმაყოფილებას ვირტუალური სექსით იღებენ და ეს მიაჩნიათ რეალობად. ანუ ნამდვილი სინამდვილე შეცვალა მისმა ვირტუალურმა ორეულმა. ამიერიდან ადამიანი და საზოგადოება სიმულირებულია. ამ ყველაფერს ბოდრიარი ადამიანისა და საზოგადოების სიკვდილს

უნოდებს. ბოდრიარის თქმით, პოსტმოდერნული ტრანსფორმაცია განიცადა სოციოლოგიამაც. თუ კლასიკური გაგებით საზოგადოება არ არის და მის ნაცვლად პოსტსაზოგადოება გვაქვს, მაშინ კლასიკური გაგებით სოციოლოგიამაც ამონურა თავისი თავი და მის ადგილას პოსტსოციოლოგია უნდა იყოს.

პოსტმოდერნზე საუბარი რომ არ გავგიგრძელებდეს, მოკლედ აღვნიშნოთ ის ძირითადი ნიშნები, რითაც პოსტმოდერნისტული საზოგადოება განსხვავდება მოდერნულისაგან (პოსტმოდერნის შესახებ კი საფუძვლიან საუბარს სოციოლოგიის მიმართულების სტუდენტებთან ცალკე დისციპლინის „პოსტმოდერნისტული სოციოლოგიური თეორიების“ ლექციებზე გავაგრძელებთ):

- **თანამედროვეობამ უმთავრესი პრობლემების მოგვარება ვერ მოახერხა:** მოდერნის ეპოქამ არც ერთი მისი დაპირება არ შეუსრულა ადამიანებს და იმედები გაუცრუა. პირიქით, უფრო იმატა შიმშილმა და სიღარიბემ. პოსტმოდერნი არავის არაფერს არ ჰპირდება. ადამიანებმა ყოველდღიური ცხოვრებით უნდა იცხოვრონ.

პროგრესის მანათობელი „შუქის“ ჩაქრობა: მოდერნისტული საზოგადოების ადამიანები წარსულში იყურებიან და იქ ეძებენ საიმედო მომავალს. პოსტმოდერნის შემთხვევაში ადამიანები მსგავსი ოპტიმიზმით არ გამოირჩევიან. ისინი რეალურად აფასებენ შექმნილ ვითარებას და „პროგრესისაგან“ მაინცდამაინც დიდ ცხოვრებისეულ დივიდენდებს არ მოელოდნენ.

მეცნიერებამ დაკარგა თავისი პრიორიტეტი; ის უკვე კითხვებზე პასუხს აღარ იძლევა: პოსტმოდერნისტების აზრით, მეცნიერებამ ვერც ერთი მის წინაშე დასახული ამოცანა ვერ გადაწყვიტა. ის ჭეშმარიტების მიღწევას დაჰპირდა ადამიანებს, რაც ვერ შეასრულა. პოსტმოდერნისტების აზრით, „დიდი ნარატივების“ (მონათხრობების) დრო წავიდა. რაც შეეხება ობიექტურ რეალობასა და ჭეშმარიტებას, ასეთი რამ საერთოდ არ არსებ-

ბობს. ჭეშმარიტება მოდერნისტული საზოგადოების ქი-
მერა იყო, რომელიც პოსტმოდერნში არ არსებობს.
პოსტმოდერნი ჭეშმარიტებათა სიმრავლეზე აკეთებს
აქცენტს, ხოლო რაც შეეხება რეალობას, იგი „სოცია-
ლური კონსტრუქციის“ ეკვივალენტია.

კულტურულ უთანხმოებათა გაძლიერება: თანამედრო-
ვეობა ტოლერანტობისა და სოლიდარობის ერა უნდა
გამხდარიყო, მაგრამ მან ამასაც ვერ მიაღწია, ამიტომ
პოსტმოდერნმა იგი ისეთი საკითხებით ჩაანაცვლა,
როგორიცაა სოციალური სამართლიანობა, სექსუალუ-
რი და ათასი სხვადასხვა ჯურის უმცირესობების უფ-
ლებათა დაცვა და ა. შ., ანუ ხელი შეუწყო კულტუ-
რულ უთანხმოებათა გაძლიერებას.

სოციალური ინსტიტუტების ტრანსფორმაცია: პოს-
ტმოდერნისტულ საზოგადოებაში ტრანსფორმაციას
განიცდის თითქმის ყველა სოციალური ინსტიტუტი;
მაგალითად, პოლიტიკა იქცევა ტრანს- და პოსტპოლი-
ტიკად, ოჯახი – ტრანსოჯახად და ა. შ. პოსტმოდერ-
ნისტულ ოჯახს ერთი კონკრეტული, გამოკვეთილი სა-
ხე არა აქვს. აქ ადამიანებს ოჯახური ცხოვრების
ახალ-ახალი ვარიანტებიდან მათთვის სასურველის
ამორჩევის სრული თავისუფლება აქვთ.

როგორც ვხედავთ, მოდერნმა ადამიანებს იმედები გა-
უცრუა, ხოლო პოსტმოდერნმა ახალი არაფერი შესთავაზა,
რაც იმას ნიშნავს, რომ ჩვენ წინაშე სოციალური სინამდვილე
კვლავ მრავალუცხოვრიან ამოცანად რჩება, რომელიც კიდევ
უფრო მეტად აღძრავს მის მიმართ მომავალი თაობების ინ-
ტერესს. ერთი რამ კი სავსებით ცხადი და გარკვეულია: თა-
ნამედროვე საზოგადოების მტკივნეულ პრობლემათა მოგვა-
რება სოციოლოგიის ცოდნის გარეშე შეუძლებელია. ამასთა-
ნავე გასათვალისწინებელია, რომ სოციალური ტრანსფორმა-
ცია განვითარებას არ გულისხმობს.

ნაწილი III

**ქირითადი სოციალური
ინსტიტუტები**

„სოციალური ინსტიტუტი არის ადამიანის მოქმედებათა მარეგულირებელი დანესებულება, რომელიც ისევე აუცილებელია ადამიანის მოქმედებებისათვის მიმართულების მისაცემად, როგორც ცხენისთვის – აღვირი“.

ა. გელენი

თავი I

რა არის სოციალური ინსტიტუტი

ტერმინი „ინსტიტუტი“ ლათინური სიტყვა *institutum*-იდან მომდინარეობს და იმას ნიშნავს, რაც დანესებულია, დადგენილია. მას სოციოლოგიაში, სხვა მეცნიერებებში და ყოველდღიურ ცხოვრებაში სხვადასხვა გაგება აქვს, რომლებიც ოთხ ძირითად მნიშვნელობამდე შეიძლება დავიყვანოთ: 1) ტერმინი „ინსტიტუტი“ შეიძლება აღნიშნავდეს გარკვეულ პირთა ჯგუფს, რომლებიც საზოგადოებრივ ფუნქციას ასრულებენ; 2) ინსტიტუტი შეიძლება იყოს იმ ფუნქციების ორგანიზაციული კომპლექსი, რომლებსაც ჯგუფის ზოგიერთი წევრი მთელი ჯგუფის მიმართ ასრულებს; 3) ინსტიტუტი არის დანესებულება ან დანესებულებათა ერთობლიობა, რომელიც ცალკეულ ინდივიდს ან ინდივიდთა ჯგუფს საშუალებას აძლევს შეასრულოს უპიროვნო საზოგადოებრივი ფუნქციები საკუთარი ან ჯგუფის წევრების მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების მიზნით; 4) ინსტიტუტს უწოდებენ სოციალურ როლს, რომლებსაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ჯგუფისათვის. ინსტიტუ-

ტის ცნების ოთხივე განმარტება შეიძლება მის ორ – ფართო და ვიწრო გაგებაში გავეართიანოთ.

ვიწრო გაგებით, ინსტიტუტის ცნებას ტექნიკური მნიშვნელობა აქვს მხოლოდ და სპეციალიზებულ სამეცნიერო თუ სასწავლო დანესებულებებს აღნიშნავს, ფართო მნიშვნელობით კი საზოგადოებრივ ურთიერთობათა განსაკუთრებული სფეროს მარეგულირებელ ნორმებს ნიშნავს. თანამედროვე სოციოლოგიაში მიღებული განსაზღვრების მიხედვით, სოციალური ინსტიტუტების ცნებაში იგულისხმება სოციალური ცხოვრების მთელი რიგი სფეროების: ოჯახის, რელიგიის, განათლების, ეკონომიკისა და პოლიტიკის, მარეგულირებელი ნორმების, ღირებულებების, სიმბოლოების, რწმენა-წარმოდგენების, როლებისა და სტატუსების შედარებით სტაბილური და ინტეგრირებული ერთობლიობა.

ინსტიტუტის ბუნების გასაგებად მოვიყვანოთ ასეთი მაგალითი: ყველასათვის ცნობილია, რომ გარემოსთან ცხოველები ინსტინქტების მეშვეობით არიან დაკავშირებულნი. ინსტინქტი ევოლუციის პროცესის შედეგად ცხოველთა გადარჩენად გამოჩარხული ბუნების მძლავრი ინსტრუმენტია. მაგრამ რა ქნას ადამიანმა? მან ხომ ყველა თავისი ინსტინქტი დაკარგა, ხოლო რაც შემორჩა, არ არის საკმარისი სწრაფად-ცვალებად სოციალურ გარემოში ორიენტირებისათვის. ასეთ ვითარებაში მშველელის როლში სოციალური ინსტიტუტები გამოდის. ისინი საზოგადოებაში იმ როლს ასრულებენ, რასაც ინსტინქტები – ცხოველთა სამყაროში. თუ ინსტინქტები ბუნების ევოლუციის შედეგად არიან გამოყვანილნი, სოციალური ინსტიტუტები კულტურის ევოლუციის შედეგად არიან მიღებულნი, ოღონდ სოციალური ინსტიტუტები ეხმარებიან არა მარტო ერთეულ ინდივიდებს, არამედ მთლიანად საზოგადოებას. მათი მიზანია საზოგადოების წევრთა უმთავრესი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება. სოციოლოგებმა შეისწავლეს მსგავსი მოთხოვნილებანი და აღმოაჩინეს, რომ ყველასათვის

აუცილებელი და უმთავრესი მოთხოვნილებანი არც ისე ბევრია; აღმოჩნდა, რომ მათი რაოდენობა ხუთს არ აღემატება, შესაბამისად, სოციალური ინსტიტუტების რაოდენობაც ამდენივეა.

- გვარის გაგრძელების მოთხოვნილება (ოჯახისა და ქორწინების ინსტიტუტი);
- უსაფრთხოებისა და სოციალური წესრიგის მოთხოვნილება (პოლიტიკური ინსტიტუტები, სახელმწიფო);
საარსებო საშუალებათა მოპოვების მოთხოვნილება (ეკონომიკური ინსტიტუტები, წარმოება);
მომავალი თაობებისადმი ცოდნის გადაცემის მოთხოვნილება (განათლების ინსტიტუტები, ფართო გაგებით, მეცნიერება და კულტურა);
სულიერი პრობლემების მოგვარებისა და ცხოვრების საზრისის ძიების მოთხოვნილება (რელიგიური ინსტიტუტები).

ერთ-ერთი პირველი, ვინც მასშტაბურად მიუდგა სოციალური ინსტიტუტების შესწავლის საკითხს, ამერიკელი სოციოლოგი **ტორსტენ ვებლენი** იყო. მის მიხედვით, საზოგადოების განვითარება სოციალური ინსტიტუტების ბუნებრივი გადარჩევის პროცესია. საზოგადოების ისტორიის გარიჟრაჟზე ადამიანთა ერთობაში პრომისკუიტეტი – ქაოსური სექსუალური ურთიერთობა ბატონობდა. ის ადამიანთა მოდგმას გენეტიკური გადაგვარებით ემუქრებოდა, ამიტომ თანდათანობით აკრძალვების მეშვეობით ამ ურთიერთობათა შეზღუდვა მოხდა. პირველი აკრძალვა სისხლის აღრევას შეეხებოდა. ასე გაჩნდა კაცობრიობის ისტორიაში სოციალური ნორმის პირველი სახე. შემდეგ დროთა განმავლობაში სხვა ნორმებიც გაჩნდა. კაცობრიობა არსებობისათვის ბრძოლას სწავლობდა და გარემო პირობებთან ადაპტაციას ახდენდა. ასე წარმოიქმნა პირველი სოციალური ინსტიტუტი – ოჯახი. ოჯახური ცხოვრების ნორმები და წესები სხვა ანალოგიურ ინსტიტუტებთან

ლიზებულ ნორმებთან ერთად თაობიდან თაობას გადაეცემოდა. ისინი აძლევდნენ მიმართულებას ადამიანთა ცხოვრებასა და აზროვნებას, დევიანტებს მკაცრად სჯიდნენ და ა. შ. აქედან გასაგები უნდა იყოს, თუ რატომ მიიჩნევდნენ სოციალურ ინსტიტუტებს საზოგადოების მიერ დადგენილი ადამიანებისა და ტრადიციების სისტემად ინსტიტუციონალიზმის ფუძემდებელი ტორსტეინ ვებლენი და მისი მოწაფე უილიამ ჰამილტონი. ინსტიტუტის ცნების ამ გაგებიდან მომდინარეობს ინსტიტუციონალიზმის ცნება, რაც სოციალური ურთიერთობების ან სოციალურ ურთიერთობათა პრაქტიკის დაკანონებას, დაწესებას ნიშნავს. მაგალითად, სოციოლოგიის ინსტიტუციონალიზაციაში სახელმწიფოს მიერ სტანდარტებისა და დადგენილებების შემუშავება იგულისხმება, რომლის მიხედვით უნდა ფუნქციონირებდეს სოციოლოგიური კვლევის ცენტრები, სასწავლო და სამეცნიერო დაწესებულებები სოციოლოგიის განხრით, უნდა ხდებოდეს ჟურნალების, სახელმძღვანელოებისა და მონოგრაფიების გამოცემა და სხვა. ე. ი. ინსტიტუციონალიზაცია სოციალური ნორმების დაკანონებას ნიშნავს. ფაქტობრივად, ეს ინსტიტუტების ფორმირების, საზოგადოებაში თავის დამკვიდრების პროცესია.

სოციალურ ინსტიტუტებს იკვლევდა აგრეთვე ცნობილი ამერიკელი სოციოლოგი, რადიკალური სოციოლოგიის წარმომადგენელი ჩარლზ რაით მილსი. ინსტიტუტი მას წარმოედგინა, როგორც ცალკეული სოციალური როლების ერთობლიობის საზოგადოებრივი ფორმა. ინსტიტუტების კლასიფიკაცია მან მათ მიერ შესასრულებელი ამოცანების მიხედვით მოახდინა და რელიგიური, სამხედრო, ეკონომიკური, პოლიტიკური და ოჯახური ინსტიტუტები გამოყო.

ინსტიტუტის ცნება სოციალურ მოქმედებებს დაუკავშირა სოციოლოგმა პიტერ ბერგერმა. მის მიხედვით, ინსტიტუტი სოციალურ მოქმედებათა განკერძოებული კომპლექსია და

მეტი არაფერი, მაგალითად, ქორწინება, იურიდიული კანონი, ორგანიზაციულად გაფორმებული რელიგია და ა. შ.

ფილოსოფიური ანთროპოლოგიის ერთ-ერთი ფუძემდებელი, გერმანელი სოციოლოგი არნოლდ გელენი (1904-1976) ინსტიტუტს განმარტავდა, როგორც „ადამიანის მოქმედებათა მარეგულირებელ დანესებულებას, რომელიც ისევე აუცილებელია ადამიანის მოქმედებებისათვის მიმართულების მისაცემად, როგორც ცხენისთვის – აღვირი“. ეს იმას ნიშნავს, რომ ინსტიტუტები არა მარტო აწესრიგებენ ადამიანთა მოქმედებას, არამედ აკონტროლებენ კიდევაც იმისათვის, რომ მან რამე ისეთი არ ჩაიდინოს, რაც საზოგადოებისათვის ზიანის მომტანი იქნება.

სოციოლოგების აზრით, სოციალური ინსტიტუტები ამა თუ იმ საზოგადოების სოციალურ და კულტურულ სახეს განსაზღვრვენ. ისინი ისე არ ჰგვანან ერთმანეთს, როგორც კულტურები. მაგალითად, ქორწინების ინსტიტუტი სხვადასხვა ხალხს სხვადასხვაგვარი აქვს განსხვავებული რიტუალებითა და ქცევის წესებით.

ყველა ინსტიტუტი შეიძლება დაიყოს ფორმალურ და არაფორმალურ ინსტიტუტებად. მაგალითად, ადამიანთა დროებით გაერთიანებას, ეზოში ფეხბურთის მოთამაშე ბავშვებს თავიანთი წინამძღოლი ჰყავთ, მაგრამ ამ ტიპის ინსტიტუტს მყარი ორგანიზაციის გარანტია არა აქვს, ამიტომ მას არაფორმალურ ინსტიტუტს ვუწოდებთ. როდესაც წინამძღოლი (ლიდერი) ოფიციალურად დადგენილი წესების მიხედვით არის არჩეული და მას მოქმედების საშუალებები და მეთოდები დეტალურად, კანონის მსგავსად აქვს მონესრიგებული, მაშინ საქმე გვაქვს ფორმალურ ინსტიტუტთან. ბავშვთა ფეხბურთის გუნდის წინამძღოლობა არაფორმალური ინსტიტუტია, ხოლო ქვეყნის პრეზიდენტობა – ფორმალური.

თანამედროვე სოციოლოგიაში დამკვიდრებულია ინსტიტუტების დაყოფა მათ მიერ შესასრულებელი შინაარსობრივი

ამოცანების საფუძველზე, რაც ინსტიტუტების განსახორციელებელ ძირითად ფუნქციებს შეესაბამება. ზოგადად, ინსტიტუტების ფუნქცია ადამიანთა ცხოვრების უმნიშვნელოვანესი პრობლემების მოგვარებაა. მაგალითად, მილიონობით შეყვარებული ადამიანი ოჯახისა და ქორწინების ინსტიტუტის დახმარებით აგვარებს თავის პრობლემას, ავადმყოფობის შემთხვევაში ჯანდაცვის ინსტიტუტებს მიმართავს და ა. შ. ადამიანები ინსტიტუტების მეშვეობით აწესრიგებენ და აყალიბებენ სოციალურ ცხოვრებას. ამ მიზნით არის შექმნილი სახელმწიფო, მთავრობა, პოლიცია, სასამართლო, ადვოკატურა და სხვ.

ინსტიტუტები სოციალური კონტროლის ფუნქციასაც ასრულებენ. ისინი თავიანთი ნორმატიული წესრიგით ადამიანებს სტიმულს აძლევენ, თავი შეიკავონ დევიანტური ქცევისაგან და დისციპლინას ამკვიდრებენ საზოგადოებაში.

ინსტიტუტები აგრეთვე კომუნიკაციური ფუნქციის მატარებლებიც არიან. ამ შემთხვევაში ისინი კულტურის იმ ნაწილად განიხილება, რომლის მეშვეობითაც საზოგადოება ინფორმაციას ავრცელებს, დაგროვილ ისტორიულ გამოცდილებას მომავალ თაობებს გადასცემს და ა. შ. ინსტიტუტებს მნიშვნელოვან სოციალურ ფაქტებად მიიჩნევდა ემილ დიურკემიც. ინსტიტუტების შესახებ ყოველივე ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით ძნელი არ არის ინსტიტუტების ზოგადი დამახასიათებელი ნიშნების გამოყოფა:

- **ინდივიდების მიერ ინსტიტუტები აღიქმება, როგორც გარეგანი რეალობა:** სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ყოველი ცალკე აღებული ადამიანისათვის ინსტიტუტი გარეგანია, ანუ დამოუკიდებელია ჩვენი სურვილებისა და ფანტაზიებისაგან;

ინდივიდების მიერ ინსტიტუტები აღიქმება, როგორც ობიექტური რეალობა: ეს, ფაქტობრივად, წინამდებარე

დახასიათების განმეორებას წარმოადგენს, მაგრამ მას არ ემთხვევა.

ინსტიტუტებს მაიძულებელი ძალა აქვთ: საზოგადოების წევრად ყოფნა თითოეულ ჩვენგანს, მოსწონს თუ არა ეს, მთელი რიგი წესების შესრულებას ავალდებულებს. ასეა ინსტიტუტებიც, რომლებსაც პიროვნებასთან მიმართებაში მაიძულებელი ხასიათი აქვთ. მაგალითად, ოჯახის ინსტიტუტი გვაიძულებს დავემორჩილოთ მის მიერ დადგენილ წესებს. ასეა პოლიტიკური, ეკონომიკური და სხვა ინსტიტუტები.

ინსტიტუტებს მორალური ავტორიტეტი აქვთ: რაც იმაში გამოიხატება, რომ ინსტიტუტი არა მარტო სჯის დევიანტს, არამედ მორალურად კიცხავს მას.

ინსტიტუტები ისტორიულობის ნიშნით ხასიათდებიან: ეს იმას ნიშნავს, რომ ინსტიტუტები საზოგადოების ხანგრძლივი ისტორიული განვითარების შედეგია. ისინი არსებობდნენ ჩვენამდე და ჩვენ შემდეგაც იარსებებენ.

ძირითადი სოციალური ინსტიტუტების ფუნქციები და სტრუქტურული ელემენტები

ფუნქცია	ინსტიტუტი	ძირითადი როლი	ფიზიკური ნიშანი	სიმბოლური ნიშანი
ბავშვის მოვლა-პატრონობა, აღზრდა. მასზე ზრუნვა	ქორწინება და ოჯახი	დედა, მამა, შვილი	სახლი	ბეჭედი (საქორწინო), კონტრაქტი
საკვების, ტანსაცმლის და საცხოვრებლის მოპოვება	ეკონომიკური	მენარმე, დაქირავებული მუშა, მყიდველი, გამყიდველი და სხვ.	ფაბრიკა, ოფისი, მაღაზია და სხვ.	ფული, სავაჭრო მარკა, რეკლამა

არსებული წესებისა და კანონების მხარდაჭერა	პოლიტიკური	კანონმდებელი, სამართლის სუბიექტი და სხვ.	პარლამენტი, მთავრობის სასახლე, გამგეობის შენობა და სხვ.	დროშა, კოდექსი, ქარტია
რწმენისა და იმედის განმტკიცება	რელიგიური	მღვდელი, მრევლი	ტაძარი, ეკლესია- მონასტერი	ჯვარი, ბიბლია, საკურთხეველი
ადამიანთა სოციალიზაცია, მათ მიერ საზოგადოების ღირებულებების ათვისება	განათლება	მასწავლებელი, მოსწავლე	სკოლა, კოლეჯი, სახელმძღვანელო, უნივერსიტეტი და სხვ.	დიპლომი, ხარისხი

სოციალური ინსტიტუტის ფუნქცია ძალიან მარტივია – ესაა სარგებლიანობის მოტანა საზოგადოებისათვის, თუმცა ზოგჯერ იგი ამას ვერ ასრულებს და მაშინ სოციოლოგები სოციალური ინსტიტუტის დისფუნქციაზე ლაპარაკობენ. სამწუხაროდ, დღევანდელ საზოგადოებაში დისფუნქციის მაგალითები უამრავია, მაგალითად, როდესაც ოჯახი ან განათლება თავის ფუნქციას ვერ ასრულებს (ოჯახის დანგრევა, პიროვნების მანიველირებელი საგანმანათლებლო პროგრამა და სხვა). სოციალურ ინსტიტუტს შეიძლება ჰქონდეს აშკარა და ფარული (ლატენტური) ფუნქცია და დისფუნქცია. ინსტიტუტის ფუნქცია ან დისფუნქცია აშკარაა, როდესაც იგი ოფიციალურად არის გამოცხადებული და ამის შესახებ საზოგადოების ყველა წევრი ინფორმირებულია, ხოლო ლატენტური, პირიქით, საზოგადოების წევრებისათვის დაფარულია. ლატენტური ფუნქციები ლატენტურ დისფუნქციასთან შედარებით უვნებელია და ზიანის მომტანი არ არის, ამასთან არის შემ-

თხვევები, როდესაც ლატენტური ფუნქციები პოზიტიურია. ამის მაგალითს ცნობილი საავტომობილო კომპანიის „ფორდის“ შემქმნელის ჰენრი ფორდის ცხოვრება იძლევა. მას ჭირივით სძულდა პროფკავშირები, დიდი ქალაქები, მსხვილი კრედიტები და განვადებით ვაჭრობა, მაგრამ ის ერთ-ერთი იყო იმათ შორის, ვინც ამ ინსტიტუტების სტიმულირებისა და ხელშეწყობისათვის ყველაფერს აკეთებდა იმ მოსაზრებით, რომ ამ ინსტიტუტების ლატენტური ფუნქციები მისი ბიზნესის სასარგებლოდ იყო მომართული.

„თანამედროვე დასავლეთში სექსმა უფრო მეტი მნიშვნელობა შეიძინა, ვიდრე სულმა. იგი ისეთივე მნიშვნელოვანი გახდა, როგორც თავად ცხოვრება“.

ჯ. რიტცერი

თავი II

ოჯახი

დღეს ხშირად გვესმის, რომ მალე ტრადიციული გაგებით ოჯახი აღარ იარსებებს, რომ დადგა ოჯახის აღსასრული და ა. შ. მრავალი სოციოლოგი მიიჩნევს, რომ უკანასკნელი 50 წლის განმავლობაში დასავლეთის ქვეყნებში ოჯახის ინსტიტუტი ძლიერ შესუსტდა. მათ არგუმენტების სახით განქორწინებათა სიხშირე, ნაგვიანევი ქორწინება, არარეგისტრირებულ ქორწინებათა დიდი რაოდენობა, კონტრაცეფციების ხელმისაწვდომობა, ე. წ. ერთჯერადი ოჯახების გაჩენა და სხვა მსგავსი ფაქტები მოაქვთ. ყოველივე ეს სახეს უცვლის ოჯახის ინსტიტუტს და მის მთავარ ფუნქციას – გვარის გაგრძელებას კითხვის ნიშნის ქვეშ აყენებს. თუ მსგავსი ტენდენცია შენარჩუნდება, სოციოლოგებისა და დემოგრაფების ვარაუდით, თანამედროვე საზოგადოება ფიზიკური საფრთხის – ყოფნა-არყოფნის წინაშე აღმოჩნდება. ოჯახის პოსტთანამედროვე ტრანსფორმაცია კიდეც უფრო აქტუალურია საქართველოს ტიპის ქვეყნებისათვის, რომლებიც მოსახლეობის მცირერიცხოვნობით ხასიათდებიან. ამას ემატება შობადობის

მაჩვენებლის შემცირება, განქორწინებათა და ქორწინებაში არმყოფ დედათა რაოდენობის ზრდა, ე. წ. არასრული ოჯახების რაოდენობის მატება. ყოველივე ეს ოჯახის კრიზისზე მეტყველებს, რაც, ბუნებრივია, თანამედროვე ქართულ საზოგადოებასაც ეხება.

უდავოა, რომ თანამედროვე საზოგადოებაში ქორწინების მნიშვნელობა შეიცვალა, შესაბამისად, შეიცვალა ოჯახის ინსტიტუტიც, მაგრამ ეს იმის თქმის საშუალებას არ იძლევა, რომ დროთა განმავლობაში ოჯახი საერთოდ გაქრება. უფრო სავარაუდოა, რომ იგი დაჩქარებული სოციალური ტრანსფორმაციების პირობებში ადაპტირების გზით წავიდეს და, არ არის გამორიცხული, კიდევ უფრო მყარ სოციალურ ინსტიტუტად ჩამოყალიბდეს, რომელიც ჟამთასვლას გაუძღვება. რამდენიც უნდა ვისაუბროთ ოჯახის რეორგანიზაციის შესახებ, ფაქტია, რომ იგი თავის „მოდურობას“ არ კარგავს.

იმ სოციოლოგებს, რომლებიც ოჯახის რეორგანიზაციითა და ტრანსფორმაციით არიან შენუხებულნი, მიაჩნიათ, რომ სხვა დროებაში ოჯახი უფრო სტაბილური და ჰარმონიული იყო, ვიდრე ამჟამად, თუმცა ყოვლისმომცველი გამოკვლევების მიუხედავად მეცნიერებს მაინც გაუძნელდათ „ოჯახის ოქროს საუკუნის“ პოვნა. მაგალითად, 100 ან 200 წლის წინათ ქორწინებას განაპირობებდა არა სიყვარული, არამედ ოჯახური და ქონებრივი მოთხოვნები. უსიყვარულო ქორწინებები, ქმრების ტირანია, სიკვდილიანობის მაღალი დონე, ბავშვებისადმი არაჰუმანური, სასტიკი მოპყრობა კიდევ უფრო ამძაფრებს უსიყვარულოდ შექმნილი ოჯახის ბნელით მოცულ ცხოვრებას. საერთოდ, ოჯახის კრიზისული მდგომარეობის შედეგად განგაში არახალია. ჯერ კიდევ შუა საუკუნეებისა და აღორძინების ეპოქის მოაზროვნეები შეშფოთებულნი იყვნენ ოჯახური ურთიერთობების გადაგვარებით.

ოჯახი ადამიანთა საერთო, ჯგუფური ცხოვრებისა და ურთიერთობის საწყისი ფორმაა. აქ ეყრება საფუძველი იმ

ყველაფერს, რაც საზოგადოებრივი ცხოვრებისთვისაა აუცილებელი. სხვა სოციალურ ჯგუფებთან და ინსტიტუტებთან შედარებით ოჯახს განსაკუთრებული ადგილი უკავია საზოგადოებაში, რადგანაც ეს ჯგუფები და ინსტიტუტები კულტურის „გამოგონებად“ შეიძლება მივიჩნიოთ, რომელთა არსებობის სფერო საზოგადოებრივი ცხოვრებაა. მათთან შედარებით ოჯახი ადამიანთა ბუნებრივ ერთობას წარმოადგენს და მისი არსებობის სფეროს პირადი ცხოვრება მიეკუთვნება.

ოჯახის რაობა

თითქოს ოჯახის განმარტება დიდ სირთულეს არ უნდა წარმოადგენდეს, მაგრამ სინამდვილეში ეს ასე არ არის, რადგანაც ოჯახს სხვადასხვაგვარად განმარტავენ. ბევრი ჩვენგანი მიიჩნევს, რომ ოჯახი ის პირველადი სოციალური უჯრედი, რომელიც დაქორწინებული წყვილებისა და მათი შვილებისაგან შედგება, რომლებიც ერთ სახლში ცხოვრობენ და საერთო მეურნეობას ეწევიან. ბევრ საზოგადოებაში ოჯახი ისეთ ჯგუფს გულისხმობს, რომლის წევრები ნათესაური კავშირით არიან გაერთიანებული და არა ქორწინებითა და საერთო შვილებით. ტრადიციულად, სოციოლოგების მიხედვით, ოჯახი სოციალური ჯგუფია, რომლის წევრები ერთმანეთთან ნათესაობით, ქორწინებით და საერთო ცხოვრებით (ეკონომიკური თანამშრომლობა, ბავშვების აღზრდა და სხვ.) არიან დაკავშირებული. თუმცა ოჯახის ამგვარი განმარტება ყველას როდი აკმაყოფილებს. ზოგიერთ მეცნიერს მიაჩნია, რომ ოჯახის შემთხვევაში უმთავრესი ფსიქოლოგიური კავშირებია. ამ შემთხვევაში ოჯახი ისეთი სოციალური ჯგუფია, რომლის წევრები ზრუნავენ და პატივს სცემენ ერთმანეთს.

თანამედროვე ინგლისელი სოციოლოგის ენტონი გიდენსის მიხედვით, „ოჯახი ნათესაურ კავშირზე დამყარებული ადამიანთა ჯგუფია, რომელშიც ზრდასრულ წევრებს ბავშვებ-

ზე ზრუნვის პასუხისმგებლობა ეკისრებათ. ნათესაური კავშირები ადამიანებს შორის ქორწინების ან შთამომავლობის საფუძველზე მყარდება, რომელიც სისხლით ნათესავებს აკავშირებს, ხოლო ქორწინება ორ ზრდასრულ ინდივიდს შორის სოციალურად აღიარებული სექსუალური კავშირია“. ოჯახის წევრები ერთმანეთს სოციალურად, ეკონომიკურად და ფსიქოლოგიურად უჭერენ მხარს და თავიანთ თავს ოჯახურ ერთობასთან აიგივებენ.

სინამდვილეში, რომ ვთქვათ, ოჯახი სრულ აკადემიურ, სამეცნიერო დეფინიციას ძნელად ექვემდებარება. ოჯახის ესა თუ ის განმარტება გავლენას ახდენს იმაზე, თუ ოჯახის რომელ ტიპს მივიჩნევთ ნორმალურად და რომელს – დევიანტურად, ასევე იმაზე, თუ ოჯახის რომელი უფლებები და მოვალეობებია ლეგალური და სოციალურად მნიშვნელოვანი.

ოჯახის ტიპები

ოჯახები ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან არა მხოლოდ შემადგენლობით, არამედ მემკვიდრეობის ტიპით, საცხოვრებელი ადგილითა და ძალაუფლების განაწილების პრინციპით.

შემადგენლობა: ოჯახის ფარგლებში ზრდასრული მამაკაცისა და ქალის სოციალური ურთიერთობები შეიძლება ქორწინების ან ნათესაური კავშირის პრინციპით იყოს ორგანიზებული. ურთიერთობათა ბირთვს **ნუკლეარულ** (ოჯახის ტიპი, რომლის მთავარი ბირთვი – ცოლი და ქმარი – დაუშლელია) ოჯახში ცოლ-ქმარი და მათი შვილები ქმნიან, ხოლო სისხლით ნათესაობა უკანა პლანზეა გადასული. მის საპირისპიროდ, **გაფართოებულ** ოჯახში, რომელშიც რამდენიმე თაობის წარმომადგენელია გაერთიანებული, ოჯახურ ურთიერთობათა ბირთვს სისხლით ნათესავები შეადგენენ, ხოლო ცოლქმრული კავშირი ფუნქციონალურად მეორეხარისხოვანია. თანამედროვე საზოგადოებაში ოჯახის ამ ორ ტიპს შო-

რის მეტ სიმპათიებს ნუკლეარული ოჯახი იმსახურებს. რაც შეეხება ოჯახის ყველა შესაძლო ფორმით გაფართოებას, იგი თითქმის ყველგან გვხვდება. ოჯახის სოციოლოგიის წარმომადგენლის უილიამ ჰუდის მიხედვით, ოჯახის გაფართოებას ხელს უშლის საზოგადოების ინდუსტრიალიზაციის პროცესი, რაც განპირობებულია ახალი სამუშაოს ძიებით, გაზრდილი სოციალური მობილობით და ოჯახისადმი ინდივიდის დამოკიდებულების შესუსტებით. სხვა სოციოლოგები საპირისპირო მოსაზრებას იცავენ, კერძოდ, საზოგადოების ინდუსტრიალიზაცია ოჯახურ კავშირებს კიდევ უფრო ამყარებს.

მემკვიდრეობითობა: თავისი წევრების წარმომავლობას და მათთვის საკუთრების გადაცემას საზოგადოება ძირითადად სამგვარად აფიქსირებს: **პატრილინეარული** (სოციალური სისტემა, სადაც მემკვიდრეობა მამაკაცის ხაზით განისაზღვრება) სტრუქტურის შემთხვევაში, რომელშიც გვარის გაგრძელება მამაკაცის ხაზით მიმდინარეობს, საკუთრება მამიდან შვილზე გადადის. არსებობენ აგრეთვე **მატრილინეარული** სტრუქტურები, როდესაც გვარის გაგრძელება და საკუთრების გადაცემა დედის ხაზით მიმდინარეობს, ხოლო **ბილინეარული** ტიპის საზოგადოებაში ორივე ოჯახურ ხაზს თანაბარი მნიშვნელობა ენიჭება. თანამედროვე ქართული საზოგადოება ოჯახის ამ ტიპის მომხრეა.

საცხოვრებელი ადგილი: ოჯახები ერთმანეთისაგან იმის მიხედვითაც განსხვავდებიან, თუ რა ადგილს ირჩევენ წევრები საცხოვრებლად დაქორწინების შემდეგ. **პატრილოკალური** თანაცხოვრებისას წყვილები საცხოვრებლად ქმრის სახლს ირჩევენ. მისი საპირისპიროა **მატრილოკალური** თანაცხოვრება, როდესაც არჩევანი ცოლის სახლში ცხოვრებაზე კეთდება. არსებობს აგრეთვე ე. წ. **ნეოლოკალური** თანაცხოვრება, როდესაც წყვილები მშობლებისაგან და სხვა ნათესავებისაგან დამოუკიდებლად ცხოვრობენ.

ძალაუფლების განაწილება: მიუხედავად იმისა, რომ იდეაში ოჯახური ცხოვრება თითქოს დისტანცირებულია ძალაუფლების პრობლემისაგან, საზოგადოებრივი წყობა მოსიყვარულე ქალისა და მამაკაცის ურთიერთობებსაც გარკვეულ ძალაუფლებრივ მოდელებში აქცევს. ასე რომ, პატრიარქალურ ოჯახში ძალაუფლების მატარებელი უფროსი მამაკაცია, ხოლო მატრიარქალურ ოჯახში ამის საპირისპირო მდგომარეობაა, თუმცა წმინდა სახით მატრიარქატი იშვიათად გვხვება. ეგალიტარულ ოჯახში კი ძალაუფლება და ავტორიტეტი თანაბად არის განაწილებული ოჯახის წევრებს შორის. ამ ტიპის ოჯახები დღეს უკვე იშვიათობას არ წარმოადგენს.

ქორწინების ტიპები

ქორწინება მამაკაცისა და ქალის სოციალური ურთიერთობების ისტორიულად ცვალებადი ფორმაა, რომლის მეშვეობითაც საზოგადოება აწესრიგებს მათს სქესობრივ ცხოვრებას და ცოლქმრულ და ნათესაურ უფლება-მოვალეობებს აწესებს.

ენდოგამია და ეგზოგამია: მეუღლის შერჩევა ცოლქმრობასთან დაკავშირებული (მატრიმონიალური) ნორმის ორი ტიპით – ენდოგამიითა და ეგზოგამიით რეგულირდება. **ენდოგამია** (endon – „შიგნით“, gamos – „ქორწინება“) არის წესი, რომლის მიხედვით, ქორწინება დასაშვებია მხოლოდ ერთი და იმავე საზოგადოებრივი ჯგუფის (ტომი, გვარი, კლანი, კლასი, ფენა, ეთნიკური და რელიგიური ჯგუფი და სხვ.) წევრებს შორის; **ეგზოგამია** კრძალავს ერთი და იმავე გვარის ან თემის წარმომადგენლებს შორის ქორწინებასა და ოჯახის შექმნას. იგი დასაშვებად მიიჩნევს განსხვავებული ეთნიკური კუთვნილების მქონე პირებს შორის. ეგზოგამია ყოველგვარ საზოგადოებაში გულისხმობს იმ ადამიანთა (უმეტესწილად სისხლით

ნათესავთა) წრის შემომფარგვლელ წესებს, რომლებთან ქორწინება იკრძალება. ამგვარი შეზღუდვა საკმაო დიაპაზონით ვრცელდება – შედარებით მცირერიცხოვანი ჯგუფიდან მრავალრიცხოვან და მრავალგვარ ჯგუფამდე. ეგზოგამიის წარმოშობისა და ფუნქციის თაობაზე ერთიანი აზრი არ არსებობს. მეცნიერთა ნაწილისთვის ამ მოვლენას ბიოლოგიურ-გენეტიკური საფუძველი აქვს ინბრიდინგის (სისხლით ახლო ნათესავთა სექსუალური კავშირი) მძიმე შედეგების გამო; მეორენი მას სოციალური ფაქტორებით ხსნიან. ერთ-ერთი მოსაზრებით, ეგზოგამია ქორწინებით დანათესავების მეშვეობით ჯგუფებს შორის არსებულ დაპირისპირებათა შესუსტების საშუალებაა, რადგან ნაკლებ სავარაუდოა მტრული ქმედებების განხორციელება იმ ჯგუფის წინააღმდეგ, რომლის შემადგენლობაშიც მოწინააღმდეგე ჯგუფის წარმომადგენელიცაა; სხვა მოსაზრებით, ის პირველყოფილთა ცხოვრებაში სოციალური ორგანიზაციის სტაბილურობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორია, რამდენადაც მამრთა შემთხვევითი სქესობრივი კავშირები და სექსუალური მეტოქეობა ძირგამომთხრელია ადამიანთა ერთობის ერთიანობისთვის. ეგზოგამიური ნათესაობის ერთ-ერთი ნიშანი მის წევრთა თანაბარუფლებიანობაა.

მონოგამია და პოლიგამია: ოჯახისა და ქორწინების ისტორიულ ფორმას მონოგამია წარმოადგენს (ბერძნ. მონოს – „ერთი“, გამოს – „ქორწინება“), ერთქორწინება. იგი პირველყოფილი საზოგადოების რღვევის ხანაში წყვილადი ქორწინებიდან წარმოიშვა და შემდგომში ქორწინების გაბატონებული ფორმა გახდა. ბოლოდროინდელი აღმოჩენების საფუძველზე ბიოლოგები სამი ტიპის მონოგამიას ასხევენ: **სოციალური, სექსუალური და გენეტიკური** მონოგამია. სოციალური მონოგამია მიუთითებს ორი ადამიანის თანაცხოვრებაზე, რომელთაც სექსუალური ურთიერთობა აქვთ და ერთად შრომობენ ძირითადი რესურსების (საკვები, ტანსაცმელი, ფული, სხვა

საჭირო ნივთები) დაგროვებაში. სექსუალური მონოგამია აერთიანებს ორ ადამიანს, რომლებიც ერთმანეთის გარდა გამოირიცხავენ ნებისმიერ სხვა სექსუალურ პარტნიორს. გენეტიკური მონოგამია მიუთითებს ფაქტზე, რომ ორ პარტნიორს ერთმანეთთან მხოლოდ საერთო მემკვიდრე (შვილი) აკავშირებს. პოლიგამია (ბერძნ. პოლი - „მრავალი“ და გამოს - „ქორწინება“) - მრავალცოლიანობა-მრავალქმრიანობას ნიშნავს. ამ ტიპის ქორწინების დროს ერთი სქესის პარტნიორს ჰყავს საპირისპირო სქესის ერთზე მეტი ქორწინების პარტნიორი. აქვს ორი ფორმა - პოლიგინია და პოლიანდრია. პოლიგინია არის ქორწინების ფორმა, პოლიგამიის ერთ-ერთი გამოვლინება, რომლის დროსაც ერთ მამაკაცს უფლება აქვს დაქორწინდეს ერთსა და იმავე დროს რამდენიმე ქალზე. მსოფლიოს ბევრ რეგიონში პოლიგინია უფრო მეტადაა გავრცელებული, ვიდრე პოლიანდრია და მონოგამია. პოლიგინიის ტიპის ბევრი ოჯახი მოწყობილია ძლიერ გამოხატული იერარქიისა და ცოლებს შორის დაპირისპირების ფონზე. ჩვეულებრივ, სხვებთან შედარებით პირველ ცოლებს უფრო მაღალი სტატუსი გააჩნიათ. ამასთან, პოლიგინია ხშირად არის ასაკობრივი და სქესობრივი, სოციალური ფენების იერარქიული მოწყობის გამოხატულება: ბევრ პოლიგინიურ საზოგადოებაში ხშირად ასაკოვანი მამაკაცები ძალიან ახალგაზრდა გოგონებზე ქორწინდებიან, ხოლო ახალგაზრდა მამაკაცები ან დიდხანს რჩებიან დაუოჯახებელნი, ანდა ასაკოვან ქვრივ ქალებს ირთავენ ცოლად. პოლიგინიის გამოვლინება ხშირად პირდაპირ კავშირშია პოლიტიკურ და ეკონომიკურ სისტემებთან, სადაც ადამიანია მთავარი რესურსი და არა მიწა ან სხვა რაიმე ქონება. პოლიანდრია ქორწინების ფორმაა, რომლის დროსაც ქალს შეიძლება ერთდროულად რამდენიმე ქმარი ჰყავდეს; მრავალქმრიანობა ჯგუფური ქორწინების იშვიათი გადმონაშთია, როცა ერთ ქალს რამდენიმე ქმარი ჰყავს. XIX ს-ში შემორჩენილი იყო ალუტებსა და ესკიმოსებთან, ხოლო

ტიბეტსა და სამხრეთ ინდოეთის ზოგიერთ ეთნოგრაფიულ ჯგუფში უფრო გვიანაც არის დამოწმებული. როგორც ჩანს, იგი ბადებს სიტუციას, რომელიც უცხოა პოლიგინიისთვის: მის დროს, როგორც წესი, ბავშვის ბიოლოგიური მამა უცნობია. პოლიანდრიის არსებობის ძირითად მიზეზად ცხოვრების დაბალ დონეს მიიჩნევენ.

ფუნქციური მიდგომა ოჯახისადმი

ფუნქციონალიზმის წარმომადგენელ სოციოლოგებს მი-აჩნიათ, რომ, თუკი საზოგადოებას არსებობა სურს, მაშინ მან გარკვეული სახის პირველი რიგის ამოცანების ანუ ფუნქციების შესრულება უნდა შეძლოს. ამ ფუნქციების შეუსრულებლობა საზოგადოებას დეზინტეგრაციის საფრთხეს უქმნის. რაც შეეხება ოჯახს, მასთან მიმართებაში სოციოლოგები ცდილობენ სხვა ყველაფერთან ერთად ნებისმიერი ტიპის ოჯახისათვის დამახასიათებელი მუდმივი ფუნქციები გამოყოფას.

გვარის გაგრძელება: არსებობის გასაგრძელებლად საზოგადოებამ ახალ წევრებზე უნდა იზრუნოს. ამ ამოცანის შესასრულებლად მხოლოდ სექსუალური მოთხოვნილება საკმარისი არ არის, რადგანაც მრავალი ადამიანი თავისუფალი სექსუალური ცხოვრების მიმდევარია და სულაც არ ფიქრობს ბავშვის გაჩენაზე; ამიტომ საზოგადოება მისი წევრების სტიმულირებას ახდენს ამ მხრივ. აგრარულ საზოგადოებაში ბავშვების ყოლა ეკონომიკურად მომგებიანია. ზოგჯერ შობადობის სტიმულირებისათვის საზოგადოება რელიგიურ მსოფლმხედველობას მიმართავს. არსებობს სოციალური სტანდარტი, რომლის მიხედვით, შვილების ყოლა „კარგი ცხოვრებისა“ და ბედნიერების ნიშანია.

სოციალიზაცია: ცნობილია, რომ ოჯახი სოციალიზაციის ერთ-ერთი ძირითადი აგენტი. საზოგადოებაში დამკვიდრ-

ბულ კულტურულ მეინსტრიმთან ზიარებას ბავშვი ოჯახიდან იწყებს. საზოგადოების სრულყოფილ და სრულუფლებიან წევრად ჩამოყალიბებას ჩვენ ოჯახიდან ვიწყებთ. უფრო მეტი, სოციალურ გარემოსთან ადამიანის პირველი შეხვედრა ოჯახიდან იწყება, ამიტომ დიდი მნიშვნელობა აქვს ოჯახურ ურთიერთობებს, მათს ზნეობრივ მხარეს და ა. შ. ამ შემთხვევაში ოჯახი საზოგადოებასა და ინდივიდს შორის შუამავლის ფუნქციას ასრულებს.

ზრუნვა, დაცვა და ემოციური მხარდაჭერა: ოჯახის ფუნქციებს შორის უმთავრესია მისი წევრების, განსაკუთრებით ბავშვების, მიმართ მზრუნველობა, მათი დაცვა და ემოციური მხარდაჭერა, ამიტომ უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ოჯახის წევრებს შორის ჯანსაღ ურთიერთობებს. ოჯახის წევრს სხვა წევრებთან მიმართებაში უნდა ჰქონდეს მეგობრობის, სიყვარულის, დაცულობისა და საერთო კეთილდღეობის განცდა.

რეკრეაციული ფუნქცია: რთული სოციალურ-პოლიტიკური, ეკონომიკური, ტექნიკური და სხვა გარემოებებით გადატვირთულ, ფსიქოლოგიური სტრესებით დათრგუნულ ადამიანს ოჯახი უბრუნებს წონასწორობას, სიმშვიდესა და სიჯანსაღეს. დამეძინებელი და რუტინული შრომის შემდეგ ადამიანი სასიცოცხლო ძალებს ოჯახში აღიდგენს. ყოველივე ეს კი ოჯახის რეკრეაციული ფუნქციის გამოვლინებაა.

სამეურნეო-ეკონომიკური ფუნქცია: ოჯახს სამეურნეო-ეკონომიკური ფუნქცია გააჩნია. მისი სახე და სიცოცხლისუნარიანობა დიდწილად დამოკიდებულია შინაეკონომიკურ მდგომარეობაზე, შემოსავლებზე, მათ განაწილებასა და მოხმარებაზე.

თვითრეგულაციის ფუნქცია: ოჯახის წევრებს შორის არსებულ მთელ რიგ პრობლემებს ოჯახი უმეტენილად საკუთარი ძალისხმევით უმკლავდება, ანუ ოჯახი თვითრეგულირებადი სოციალური ინსტიტუტია.

სტატუსის მინიჭება: ოჯახი მის ნევრებს გარკვეულ სოციალურ სტატუსს ანიჭებს, რომელსაც სოციოლოგები მინერულ სტატუსს ეძახიან. თავის მხრივ, ეს სტატუსი ინდივიდს რთულ პიროვნებათშორის ინტერაქციულ პროცესებში ორიენტირებისათვის სჭირდება.

სექსუალური ქცევის რეგულირება: ოჯახური ცხოვრების ნორმები ადამიანთა სექსუალურ ცხოვრებას არეგულირებენ, განსაზღვრავენ, თუ ვინ ვისთან და როდის შევიდეს სექსუალურ ურთიერთობებში. თითქმის არც ერთ საზოგადოებაში ადამიანს არასოდეს არ ჰქონია სრული სექსუალური თავისუფლება, თუმცა საზოგადოებათა 70% სექსუალური თავისუფლების გარკვეულ ფორმას უშვებს, მაგრამ ამ შემთხვევაში ქორწინების გარეშე შვილის დაბადება მიღებული არ არის.

სექსუალური ქცევის რეგულირებასთან არის დაკავშირებული სექსუალური ცხოვრების კონტროლი. ქალის სექსუალობის კონტროლი არა მარტო სექსუალობის სოციოლოგიის, არამედ, საერთოდ, საკაცობრიო ისტორიის ერთ-ერთი მყარი ელემენტია. შუა საუკუნეების ევროპულმა საზოგადოებამ ამისათვის სპეციალური მონყობილობა, ე. წ. „უბინოების ქამარი“ გამოიგონა, რომელსაც ქალებს აცმევდნენ და ამით უზღუდავდნენ მათ სექსუალური აქტის შესრულებას. დღეს ამგვარ მონყობილობას ვერსად შევხვდებით, მაგრამ სექსუალობაზე კონტროლის მექანიზმები თანამედროვე საზოგადოებაშიც შენარჩუნებულია. სექსუალობას თანამედროვე სოციოლოგები სხვადასხვაგვარად განიხილავენ. ერთ-ერთი მოსაზრების მიხედვით, იგი სოციალური უთანასწორობის გამოხატულებაა. ამის მაგალითს ამერიკა იძლევა, რომლის მთელ ტერიტორიაზე პროსტიტუცია აკრძალულია, მაგრამ პოლიციელების მიერ დაკავებულთა სტატისტიკით ირკვევა, რომ ამ აკრძალვის დამრღვევთა უმრავლესობა ქალები არიან. როგორც ნესი, ამ მიზეზით ისინი უფრო ხშირად ხვდებიან პოლიციის განყოფილებაში. ეს ფაქტი სოციოლოგებს აძლევს

იმის თქმის საშუალებას, რომ პროსტიტუციით დაკავებულ ქალთა რაოდენობა ასეთი კოლოსალური არ იქნებოდა, მათ რომ მამაკაცების დარი ეკონომიკური შესაძლებლობები ჰქონოდათ. ამ მოსაზრებას სოციოლოგიაში ძირითადად ფემინისტური მოძრაობის წარმომადგენლები არ იზიარებენ და, შესაბამისად, ამ კუთხით ქალთა უფლებების დასაცავად იბრძვიან. ფემინისტების აზრით, თუკი ქალში მხოლოდ სექსუალობას მივაქცევთ ყურადღებას და მეტს არაფერს, მაშინ ძველი დროის იმ ადამიანებს დავემსგავსებით, საიდანაც მომდინარეობს სიტყვა „პორნოგრაფია“ (ბერძნულად „პორნე“ – მამაკაცის სექსუალურ მხევალს, მსახურს ნიშნავს), რომლებიც ქალს, როგორც სახმარ ნივთს, ისე განიხილავდნენ.

სექსუალობა და სექსი თანამედროვე საზოგადოებაში ინდუსტრიადაა ქცეული. დღევანდელ კულტურაში სექსუალობა სპორტულ გატაცებად იქცა. ამ ყველაფერმა თავისი ასახვა პოვა თანამედროვე ადამიანის მეტყველებაში და ა. შ.

სექსუალობასთან დაკავშირებით სოციოლოგიაში ცნობილია ე. წ. „უცნაური იდენტობის თეორია“, რომელიც მამაკაცთა სექსუალური ორიენტაციის საკითხს შეეხება. საყურადღებოა აგრეთვე სექსუალური განათლების საკითხიც. ამერიკის მთელი რიგი სკოლების საგანმანათლებლო პროგრამებში სპეციალური საგანი – „სექსუალობის საფუძვლებია“ შეტანილი, რამეთუ ამერიკელ თინეიჯერთა ნახევარზე მეტი აღიარებს, რომ მათ სექსუალური გამოცდილება უკვე 16 წლის ასაკში ჰქონდათ. ასეთ ვითარებაში მყოფი ამერიკელები მიიჩნევენ, რომ სექსუალური განათლების შემოღებას აზრი აქვს, თუმცა ამის შემდეგ არსებული სტატისტიკური მონაცემები საქმის გამოსწორებასთან დაკავშირებით დადებითი ტენდენციების არსებობას არ ადასტურებენ, ამიტომ სექსუალური განათლების შემოღების მონიშნულმდეგეები ამ საქმეში ოჯახს და მშობლებს ანიჭებენ უპირატესობას. ეს საკითხი

ძალზე პრობლემატურია ჩვენთანაც. მასთან დაკავშირებით საზოგადოებრივი აზრი დღემდე სხვადასხვაგვარია.

ოჯახისადმი ფუნქციურ მიდგომას თავისი კრიტიკოსებიც ჰყავს. მათ მიაჩნიათ, რომ ოჯახის მთელი რიგი ფუნქციები დროთა განმავლობაში სხვა სოციალურმა ინსტიტუტებმა შეითავსეს, მაგალითად, ბავშვთა მოვლისა და მათზე ზრუნვის ფუნქციები, სამეურნეო-ეკონომიკური ფუნქციები და ა. შ. თუმცა ყოველივე ამის მიუხედავად ოჯახს რეპროდუქციულ და სოციალიზაციურ ფუნქციებს ვერავინ წაართმევს.

კონფლიქტოლოგიური მიდგომა ოჯახისადმი

კონფლიქტოლოგიური სოციოლოგიური თეორიის მიხედვით, ოჯახი ისეთი სოციალური სტრუქტურაა, რომელშიც ადამიანთა ერთი ჯგუფი მომგებიან მდგომარეობაში იმყოფება სხვებთან შედარებით. მარქსსა და ენგელსს მიაჩნდათ, რომ ოჯახი კლასობრივი საზოგადოების მინიატიურულ მოდელს წარმოადგენს, სადაც მამაკაცთა კლასი ქალთა კლასს ჩაგრავს, ხოლო ქორწინება კლასობრივი ჩაგვრის პირველი ისტორიული ფორმაა.

სოციოლოგ რენდალ კოლინზს მიაჩნია, რომ ისტორიულად მამაკაცი „სექსუალური აგრესორია“, რასაც იგი მამაკაცის ფიზიკური ძალით ხსნიდა. ამ შემთხვევაში ქალები მსხვერპლის როლში გვევლინებიან, ხოლო ქორწინება სექსუალური საკუთრების მომნიჭებელ სოციალურად განპირობებულ კოტრაქტს წარმოადგენს. ქალიშვილობა მამის, ხოლო სექსუალობა ქმრის საკუთრებადაა გამოცხადებული. შესაბამისად გაუპატიურება ქალის მიმართ ჩადენილ დანაშაულად კი არა, ერთი მამაკაცის მიერ მეორის წინააღმდეგ ჩადენილ დანაშაულად იყო მიჩნეული. ეს – ადრეულ დროში. ამჟამად ვითარება შეცვლილია. ქალებმა უფრო მეტი სექსუალური თავისუფლება მოიპოვეს, თუმცა ქორწინების „თავისუფალი

ბაზრის" პირობებში მათ თავიანთი სექსუალობის მამაკაცთა სოციალურ სტატუსზე გაცვლა უნევთ. კოლინზი ავითარებს ჰიპოთეზას, რომლის მიხედვით, თანამედროვე საქორწინო კონტრაქტები ნაკლებად არის ორიენტირებული საქორწინო ურთიერთობების მონესრიგებაზე. მათი ყურადღება ფინანსურ და ეკონომიკურ საკითხებზეა მიმართული.

ოჯახისადმი კონფლიქტოლოგიურ მიდგომას მიმართავდნენ ფსიქოანალიტიკოსი ფროიდი და სოციოლოგი ზიმელი. ისინი ამტკიცებდნენ, რომ ახლო ურთიერთობების ქონა არა მხოლოდ სიყვარულს, არამედ ურთიერთბრძოლასაც გულისხმობს. ამ მოსაზრებაზე დაყრდნობით თანამედროვე სოციოლოგები მიიჩნევენ, რომ კონფლიქტი ოჯახური ცხოვრების აუცილებელი ელემენტია, კერძოდ, წინააღმდეგობა დამოუკიდებლობის მოსაპოვებლად, ძალაუფლება და პრივილეგიები მნიშვნელოვნად წარმართავენ თანამედროვე ოჯახის ბედ-იღბალს. ამ თვალსაზრისით, ოჯახი ისეთი სოციალური სტრუქტურაა, რომელიც პიროვნებათშორის ურთიერთობებს უწყვეტი კონფლიქტების პირობებში აყალიბებს. ბოლო დროს დასავლეთში ოჯახი ისეთი გაცხარებული კამათის საგანი გახდა, რომ სოციოლოგებმა ბრიჯიტ და პიტერ ბერგერებმა საგანგებო ნაშრომი – „ომი ოჯახის ირგვლივ“ დაწერეს. ფემინიზმისა და მემარცხენე იდეოლოგიის მომხრეთათვის ნუკლეარული ოჯახი მრავალი თანამედროვე პრობლემის წყაროა, ხოლო კონსერვატიული მსოფლმხედველობის მატარებელთათვის ოჯახი ზნეობრიობის უკანასკნელი საყრდენია.

ოჯახს, როგორც სოციალურ ფენომენს, ოჯახის სოციოლოგია სწავლობს. სოციალური ფაქტორების გავლენა ოჯახზე და, პირიქით, ოჯახის გავლენა სოციუმზე, ქორწინების სოციალური რეგულაციები და პარტნიორის შერჩევა, შვილიერება, შობადობასა და სიკვდილიანობაზე სოციალური ფაქტორების გავლენა, მშობლებისა და შვილების სოციალური სტატუსი, ოჯახური ძალადობა, მოხუცებზე ზრუნვა, არარე-

გისტორირებული ქორწინებები, ოჯახური ცხოვრების ალტერნატივა და მრავალი სხვა სოციოლოგიის ამ დარგის პრობლემებს შეადგენენ.

ოჯახზე საუბარს ამერიკელი სოციოლოგისა და ფუტუროლოგის ელვინ ტოფლერის ნიგნიდან („მომავლის შოკი“) ამონარიდით დავასრულებთ, რომელშიც დასმული პრობლემების განსჯა მკითხველისათვის მიგვინდვია: „სადაცაა ნოვაციების ტალღა დაგვატყდება თავს... ნოვაციები ღრმად შეაღწევენ ჩვენს პირად ცხოვრებაში და ოჯახის შიგნით არნახულ დაძაბულობას შექმნიან. ოდესღაც ოჯახი მიიჩნეოდა საზოგადოების დარტყმებისაგან თავდაცვის მძლავრ საშუალებად. დიდ სამყაროსთან ბრძოლის შემდეგ ნაცემ-ნაგვემი ადამიანი ოჯახში მოითქვამდა სულს და ჭრილობებს მოიშუშებდა, მაგრამ ინდუსტრიული რევოლუციის განვითარებასთან ერთად „ეს შოკის სანინალმდეგო“ საშუალება თვითონ ხდება შოკის წყარო. საზოგადოების კრიტიკოსებისათვის სანეტარო დრო დადგა: ოჯახი „სრული გაქრობის ზღვარზე“, – აცხადებს ფერდინანდ ლანდბერგი ნაშრომში „სამყაროს მომავალი სახეცვლილება“. მას ეთანხმება ფსიქოანალიტიკოსი უილიამ ვულფი: „ოჯახი მოკვდა; ის ბავშვის დაბადებიდან ერთ ან ორ წელზე მეტხანს ვერ ძლებს. ასეთი იქნება მისი ფუნქცია მომავალში“. პესიმისტები გვარწმუნებენ, რომ ოჯახი მიზანმიმართულად მიესწრაფება არყოფნისაკენ, მაგრამ იშვიათად ამბობენ, თუ რა მოვა მის ნაცვლად. მათ სანინალმდეგოდ ოპტიმისტები გვარწმუნებენ: როგორც არსებობდა ოჯახი ყველა სხვა დროში, ისე იარსებებს ახლაც. ზოგიერთები იმის მტკიცებასაც კი ცდილობენ, რომ ოჯახი თავის ოქროს ხანას უახლოვდება. მოცალეობის ზრდასთან ერთად, ვარაუდობენ ისინი, ოჯახის წევრები უფრო მეტ დროს გაატარებენ ერთად და უფრო მეტ კმაყოფილებას მიიღებენ ერთობლივი მოქმედებიდან, „ოჯახი, სადაც ყველა ერთად თამაშობს, ერთად რჩება“ და ა. შ. არსებობს სხვა, უფრო ღრმა მოსაზრებაც:

მომავალი დროის ქარიშხალი ადამიანებს აიძულებს, უფრო ღრმად შევიდნენ ოჯახში. „ადამიანები იმიტომ იქორწინებენ, რომ უფრო მყარ სტრუქტურაში პოვონ თავშესაფარი“, – წერს დოქტორი ირვინ გრინბერგი, ალბერტ აინშტაინის სამედიცინო კოლეჯის ფსიქიატრიის პროფესორი. ამ მოსაზრების თანახმად, ოჯახი ცვალებადობის ქარიშხლისაგან დაზღვევის საშუალებაა. მოკლედ, რამდენად ცვალებადი და უჩვეულო გარე სამყარო, მით უფრო მნიშვნელოვანი ხდება ოჯახის როლი. შესაძლებელია ამ კამათში ორივე მხარე არასწორი იყოს, რამდენადაც მომავალი უფრო ნათელია, ვიდრე გვგონია. ოჯახები, შესაძლოა, არ გაქრება და არც ახალ, ოქროს საუკუნეში შევა. უფრო მოსალოდნელია, რომ ის ნამსხვრევებად იქცეს, მაგრამ მხოლოდ იმისათვის, რომ შემდგომში ახალი და უცნაური სახე მიიღოს“.

„ფულის ხარჯვა სიამოვნების გარეშე
– აი, რა არის ეკონომიკა“.
ჯ. ოსტინი

თავი III

ეკონომიკა

სხვა სოციალურ ინსტიტუტებთან შედარებით ეკონომიკა ერთ-ერთი ყველაზე მეტად გავლენიანია. ეკონომიკის თუნდაც უმნიშვნელო ცვლილებას ყოველთვის როდი მოაქვს კეთილისმყოფელი შედეგები საზოგადოებისათვის. სოციოლოგები ბევრს მსჯელობენ იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა მუშაობდეს ეკონომიკა, ვის ინტერესებს უნდა ემსახურობდეს და ა. შ.

ეკონომიკა სოციალური ინსტიტუტია, რომელიც საქონლისა და მომსახურების წარმოების ორგანიზებას ახდენს. საქონლად სხვადასხვა სახის მოხმარების საგანი იწოდება, პირველადი მოხმარების საგნებით (საჭმელ-სასმელი, ტანისამოსი, საცხოვრებელი) დაწყებული ფუფუნების საგნებით (იახტა, მდიდრული საცურაო აუზი და მისთ.) დამთავრებული; მომსახურება კი მოსახლეობისათვის სასარგებლო მოქმედებებს გულისხმობს (ექიმების, მასწავლებლების, პროგრამისტების და სხვ.).

საზოგადოების არსებობა დიდწილად ადამიანთა სასიცოცხლო მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებისათვის აუცილებელი მატერიალური დოვლათის წარმოებასთანაა დაკავშირებული, წარმოება კი შრომის გარეშე არ არსებობს. ფართო

მნიშვნელობით, წარმოებაში მოიაზრება არა მხოლოდ მატერიალური დოვლათის შექმნის პროცესი, არამედ მთლიანი სისტემა, რომლის ელემენტებია: განაწილება, გაცვლა, მოხმარება, წარმოებული პროდუქტის მოძრაობა ინდივიდუალურ მითვისებამდე. ამ ყოველივეს საკუთარი კანონზომიერება გააჩნია, რომელსაც ცალკე მეცნიერება შეისწავლის.

გარდა ამისა, თანამედროვე გაგებით, საზოგადოებაზე საუბარს სოციოლოგიის კლასიკოსები (მაგალითად, დიურკემი) შრომის, წარმოების საზოგადოებრივ განაწილებას უკავშირებდნენ. ორგანიზმის მსგავსად, სადაც უჯრედების გამრავლება მათ შორის ფუნქციების განაწილებას იწვევს, საზოგადოებაში მის წევრთა რაოდენობის ზრდას შედეგად ადამიანთა დიფერენციაცია და სპეციალიზაცია, შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება და მის წევრთა შორის სოლიდარობის ზრდა მოჰყვება. დიურკემის მიხედვით, ეს არის ის პრინციპი, რომელიც თანამედროვე საზოგადოებას უდევს საფუძვლად. დიურკემი ეკონომისტი არ იყო, მაგრამ კარგად იცოდა, რომ ეკონომიკის გარეშე საზოგადოების არსებობა წარმოუდგენელია.

ეკონომიკა ბერძნული სიტყვიდან მომდინარეობს. „ოიკოს“ – სახლს, ხოლო „ნომოს“ – კანონს ნიშნავს. სიტყვასიტყვით „სახლის ანუ მეურნეობის წარმართვის კანონს“ ნიშნავს. იგი საზოგადოების საწარმოო მოქმედებასთან და, საერთოდ, იმ ურთიერთობებთან არის დაკავშირებული, რომლებიც წარმოების, გაცვლის, განაწილებისა და მოხმარების პროცესში წარმოიშობა. თავდაპირველად ტერმინი არისტოტელესთან გვხვდება (ძვ. წ. IV ს.). არისტოტელე ეკონომიკას „ბუნებრივ მეცნიერებას“ უწოდებდა და მას „ქრემატისტიკას“ (ადამიანური მოქმედების სფერო, რომელიც სარგებლიანობის მიღწევას ისახავს მიზნად) უპირისპირებდა.

ამჟამად ეკონომიკაში მოიაზრება: ა) მატერიალური და ადამიანური რესურსების რაციონალური მართვა წარმოების პროცესში; ბ) მატერიალური დოვლათის წარმოებასთან, განა-

წილებასა და მოხმარებასთან დაკავშირებული სოციალური ინსტიტუტების მთელი სისტემა; გ) მეცნიერება, რომელიც შეისწავლის საზოგადოებაში მწირი რესურსებისათვის კონკურენციის, მათი წარმოების, გაცვლის, განაწილებისა და მოხმარების პროცესებს, წესებსა და კანონებს.

როდესაც სოციოლოგი ადგენს, თუ რა როლს ასრულებს ეკონომიკური ფაქტორი საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, იგი უსათუოდ ეკონომიკური მეცნიერების მონაცემებს უნდა დაეყრდნოს. როდესაც სოციოლოგი სხვადასხვა საზოგადოებრივი ჯგუფის ურთიერთობას აანალიზებს, იგი ეკონომიკურ კანონზომიერებებს ითვალისწინებს აუცილებლად. მათი ცოდნის გარეშე არ შეიძლება სრულყოფილი იყოს საზოგადოებრივი ცხოვრების ამა თუ იმ მოვლენების არსი, რადგანაც ეკონომიკურის გარეშე მათი არსებობა წარმოუდგენელია. თავის მხრივ, ეკონომიკური მოვლენების არსი გაუგებარი იქნება, თუკი სოციალურის კანონზომიერებები არ ვიცით, ამიტომ სოციოლოგია და ეკონომიკა ორგანულ კავშირში იმყოფებიან ერთმანეთთან და სოციალურ მეცნიერებათა ძირითად ბირთვს წარმოადგენენ. ამ მეცნიერებათა სინთეზის გზით არის შექმნილი მეცნიერების ისეთი დარგი, როგორიცაა სოციალური ეკონომიკა და ეკონომიკური სოციოლოგია. სოციალური ეკონომიკა ეკონომიკის ისეთი მიმართულებაა, რომელიც მთლიანად სოციუმზეა ორიენტირებული, ამიტომაც მას თანამედროვე, ცივილიზებული სამოქალაქო საზოგადოების შესახებ მეცნიერებად მიიჩნევენ.

ეკონომიკის სოციოლოგია

ეკონომიკის სოციოლოგია საზოგადოების ეკონომიკურ პროცესებს სოციალური თეორიების პრიზმაში განიხილავს. იგი სოციალური სინამდვილის ეკონომიკურ და არაეკონომიკურ ფაქტორებს შორის კავშირ-ურთიერთობას იკვლევს.

ეკონომიკის სოციოლოგია ტრადიციული ეკონომიკური თეორიის მიერ წარმოდგენილი ადამიანის მოდელისაკენ, ანუ „ჰომო ეკონომიკუსისაკენ“ იხრება. ეს ადამიანის განსაკუთრებული ტიპია, რომელსაც ახასიათებს ეგოიზმი და სხვებისაგან დისტანცია, ის ძალზე რაციონალური და ამასთანავე ინფორმირებულია; მოქმედებს ისე, როგორც მანქანა, და ეკონომიკური ინტერესების ლოგიკას ექვემდებარება მხოლოდ. იგი დაცლილია ყოველგვარი სენტიმენტალიზმისა და რომანტიზმისაგან; მისთვის მშვენიერია ის, რაც მომგებიანია; მისი სტრატეგია თანამიმდევრული და რეფლექსური მოქმედებაა, რომლის მიზანი საკუთარ მომავალზე ზრუნვაა. ამასთანავე ის ჩართულია ფორმალურ და არაფორმალურ ურთიერთობათა ძალზე დახლართულ ქსელში, ხელმძღვანელის ან დაქვემდებარებაში მყოფი პირის სახით შედის სხვადასხვა ორგანიზაციაში, მოქმედებს სოციალურ ჯგუფში, მიეკუთვნება ლოკალურ და ნაციონალურ ერთობებს და სხვა (ადამიანის ეს ტიპი „ჰომო ფაბერი“ აქვს აღწერილი მაქს ფრიშს).

ადამიანის ასეთი მოდელი დაიწუნა მაქს ვებერმა. თანამედროვე ეკონომიკურმა სოციოლოგიამ თავისუფალი ბაზრების დომინანტურობით თითქოსდა მონახა გამოსავალი, მაგრამ ჩვენ კვლავ თანამედროვე კაპიტალიზმის დაუნდობლობის მოწმე ვართ.

ეკონომიკური სოციოლოგია გაჩნდა, როგორც ეკონომიკური მოვლენების ახლებური ხედვა. ხედვის სიახლე იმაში მდგომარეობდა, რომ უნდა ახსნილიყო, თუ რა როლს ასრულებდნენ ეკონომიკური სტრუქტურები და ინსტიტუტები საზოგადოებაზე და, პირიქით, საზოგადოების გავლენა ეკონომიკურ სტრუქტურებზე. ასე ჩამოყალიბდა კლასიკური ეკონომიკური სოციოლოგიის ძირითადი მიმართულება: კაპიტალიზმისა და თანამედროვე საზოგადოების ურთიერთმიმართების პრობლემა. ამგვარი კვლევის მაგალითია სოციოლოგიის კლასიკოსების – მაქს ვებერის „პროტესტანტული ეთიკა და

კაპიტალიზმის სული" და გეორგ ზიმელის "ფულის ფილოსოფია", თუმცა ეკონომიკური სოციოლოგიის საფუძვლად ალექსის დე ტოკვილის ნაშრომი „დემოკრატია ამერიკაში“ (1835-1840 წწ.) მიიჩნევა. ეკონომიკური სოციოლოგიის აღიარებული ყველაზე დიდი კლასიკოსი კი კარლ მარქსია. მარქსთან ერთად მას წარმოადგენენ ვერნერ ზომბარტი, იოზეფ შუმპერტი და სხვები. კლასიკური ეკონომიკური სოციოლოგიის მიხედვით, ეკონომიკა თანამედროვე საზოგადოების ავტონომიური სფეროა, რომელშიც ტრანსაქციების ხასიათს რაციონალური კალკულაცია განაპირობებს და ის არაეკონომიკურ ცვლადებს (რელიგია, პოლიტიკა, განათლება და სხვ.) ნაკლებად ექვემდებარება. ეკონომიკაზე არაეკონომიკური ცვლადების გავლენა და ზემოქმედება ყველაზე კარგად მაქს ვებერმა შეისწავლა. ეკონომიკური და სხვა სოციალური ინსტიტუტების ურთიერთდმოკიდებულების კვლევაში დიდი წვლილი შეიტანეს ცნობილი ამერიკელი სოციოლოგების ტალკოტ პარსონსისა და ნეილ სმელზერის შრომებმა. თანამედროვე ეკონომიკის სოციოლოგია შეისწავლის კულტურასთან, პოლიტიკურ და სხვა ინსტიტუტებთან ეკონომიკური, საფინანსო და ბიზნეს-ორგანიზაციების კავშირ-მიმართებებს, გიგანტური კორპორაციების გავლენას საზოგადოებაზე, მოსახლეობის ყოველდღიურ ეკონომიკურ ქცევაზე და სხვ.

XX საუკუნის 60-70-იანი წლებიდან ეკონომიკის სოციოლოგიის წიაღიდან ისეთი დარგები აღმოცენდა როგორებიცაა ინდუსტრიული სოციოლოგია, შრომის ბაზრის სოციოლოგია, მოხმარების სოციოლოგია, თავისუფალი დროის სოციოლოგია, რომელთაც ცოტა მოგვიანებით დაემატა საბაზრო ეკონომიკის სოციოლოგია, ბიზნესის სოციოლოგია და სხვა. ამ მიმართულებით ულტრათანამედროვე დარგებია რაციონალური არჩევანის სოციოლოგია, რომელიც სოციალურ გაცვლასა და რაციონალური არჩევანის ეკონომიკურ თეორიას ემყარება (ჯ. ჰომანსი, ჯ. კოულმანი) და ქსელური სოციოლოგია.

„პოლიტიკა ადამიანის გაჩენის შემდეგ არსებობს და ყოველგვარი მნიშვნელოვანი მოვლენა, რომელიც ჩვენთვის ცნობილია, არის შედეგი პოლიტიკისა. პოლიტიკა იმდენად მძლავრი მოვლენაა, რომ სატანასაც მან შთააგონა ღმერთის წინააღმდეგ აჯანყება“.

ალ. ამილახვარი

თავი IV

პოლიტიკა

სოციოლოგიისათვის პოლიტიკა და პოლიტიკური პროცესები სოციალური განზომილების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ნაწილია, შესაბამისად, სოციოლოგიური თვალსაზრისით პოლიტიკა – ეს არის სოციალური ინსტიტუტი, რომელიც ძალაუფლებას ანაწილებს საზოგადოებაში და მისი განვითარების გზებს სახავს და შესაბამის გადაწყვეტილებებსაც იღებს. ამიტომ სოციოლოგიური თვალსაზრისით აქტუალურია ძალაუფლებისა და პოლიტიკური პროცესების ტრანსფორმაციისა და სხვა საკითხების კვლევა, რომლის დროსაც სოციოლოგია პოლიტოლოგიის მონაცემებს ითვალისწინებს.

სიტყვა „პოლიტიკა“ ძველი ბერძნულიდან მომდინარეობს. „პოლიტიკონ“ – საზოგადოებრივს, „პოლისი“ – ქალაქ-სახელმწიფოს, „პოლითეია“ – კონსტიტუციას ნიშნავს. პოლიტიკის ცნების ერთმნიშვნელოვანი განმარტება არ არსებობს. პლატონი პოლიტიკის ცნებაში პოლისის პირობების თანახმად ცხოვრების ხელოვნებასა და მართვას გულისხმობდა. დიდი გერმანელი სოციოლოგი მაქს ვებერი პოლიტიკას 'ძალაუფლე-

ბისაყენ სწრაფვასთან, მის მოპოვებასა და შენარჩუნებასთან აიგივებდა. მის მიხედვით, პოლიტიკის ფართო გაგება ადამიანის ცხოვრების სხვადასხვა სფეროს შორის არსებულ პოლიტიკურ ურთიერთობებს გულისხმობს, ხოლო ვიწრო გაგებით პოლიტიკაში სახელმწიფოს მართვა იგულისხმება. დ. ისტონის აზრით, პოლიტიკა მთავრობის მიერ ღირებულებათა განაწილების განხორციელებაა, ხოლო პ. მერკლის მტკიცებით, თავისი საუკეთესო გამოვლინებით პოლიტიკა კეთილშობილური სწრაფვაა გონიერი ნესრიგისა და სამართლიანობისაყენ, რომლის მეორე მხარე ძალაუფლების, დიდებისა და სიმდიდრისაყენ დაუოკებელ სწრაფვას გულისხმობს. გენიალურ არისტოტელეს პოლიტიკის უზენაეს მიზნად სამართლიანი სახელმწიფო მიაჩნდა. მაკიაველის, დიუვერჟესა და არონის აზრით, პოლიტიკა ძალაუფლების მოპოვებისა და შენარჩუნების პროცესია.

რაც შეეხება პოლიტიკის სოციოლოგიურ ანალიზს, სოციოლოგიისათვის იგი სოციალური ფენომენია, რომელიც აუცილებელია საზოგადოების არსებობისათვის. მას, როგორც სოციალურ ინსტიტუტს, მთელი რიგი საზოგადოებრივი ფუნქციები გააჩნია, რომელთაგან უმთავრესი ძალაუფლების პრობლემას უკავშირდება.

ისტორიულად პოლიტიკა ინდივიდუალური და ჯგუფური ინტერესების საერთო საზოგადოებრივი ინტერესებისადმი დასამორჩილებლად შეიქმნა, რაც საზოგადოების მთლიანობისა და ერთიანობის შენარჩუნებით იყო ნაკარნახევი. ადამიანის საქმიანობის ეს განსაკუთრებული ფორმა მონოდებულია, სხვადასხვა სოციალური ჯგუფის ხანგრძლივი და მიმდინარე ინტერესები გამოავლინოს. ამ შემთხვევაში პოლიტიკა დიდი და მცირე ჯგუფების ინტერესების სამსახურში იმყოფება. იგი გააზრებული მოქმედებების ერთობლიობაა, რომელიც საზოგადოებრივი პროცესების უზრუნველყოფაზე, მათ რეგულირებასა და გარკვეული მიმართულებით წარმართვაზეა ორი-

ენტირებული, თუმცა იგი ადამიანთა თავისუფალ, გაუაზრებელ მოქმედებებს, ბუნებრივია, არ გამოორიცხავს.

სოციოლოგები პოლიტიკის ფუნქციონირების სამ დონეს გამოყოფენ: მეგაპოლიტიკა საერთაშორისო პოლიტიკური ორგანიზაციების მოქმედებას გულისხმობს; მაკროპოლიტიკა ახასიათებს სახელმწიფოს, სახელმწიფო ხელისუფლებასა და მის ტრუქტურას; მიკროპოლიტიკა ცალკეულ ორგანიზაციებსა და სტრუქტურებს მოიცავს.

ძირითადი კონცეფციები პოლიტიკის შესახებ

პოლიტიკის კვლევის ხანგრძლივი დროის განმავლობაში მრავალი საინტერესო კონცეფცია იქნა ჩამოყალიბებული, რომლებიც მის სხვადასხვაგვარ გაგებასა და მისადმი მრავალგვარ მიდგომას გვთავაზობენ. მათ შორის ყველაზე მეტად გავრცელებულია პოლიტიკის თეოლოგიური, ნატურალისტური და სოციალური კონცეფციები.

პოლიტიკისადმი თეოლოგიური მიდგომა უძველესი დროიდან იღებს სათავეს. იგი პოლიტიკის საღვთისმეტყველო გაგებას წარმოადგენს. პოლიტიკას, ამ კონცეფციის მიხედვით, ღვთაებრივი წარმომავლობა აქვს. პოლიტიკურ პროცესებს ღვთის ნება განაგებს, ხოლო ადამიანმა ღვთაებრივი ნება უნდა შეასრულოს და ამიტომ არ უნდა ჩაერიოს პოლიტიკურ პროცესებში. თუმცა პლატონისა და არისტოტელეს ნააზრევში პოლიტიკა არა მხოლოდ ღვთაებრივი, არამედ ადამიანური მისწრაფებების შედეგია. ადამიანი, მათ მიხედვით საზოგადოებრივი, პოლიტიკური არსებაა. შუა საუკუნეებში პოლიტიკა და ძალაუფლება ღვთაებრივი და ადამიანური ძალისხმევის ერთობლივი მოქმედების შედეგად იყო მიჩნეული. მსგავსი მოსაზრებები თომა აკვინელის ნააზრევისათვის არის დამახასიათებელი. თეოლოგიური კონცეფციის მიხედვით, კარგი პოლიტიკური ლიდერი ღვთის წყალობის ნიშანია, ხო-

ლო ცუდი ადამიანთა სასჯელია მათი ცოდვებისათვის. ეს იმას ნიშნავს, რომ ძალაუფლება და პოლიტიკა ღმერთთან არის კავშირში.

პოლიტიკისადმი ნატურალისტური მიდგომა მთავარ ყურადღებას ბუნებრივ ფაქტორებზე (ბუნებრივი გარემო, ქვეყნის გეოგრაფიული მდგომარეობა, კლიმატი და სხვ.) ამახვილებს. ამ ტიპის თეორიებს განეკუთვნება გეოგრაფიული, ბიოლოგიური და ფსიქოლოგიური კონცეფციები.

გეოგრაფიული კონცეფციის მიხედვით, პოლიტიკა მთლიანად გეოგრაფიული ფაქტორებით განისაზღვრება. ამ კონცეფციის ფუძემდებელი ფრანგი პოლიტიკური მოღვაწე ჟან ბოდენია. მსგავსი მოსაზრებები ანტიკური დროის მოაზროვნეებსაც ჰქონდათ. ამავე კონცეფციას ავითარებდა მონტესკიეც.

პოლიტიკის ბიოლოგიური კონცეფციის საყოველთაოდ ცნობილი ავტორები იტალიელი მოაზროვნეები ლომბროზო და ნორდაუ არიან. ეს კონცეფცია პოლიტიკის ბუნებას ინდივიდის ბიოლოგიური თავისებურებებით ხსნის, კერძოდ, პოლიტიკური საქმიანობა განსაზღვრულია ინდივიდის ინსტინქტებით, გენეტიკური და სხვა ბიოლოგიური თავისებურებებით.

პოლიტიკის ფსიქოლოგიური თეორიის წარმომადგენლები არიან ტარდი, ლეონი, გუმპლოვიჩი და სხვ. ამ კონცეფციის მიხედვით, საზოგადოების პოლიტიკური განვითარება ისეთი ფსიქოლოგიური ფაქტორებითაა განპირობებული როგორებიცაა გაბედულება, სიმამაცე, აგრესიულობა და სხვა.

პოლიტიკის სოციალური კონცეფციის მიხედვით, პოლიტიკა მთელი რიგი სოციალური, ეკონომიკური, სამართლებრივი, დემოკრატიული, კულტურული და ანთროპოლოგიური ფაქტორებითაა განპირობებული. ხოლო სოციოლოგიის კლასიკოსის ემილ დიურკემის მიხედვით, პოლიტიკას საზოგადოე-

ბა განსაზღვრავს. პოლიტიკისა და საზოგადოების ურთიერთობაში მთავარი საზოგადოებაა.

პოლიტიკის სოციალურ-ეკონომიკური თეორია მიიჩნევს, რომ პოლიტიკა საზოგადოების ეკონომიკური ურთიერთობებით არის განპირობებული. მარქსის აზრით, პოლიტიკა ეკონომიკის კონცენტრირებული გამოხატულებაა.

პოლიტიკის სამართლებრივ თეორიებს (რ. მოორი, გ. მაკდონალდი და სხვ.) პოლიტიკის განმსაზღვრელ ფაქტორად სამართალი მიაჩნიათ. სწორედ სამართალი განაპირობებს პოლიტიკური ინსტიტუტების წონასწორობას და ხელს უწყობს საზოგადოების პოლიტიკური სისტემის დინამიკურ განვითარებას.

პოლიტიკის დემოკრატიული ანუ ლიბერალური თეორიის მიხედვით (ჰობსი, ლოკი, რუსო და სხვ.), პოლიტიკისა და ძალაუფლების წყარო ხალხია. პოლიტიკის ბუნება ადამიანთა მოთხოვნილებებითა და ინტერესებით განისაზღვრება.

პოლიტიკისადმი კულტუროლოგიური მიდგომის მიხედვით, პოლიტიკური საქმიანობა ადამიანის სულიერ-გონით ნიშან-თვისებებზეა დამოკიდებული, რომელთა შორის უმთავრესია განათლება, პროფესიონალიზმი და ზნეობა.

პოლიტიკისადმი ანთროპოლოგიური მიდგომის მიხედვით, ყოველი ადამიანის შემოქმედებითი შესაძლებლობებისათვის ხელის შეწყობა პოლიტიკის ძირითადი მიზანია.

პოლიტიკის მრავალ განმარტებებს შორის საინტერესოა იტალიელი მოაზროვნისა და სახელმწიფო მოღვაწის ნიკოლო მაკიაველის მოსაზრებები, რომელმაც ახალი დროის პოლიტიკურ-სამართლებრივ იდეოლოგიას ჩაუყარა საფუძველი. მისი პოლიტიკური შეხედულებები ტრაქტატ „მთავარშია“ გადმოცემული. მაკიაველის აზრით, „ბუნებამ ადამიანები იმგვარად შექმნა, რომ მათ შეუძლიათ ყველაფერი ისურვონ, მაგრამ ამ სურვილების ახდენა არ ძალუძთ“, ამიტომ ისინი პატივმოყვარენი, საეჭვონი და გაუმაძღარნი ხდებიან. ყოველივე ეს მათ

პოლიტიკურ ცხოვრებაში იჩენს თავს და ამიტომაც საზოგადოებრივი ცხოვრების ამ სფეროში ყოველთვის უარესს უნდა ველოდოთ და არა კარგსა და იდეალურს.

სახელმწიფო, ამბობდა მაკიაველი, მთავრობისა და მის ქვეშევრდომთა ურთიერთობაა, რომელიც ამ უკანასკნელთა შიშს ან სიყვარულს ემყარება. რაც შეეხება ისტორიას იგი ძალაზე: ღმერთზე, ბედისწერასა და დიად პიროვნებაზეა დამოკიდებული.

მაკიაველის მოძღვრება ხასიათდება:

ჰუმანიზმით: „ადამიანს შეუძლია ყველაფერი: შეცვალოს ღმერთის ნება და საკუთარი ბედისწერა. იგი შეიძლება დიადი იყოს ბოროტმოქმედებაშიც. მას ისტორიის ჩარხის უკულმა დატრიალებაც შეუძლია“.

ანტიფატალიზმი: საკუთარი ბედისწერის შეცვლისაკენ სწრაფვა.

რეალიზმი: იმის აღწერა, რაც არის.

მაკიაველის აზრით, პოლიტიკა არის:

- ცდისული მეცნიერება საგანთა რეალური წესრიგის შესახებ. იგი შეისწავლის ხელისუფლებას, როგორც არის.

ხელისუფლების ხელში ჩაგდებისა და შენარჩუნების მეცნიერება. ხელისუფლება კი ბატონობისა და ქვეშევრდომობის მდგომარეობაა.

- ადამიანური საქმიანობის მიზანიმართული სახეობა. მიზანი ყოველთვის ერთია – ხელისუფლების შენარჩუნება და გამყარება.

საზოგადოებრივი ცხოვრების ამორალური სფერო, რადგანაც ხელისუფლებათვის ბრძოლაში მორალური პრინციპებით ხელმძღვანელობა შეუძლებელია. პოლიტიკურ მოქმედებათა შეფასებისას მორალური კრიტერიუმები გამოუსადეგარია.

- საზოგადოებრივი ცხოვრების ავტონომიური სფერო რელიგიასთან მიმართებაში.
- სფერო, სადაც მიზანი ამართლებს საშუალებას.
- ხელოვნება. შეუძლებელია მისი დასწავლა. აქ პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა პიროვნებას აქვს. პოლიტიკაში წარმატების მიღწევის მუდმივი საშუალებები არ არსებობს. იზნის მისაღწევი საშუალებები სიტუაციის მიხედვით შეირჩევა.

მაკიაველის მიხედვით, პოლიტიკურ ძალაუფლებას შემდეგი საფუძვლები გააჩნია:

- მატერიალური – ერთგული ადამიანებისაგან შემდგარი მრავალრიცხოვანი ჯარი. პოლიტიკოსს მხედართმთავრის ნიჭი უნდა ჰქონდეს.
- სოციალური – ხალხი.
- ფსიქოლოგიური – გრძნობები. ხალხს უნდა უყვარდეს ან ეშინოდეს მთავრობის. სიძულვილის გრძნობა მთავრობისათვის დამლუპველია. არ შეიძლება, რომ მთავრობა ძარცვავდეს ხალხს. სიძულვილს იწვევს მთავრობის უმოქმედობა და სულმოკლეობა. თუმცა საჭიროების შემთხვევაში მმართველი შეიძლება ლომი, მელა ან გველი იყოს.

რაც შეეხება რელიგიას, მაკიაველის მიხედვით, მას სახელმწიფოებრივი სტატუსი უნდა ჰქონდეს.

პოლიტიკა და რელიგია

პოლიტიკის და რელიგიის ურთიერთმიმართების პრობლემა დიდი ხნის განმავლობაში სახელმწიფო ხელისუფლების მაგიური და რელიგიური წარმომავლობის კონტექსტში განიხილებოდა. რელიგიის ცნობილი მკვლევარი ჯ. ფრეზერი მიიჩნევდა, რომ სამეფო ხელისუფლებას მაგიური წამომავლობა

აქვს. ამ მოსაზრებას უპირისპირდება შეხედულება რომლის მიხედვით, პოლიტიკური და რელიგიური ინსტიტუტების და, შესაბამისად, რელიგიისა და პოლიტიკის ფუნქციები ერთმანეთისაგან ყოველთვის გამიჯნულია.

საკითხის განხილვისას ხშირად აქცევენ ყურადღებას იმ გარემოებას რელიგია გაჩნდა უფრო ადრე თუ პოლიტიკა. ამ შემთხვევაში უპირატესობა რელიგიის მხარესაა, რადგანაც დამწერლობამდელ საზოგადოებებში, როდესაც ჯერ კიდევ არ იყო ჩამოყალიბებული სახელმწიფო ხელისუფლება ადამიანთა ქცევას რელიგია აკონტროლებდა. ამ შემთხვევაში რელიგიური ლიდერი, მაგალითად ქურუმი პოლიტიკური ლიდერიც არის და რელიგიური და პოლიტიკური სტრუქტურების შერევასთან გვაქვს საქმე.

საზოგადოების გათანამედროვეობასთან ერთად თანადათან რელიგიისა და პოლიტიკის ფუნქციების გამიჯვნაც მოხდა. შედეგად პოლიტიკური ძალაუფლების მატარებელი ინსტიტუტი – სახელმწიფო და საკრალური ძალაუფლების მატარებელი რელიგია ერთმანეთს გამოეყვნენ. თუმცა ქარიზმატული ლიდერის პრობლემა დღის წესრიგში მაინც დარჩა. ვებერის ქმით, ქარიზმატული ლიდერი რელიგიურ-მაგიური სანწყისების მქონეა. თუმცა ასეთი ლიდერები პოლიტიკაში იშვიათია. ამიტომ მის ნაცვლად თანამედროვე პოლიტიკის სოციოლოგიაში „გამოჩენილი ისტორიულ პიროვნებაზე“ საუბარი, რომელიც შეიძლება სულაც არ იყოს რელიგიური სულისკვეთების მატარებელი. თანამედროვე საზოგადოებაში ავტორიტეტი და ძალაუფლება რაციონალიზებულია და ინსტიტუციონალიზაციასთან და ლეგიტიმაციასთან არის დაკავშირებული, რაც ბუნებრივია საზოგადოების დიფერენციაციისა და ინტეგრაციის პროცესის შედეგია. სოციოლოგებს მიაჩნიათ, რომ რელიგიისა და პოლიტიკის ურთიერთიმართების საკითხის ძირითად ასპექტი რელიგიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობით ამოიწურება. ამ შემთხვევაში ამ ურთიერთობათა

სხვადასხვა მოდელებზეა ლაპარაკი, რომელთაგან უმთავრესია თეოკრატიული მოდელი; არსებობს ასევე სახელმწიფოებრივი ეკლესიის მოდელი; მოდელი რომლის მიხედვით სახელმწიფო და რელიგია ორი დამოუკიდებელი ინსტიტუტია. არსებობს აგრეთვე ტოტალიტარული მოდელი, რომლის მიხედვით ეკლესია მოკლებულია დამოუკიდებლობას; ღია, დემოკრატიული მოდელი კი აღიარებს რელიგიურ პლურალიზმს და რელიგიას არანაირი სახელმწიფოებრივი პრივილეგია არ გააჩნია, ხოლო თავის მხრივ პოლიტიკაც არ იყენებს რელიგიას საკუთარი მიზნების მისაღწევად.

ყოველივე ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით შეიძლება ითქვას, რომ რელიგიისა და პოლიტიკის ურთიერთობა განსხვავებულია გემინიშაფტურ და გეზელშაფტურ სოციუმებში. პირველის შემთხვევაში რელიგია უპირატესია პოლიტიკაზე, მეორე შემთხვევაში პირიქით, რელიგია მეორეხარისხოვანია და ადამიანებს შორის ურთიერთობები რაციონალიზებული და სეკულარიზებულია. აქ პოლიტიკას თავისი ადაგილი აქვს და რელიგიას თავისი. თუმცა იმის თქმა, რომ პოლიტიკა თავისი იძულებითი ხასიათიდან გამომდინარე რელიგიურ ლეგიტიმაციას არ საჭიროებს ძალზე ძნელი იქნება. რელიგიისა და პოლიტიკის ძალზე რთული, მრავალფეროვანი და წინააღმდეგობრივი ურთიერთობიდან გამომდინარე უნდა ითქვას ერთი რამ, თუკი რელიგიის ქვეშ გარკვეულ მორალურ ღირებულებათა სისტემას მოვიაზრებთ, რომელიც სიკეთეზეა ორიენტირებული მაშინ პოლიტიკას რელიგიაზე ორიენტირება მართებს. ამ შემთხვევაში პოლიტიკის მორალიზებასთან გვექნება საქმე. რაც ალბათ მისაღებია, მაგრამ სავალალო შედეგებს მივიღებთ მაშინ როდესაც მორალის ან რელიგიის პოლიტიკაზე მოხდება, რაც მიუღებელია.

პოლიტიკის სტრუქტურა და ფუნქციები

პოლიტიკის სტრუქტურული ელემენტებია: პოლიტიკური ცნობიერება, პოლიტიკური ინსტიტუტები და პოლიტიკური ურთიერთობები. პოლიტიკური ცნობიერება სუბიექტების მიერ პოლიტიკური პროცესების გაცნობიერებას გულისხმობს, ხოლო პოლიტიკური ინსტიტუტები იმ ორგანიზაციებისა და დაწესებულებების ერთობლიობაა, რომლებიც საზოგადოების პოლიტიკურ და სხვა ურთიერთობებს აწესრიგებენ. პოლიტიკურ ურთიერთობებში იგულისხმება კავშირი მოქალაქეებსა და მთავრობას, სახელმწიფოსა და სამოქალაქო საზოგადოებას შორის. პოლიტიკური ურთიერთობების ცენტრში პოლიტიკის სუბიექტების ინტერესები და მოთხოვნილებები იმყოფება.

პოლიტიკის სტრუქტურაში გამოიყოფა ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული პოლიტიკა. თავის მხრივ, ეკონომიკური პოლიტიკა სამრეწველო, სასოფლო-სამეურნეო, ფინანსურ და სხვა სფეროებად იყოფა. სოციალური პოლიტიკა ჯანდაცვას, სოცუზრუნველყოფას და საყოფაცხოვრებო მომსახურებას გულისხმობს. კულტურული განათლებას მეცნიერებას, ხელოვნებას და სხვა მსგავს სფეროებს ეხება.

პოლიტიკის ფუნქციებს შორის უმთავრესია:

მართვის ფუნქცია – საზოგადოების ეკონომიკური, სოციალური და სულიერი განვითარების ძირითადი მიმართულებების განსაზღვრა;

პროგნოზისტული ფუნქცია – საზოგადოებრივი განვითარების პერსპექტივების განსაზღვრა;

ინტეგრაციული ფუნქცია – სხვადასხვა ჯგუფის გაერთიანება ფუნდამენტური იდეების, ინტერესებისა და ღირებულებების ირგვლივ;

ორგანიზაციული ფუნქცია – საზოგადოების მატერიალური, სულიერი, შრომითი და სხვა რესურსების ეფექტური გამოყენება და მართვა;

იდეოლოგიური ფუნქცია – გარკვეული საზოგადოებრივი იდეალის შემუშავება, რომელიც გულისხმობს პოლიტიკურ და სოციალურ ღირებულებებს;

აღმზრდელობითი ფუნქცია – მიმართულია ინდივიდთა სოციალიზაციაზე, მათ ჩართვაზე პოლიტიკურ ცხოვრებაში;

ინოვაციური ფუნქცია – გულისხმობს პოლიტიკური რეალობის შემოქმედების გააზრებას. ეს იმას ნიშნავს, რომ პოლიტიკამ უნდა შექმნას სოციალური ორგანიზაციის ახალი, უფრო პროგრესული ფორმები.

პოლიტიკას, როგორც სოციალურ ფენომენს, პოლიტიკის სოციოლოგია სწავლობს.

პოლიტიკის მეცნიერების შესახებ

პოლიტიკის შემსწავლელ მეცნიერებას პოლიტოლოგიას ეძახიან. სიტყვასიტყვით პოლიტოლოგია „პოლიტიკის შესახებ სწავლებას“, ძველი ბერძნული ტრადიციიდან გამოდინარე, „პოლიტიკაზე საუბარს, სიტყვას“ ნიშნავს; აქედან გამომდინარე, პოლიტიკური მეცნიერების საგანია პოლიტიკა. მისი ძირები ძველ ბერძნულ და რომაულ სამყაროშია საძებნი, თუმცა, როგორც მეცნიერულმა დისციპლინამ, მან საკუთარი თავი ამერიკაში, კერძოდ კოლუმბიის უნივერსიტეტში, გამოავლინა, სადაც 1857 წელს ისტორიისა და პოლიტიკური მეცნიერების კათედრა გაიხსნა; 1872 წელს კი საფრანგეთში გაიხსნა პოლიტიკურ მეცნიერებათა პრივატული სკოლა, რომელიც მხოლოდ პოლიტიკურ მოხელეებსა და ჩინოვნიკებს ამზადებდა.

საბჭოთა კავშირში სოციოლოგიის მსგავსად პოლიტოლოგიაც აკრძალულ მეცნიერებათა რიცხვს მიეკუთვნებოდა, ამიტომ მისი, როგორც დამოუკიდებელი სოციალური მეცნიე-

რების, ისტორია ჩვენში საბჭოთა კავშირის დაშლასა და დამოუკიდებლობის მოპოვებას უკავშირდება. საბოლოოდ პოლიტოლოგია მეცნიერების სახით XX საუკუნის მეორე ნახევარში ჩამოყალიბდა. საქართველოში იგი განვითარებისა და აღმავლობის გზაზე იმყოფება.

პოლიტოლოგია არის სოციალური მეცნიერება პოლიტიკის, პოლიტიკური მოვლენების, პოლიტიკური ურთიერთობებისა და პროცესების, პოლიტიკური ხელისუფლების განხორციელების გზების, კანონზომიერებების, ფორმების, ორგანიზების, ფუნქციონირებისა და განვითარების შესახებ.

პოლიტოლოგიის განსაზღვრის სირთულედ, ჩვეულებრივ, პოლიტიკის, როგორც მეცნიერების, ობიექტად მიჩნევა განიხილება, რამდენადაც პოლიტიკა უფრო ფართო მნიშვნელობის მქონე, უნივერსალური ფენომენია, რომელიც საზოგადოებრივი ცხოვრების თითქმის ყველა სფეროში აღწევს. ამ აზრით, დასავლეთში პოლიტოლოგიას სოციოლოგიასთანაც კი აიგივებენ. მსგავსი მიდგომა არასწორია. პოლიტიკა და პოლიტიკური ცხოვრება საზოგადოებრივი ცხოვრების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი შემადგენელი ნაწილია; საზოგადოება უფრო მეტია, ვიდრე პოლიტიკა, მისი სოლიდური და აქტუალური, მაგრამ ერთი ცალკეული მხარე, ამიტომ პოლიტოლოგიისა და სოციოლოგიის გაიგივება შეცდომაა და მეტი არაფერი; სოციოლოგია იმ მთელის შესახებ (საზოგადოება) მეცნიერებაა, რომლის ცალკეულ ნაწილსაც (პოლიტიკა) პოლიტოლოგია შეისწავლის. პოლიტოლოგიისა და სოციოლოგიის ურთიერთკავშირის გზით წარმოიშვა მეცნიერების ისეთი დარგები, როგორებიცაა პოლიტიკური სოციოლოგია, ძალაუფლების სოციოლოგია, ბიუროკრატიის სოციოლოგია და სხვ.

ჩვეულებრივ, ერთმანეთისაგან განასხვავებენ პოლიტოლოგიის ფართო და ვიწრო მნიშვნელობებს. ფართო მნიშვნელობით პოლიტოლოგია სხვადასხვა სახის, დონისა და მასშტაბის ცოდნას გულისხმობს პოლიტიკის შესახებ, ვიწრო

მნიშვნელობით კი პოლიტოლოგია არის მეცნიერება, რომლის პირდაპირი მონოდებაა საზოგადოების პოლიტიკური სფეროსა და მასთან დაკავშირებული პოლიტიკური მოვლენების, ურთიერთობებისა და პროცესების შესწავლა. იგი შეისწავლის პოლიტიკურ შეხედულებებსა და თეორიებს, პოლიტიკურ ინტერესებსა და ძალებს, ინსტიტუტებსა (სახელმწიფო, ხელისუფლება, სამართალი და სხვ.) და ორგანიზაციებს (პოლიტიკური პარტიები, მოძრაობები, ბლოკები და სხვა), პოლიტიკურ სისტემებს, პოლიტიკურ კონფლიქტებს, პოლიტიკურ კულტურას და ა. შ. მის ფუნქციებს შორის მნიშვნელოვანია: თეორიულ-შემეცნებითი, მსოფლმხედველობრივი, პრაქტიკულ-გამოყენებითი, იდეურ-აღმზრდელობითი, პროგნოზისტული და სხვ.

საზოგადოების შესწავლა სრულყოფილი არ იქნება პოლიტიკური მეცნიერების მიღწევების გათვალისწინების გარეშე, ამიტომ თავის პროფესიულ საქმიანობაში სოციოლოგმა იგი აუცილებლად უნდა გაითვალისწინოს.

სოციოლოგია პოლიტიკისადმი მიდგომით გამოირჩევა, ამიტომ მას აუცილებელი, ორგანული კავშირი აქვს პოლიტოლოგიასთან. დასავლეთში ამ ორ მეცნიერებას ერთმანეთთან აიგივებენ, უფრო სწორად, პოლიტოლოგიას სოციოლოგიის შემადგენელ ნაწილად განიხილავენ.

სოციოლოგიისა და პოლიტოლოგიის კავშირი კარგად ჩანს პოლიტიკისადმი სოციოლოგიურ მიდგომაში, კერძოდ, იმ საკითხების კვლევაში, რომელთაც სოციოლოგები ახორციელებენ. მაგალითად, სოციოლოგიური ინტერესის საგანია, თუ რატომ არ აკმაყოფილებენ ესა თუ ის პოლიტიკური სისტემები საზოგადოების წევრთა დიდი უმრავლესობის (განსაკუთრებით ღარიბების) მოთხოვნებს. შეიძლება დემოკრატიულად მიიჩნეოდეს საზოგადოება, რომლის წევრთა უმრავლესობა პოლიტიკური აპათიის გამო მონაწილეობას არ იღებს არჩევნებში და ა. შ.

თავი V

განათლება

უდავოა, რომ განათლებას დიდი ადგილი უჭირავს თანამედროვე ადამიანის ცხოვრებაში. ხშირ შემთხვევაში იგი ადამიანთა უმეტესი ნაწილის მთელ ცხოვრებას იკავებს. თანამედროვე ადამიანის კულტუროგენეზი განათლების გარეშე წარმოუდგენელია. ასეთ შემთხვევაში ისმის მეტად საყურადღებო და ამავე დროს ზოგადსაკაცობრიო კითხვები: როგორი არის და როგორი უნდა იყოს თანამედროვე განათლება? რამდენად სრულყოფილია განათლების თანამედროვე სისტემა? რა როლს ასრულებს განათლება თანამედროვე საზოგადოებაში? ამ კითხვებზე კომპეტენტური პასუხის გაცემა განათლებისადმი სოციოლოგიური (მეცნიერული) მიდგომის აუცილებლობასა და ამ სფეროში არსებული პრობლემების სოციოლოგიურ შესწავლას მოითხოვს.

განათლება სოციალური ყოფიერების ერთ-ერთი ურთულესი და საპასუხისმგებლო უბანია, რომელსაც მის შესახებ არსებულ სხვა სპეციალურ მეცნიერებებთან ერთად (პედაგოგია, ფსიქოლოგია) განათლების სოციოლოგია შეისწავლის. ამ დარგის მოწინავე დასავლელი სპეციალისტების აზრით, რაოდენ პარადოქსულიც უნდა იყოს, თანამედროვე ცივილიზაციის პირობებში დგას განათლების კრიზისის პრობლემა.

ზოგადად თუ ვიტყვით, ეს იგივე თანამედროვე ცივილიზებული ადამიანისა და საზოგადოების კრიზისის პრობლემაა, რომელიც თავის გამოხატულებას სოციალური ყოფიერების თითქმის ყველა სფეროში პოულობს.

განათლების სოციოლოგის ერთ-ერთი საკვანძო საკითხი განათლების დეფინიციაა, ანუ საკითხი იმის შესახებ, თუ რა შინაარსი იგულისხმება განათლების ცნებაში. ამისთვის სოციოლოგია განათლების შემსწავლელ მეცნიერებათა (პედაგოგიკა, ფსიქოლოგია, ფილოსოფია) მონაცემებს მიმართავს და მოლოდ ამის შემდეგ აყალიბებს განათლების სოციოლოგიურ განსაზღვრებას, ამ შემთხვევაში აქცენტი მის სოციალურ ბუნებაზე კეთდება.

განათლების დეფინიცია

აღსანიშნავია, რომ განათლების ცნების მრავალი დეფინიცია არსებობს. ჩვეულებრივ, ყოველდღიურ ცხოვრებაში მას ცოდნასთან აიგივებენ ხოლმე, რაც არასწორია, თუმცა მსგავსი მოსაზრება უძველესი დროიდან იღებს სათავეს. ძველად განათლებულობაში ნაკითხობა და განსწავლულობა იგულისხმებოდა. ამავე დროს ცოდნა და განათლება ზნეობრივი კატეგორიების რანგში იყო აყვანილი. მაგალითად, განათლებული და მცოდნე ადამიანი ზნეობრივის იდენტური იყო. მოგვიანებით იმის გაცნობიერება მოხდა, რომ მცოდნე უზნეოც შეიძლება ყოფილიყო, რამაც განათლების ცნებიდან ცოდნის ამოღებას შეუწყო ხელი.

ამის შემდეგ განათლების ცნება აღზრდას დაუკავშირდა. თავის მხრივ, აღზრდა მრავალგვარი შეიძლება იყოს. ამან კიდევ უფრო საკამათო გახადა განათლების დეფინიციის საკითხი. ჩვეულებრივ, განათლების შინაარსში აღზრდას გულისხმობენ. ერთ-ერთი მოსაზრების მიხედვით, აღზრდა განათლებას გულისხმობს, როგორც სწავლებას. ვ. დალის მი-

ხედვით, აღზრდილი ადამიანი განათლებულია, თუმცა აღზრდა და განათლება ერთი და იგივე როდია.

ქართულ სინამდვილეში, მართლმადიდებლური ქრისტიანული კულტურის თავისებურებებიდან გამომდინარე, განათლება „ღვთაურივი ცოდნის მიღებას“ და „ქრისტესმიერი ნათლით სულის განათებას“ გულისხმობს, რაც აღზრდის მთავარ მიზანს წარმოადგენს. დღეს განათლების ეს უმაღლესი მიზანი ქართულ ენაში ფორმალურადაა შენარჩუნებული, რადგანაც თანამედროვე რაციონალიზებულმა და სეკულარიზებულმა სოციალურმა რეალობამ განათლებას ეს შინაარსი წაართვა და იგი მინიერ, ყოფით რეალობას მიაჯაჭვა. შესაბამისად, ერთმანეთისაგან გაიყო სასულიერო და საერო განათლება. სასულიერო განათლება ღმერთზე ორიენტირებული გახდა, ხოლო საერო განათლების ორიენტირები სეკულარიზაციის წყალობით პრაგმატულ ყოველდღიურობას მიება. ბუნებრივია, ამგვარი მდგომარეობა კიდევ ერთი ბარიერია განათლების ცნების დეფინიციის გზაზე.

განათლების ცნების დეფინიცია კიდევ უფრო გართულდა პოსტმოდერნისტულ საზოგადოებაში. ამ ტიპის საზოგადოებაში იგი ნივთიერი გახდა, ანუ თავისი ცხოველმყოფელობა დაკარგა, ზნეობრივი შინაარსისგან დაიცალა, რთულ ტექნიკურ გარემოში ადაპტირებისთვის აუცილებელ უნარ-ჩვევათა და ინფორმაციათა ქონას გაუიგივდა. ამიერიდან განათლება შემეცნებას დაშორდა და გამოყენებითი ხასიათი შეიძინა, ანდა, მთლად უარესი, უმიზნო და უმიზეზო, ეფემერული რეალობა გახდა.

აღსანიშნავია ისიც, რომ სხვადასხვა ეპოქაში განათლებას სხვადასხვა მნიშვნელობა ჰქონდა.

გერმანელმა მოაზროვნემ ჰერდერმა ერთ-ერთმა პირველმა შეიტანა განათლების ცნებაში ჰუმანურობის მომენტი. კანტთან და ნეოკანტიანელებთან რაციონალურობაზე გაკეთდა ძირითადი აქცენტი. ჰეგელთან იგი კულტურის ცნებას

დაუკავშირდა, შელერთან – გონსა და გონით აქტივობებს და ა. შ. ეს ყველაფერი განათლების ფილოსოფიური დეფინიციებია.

განათლების ცნების პედაგოგიური დეფინიცია აღზრდაზე იღებს ორიენტაციას და განათლება მის გარეშე ვერ წარმოუდგენია.

განათლების ფსიქოლოგიური დეფინიციები კი მას მთელ რიგ ფსიქოლოგიურ პარამეტრებში განიხილავს, როგორც პიროვნების შინაგან, სუბიექტურ აქტივობაზე დამოკიდებულ ფენომენს.

განათლების სოციოლოგიური დეფინიციისთვის ამოსავალი პრინციპი განათლების, როგორც სოციალური ფენომენის, განხილვაა. მისთვის განათლება განსაკუთრებული სოციალური ფუნქციების მატარებელი ერთ-ერთი ძირითადი სოციალური ინსტიტუტია, რომლის გარეშე საზოგადოების წარმოდგენა თითქმის შეუძლებელია.

ზოგადი აზრით, ტერმინი „განათლება“ „ადამიანური თვისებების წინასწარგანზრახულ ჩამოყალიბებას“ ნიშნავს. მისი დეფინიციისას გასათვალისწინებელია განათლების სფეროები (მეცნიერება, ხელოვნება ან რელიგია), დონეები (დანყებითი, საშუალო, უმაღლესი) და ფორმები (სკოლამდელი, სპეციალიზებული, ზოგადი, რელიგიური, სამოქალაქო, ლიბერალური); მესამე რესპუბლიკის დროინდელი ფრანგი მოაზროვნეების აღფრედ ბინესა და ფერდინანდ ბიუსონის სიტყვებით თუ ვიტყვით, „განათლება არის მათი პიროვნების ჩამოყალიბების მიზნით სხვებზე ზემოქმედების პროცესი“. სოციოლოგიური თვალსაზრისით საინტერესოა განათლების დეფინიცია, რომლის მიხედვით ის არის „საშუალება, რომელსაც საზოგადოება საკუთარი არსებობის, ძალაუფლებისა და პატივისცემის კვლავწარმოებისთვის იყენებს“. ფრანგ მოაზროვნეს ემანუელ მუნიეს მიაჩნია, რომ „განათლება სხვათა ხელმძღვანელობისა და საკუთარი სპონტანური იმპულსების შერწყმის გზით თავი-

სუფლების სწავლის საშუალებაა“. ამ დეფინიციებს თუ გადავავლებთ თვალს, მთელ რიგ პრობლემებს დავინახავთ, რომელთა ვარიაციები ნებისმიერ ისტორიულ ეპოქაში შეგვხვდება, მაგალითად, განათლება, როგორც ცხოვრების დონის ან დემოკრატიული პოლიტიკური კულტურის ამბავების საშუალება; ანდა განათლება, როგორც სოციალური შერჩევის ან სოციალიზაციის მექანიზმი. 1991 წელს ჟან კელერჰალსისა და კლეოპატრა მონტადონის მიერ ჩატარებული კლასტერული ანალიზი განათლების ერთ-ერთი საინტერესო დეფინიციის შემცველია, რომლის ამოსავალი პრინციპი სხვადასხვა საგანმანათლებლო სტილია. ამის მიხედვით, განათლება შეიძლება იყოს „დედობრივი“, სტატუსური და კონტრაქტული. სხვებთან შედარებით ეს უკანასკნელი კრეატიულობასა და ემპათიას ემყარება, ვიდრე ავტორიტეტს – „დედობრივი“ და ნორმატიულ სტაბილურობას – სტატუსური.

ენტონი გიდენსის მიხედვით, განათლების ცნების დეფინიციებში ძირითადი მომენტი პირდაპირი სწავლების გზით ერთი თაობიდან მეორე თაობაში ცოდნის გადაცემა უნდა იყოს. მისი აზრით, საგანმანათლებლო პროცესები ნებისმიერ საზოგადოებაში მიმდინარეობდა, მაგრამ მან მასობრივი ხასიათი თანამედროვე ეპოქაში მიიღო, რაც განათლების ცნების შინაარსის დადგენისას, რა თქმა უნდა, გასათვალისწინებელია. თანაც მხედველობიდან არ უნდა გამოგვრჩეს ის ფაქტიც, რომ მასობრივმა ხასიათმა სპეციალური საგანმანათლებლო გარემოს ორგანიზება მოითხოვა, რომელშიც ინდივიდი თავისი ცხოვრების მნიშვნელოვან დროს ატარებს.

ნეილ სმელზერის განმარტებით, განათლება კულტურული ღირებულებების შენარჩუნებისა და სოციალური ცვლილებების პირობას წარმოადგენს, რომელიც არსებული ცოდნის, საგანმანათლებლო მეთოდებისა და ტექნოლოგიების გადაფასების გზით წარიმართება.

„ადამიანური კაპიტალის“ თეორიის მიხედვით კი განათლება კაპიტალდაბანდების ისეთი ფორმაა, რომელიც მომავალში დიდ მოგებას იძლევა.

ჯონ მასიონისის განმარტებით, განათლება სოციალური ინსტიტუტია, რომლის წყალობით საზოგადოება თავის წევრებს მათთვის აუცილებელი და მნიშვნელოვანი ცოდნით უზრუნველყოფს, მათ შორის იგულისხმება სინამდვილის ფუნდამენტური მოვლენების შესახებ ცოდნა, პროფესიული უნარები და კულტურული ნორმები და ღირებულებები.

განათლების სოციოლოგიურ დეფინიციას ართულებს ის გარემოებაც, რომ განათლების სოციოლოგია ისევე, როგორც სოციოლოგია, ახალგაზრდა მეცნიერებაა, მაშინ როდესაც პედაგოგიკასა და ფსიქოლოგიას დიდი ხნის ისტორია აქვს. ამ გარემოებაზე ყურადღების გამახვილება არ იქნებოდა საჭირო, რომ არა განათლების მხოლოდ პედაგოგიკის ან ფსიქოლოგიის პოზიციებიდან განხილვის ფაქტი, რომლებთან შედარებით განათლებისადმი ფართო სოციოლოგიური მიდგომა გვიანდელი მოვლენაა. ამიტომ განათლება განიხილებოდა, როგორც დახურული სისტემა. ამჟამად მდგომარეობა გამოსწორებულია და განათლების სოციოლოგია ორივე ზემოაღნიშნული მეცნიერების მონაცემებს სათანადოდ იყენებს.

ევროპულ მეცნიერებასა და კულტურაში თანამედროვე გაგებით ტერმინ „განათლების“ შემოღება იოჰან პესტალოცის სახელს უკავშირდება.

დღეისათვის განათლების ცნება რამდენიმე მნიშვნელობას გულისხმობს, კერძოდ, განათლება არის:

- ადამიანის სულიერ-გონითი განვითარების მაჩვენებელი (გონებრივი, ზნეობრივი, ემოციური);

- სწავლების პროცესის შედეგი;
- ცოდნისა და უნარ-ჩვევების მიღებისა და შეთვისების პროცესი;
- მიღებული ცოდნის მაჩვენებელი სახელმწიფოსა და საზოგადოების მიერ დადგენილი შკალის (დანყებითი, საშუალო, უმაღლესი) მიხედვით;

კონკრეტულ საგანთა სფეროში (მათემატიკური, პედაგოგიური, მუსიკალური, ჰუმანიტარული, პროფესიული და სხვა სახის განათლება) მიღებული ცოდნის ერთობლიობა;

აღზრდის შედეგი;

სოციალური ინსტიტუტი, რომლის ფუნქციებია: სწავლება, აღზრდა, სოციალიზაცია და ინდივიდის საზოგადოებრივი ცხოვრებისთვის მომზადება.

განათლების ძირითადი სოციალური ფუნქციები

განათლებას, როგორც სოციალურ ინსტიტუტს, მთელი რიგი სოციალური ფუნქციები გააჩნია, რომელთაგან განათლების ძირითადი ფუნქციები ყოველთვის შესაბამისობაშია საზოგადოების მდგომარეობასა და მოთხოვნებთან, ამიტომ მათი გადასინჯვა, როგორც წესი, საზოგადოების ეკონომიკურ, პოლიტიკურ და სულიერ ცხოვრებასთან არის დაკავშირებული. თავის ზოგად ფუნქციებთან ერთად, რომელშიც უმთავრესი ცოდნის გაღრმავება და შემეცნებაა, განათლებას, თავისი სოციალური ბუნებიდან გამომდინარე, შესაბამისი ფუნქციები გააჩნია, რომელთაგან ძირითადია:

- **ინოვაციური ფუნქცია** – კონსერვატიულობის მიუხედავად, განათლება, სოციალური სინამდვილისადმი შესაბამისობიდან გამომდინარე, მთელი რიგი ცვლილებების სტიმულატორია;

- **შემეცნებითი ფუნქცია** – თაობიდან თაობაში ცოდნისა და უნარების გადაცემა;
- **სოციალური სტრუქტურის ფუნქცია** – საზოგადოებაში გაბატონებული ეკონომიკური სისტემის მხარდაჭერა (ბოულზი და ჰინტისი);
- **სოციალური მობილობის ფუნქცია** – სოციალური იერარქიის კიბეზე ვერტიკალური და სოციალური მობილობა განათლების დონეზე დამოკიდებული (სოროკინი);
- **სელექტორული ფუნქცია** – პროფესიულ საქმიანობისათვის აუცილებელი კადრების შერჩევა განათლების მიხედვით ხდება;
- **სოციოკულტურული ფუნქცია** – განათლების მეშვეობით კულტურის კვლავნარმოება ხდება;
- **სოციალიზაციის ფუნქცია** – განათლების მეშვეობით ადამიანი არა მარტო ცოდნას, არამედ საზოგადოების წევრად ყოფნისთვის აუცილებელ როლებს, კულტურულ ნორმებსა და უნარ-ჩვევებს იღებს;
- **ინტეგრაციული ფუნქცია** – ადამიანთა ინტეგრირება ერთ სოციალურ ან ჯგუფად;
- **სტატუსური იდენტობის შენარჩუნების ფუნქცია** – ადამიანები საზოგადოებაში სხვადასხვა სოციალურ სტატუსს განათლების მეშვეობით ინარჩუნებენ (რენდალ კოლინზი).

რამდენადაც განათლების სოციოლოგიაში ძირითადი აქცენტი სასკოლო განათლებაზე კეთდება, უპრიანია სკოლის სოციალური ფუნქციებიც დავასახელოთ:

- **სასწავლო უნარები და ჩვევები** – უნარ-ჩვევებში იგულისხმება როგორც ზოგადი (მაგ., ინგლისური ენა, გეომეტრია), ასევე პრაქტიკული უნარ-ჩვევები (მაგ., საათის ცნობა). არსებობს მკაცრად სპეციფიკური

და პროფესიული უნარ-ჩვევებიც (მაგალითად, შედუღება, კომპიუტერული პროგრამირება);

კულტურის ტრანზიცია – სკოლა გადასცემს ცოდნას იმ კულტურის შესახებ, რომელსაც მოსწავლე წარმოადგენს;

- **კულტურული ადაპტაცია** – გარდა წარსულის კულტურული მემკვიდრეობის გადაცემისა, სკოლის მეშვეობით ინოვაციურ პროცესებთან შეგუება ხდება;

დისციპლინის გამკაცრება – სკოლა ასწავლის ბავშვებს თვითდისციპლინის უნარის გამომუშავებას, რაც პროფესიული წარმატებისთვისაა აუცილებელი;

ჯგუფური მუშაობა – იქიდან გამომდინარე, რომ ეს უნარ-ჩვევა მნიშვნელოვანია სამსახურში მუშაობისას, სკოლებისგან ითხოვენ, რომ მოსწავლეებს ეფექტური ჯგუფური მუშაობა შეასწავლონ;

- **ეთიკური ქცევის მაგალითი** – სკოლის ინტერაქციული მოდელები ხელს უწყობენ მოსწავლის ეთიკური ქცევის ფორმების დახვეწას;

ნიჭის გამორჩევა – ევროამერიკული სკოლები დიდ მნიშვნელობას ანიჭებენ ნიჭიერი მოსწავლის გამოვლენას. აზიური სკოლები ხელმძღვანელობენ მოსაზრებით, რომ ყველას თანაბარი შესაძლებლობები აქვს და განსხვავება მიღწევებში დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენად ცდილობს თითოეული მათგანი ამ შესაძლებლობის გამოვლენას, რაც ასევე მნიშვნელოვანია თუნდაც სწავლის შემდგომი გაგრძელებისთვის;

სოციალური კონტროლი – სკოლის მეშვეობით საზოგადოება სოციალურ კონტროლს ახორციელებს იმაზე, თუ როგორ იღებენ ისინი არსებულ სოციალურ წესრიგს, ეგუებიან მას თუ არა;

- **ფარული ფუნქციები** – ბავშვზე ზრუნვა, კონფორმიზმი ან დევიანტური ქცევა, სოციალურ-ინტერაქციული გარემო სკოლის ფარულ ფუნქციებს ქმნის.

განათლების სოციალურ ფუნქციებს შორის არანაკლებ მნიშვნელოვანია მისი **კომუნიკაციური და ინტერაქციული** ფუნქცია, რომლებიც მის სოციალიზაციურ ფუნქციასთანაა კავშირში. განათლების კომუნიკაციურ-ინფორმაციული ფუნქცია მისი მეშვეობით საზოგადოებრივი აზრის ფორმირების პროცესს გულისხმობს. გარდა ამისა, განათლებას აქვს ფსიქოლოგიური, პოლიტიკური და ეკონომიკური ფუნქციებიც. არ უნდა დაგვავიწყდეს ისიც, რომ იგი შორს არ არის გართობითი ფუნქციისგანაც, რომელთა გარეშე საზოგადოების არსებობა წარმოუდგენელია.

„რაც უფრო ღრმად ვეუფლები მეცნიერებას,
მით უფრო მორწმუნე ვხდები“.
ლ. პასტერი

თავი VI

რელიგია

ადვილი შესაძლებელია, რომ ღრმად მორწმუნე, რელიგიურ ადამიანებს რელიგიის სოციოლოგიაზე საუბარი, უბრალოდ რომ ვთქვათ, არასერიოზულად მიაჩნდეთ იქიდან გამომდინარე, რომ რელიგია რწმენის საუფლოა. რელიგიური რწმენა მეცნიერული განსჯისა და რეფლექსიის მიღმაა, ხოლო სოციოლოგია საზოგადოების შემსწავლელი მეცნიერული დისციპლინაა, რომელიც გარეგნულად, ერთი შეხედვით, იქ ყოფს თავს, სადაც მას არაფერი ესაქმება.

ერთი შეხედვით კი არა, სინამდვილეში ეს ასეც არის. საქმე ისაა, რომ სოციოლოგიას არ ძალუძს და არც ევალება რელიგიურ ჭეშმარიტებათა დასაბუთება, უარყოფა ან აღიარება. სოციოლოგია არანაირ საფრთხეს არ უქმნის რელიგიურ რწმენას. სოციოლოგები არ აკეთებენ დასკვნებს რომელიმე რელიგიის „ავტორიზაციის“ შესახებ. რელიგია სოციოლოგიური კვლევა-ძიებისა და ანალიზის სფეროში იმ გარემოების გამო შემოდის, რომ იგი მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ადამიანისა და საზოგადოების ცხოვრებაში. თუკი კაცობრიობის ისტორიას გადავაგლებთ თვალს, დავინახავთ, რომ თით-

ქმის არ არსებობს ურელიგიო საზოგადოება და ურელიგიო ადამიანი.

რელიგია ასაზრისიანებს ადამიანის ცხოვრებას. ადამიანის ცხოვრებისათვის საზრისის მინიჭება კი იმას ნიშნავს, რომ ის მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავს ადამიანის ქცევას, მსოფლმხედველობას და ღირებულებითს ორიენტაციას. ეს ყველაფერი კი, თავის მხრივ, ასახვას პოულობს საზოგადოებაში, ადამიანებთან, სხვადასხვა სოციალურ ჯგუფთან და ინსტიტუტთან ურთიერთობაში. სწორედ ამაში მდგომარეობს რელიგიის სოციალური ბუნება, რომელიც რელიგიის სოციოლოგიის შესწავლის საგანია. ამაში ვლინდება რელიგიის, როგორც სოციალური ფენომენის, არსი, ამიტომ, ზოგადად თუ ვიტყვით, რელიგიის სოციოლოგიის ამოცანა რელიგიის სოციალური და არა ზებუნებრივი არსის ძიებაში მდგომარეობს.

რელიგიის სოციოლოგია სხვა სოციოლოგიური დისციპლინებისაგან (ე.წ. დარგობრივი სოციოლოგიებისაგან) არა მხოლოდ თავისი საგნითაა გამორჩეული, არამედ იმითაც, რომ მასში ერთმანეთს ხვდებიან საერო, სამოქალაქო და ზესაერო, ზესამოქალაქო და საკრალური ღირებულებები. იგი მიწიერისა და ზეციურის, საეროსა და საკრალურის შეხვედრის ადგილია, რაც მის მიმართ ინტერესს ერთიორად ზრდის.

რელიგიისადმი სოციოლოგიური მიდგომის თავისებურება იმაში მდგომარეობს, რომ სოციოლოგია რელიგიას განიხილავს საზოგადოებასთან მიმართებაში; ანალიზებს მის კავშირს სოციალური სინამდვილის ორგანიზაციასთან. შესაბამისად, რელიგიის შემსწავლელი სხვა დისციპლინებისაგან განსხვავებით (მაგ., თეოლოგია) სოციოლოგია რელიგიის შიგნით მიმდინარე პროცესებსაც სოციალური კანონზომიერებებით ხსნის. სოციოლოგიური ანალიზის შედეგად, ჩვენ წინაშე რელიგია წარმოსდგება, როგორც სოციალური ფენომენი; თუმცა არც ის უნდა ვიფიქროთ, რომ რელიგიის ის განსაზღვრე-

ბა, რომელსაც სოციოლოგია იძლევა, ამომწურავი და სავსებით საკმარისია, რომ თითქოს რელიგიის კვლევა მისი სოციალური ასპექტით ამოიწურება მხოლოდ და ა. შ. ფაქტია, რომ რელიგია აქტიურად არის ჩართული ადამიანებს შორის ურთიერთობაში; იგი მიმართულებას აძლევს მათს ქცევას, შინაარსიანს და საზრისიანს ხდის მათს ცხოვრებას, რაც მისი სოციალური ასპექტების შესახებ საუბრის საშუალებას იძლევა. არც ერთ სოციოლოგს არ მოუვა თავში აზრი იმის შესახებ, რომ რელიგიას მხოლოდ სოციალური ასპექტები და ბუნება გააჩნია. ამასთან დაკავშირებით სოციოლოგიის კლასიკოსის ფერდინანდ თიონისის პერიფრაზს თუ გავაკეთებთ, აღმოჩნდება, რომ „სოციოლოგია რელიგიის არა მატერიალური ან სულიერი, არამედ სოციალური არსიის შესწავლაა. მატერიალური და სულიერი არსებობს იმდენად, რამდენადაც ის სოციალურს განაპირობებს“. აქედან გამომდინარე, რელიგიის სოციოლოგიას აინტერესებს ის, თუ რამდენად განაპირობებს რელიგიური (სულიერ-გონითი ფენომენები) სოციალურ სინამდვილეს და, პირიქით, რამდენად განაპირობებენ სოციალური ფენომენები რელიგიასა და რელიგიურ ჯგუფებს, ორგანიზაციებს, პროცესებს და ა. შ.

რელიგია, როგორც სოციალური ფენომენი

რელიგიის სოციოლოგია არის დარგობრივი სოციოლოგიური დისციპლინა, რომელიც რელიგიის სოციალურ არსს, სოციალურ მოთხოვნილებებზე და სოციალურ სინამდვილეზე რელიგიის ზეგავლენას, რელიგიისა და სოციალური ურთიერთობების საკითხებს იკვლევს. იგი რელიგიის შესახებ ცოდნის ორი სფეროს: სოციოლოგიისა და რელიგიათმცოდნეობითი მეცნიერებების – რელიგიის ისტორიისა და რელიგიის ფსიქოლოგიის – შერწყმის ბაზაზე შექმნილი მეცნიერებაა, რომე-

ლიც სუვერენულ მეცნიერულ დისციპლინად მეცხრამეტე საუკუნის ბოლოსა და მეოცე საუკუნის დასაწყისში ჩამოყალიბდა. მის ფუძემდებლად მიჩნეულია ცნობილი სოციოლოგი, სოციოლოგიის კლასიკოსი მაქს ვებერი.

რელიგია ადამიანის შინაგანი სამყაროს კუთვნილებაა. რელიგიური რწმენა ყოველთვის მნიშვნელოვანია ადამიანისათვის. იგი ისეთ რამესთან არის დაკავშირებული, რაც ყველაზე საკრალურია (წმინდა), ამიტომ რელიგიურ თემებზე დისკუსია ყოველთვის მძაფრი კამათის საგანია. თანამედროვე საზოგადოებაში ადამიანები თავად ირჩევენ, თუ რა განიხილონ, როგორც საკრალური, და რა ირწმუნონ. ეჭვქვეშ ამ წარმოდგენების დაყენება მორწმუნეში აღშფოთებას იწვევს, რადგან ეს მათთვის ყველაზე წმინდა გრძნობებს ლახავს.

რელიგიის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი სოციალური ფუნქციაა ადამიანური ყოფიერებისთვის საზრისის მინიჭება. სოციოლოგისთვის რელიგიური შეხედულებების ქეშმარიტების ეჭვქვეშ დაყენება ყოველგვარ საფუძველს მოკლებულია, რადგან არ არსებობს ყალბი და არასწორი რელიგიები. რელიგიის სოციალური ფენომენის საფუძველში დევს რწმენის ობიექტურად არსებული მოთხოვნილება როგორც ინდივიდუალურ, ასევე სოციალურ დონეზე. ეს არის მოთხოვნილება საკრალურზე, იდეალურზე.

რელიგიის სოციოლოგია წარმოადგენს მეცნიერული ცოდნის სისტემას რელიგიასა და საზოგადოების ურთიერთმიმართებისა და კანონზომიერებების შესახებ. რელიგიის სოციოლოგიის საგანია რელიგიასა და ჯგუფურ ცხოვრებას შორის ურთიერთკავშირებისა და იმ სოციალური ფაქტორების ძიება, რომლებიც ზემოქმედებენ ინდივიდის რელიგიურობის ასპექტზე. რწმენა, როგორც რელიგიური გრძნობა, ერთობლივი, კოლექტიური გამოცდილების შედეგია. რელიგიას ქმნის ის, რაც ინდივიდუალური ცნობიერებისა და გამოცდი-

ლების ფარგლებს სცილდება და ერთობლივი, საერთო ყოფიერების პროდუქტია. რელიგია ინდივიდის სპეციფიკური უნარის – თვითტრანსცენდენციის შედეგს წარმოადგენს. ადამიანურ მოქმედებას ორი სპეციფიკური თვისება: ინტენციონალობა და ტრანსცენდენცია ახასიათებს. ადამიანური მოქმედება ყოველთვის ინტენციონალურია, ანუ რაიმესთან მიმართებაში იმყოფება. ინტენციონალობა გულისხმობს იმას, რომ ადამიანური მოქმედება ყოველთვის მიმართულია რაიმეზე: ობიექტზე, სუბიექტზე და ა. შ., მათ შორის საკუთარ თავზეც. ტრანსცენდენცია კი გულისხმობს, რომ ადამიანს შეუძლია არა მხოლოდ საკუთარ თავზე ორიენტაცია, არამედ გასვლა ამ ორიენტაციის, საკუთარი სასიცოცხლო გამოცდილების ფარგლებს გარეთ და რეალობის მიღმა რეალობის წარმოდგენა, რომელიც უფრო მაღალი რიგის რეალობაა, ვიდრე ინდივიდუალური რეალობა. ეს არის რეალობა „სუი გენერის“, როგორც ე. დიურკემი უწოდებს, რომელშიც ინდივიდი სხვებთან საერთო გამოცდილებას ეზიარება. ე. დიურკემთან ასეთი რეალობაა საზოგადოება. რელიგია ისევე, როგორც საზოგადოება, არის რეალობა „სუი გენერის“, რომელსაც სხვებთან საერთო საკრალური, იდეალური, წმინდა მნიშვნელობების სისტემები და წარმოდგენები ქმნის. ადამიანი იმდენად არის ადამიანი, რამდენადაც შეუძლია არ ჩაიკეტოს საკუთარი გამოცდილების საზღვრებში, ამაღლდეს ინდივიდუალურ სწრაფვებზე და ეზიაროს საერთო გამოცდილებას, ტრანსცენდენტულს, რაც მისი სოციალურობის განვითარებისათვის პირობებს ქმნის. ადამიანი სოციალური ხდება იმდენად, რამდენადაც საკუთარ მოქმედებას სხვასთან მიმართებაში განიხილავს და ეს ანიჭებს კიდევ მას საზრისს. საკრალური კი არის „ტრანსცენდენტული სხვა“, უფრო სწორად „ტრანსცენდენტული შენ“, რომელსაც ადამიანი განიხილავს, როგორც იდეალურ რეალობას, და აქვს ნებისმიერ საჭირო მომენტში

მასთან მიმართვის შესაძლებლობა. ადამიანის სპეციფიკურად ადამიანური მოქმედება არის ის, რომ მას შეუძლია გასვლა საკუთარი ინდივიდუალური გამოცდილების ფარგლებს გარეთ და წარმოიდგინოს ზერეალობა, რომელიც იდეალური, წმინდა მნიშვნელობის მქონეა, ანუ შეიმეცნოს იდეალური.

ცხოვრების გასაზრისიანების გარდა რელიგია საზოგადოების წევრებისთვის უზრუნველყოფს ჯგუფური იდენტობის განცდას. რელიგიური წარმოდგენები ინდივიდისთვის წარმოადგენენ კოლექტიური ცნობიერების ფენომენებს.

რელიგიური შეხედულებები სოციალური მედიაციის ინსტრუმენტებია, რომლებიც ინდივიდისთვის აიოლებენ მისთვის თავს მოხვეული საზოგადოებრივი წესების, ნორმებისა და ღირებულებების, აგრეთვე ისეთი სხვადასხვა არტეფაქტისა და სოციალური კონსტრუქტის ცნებების მიღებას, როგორიცაა ენობრივი კატეგორიები, სივრცე, დრო, ადგილი, წესრიგი და ა. შ., რომლებიც ინდივიდისთვის ყოველთვის განიცდება, როგორც უცხო და რაღაც მაიძულებელი. ეს კონსტრუქტები არტეფაქტებია, ანუ ისინი უკვე მზა სახით ხვდება ინდივიდს საზოგადოებაში დაბადებისთანავე და თავად მათ შექმნაში მონაწილეობა არ მიუღია, არამედ უკვე შემდგომი სოციალიზაციის პროცესში ისინი დასწავლის გზით ხდებიან პიროვნული კონსტრუქტები. მაგ., დროის კატეგორიის საფუძველში დევს სოციალური ცხოვრების რიტმი. დრო ავსტრალიურ ტომებში წარმოდგენილია წრის სახით, ციკლურია და მისი დაყოფა ხდება ზუსტად განმეორების პერიოდებად. დროის დაყოფას მის შემადგენელ დისკრეტულ ნაწილებად: დღეებად, კვირებად, თვეებად, წელიწადად და სხვა ციკლებად რელიგიური რიტუალების ჩატარების მომენტის ზუსტი განსაზღვრის აუცილებლობა უდევს საფუძველად. დროის ციკლური დაყოფა რელიგიური წარმომავლობისაა და მის საფუძველში დევს მზის ან მთვარის კალენდარი. პროტესტან-

ტულ რელიგიაში დრო გაიგივებულია ფულთან. ცნობილი გამოთქმა: „დრო ფულია“ გამოხატავს პროტესტანტულ ეთიკურ ღირებულებას და გულისხმობს დროის საკრალური მნიშვნელობის ობიექტივაციას. პროტესტანტიზმში დრო ძალზე ძვირფასია, რადგან იგი ღვთის სამსახურთანაა მიმართებაში. დრო საკრალურია, რომელიც ღვთისგან განსაზღვრულად ეძლევა თითოეულ ადამიანს მისი სამსახურის აღსრულებისთვის. პროტესტანტის მთავარი რელიგიური ვალდებულებაა, ცხოვრების თითოეულ მომენტში ემსახუროს ღმერთს. ამ სამსახურის ობიექტივაცია შეიძლება ფულით. დროის ხარჯვა ფულის ხარჯვის ანალოგიურად არის მიჩნეული. რელიგიური რწმენებისთვის დამახასიათებელია ინდივიდისთვის გამორჩეულობის სტატუსის მინიჭება. გამორჩეულობის განცდის მეშვეობით ნებისმიერი რელიგიური ჯგუფი ახდენს საკუთარი თავის იდენტიფიკაციას, რაც მას განსაკუთრებულ მდგომარეობაში აყენებს საზოგადოების სხვა წევრებთან მიმართებაში. ამ გრძნობიდან ამოიზრდება რწმენა, რომ მორწმუნე ღმერთთან ერთიანობაში იმყოფება. ებრაელებს გააჩნიათ მესიანისტური რწმენა რჩეული ერის შესახებ. მათი მისია კაცობრიობისთვის ჭეშმარიტი ცხოვრების წესის ჩვენებაში მდგომარეობს. მათ ღრმად სწამთ, რომ თითოეული ებრაელი განგებას მიჰყავს ცხოვრების გზაზე, მათი ყოფიერების არც ერთი წუთი არ არის შემთხვევითობის მონაწილე, არამედ უფრო მასშტაბური, ღვთაებრივი ჩანაფიქრის ნაწილია.

რელიგიის სოციოლოგიური კვლევის პერსპექტივა მოითხოვს რელიგიის, როგორც სოციალური ფენომენის, განხილვას, რაც გულისხმობს დისტანცირებულ მიდგომას საზოგადოებაში დომინანტი რელიგიის სტანდარტებისგან და ღირებულებებისგან. სოციოლოგის ინტერესი მიმართულია საზოგადოებაში არსებული ყველა რელიგიური ჯგუფის თავისებურებების გაგებისკენ, რაც შესაძლებელს ხდის საზოგადოე-

ბაში რელიგიის ფაქტობრივი მდგომარეობის იდენტიფიკაციას.

სოციოლოგს აინტერესებს, თუ როგორაა ორგანიზებული რელიგიური თემები, ჯგუფები, როგორია მათი სტრუქტურული, ფუნქციონალური და ინსტიტუციონალური არსებობის პირობები, ის ნორმები და ღირებულებები, რომელთაც მისდევენ ესა თუ ის რელიგიური ჯგუფები, როგორია მათი როლი ინდივიდისა და მთლიანად საზოგადოების ცხოვრებაში.

რელიგიის სოციოლოგის მიერ დასმული საინტერესო კითხვებია: რატომ არსებობენ რელიგიები? როგორია მათი არსებობისა და ფუნქციონირების საფუძვლები? რის წყალობით ინარჩუნებენ რელიგიები თავიანთ თავს დროში?

სოციოლოგისთვის მნიშვნელოვანია იმის გაგება, თუ რა გავლენას ახდენს რელიგიური ჯგუფისადმი კუთვნილება, რელიგიური იდენტობა ადამიანის ცხოვრების სხვა სოციალურ ასპექტებზე: სოციალური პოზიციებზე, ოჯახურ ცხოვრებაზე, პროფესიის არჩევანზე, ეკონომიკური ქცევაზე, პოლიტიკურ პრეფერენციებზე, ცხოვრების სტილზე და სხვ.

რელიგიის დეფინიცია

რელიგიური რწმენებისა და ორგანიზაციების დიდი მრავალფეროვნება გარკვეულ სირთულეებს ქმნის რელიგიის ერთიანი განსაზღვრების შემუშავების საკითხში. ხშირად რელიგიას აიგივებენ მონოთეისტურ სისტემებთან (იუდაიზმი, ქრისტიანობა, ისლამი და ა. შ.) სადაც ფიგურირებს ერთი ღმერთის იდეა. რელიგიის გაიგივება მონოთეიზმთან შეცდომაა. ეს ეთნოცენტრისტული პოზიციაა. ფრიდრიხ ნიცშეს თეზისი ღმერთის სიკვდილის შესახებ (ნიცშეს ეკუთვნის ცნობილი გამოთქმა „ღმერთი მოკვდა“, რაც მისი სოციალური გავლენის შესუსტების პროცესის – სეკულარიზაციის აღმნიშვნე-

ლი იყო) დაკავშირებულია დასავლეთის რელიგიური იდეების ეთნოცენტრისტულ განხილვასთან, როგორც პრიორიტეტული რელიგიური სისტემისა. ბევრ რელიგიაში არსებობს მრავალ ღვთაებათა პანთეონი (ინდუიზმში, ძველ ბერძნულ რელიგიაში). მიუხედავად იმისა, ფიგურირებს თუ არა მათში ღმერთის იდეა, ყველა რელიგიაში არსებობს ისეთი არსებები, რომელიც იწვევენ მოწინებისა და თაყვანისცემის გრძნობას. არის რელიგიები, სადაც საერთოდ არ მონაწილეობს ღმერთის გაგება და საკრალური თვისებები მიენერება პერსონებს, როგორც ღვთაებრივი თაყვანისცემის ფიგურებს, რომლებიც თავისთავად არ წარმოადგენს ღვთაებას (ბუდიზმში – ბუდა), ან აბსტრაქტულ „ღვთაებრივ ძალებს“, ან ეთიკურ ღირებულებებს, რომლებიც სულაც არ გულისხმობენ პერსონიფიცირებულ ღვთაებას (კონფუციანელობაში – სიკეთე, დაოსიზმში – დაო, სამყაროს ბუნებრივი ჰარმონია; იან და ინი ურთიერთსაპირისპირო სანყისების ერთიანობა).

რას გულისხმობენ სოციოლოგები რელიგიაში?

სხვადასხვა სოციოლოგი სხვადასხვანაირად განსაზღვრავს რელიგიას. ზოგიერთი სოციოლოგი (მაგ. გერჰარდ ლენსკი) რელიგიის ქვეშ გულისხმობს იმ ძალებთან დაკავშირებული რწმენების სისტემას, რომლებიც წარმართავენ ადამიანის ბედს, და მასთან ასოცირებულ რიტუალებს, რომელთაც მისდევენ და ასრულებენ გარკვეული ჯგუფის წევრები“. ეს განსაზღვრება საკმაოდ ფართოა, რადგან მასში შეიძლება შევიდეს სხვა რწმენების სისტემები, როგორიცაა, კომუნიზმი, სოციალიზმი, საერო ჰუმანიზმი. რწმენათა ეს სისტემები უთუოდ ასრულებენ ადამიანთა ცხოვრებაში მნიშვნელოვან როლს, მაგრამ ისინი არ შეესაბამებიან აღიარებულ წარმოდგენებს რელიგიის შესახებ.

ამ აზრით, უფრო ადეკვატურია რონალდ ლ. ჯონსტონის დეფინიცია: რელიგია საკრალურთან დაკავშირებული რწმენების, სიმბოლური ფორმებისა და რიტუალების (პრაქტიკების) სისტემაა, რომლის მეშვეობით ჯგუფი ახსნის და რეაგირებს იმაზე, რასაც განიხილავს, როგორც წმინდას და ღვთაებრივს. ჯონსტონი გამოყოფს ხუთ ძირითად კომპონენტს, რაც შესაძლებლობას იძლევა, მოვახდინოთ რწმენების სისტემის, როგორც რელიგიის, იდენტიფიკაცია. ესენია:

- მორწმუნეთა ჯგუფი;
- საკრალური (წმინდა, ღვთაებრივი);
- სასწაულებრივი მოვლენები, რომლებიც განსხვავდებიან ყოველდღიური რეალობის საგნებისაგან, და მათთან დაკავშირებული სიმბოლოების სისტემა;
- რწმენებისა და წარმოდგენების ერთობლიობა საკრალურზე;
- რიტუალების ანუ თავისებური მოქმედებების ერთობლიობა და ამ მოქმედებების მარეგულირებელი ნორმები, ანუ წარმოდგენები მართალი, სწორი ცხოვრების შესახებ.

პირველი კომპონენტი სოციალური კომპონენტია, რომელიც წარმოდგენილია ჯგუფის სახით. რელიგია ყოველთვის ჯგუფის, მორწმუნეთა ერთობის არსებობას გულისხმობს. მიუხედავად იმისა, რომ რელიგიური ღრმად ინდივიდუალურად განიცდება, იგი, უპირველეს ყოვლისა, ერთობლივ, სხვებთან საერთო გრძნობას წარმოადგენს, რომელიც ერთად ყოფნის, ჯგუფში ყოფნის განსაკუთრებული ემოციური მდგომარეობიდან ამოიზრდება და მიმართულია ამ მდგომარეობის გაძლიერებისა და წარმოქმნისაკენ. რამდენადაც რელიგიური რწმენა უკავშირდება საკრალურს, იგი მხოლოდ ერთი ადამიანის კუთვნილებას არ შეიძლება წარმოადგენდეს, ეს არის ისეთი რამ, რაც მალღდება ინდივიდუალურ გამოცდილებაზე და

წარმოადგენს უფრო მომცველი, მასშტაბური, ერთობლივი გამოცდილების შედეგს. რელიგია არ შეიძლება წარმოქმნილიყო ერთი პიროვნების გამოცდილების საზღვრებში, არამედ მხოლოდ იქ, სადაც იკრიბება ჯგუფი. ამდენად, სოციოლოგს აინტერესებს რელიგიური ჯგუფები და მათი სხვა გაერთიანებებისგან განმასხვავებელი თავისებურებები საზოგადოებაში. რელიგიის სოციოლოგიური კვლევა ეყრდნობა კონკრეტული რელიგიური ერთობების, მაგალითად, კათოლიკეების, პროტესტანტების, იუდეველების, ინდუსების, მუსულმანების, ბუდისტებისა და ა.შ., აგრეთვე რელიგიური ორგანიზაციის სხვა ფორმების (სექტები, კულტები, დენომინაციები) შესწავლას.

მეორე, უნდა გამოიყოს საკრალურის კომპონენტი. ყველა რელიგიაში მოცემულია საკრალური-პროფანულის ოპოზიცია. საკრალური მიჯნავს ერთმანეთისგან ყოველდღიური ცხოვრების საგნებსა და არაჩვეულებრივ მოვლენებს – სასწაულებს. მაგალითად, სასწაულებრივის რიგს მიეკუთვნება ქრისტიანობაში მაცხოვრის მიერ წყლის ღვინოდ ქცევა, ლოცვით ბრმისთვის თვალის ახელა, დავრდომილის განკურნება და უამრავი სხვა ქმედება, რომელთაც ვერ მივაკუთვნებთ ჩვეულებრივის კატეგორიას. ეს მოვლენები ღვთაებრივად იქცევა, იმიტომ რომ დაკავშირებულია რაღაც ძალებთან ან არსთან, რომელთა შესაძლებლობებიც არ არის შეზღუდული ბუნებრივი და ფიზიკური სამყაროს კანონზომიერებებით. სხვადასხვა რელიგიაში არსებობს სხვადასხვა საკრალურ საგანთა და მოვლენათა ნაკრები. ინდუსისთვის ძროხა წმინდა საგანთა კატეგორიას მიეკუთვნება, რადგან იგი წარმოადგენს ღვთაება ვიშნუს სიმბოლოს; ამიტომ ჰარი კრიშნას სექტის წარმომადგენლებს ეკრძალებათ ტყავის ფეხსაცმლის ტარება. საკრალურის ხილვა უშუალოდ შეუძლებელია, არამედ მხოლოდ გაშუალებულად, წმინდა სიმბოლოების მეშვეობით. საკრალური სიმბოლო არის ღვთაებრივის ნიშანი, რომელიც ახ-

დენს მის მხოლოდ რეპრეზენტაციას, მის ობიექტივაციას, ანუ გასაგნებას, რაც წმინდა რეალობის თანაფარდი არაა, არამედ მასზე მხოლოდ მითითება შეუძლია, ანუ წარმოადგენს საკრალურის სიმბოლოს, რეფერენტს. ტრიაბალურ რელიგიებში, ანუ რელიგიურ ჯგუფებში, რომლებიც ცხოვრობენ კლანებად ან ბანდებად, ასეთ სიმბოლოს წარმოადგენს ტოტემი: მცენარე ან ცხოველი, რომელიც გულისხმობს ამ კლანის ფუძემდებელ ღვთაებას, პირველწინაპარს, რომელმაც სათავე მისცა კლანს და მის მფარველსა და დამცველ სულს წარმოადგენს.

რელიგია გულისხმობს რწმენების გარკვეულ ერთობლიობას. ეს რწმენები ხსნიან ადამიანურ ბუნებას, გარემომცველ სამყაროსა და იმ უჩვეულო ძალებს, რომლებიც საკრალურად ითვლება. მაგალითად, ნიჰირენის სექტის მიმდევარ ბუდისტებს სწამთ, რომ ადამიანის სულს შეუძლია მიაღწიოს სრულყოფას მუდმივ გარდასახვათა მეშვეობით, ამიტომ სამყაროს სისტემაში მწერებიც არანაკლებ მნიშვნელოვანი არსებები არიან, ვიდრე ადამიანები. რელიგია გულისხმობს განსაკუთრებულ მოქმედებათა ანუ რიტუალების სისტემასაც. რიტუალები საკრალურთან დაკავშირებული ქცევის ნიმუშებია.

ე. დიურკემი განსაზღვრავს რიტუალებს, როგორც ღირებულებებს, რომლებიც აწესებენ, როგორ უნდა მოიქცნენ ადამიანები საკრალურ ობიექტებთან მიმართებაში. მაგალითად, ქრისტიანი ეკლესიასთან მისვლისას პირჯვარს იწერს და ლოცულობს. მუსულმანები ლოცვისას პირით მიიქცევიან იმ მხარისკენ, სადაც მდებარეობს მათი წმინდა ქალაქი მექა. მეჩეთში შესვლისას მუსლიმი ყოველთვის იხდის ფეხთ წმინდა ადგილის მიმართ მოწინების ნიშნად. ისლამში ქალებს თავსაბურავის ტარება ევალებათ მათი სექსუალური მიმზიდველობის დაფარვის ნიშნად, რომლის საჯარო დემონსტრირებაც მკაცრად რეგლამენტირებულია ამ რელიგიაში. რიტუალები თავისთავად არ შეიცავს რელიგიურ მნიშვნელობას. ისინი რე-

ლიგიურ მნიშვნელობას მხოლოდ გარკვეულ სიტუაციებში იძენენ, როდესაც მათ მიმართავენ საკრალურ ობიექტებთან თავიანთი კავშირის გამოხატვის მიზნით.

რამდენადაც რიტუალური აქტები მჭიდროდ დაკავშირებულია რელიგიურ სიმბოლოებთან, ისინი განიხილება, როგორც რაღაც სრულიად განსხვავებული პროფანული, ჩვეულებრივი საგნებისა და მოვლენებისგან. მაგალითად., წყალი ყოველდღიური მოხმარების საგანია, როცა გამოიყენება ყოფითი მიზნებისთვის დასაღვებად, შხაპის მისაღებად და ა. შ., მაგრამ ინიციაციის ქრისტიანულ რიტუალში – მონათვლის წმინდა საიდუმლოს შესრულებისას – იგი ხდება წმინდა და ახდენს რელიგიურ ერთობაში ახალი წევრის მიღების სიმბოლიზებას. სანთელი ასევე ყოველდღიური მოხმარების საგანია, რომელიც გამოიყენება შენობის განათების მიზნით, ხოლო ღვთის სადიდებლად სანთლის დანთება გამოხატავს ღვთაებრივთან კავშირს. აღდგომის დღესასწაულზე კვერცხების წითლად შეღება მარადიული ცხოვრების დასაწყისის აღნიშვნის სიმბოლოა. რელიგიური რიტუალები ხშირად განმარტოებით სრულდება, მაგრამ ყველა რელიგიაში არსებობს ისეთი ცერემონიები, რომელთა აღსრულებაც მოითხოვს მორწმუნეთა დიდი ჯგუფების მონაწილეობას. რელიგიური რიტუალები დიდი მრავალფეროვნებით გამოირჩევა. მათ მიეკუთვნება ლოცვასთან, გარკვეული სახის საკვების მიღებასთან ან მარხვასთან დაკავშირებული მოქმედებები. როგორც წესი, რელიგიური რიტუალების აღსრულებისთვის განკუთვნილია სოციალური სივრცის სპეციალური, იზოლირებული ადგილები, რომლებიც მორწმუნეებისთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობის მქონეა (ტაძრები, ეკლესიები, სალოცავები).

რელიგია გულისხმობს გარკვეულ წარმოდგენებს სწორი ანუ მართალი ცხოვრების შესახებ. რელიგიების უმრავლესობა მცნებების სისტემას, ანუ ქმედებების მარეგულირებელი

ნორმების ერთობლიობას შეიცავს. ეს ნორმები განსაზღვრავენ მორწმუნეთა მოქმედების წესებს სხვადასხვა სიტუაციაში. ისეთ რთულ რელიგიურ სისტემებში, როგორიცაა იუდაიზმი, ქრისტიანობა ან ისლამი, ფორმულირებულია მკვეთრი მორალური პრინციპები. ამის ყველაზე თვალსაჩინო მაგალითია ქრისტიანობის ათი მცნება, რომლებიც წარმოადგენს გარკვეული დაშვებებისა და აკრძალვების სისტემას. იგი მოიცავს მკვლელობის, ქურდობის, სიცრუის, მრუშობის, ამპარტავნების, შურის და სხვა მრავალ აკრძალვას.

რელიგიის დეფინიციის დროს უნდა განვასხვაოთ ერთმანეთისაგან რელიგია და მაგია. რელიგიის მსგავსად მაგიაც რწმენების სისტემაა, მაგრამ მისგან თვისებრივად განსხვავდება. თუკი რელიგია ადამიანისთვის მისი არსებობის ონტოლოგიური, ეგზისტენციალური უსაფრთხოების გრძნობას იმით უზრუნველყოფს, რომ ინდივიდის მიერ სამყაროს აღქმა ხდება როგორც საზრისის, წესრიგისა და მთლიანობის მქონე ქმნილებისა; თუკი რელიგია ინდივიდის ცხოვრებას საზრისს ანიჭებს, უზრუნველყოფს მის სიღრმისეულ მოტივაციას, რომელიც ინდივიდის მთელ ყოფიერებაზე გადის, მაგია განსხვავებულ მიზნებს ისახავს. მაგიური რიტუალები გულისხმობს სხვადასხვა ქმედების (შელოცვები, სიტყვიერი ფორმულები) მეშვეობით ინდივიდის ცხოვრების რომელიმე ასპექტზე ზემოქმედებას, რომელიც კონკრეტული ამოცანების გადაჭრაზეა ორიენტირებული. მათ ადამიანები მაშინ მიმართავენ, როცა გაუმართლებლობისა და წარუმატებლობის ჩაკეტილ წრეში აღმოჩნდებიან. მაგალითად, ადამიანები განიცდიან მატერიალურ სიძნელეებს (უფულობა, უბარაქობა) ან სხვა პრობლემებს და თავიანთი ცხოვრების ამ ასპექტებზე ზემოქმედებას სხვადასხვა მაგიური შელოცვით, თილისმებით და ა. შ. ცდილობენ. ამდენად, მაგიური რიტუალები მიმართულია ადამიანის ინდივიდუალური მიზნების მიღწევაზე.

ცნობილმა ანთროპოლოგმა და სოციოლოგმა ბრონისლავ მალინოვსკიმ თავის კლასიკურ გამოკვლევაში „მაგია, მეცნიერება და რელიგია“ აღწერა წყნარი ოკეანის კუნძულ ტრობრიანზე მცხოვრები ტომების მაგიური რიტუალები, რომლებსაც ისინი განსაკუთრებით სარისკო საქმიანობების ან მოგზაურობის დროს (სახიფათო ადგილებში თევზჭერა, ხანგრძლივი მოგზაურობა ოკეანეში, ნადირობა საშინო მტაცებლებზე და ა. შ.) მიმართავდნენ ამ საქმეში წარმატების მიზნით. კოლექტიური რიტუალების არსებობა – ეს არის ერთ-ერთი ძირითადი ფაქტორი, რაც რელიგიას განასხვავებს მაგიიისგან, თუმცა მათ შორის მკვეთრი ზღვარის გავლება ყოველთვის მაინც არ არის შესაძლებელი. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მაგია წარმოადგენს მოქმედებების ერთობლიობას, რომელიც სრულდება ბუნების მოვლენებზე გავლენის მოხდენის მიზნით სხვადასხვა საშუალებისა და ხერხის გამოყენებით (შელოცვები, ჯადოსნური ფორმულები თუ განსაკუთრებული რიტუალები). მაგიური წესების ჩატარებას, ჩვეულებრივ, ცალკეული პირები ასრულებენ და არა მორწმუნეთა ჯგუფი. ადამიანები ხშირად მიმართავენ მაგიას, როცა აღმოჩნდებიან წარუმატებლობისა თუ უიღბლობის გარკვეულ წრეში ან საფრთხის წინაშე დგანან. მაგალითად, ბრონისლავ მალინოვსკი თავის ზემოთ დასახელებულ გამოკვლევაში აღწერს მრავალ ასეთ მაგიურ რიტუალს, რომლებიც სრულდება კანოეთი (ნავი) ნებისმიერი სარისკო მოგზაურობის წინ, როცა კუნძულის მცხოვრებლებს სახიფათო ადგილებში უწევთ თევზის ჭერა, თუმცა ლაგუნებსა და შედარებით წყნარ ადგილებში თევზჭერისას ისინი ამგვარ რიტუალებს არ მიმართავენ. თუმცა მაგიური რიტუალები უმეტესად გაქრა თანამედროვე ცხოვრებაში, სარისკო სიტუაციებში ადამიანები მაინც უწინდებურად ხშირად მიმართავენ ისეთ რიტუალებს, რომლებიც თავისი არსით ძალზე ნააგავს მაგიურ შელოცვებს. განსაკუთრებით

ხშირია ამგვარი მოქმედებები ისეთ პროფესიებში, სადაც წარმატება უმეტესწილად შემთხვევითობის ფაქტორზეა დამოკიდებული ან გაზრდილ რისკთანაა დაკავშირებული (მაგალითად, სპორტსმენები, მეშახტეები, მეთევზეები და ა.შ.); ხშირია აგრეთვე სტრესულ სიტუაციებში ასეთი რიტუალური წესების შესრულება ან თილისმების ტარება. მაგალითად, ჩოგბურთელი თუ მოთხილამურე უცნაური რგოლებითა და სამკაულებით გამოდიან მნიშვნელოვან შეჯიბრებაზე, თუმცა სპორტული წესების მიხედვით ეს აკრძალულია, რადგან დამატებით საფრთხეს უქმნის სპორტსმენის სიცოცხლეს. ასტროლოგიური რწმენები, რომლებიც სათავეს იღებენ შუასაუკუნეობრივი მაგიური წარმოდგენებიდან, დღესაც ძალზე პოპულარულია, თუმცა შესაძლოა ადამიანთა უმრავლესობა მათ სერიოზულად არ განიხილავს. ყოველივე ეს მიუთითებს ადამიანისთვის ირაციონალური ასპექტის აქტუალობასა და ამგვარი რწმენების სოციალურ და ფსიქოლოგიურ მნიშვნელობაზე.

ბრონისლავ მალინოვსკი შეეცადა განესაზღვრა რელიგიის ფუნქციები მაგიასთან მისი შედარების საფუძველზე. იგი ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ ადამიანები მაგიას მიმართავენ, ანუ ცდილობენ ზებუნებრივი მოვლენების მართვას, მაშინ, როცა არ შეუძლიათ ბოლომდე დაუქვემდებარონ გარემოებები თავიანთ ნებას, რომლებიც სინამდვილეში მათზე დამოკიდებული არ არის. ადამიანებს სწამთ, რომ ამით აირიდებენ თავიდან უბედურ შემთხვევებს და მომავლის წინასწარმეტყველებას შეძლებენ.

ბევრ რელიგიაში მონაწილეობს მაგიური ელემენტები, მიუხედავად ამისა, რელიგიასა და მაგიას შორის განსხვავება პრინციპულია. მაგია – ეს არის საშუალება კონკრეტული მიზნის მისაღწევად, მაშინ როცა რელიგია ფასეულია თავისთავად, თვითღირებულია, ანუ უპირობო ღირებულებას წარმოადგენს. ადამიანები მიმართავენ მაგიას ილზლის ან ბედნიე-

რი შემთხვევის იმედით. რელიგიურ რწმენას კი ადამიანები იღებენ უფრო სიღრმისეული მიზეზის გამო, რაც დაკავშირებულია ცხოვრების საზრისის ძიებასა და სამყაროში საკუთარი ბედის შესახებ შფოთვასთან.

მალინოვსკის აზრით, რელიგია წარმოიქმნება ადამიანის უნარიდან, უყვარდეს და იზრუნოს სხვა ადამიანებზე, და სიკვდილის გარდუვალობის გაცნობიერებიდან. ბევრ რელიგიაში ფიგურირებს წარმოდგენები საიქიო ცხოვრებაზე, უკვდავებისა და ცხოვნების შესახებ. ქრისტიანობაში ადამიანი ხვდება სამოთხეში ან ჯოჯოხეთში. ბუდისტები გადიან სულის გარდასახვას – რეინკარნაციას, ანუ ხელახალი დაბადების ციკლს. ამ რწმენებს უკავშირდება ბევრი რიტუალი (ე. წ. სულის მოსახსენიებელი რიტუალები. მაგალითად, ებრაელებს, ქრისტიანებს აქვთ მოსახსენიებელი პანაშვიდები მიცვალებულის დასაფლავების წინ), რომლის დროსაც ხდება ცოცხლების ნუგეშისცემა, თანადგომა და სიკვდილისადმი მათი შიშის შერბილება.

რელიგია არა მხოლოდ ნუგეშისცემის შესაძლებლობა არის სიკვდილის წინაშე დგომისას, არამედ მას აზრი შეაქვს ადამიანური ცხოვრების სხვადასხვა ასპექტში. როდესაც ადამიანებს ემართებათ უბედურება, ისინი სვამენ მარადიულ კითხვას: რატომ შემემთხვა ეს მაინცდამაინც მე?

ადამიანებს შეუძლიათ დასვან ეს კითხვა ხუმრობით, მაგალითად, როდესაც მათ უტყდებათ ქოლგა, ან სერიოზულად, როცა ცხოვრებაში ხდება რაღაც კატასტროფა. გამოთქმა, რომ „ათეიზმი მწუხარებაში ვერ გვიშველის“ თვალსაჩინოდ ასახავს რელიგიის მნიშვნელობას ადამიანის ცხოვრებაში. რელიგია ეხმარება ადამიანებს, იპოვონ პასუხი კითხვაზე, თუ რატომ ემართებათ მათ ესა თუ ის შემთხვევა. რელიგია აძლევს საზრისს სიტუაციებს, რომლებიც მოკლებულია საზრისს და უსამართლოდ გვეჩვენება. სოციოლოგების აზრით,

რელიგია ეხმარება ადამიანებს ისეთი უსამართლობის გადატანაში, როგორიცაა სიღარიბე, ავადმყოფობა, უთანასწორობა. რელიგია ადამიანებს აძლევს ტანჯვის დროს იმედის შესაძლებლობას, ამიტომ მისი, როგორც სოციალური ინსტიტუტის, გაქრობა შეუძლებელია. ქრისტიანებს რელიგია აძლევს იმედს უკეთესი ცხოვრების შესაძლებლობისათვის; ცნობილია ბიბლიური გამოთქმა, რომ „ნეტარ არიან მორწმუნენი, რადგან მათ დაიმკვიდრონ ეს ქვეყანა“. აღმოსავლურ რელიგიებში ფიზიკური ტანჯვის გადალახვა შესაძლებელია სულიერი გასხივოსნების მეშვეობით.

ზიგმუნდ ფროიდმა რელიგიის სხვა სოციალური ფუნქციაც გამოავლინა. ფროიდის აზრით, რელიგია იცავს ადამიანებს უსუსურობის შიშისგან, რომელსაც ისინი ბავშვობისას განიცდიან. როგორც ბავშვი პოულობს დაცულობას მშობლის ხელებში, ასევე მოზრდილებიც პოულობენ ნუგეშისცემას მოსიყვარულე ღმერთის სახით. ფროიდის აზრით, რელიგიურ წარმოდგენებს ფესვები აქვთ გადგმული ადამიანის ფსიქიკაში და მათი განხილვა სწორი ან არასწორი (პირდაპირი) მნიშვნელობით არ შეიძლება. ფროიდი თვლის, რომ რელიგიური წარმოდგენები სოციალური ილუზიებია, ხოლო სოციალურ ილუზიებზე მოთხოვნა ყველა საზოგადოებაში არსებობს. ეს ილუზიები ეფუძნება ფსიქოლოგიურ მოთხოვნილებებს, რომლებიც თავისი არსით მატერიალური ბუნების წინააღმდეგობრივია.

რელიგიის სოციოლოგიური დეფინიციის ერთ-ერთი ვარიანტი მოგვცა მ. ვებერმა. ამოსავალი ამ დეფინიციაში არის სოციალური მოქმედების ცნება. ვებერის მიხედვით, რელიგია არის სოციალური მოქმედება, რომლის საფუძველზე ინდივიდი ან ჯგუფი წყვეტს საზრისის ფუნდამენტურ პრობლემას. დიურკემის მიხედვით კი რელიგიის უმთავრესი ნიშანი საკრალურთან მიმართებაა. ბერგერისა და ლუკმანის მიხედვით,

რელიგიის დეფინიციაში მნიშვნელოვანი მომენტი სოციალური წესრიგის კოსმიზაციაა, თუმცა ერთი რამ ცხადია: რელიგიის სოციოლოგიური დეფინიცია მას განიხილავს, როგორც სოციალურ ინსტიტუტს. ამ მხრივ არსებული დეფინიციები შეჯამებულად წარმოადგინა სმელზერმა თავის ნიგნში „სოციოლოგია“. მის მიხედვით, რელიგიის მნიშვნელოვანი ელემენტებია:

- ადამიანთა ჯგუფი, მორწმუნეთა თემი;
- წმინდა;
- აღმსარებლობა;
- რიტუალები – ქცევის სახე საკრალურთან მიმართებაში;
- ქცევის მარეგულირებელი ნორმების არსებობა.

მიუხედავად ამისა, ანგარიშგასაწევ ფაქტორად რჩება დიურკემის მიერ მოცემული რელიგიის კლასიკური სოციოლოგიური დეფინიცია. დიურკემის მიხედვით, რელიგიის არსებობა სახეზეა, თუკი არსებობს სულ მცირე სამი ელემენტი (რელიგიურობის მინიმუმი):

- რწმენა – ზუბუნებრივი, უხილავი ძალებისადმი;
- რელიგიური რიტუალები, ცერემონიები – სოციალური პრაქტიკა;
- მორწმუნეთა თემი – ადამიანთა გაერთიანება სოციალურ სტრუქტურებში.

რელიგიის არასოციოლოგიური დეფინიცია

რელიგიის არასოციოლოგიურ დეფინიციაში მისი ყველა ის განმარტება იგულისხმება, რომლებიც სოციოლოგიის მეცნიერების გარეთ არსებობს. ამ შემთხვევაში მნიშვნელოვანია რელიგიის თეოლოგიური დეფინიცია. მის მიხედვით, რელიგია ღვთიური ნიჭია, ღვთის მიერ ადამიანისათვის ბოძებული ჯილდოა, ამიტომ იგი ადამიანისათვის დამახასიათებელი მუდმივი

უნარია. შესაბამისად, ამ დეფინიციის ამოსავალია რელიგიის ღვთაებრივი წარმოშობა, ხაზგასმა იმისა, რომ მისი ხელოვნურად შექმნა ადამიანურ ძალებს ალემატება. თუმცა რამდენადაც ადამიანი სოციალურ არსებაა, რელიგიასაც ღრმა სოციალური ფესვები გააჩნია, რაზეც აქცენტირებას აკეთებს სოციოლოგია, ხოლო რელიგიისადმი თეოლოგიური მიდგომის შემთხვევაში ამგვარი რამ მეორეხარისხოვანია. ასეთი ამოსავალი პრინციპები განასხვავებენ ერთმანეთისაგან რელიგიის სოციოლოგიურ და არასოციოლოგიურ დეფინიციებს.

რელიგიის სტრუქტურა და ფუნქციები

რელიგიის მეტ-ნაკლებად სრულყოფილი სოციოლოგიური ანალიზისათვის მისი სტრუქტურისა და ფუნქციების ცოდნაა აუცილებელი, ანუ გარკვევა იმისა, თუ როგორია რელიგიის შედგენილობა და ის ფუნქციები, რასაც ის არა მარტო საზოგადოებაში, არამედ საერთოდ, ზოგადად ასრულებს. ამ საკითხის ანალიზის დროს რელიგიის სოციოლოგია რელიგიათმცოდნეობის მონაცემებს იყენებს.

რელიგიის სტრუქტურა

იმ შემთხვევაში, თუკი რელიგიის სტრუქტურის ანალიზის ყველა არსებულ შედეგს გავითვალისწინებთ და ყველა მათ საერთო ნიშანს მოვუნახავთ, მაშინ რელიგიის სტრუქტურის სამი ძირითადი ელემენტის გამოყოფა იქნება შესაძლებელი. ესენია: რელიგიური ცნობიერება, რელიგიური კულტი და რელიგიური ორგანიზაციები.

• **რელიგიური ცნობიერება** – იგი იდეათა და შეხედულებათა გარკვეული სისტემა და მასთან დაკავშირებული გრძნობებისა და ჩვეულებების ერთობლიობაა, რომლებიც დამახასი-

ათებელია მორწმუნეთა ჯგუფებისათვის. ამის გათვალისწინებით, რელიგიური ცნობიერება ორ ნაწილად: რელიგიურ იდეოლოგიად და რელიგიურ ფსიქოლოგიად იყოფა. რელიგიური იდეოლოგია არის ღმერთზე, სამყაროზე, საზოგადოებასა და ადამიანზე დამუშავებული სისტემა. მის ჩამოყალიბებაში დიდ როლს ასრულებენ თეოლოგები და კულტის მსახურნი. რელიგიური იდეოლოგიის ძირითადი ნაწილი თეოლოგიაა (ღმერთის შესახებ მოძღვრება). იგი თეორიული სახით არის დამუშავებული და ძირითადი თეოლოგიური დისციპლინების მომცველია. ყველა რელიგიას საკუთარი თეოლოგია (ღვთისმეტყველება) აქვს, რომელიც რელიგიური დოგმების რწმენას ემყარება. ღვთისმეტყველება ასაბუთებს ღმერთის არსებობას, ადგენს მის თვისებებს, არკვევს მის მიმართებას სინამდვილესთან, ამტკიცებს რელიგიური დოგმების ჭეშმარიტებას, რელიგიური წიგნების ღვთაებრიობას, ზნეობის განსაკუთრებულობას, ადგენს სამღვდელოებისა და მორწმუნეთა ქცევის წესებს, აჩვენებს ეკლესიის ღვთიურ ბუნებას და ა. შ. თეოლოგიის გარდა რელიგიური იდეოლოგია გულისხმობს ფილოსოფიურ, ეთიკურ, ეკონომიკურ და სხვა სახის სოციალურ მოძღვრებებს, რომლებიც ეკლესიის მიერ არ არის აღიარებული, მაგრამ რელიგიურ დოგმებს ემყარება და მნიშვნელოვან როლს ასრულებს მთლიან რელიგიურ კომპლექსში. რელიგიური იდეოლოგიის უმთავრესი ფუნქცია რელიგიის ცენტრალური იდეის – ზებუნებრივის რწმენის დასაბუთებაა. რელიგიური ცნობიერების მნიშვნელოვანი ელემენტია რელიგიური ფსიქოლოგია. იგი არის მორწმუნეთა გრძნობების, წარმოდგენების, ჩვევების, განწყობილებების ერთობლიობა. თავის მხრივ, რელიგიური ფსიქოლოგიის მნიშვნელოვანი ელემენტია რელიგიური გრძნობა, როგორც ღმერთისაკენ მისწრაფების, მისი წვდომის განსაკუთრებული უნარი, რომელიც ხორციელდება მისტიკური გასხვივონების გზით. რელიგიური ფსიქო-

ლოგია იმით განსხვავდება რელიგიური იდეოლოგიისაგან, რომ მასში არ გვხვდება მწყობრად ჩამოყალიბებული იდეების სისტემა. იგი სახეებით ოპერირებს, რაც ცხოვრების პირობების უშუალო გავლენით ხორციელდება და ადამიანის პრაქტიკულ საქმიანობასთან არის დაკავშირებული; ამიტომ ის სხვადასხვაგვარი შეიძლება იყოს. მორწმუნეთათვის კონკრეტულად დამახასიათებელი რელიგიური გრძნობებია: რელიგიური შიში, სიყვარული, ემოციები, ფანტაზია, მწუხარება, გლოვა, მარტობაა და მრავალი სხვა. რელიგიური ფსიქოლოგიის მნიშვნელოვანი ელემენტია ჩვევები და ტრადიციები, რომლებიც შედარებით მდგრადობითა და სტაბილურობით ხასიათდებიან.

• **რელიგიური კულტი** – რელიგიის სტრუქტურაში კულტი ერთ-ერთი მთავარი ელემენტია. იგი ისეთ რელიგიურ მოქმედებათა ერთობლიობაა, რომლებითაც მორწმუნე ზემოქმედების მოხდენას ცდილობს არა მხოლოდ ზებუნებრივ ძალებზე, არამედ რეალურად არსებულ საგნებსა და მოვლენებზედაც. რელიგიურ კულტს მიეკუთვნება ყველაფერი, რაც ზებუნებრივთან ადამიანის მიმართებას პრაქტიკული მოქმედებით გამოხატავს. ასეთია რელიგიური რიტუალები, ნეს-ჩვეულებანი, საიდუმლოებანი, მარხვები, ლოცვები, მსხვერპლშენიშვნები, მისტერიები. კულტის შემადგენელი ნაწილია აგრეთვე ისეთი მატერიალური საგნები, როგორიცაა ტაძრები, სამლოცველოები, ხატები, ჯვრები, სანთლები, რელიგიური სამოსელი და მრავალი სხვა. კულტის განსაკუთრებული უნარია მორწმუნეებზე ემოციური ზემოქმედება, ამიტომ იგი რელიგიის ყველაზე აქტიური ელემენტია. მას ძალზე საინტერესო და ძველი ისტორია აქვს. თავდაპირველად იგი მაგიური მოქმედების სახით იწყებს არსებობას და მატერიალური საგნების ზებუნებრიობის რწმენას ემყარებოდა. შემდგომ შემუშავდა შელოცვების, ექსტაზური ცეკვების, სიმღერების რიტუალი, რომელთა მეშვეო-

ბითაც ადამიანი სასურველ შედეგს აღწევდა. მოგვიანებით მას ღმერთის გულის მოგების მიზნით მსხვერპლშენიშვნა დაემატა. მონოთეისტურმა რელიგიებმა განსაკუთრებული კულტი შეიმუშავეს ადამიანთა რელიგიური გრძნობებისა და ემოციების გასაძლიერებლად. მასში გათვალისწინებულ იქნა ადამიანის ცხოვრების ყველა მნიშვნელოვანი მომენტი: დაბადება, გარდაცვალება, მწუხარება, ნუგეში, ავადმყოფობა, ოჯახის შექმნა და სხვა. ყველა ამ მოვლენასთან დაკავშირებით ქცევის შესაფერისი კულტი იქნა შემუშავებული, რითაც მორწმუნეებში ძლიერი ემოციები აღიძვრება და მათში სიმშვიდისა და კმაყოფილების განცდას ბადებს. რელიგიური კულტი კონსერვატიული ბუნების მქონეა. იგი მრავალგზისი განმეორების მეშვეობით მდგრადობას იძენს და საუკუნეებიდან საუკუნეებში გადადის. ხშირად ადამიანთა გარკვეული ნაწილი რელიგიას კულტის მეშვეობით უკავშირდება. რელიგიური კულტის ცენტრალური ელემენტი რიტუალია. რიტუალი სიმბოლური, არარაციონალური მოქმედებაა, რომელიც პრაქტიკულ დანიშნულებას მოკლებულია (წმინდა ტრაპეზის ნებისმიერი სახე შორს დგას წყურვილის ან შიმშილის გრძნობის დაკმაყოფილებისაგან). რიტუალის მეშვეობით ადამიანები გამოხატავენ იმას, რაც მათთვის უმთავრესია ამ ცხოვრებაში. რელიგიურ რიტუალებში სიმბოლურად წარმოდგენილია სოციალური ურთიერთობები და ღირებულებითი ორიენტაციები. ამიტომ რელიგიური რიტუალების კვლევა საზოგადოების კვლევასაც ნიშნავს. ის მნიშვნელოვან ინფორმაციას იძლევა იმის შესახებ, თუ როგორ არის მოწყობილი სოციალური. რიტუალი რელიგიური კომუნიკაციის ისეთი ფორმაა, როდესაც ადამიანის „ღვთაებრივთან შეხვედრა“ ხდება. ამგვარ ადამიანებს ებერი „რელიგიურ ვირტუოზებს“ უწოდებს. ისინი ღმერთს ჭვრეტენ და შეიცნობენ იმ საგნებსა და მოვლენებში, რომელთაც სხვებისათვის ჩვეულებრივი დანიშნულება და მნიშვნელობა აქვთ. რიტუალთან ერ-

თად კულტის ელემენტი რელიგიური სიმბოლო (სახე, ხატი, ნიშანი, რომელიც რომელიმე საგანს ან იდეას განასახიერებს). სიმბოლოები შეიძლება იყოს ცალკეული ობიექტები (ჯვარი ქრისტიანობის ნიშანია), მოქმედებები (პირჯვრის გარდასახვა, მუხლის მოყრა და სხვ.), გადმოცემები (ბიბლიური გადმოცემა სამყაროს შექმნის შესახებ და სხვ.), ადამიანები (ლაო-ძი, როგორც სიბრძნის სიმბოლო). რელიგიური კულტის აუცილებელი ნაწილია საკრალური, წმინდა. სიტყვა „საკრალური“ მომდინარეობს ლათინური სიტყვებიდან: საცერ (ღმერთის განდობილი) და სანკტუს (პატივისცემის ღირსი). საკრალურის საპირისპიროა პროფანული (პროფანეს – არაგანდობილი, დიურკემის ენაზე – ყოველდღიური). წმინდა კი იდუმალ ძალას გულისხმობს, რომელიც აღმატებულია ადამიანზე. იგი მის გაოცებას იწვევს და ბედნიერებას ანიჭებს მას. საკრალურ ძალასთან ურთიერთობას არეგულირებს ტაბუ (მეგრულად „ვაშინერს“). ტაბუირებულ საგანთან მიახლოების უფლება ყველას არ აქვს. ამის უფლება ქურუმებს ან კულტის მსახურებს აქვთ. მაგალითად, ძველ ალექშიში „ალექმის კიდობანი ტაბუირებულია“, ანუ ყველას როდი შეუძლია მასთან მიახლოება. ტაბუირება ხდება იმ მიზნით, რომ ტაბუირებულ ნივთში ბუდობს „მანა“ – საკრალური ძალა, რომელთანაც კავშირის დამყარება ყველას არ ძალუძს. მსგავსი საკრალური ძალა შეიძლება ადამიანშიც იყოს. ასეთი ადამიანები მართვის განსაკუთრებულ უნარს ფლობენ. ამგვარ განსაკუთრებულ ძალას ვებერი ქარიზმას უწოდებს. საკრალურზე განსაკუთრებული მოსაზრებები დიურკემს ჰქონდა. საკრალურის აღქმის ერთ-ერთ ფორმად დიურკემს რიტუალის დროს „კოლექტიური აღგზნება“ მიაჩნდა. საერთოდ, მის მიხედვით, საკრალური ახსნილია, როგორც კოლექტიური წარმოდგენა. საკრალური ის არის, რაც არ იცვლება. რელიგიური წარმოდგენა არა მარტო ინდივიდუალურად აღიქმება ჯგუფის ყველა წევრის მიერ, არამედ ის რალაც

ისეთს წარმოადგენს, რაც ჯგუფის კუთვნილებაა. ამგვარად, საკრალური ჯგუფის წევრთა ინტეგრირებას ახდენს. რელიგიური რიტუალის დროს ადამიანებს ავიწყდებათ სოციალური სამყარო. საკრალური ამოაგდებს მათ ყოველდღიურობიდან და „ახალ ცხოვრებას“ აზიარებს, რომელიც სინამდის გარანტად გვევლინება. ამ ყოველივეს მიზეზი სინამდვილეში, დიურკემის აზრით, თავად საზოგადოებაა.

• **რელიგიური ორგანიზაციები** – ყოველი რელიგია მორწმუნეთა ორგანიზებულ გაერთიანებას წარმოადგენს. ეს გაერთიანებანი რელიგიური რწმენისა და კულტის საფუძველზე ყალიბდება. რელიგიური ორგანიზაციების საშუალებით რეგულირდება საკულტო საქმიანობა და რელიგიური გრძნობების დაკმაყოფილება ხდება.

ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით რელიგიის სტრუქტურულ დახასიათებას მივიღებთ, რომლის მიხედვით, რელიგია არის განსაკუთრებულ შეხედულებათა სისტემა (რელიგიური ცნობიერება), მოქმედებათა (რელიგიური კულტი) და შესაბამის დასწესებულებათა (რელიგიური ორგანიზაციები) ერთობლიობა, რომელიც დაკავშირებულია ზებუნებრივის რწმენასთან.

რელიგიის ფუნქციები

სოციოლოგებს აინტერესებთ, თუ რა როლს ასრულებს საზოგადოებაში რელიგია, როგორც სოციალური ინსტიტუტი, როგორი იქნებოდა საზოგადოება რელიგიის გარეშე და ა. შ. ამ კითხვაზე პასუხის შემთხვევაში ჩვენ რელიგიის მეცნიერებების მონაცემებს ვითვალისწინებთ, რომელთა მიხედვით რელიგიას რამდენიმე ძირითადი ფუნქცია გააჩნია. ესენია:

• **მსოფლმხედველობრივი ფუნქცია** – რელიგიის მსოფლმხედველობრივი ფუნქცია იმაში ვლინდება, რომ იგი ძველთაგან ადამიანის მიერ სინამდვილის გაცნობიერებასთან და ახსნასთან არის დაკავშირებული. ადამიანი მრავალ მსოფ-

ლმხედველობრივ კითხვას სვამს, რომელთა შორის მნიშვნელოვანია სიცოცხლის საზრისის მარადიული პრობლემა. ამ მარადიული მსოფლმხედველობრივი საკითხის გადანყვეტაში მას რელიგია ეხმარება. თავისი არსით, რელიგია საზრისს აძლევს ადამიანის სიცოცხლეს და ამაში ვლინდება მისი მსოფლმხედველობრივი დანიშნულება.

• **კომპენსატორული ფუნქცია** – თავისი ცხოვრების მანძილზე ადამიანი ხშირად აცნობიერებს, რომ იგი სუსტი და უძლური, ნაკლოვანი არსებაა. ამ ნაკლოვანებისა და უძლურების შევსებას ის რელიგიის მეშვეობით ახდენს. ამაში ვლინდება რელიგიის კომპენსატორული დანიშნულება. ეს ფუნქცია თითქმის ყველა რელიგიას აქვს. რაც უფრო უძლურია ადამიანი, მით უფრო წინა პლანზე იწევს რელიგიის ეს ფუნქცია. რელიგია ადამიანის წინაშე მდგარ მთელ რიგ პრობლემებს აგვარებს; მაგალითად, რეალურ ჩაგვრას თავისუფლება ენაცვლება; უძლურებას – ღმერთის ყოვლადძლიერება, ადამიანის უვიცობას – ღმერთის ყოვლისმცოდნეობა, ბოროტებას – ღვთიური სიკეთე, სიძულვილს – სიყვარული და ა. შ. ადამიანზე ამგვარი ზემოქმედების უნარების საშუალებით რელიგია კომპენსატორული ზემოქმედების მდიდარი საშუალებების მქონეა.

• **კომუნიკაციური ფუნქცია** – რელიგიის კომუნიკაციური ფუნქცია ადამიანის ღმერთთან და ადამიანებთან დაკავშირებაში ვლინდება. აქდან პირველი უფრო მაღალი საფეხურია, ვიდრე მეორე. რელიგიის სოციალურ ბუნებას ყველაზე მეტად ეს ფუნქცია ავლენს. რელიგია ადამიანებს აერთიანებს, აკავშირებს თემებად. ადამიანთა გაერთიანება ხდება საკულტო მოქმედებათა დროს, რაც ადამიანებს შორის კავშირს და ღმერთთან მათ შეერთებას უწყობს ხელს, ამიტომ რელიგიურ ცხოვრებაში მის ამ ფუნქციას დიდი ადგილი უკავია.

• **რეგულატორული ფუნქცია** – რელიგიური იდეები, საკულტო მოქმედებები და რელიგიური ორგანიზაციები ადა-

მიანთა ქცევას არეგულირებენ. ამდენად, რელიგიას რეგულატორული ფუნქცია გააჩნია. რელიგია გარკვეულ კონტროლს აწესებს ადამიანის მოქმედებაზე, მის ყოველდღიურ საქმიანობაზე, კრძალავს ან ნებას რთავს ადამიანის ამა თუ იმ მოქმედებას. სამაგიეროდ, აწესებს საზღაურს: სიკეთისათვის ჯილდო სამოთხეა, ბოროტებისათვის სასჯელი ჯოჯოხეთი. რელიგიის რეგულატორული ფუნქცია არსებული წესრიგის შენარჩუნებას ემსახურება.

• **ინტეგრაციული ფუნქცია** – რელიგია აერთიანებს ადამიანებს, მათს აზრებს, გრძნობებსა და მისწრაფებებს და ამით ხელს უწყობს საზოგადოების ინტეგრაციას. სწორედ ამაში ვლინდება რელიგიის ინტეგრაციული ფუნქცია. მის ამ მაინტეგრირებელ როლზე განსაკუთრებული ყურადღება დიურკემმა გაამახვილა.

ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით მივიღებთ რელიგიის ფუნქციონალურ დეფინიციას, რომლის მიხედვით, რელიგიის დანიშნულებაა ზებუნებრივის რწმენის განმტკიცება, რელიგიური იდეების შენარჩუნება, რელიგიურ წეს-ჩვეულებათა აღსრულება. რელიგიის ამ ფუნქციებით ღირებული ხდება ადამიანის როგორც ამქვეყნიური, ასევე იმქვეყნიური ცხოვრება.

ნანილი IV

სოციოლოგია მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში*

* სოციოლოგია, მეცნიერების სხვა დარგებთან ერთად, ზეეროვნული ფენომენია, ამიტომ მთელ რიგ უხერხულობას ქმნის ეროვნული და გეოგრაფიული ნიშნით სოციოლოგიაზე საუბარი, მაგრამ ამ შემთხვევაში ჩვენ მხედველობაში გვაქვს სოციოლოგიური ცოდნის ის არსენალი, რომელიც ამა თუ იმ ქვეყანაშია დაგროვილი, და მეტი არაფერი.

თავი I

სოციოლოგია საზრანგეთში

თითქმის ყველა მონინავე ევროპულ ქვეყანას აქვს საფუძველი სოციოლოგიის სამშობლოდ მოჰქონდეს თავი, რამდენადაც XIX საუკუნის დასაწყისიდან ევროპული საზოგადოების გარდაქმნის პროცესი ამის თქმის საშუალებას იძლევა. სოციოლოგიის მამის ოგიუსტ კონტის ნაშრომებიც ამ პროცესებს ეხმიანებოდა. ჩამოყალიბების პირველი დღეებიდან, ამერიკული სოციოლოგიისაგან განსხვავებით, ფრანგული სოციოლოგია შორს იყო მიმდინარე სოციალური პრობლემების პრაქტიკული მოთხოვნილებების ანალიზისაგან. ის იმთავითვე საზოგადოების უზოგადესი კანონების შესწავლისაკენ იყო ორიენტირებული. ამის გამო ფრანგულმა სოციოლოგიამ თეორიული სახე და ბუნება დიდხანს შეინარჩუნა. განსაკუთრებული ინტელექტუალური გავლენა მასზე ე. ნ. ფრანგულმა სოციალურმა აზროვნებამ (მონტესკიე, დიდრო, ვოლტერი), ფრანგულმა განმანათლებლობამ (საფრანგეთი ხომ განმანათლებლობის სამშობლოა) და დეკარტეს რაციონალიზმმა მოახდინა. ოღონდ ამ ინტელექტუალური ნაკადის წარმომადგენელთა სოციოლოგობა იმთავითვე უნდა გამოირიცხოს.

კონტის „პოზიტიური ფილოსოფიის კურსს“ წინ უსწრებდა რუსოს სოციალური კონტრაქტის თეორია, სოციალური თანასწორობის (სენ-სიმონი, ფურიე), პროგრესის (კონდორსე) და „სოციალური ფიზიკის“ (კეტლე) იდეები. ამასთან ერთად სოციოლოგიის წარმოშობამდე ფრანგულ კულტურას რევოლუციური გამოცდილება უკვე მიღებული ჰქონდა (მას უკვე ჰყავდა რევოლუციის გმირები: დანტონი, მარატი, რობესპიე-

რი). აქედან უკვე ერთი ნაბიჯია „ადამიანის უფლებათა დეკლარაციამდე“. რევოლუციის დროინდელი საფრანგეთის ისტორიის შესწავლა (ინგლისელი ისტორიკოსი თომას კარლაილი და სხვები) შემდგომში ევროპული მასშტაბის სოციალური აზროვნების წარმოქმნის მიზეზი გახდა. ერთი ნაწილი ამ შტუდიებისა განმანათლებლობას ეყრდნობოდა: ფ. ბიუბე (1796-1865), ლ. ბლანი (1811-1882), ჟ. ჟორესი (1859-1919), ა. მატეზი (1874-1932); მეორე ნაწილი კი მას აკრიტიკებდა: ა. ლამარტინი (1791-1869), ი. ტენი (1828-1893), ლ. მადლენი (1871-1956). ყოველივე ამის შედეგად ფრანგულ კულტურას პირველი სერიოზული ისტორიული სკოლა შეემატა, რომელშიც „რესტავრაციის დროის ისტორიკოსები“: ფ. გიზო (1787-1874), ჟ. ტერი (1795-1856), ო. მინე (1796-1884) შევიდნენ. რაც შეეხება კულტურულ კონტექსტს, XIX ს-ის შუახანებიდან, ინგლისისგან განსხვავებით, საფრანგეთში „პირველობისათვის ბრძოლაში“ ისტორიული მეცნიერება და სოციოლოგია ეჯიბრებოდა არა პოლიტიკურ ეკონომიას, არამედ დიდი გავლენის მქონე მხატვრულ ლიტერატურას: ბალზაკი (1799-1850), ჰიუგო (1802-1885), ფლობერი (1821-1880), მოპასანი (1850-1893), ზოლა (1840-1902).

ნაპოლეონის შემდგომი ფრანგული კულტურის სოციალური ფონი მნიშვნელოვანი ისტორიული მოვლენებით მდიდრდებოდა. XIX საუკუნიდან საფრანგეთი კოლონიალურ სახელმწიფოთა კლუბის წევრი ხდება. მას კიდევ ორი (1830 და 1848) რევოლუცია გადახდება თავს. ბისმარკის გერმანიასთან მარცხის მიუხედავად, თავისუფლების იდეალები ფრანგულ ხასიათში მაინც არ იკარგება (1870 წლის პარიზის კომუნა). შემდგომში თანასწორობის იდეა ფრანგულ სამართალში პოვებს თავშესაფარს, რომელიც ნაპოლეონის კოდექსზე იყო დამყარებული; თავისუფლებისა და პროგრესის იდეა კი ახალ მეცნიერებაში – სოციოლოგიაში იპოვის თავის სავანეს. სოციოლოგიისათვის შესანიშნავ გარემოს წარმოადგენდა ევრო-

პულ საზოგადოებაში მიმდინარე სოციალური ცვლილებები, კერძოდ ინდუსტრიული საზოგადოების ფორმირება, მოსახლეობის საშუალო ფენის ჩამოყალიბება, კომერციული ურთიერთობების აქტუალიზება, ფულის სოციალური პრესტიჟისა და სტატუსის განმაპირობებელ ელემენტად ქცევა და სხვ.

ყოველივე ზემოაღნიშნული სოციალური, პოლიტიკური, ეკონომიკური, კულტურულ-ინტელექტუალური ფონი იყო ახალი მეცნიერებისათვის – სოციოლოგიისათვის. სოციოლოგიის, როგორც საზოგადოების შემსწავლელი მეცნიერების, იდეა საფრანგეთში ჩაისახა. ეს ორი რევოლუციის შუა პერიოდში (1830-1848 წწ.) მოხდა. ტერმინის შემქმნელი პოზიტივისტი ოგიუსტ კონტი გახდა, რომელმაც „პოზიტიური ფილოსოფიის კურსის“ მეოთხე ტომში (46 ლექცია) საზოგადოების სტადიური განვითარების კანონები და მის შესახებ მეცნიერება – სოციოლოგია მოგვცა. კონტის თანამედროვენი იყვნენ სტატისტიკური განზომილების მქონე „სოციალური ფიზიკის“ ავტორი კეტლე და „კათოლიკური სოციოლოგიის“ ლიდერი ლე-პლე, რომელიც სოციოლოგიის ისტორიაში დარჩა, როგორც ოჯახის შესწავლაზე ორიენტირებული სოციალური კვლევის მონოგრაფიული მეთოდის ფუძემდებელი.

კონტის მიერ შექმნილი ახალი მეცნიერების განვითარების გზა იმთავითვე არ იყო ია-ვარდით მოფენილი, თუმცა ძალიან მალე გამოჩნდა კაცი, რომელმაც ეს ახალი მეცნიერება მანამდე არნახულ სიმაღლეებამდე აიყვანა. თანამედროვე სოციოლოგიაზე მან დიდი გავლენა მოახდინა. ეს კაცი სოციოლოგიის კლასიკოსი ემილ დიურკემია. კონტმა სოციოლოგიის კონტურები შემოსაზღვრა (თქვა, რომ საზოგადოება ბუნების მსგავსად მეცნიერულ შესწავლას ექვემდებარება. ამ შემთხვევაში მათი მეთოდები იდენტურია), დიურკემმა კი სოციოლოგია ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის გავლენისაგან გაათავისუფლა და ფეხზე დააყენა.

დიურკემის დროიდან სოციოლოგია უფრო პოპულარუ-

ლი ხდება საფრანგეთში. ამის ნიშანია XIX ს-ის 80-90-იან წლებში მოქმედი სოციოლოგიური გამოცემები: ჟურნალები: „სოციალური რეფორმა“, „სოციალური მეცნიერებები“, მოგვიანებით ვორმსის ინიციატივით შექმნილი „საერთაშორისო სოციოლოგიური ჟურნალი“. 1898 წელს დიურკემმა დააარსა „სოციოლოგიური წელიწდეული“ (სულ ჟურნალის 12 ნომერია გამოსული), რომელშიც დიურკემის სოციოლოგიზმის მომხრე მონაწილეები: მ. მორისი, მ. ჰალბვარკი, ლ. ლევი-ბრიული, ს. ბუგლე, ჟ. დავი, პ. ფოლკონე, ფ. სიმიანი თანამშრომლობდნენ.

დიურკემმა პირველმა შექმნა ფრანგული სოციოლოგიური სკოლა. განსაკუთრებით პოპულარული გახდა დიურკემი მას შემდეგ, რაც სოციოლოგიის ერთ-ერთმა კორიფემ – პარსონსმა თავის ცნობილ წიგნში „სოციალური მოქმედების სტრუქტურა“, რომელიც დიურკემის გარდაცვალებიდან 20 წლის შემდეგ, 1937 წელს გამოვიდა, დიურკემის სოციოლოგიური კონცეფცია სპეციალური ანალიზის საგანი გახადა. მის შესახებ პარსონსი ამბობს, რომ სოციოლოგიაში დიურკემი მოვიდა, როგორც კონტის მიმდევარი, რომელმაც ძალზე რთული და ორიგინალური სოციოლოგიური კონცეფციის შექმნით დამკვიდრა თავი. პარსონსმა ოთხ ძირითად ეტაპად დაყო მისი სოციოლოგიური შემოქმედება:

1) პირველ პერიოდს შეესაბამება დიურკემის სადისერტაციო ნაშრომი „შრომის საზოგადოებრივი დაყოფა“ (1893 წ.). ეს ე. წ. ფორმალურ-პოზიტივისტური პერიოდია – გულისხმობს ფორმალური სოციოლოგიის ფორმირების პროცესს. ამ შემთხვევაში დიურკემის ძალისხმევა საზოგადოების ინდივიდუალისტური თეორიების კრიტიკისკენაა მიმართული (კრიტიკის ობიექტი სპენსერის თეორიაა). დიურკემი მიიჩნევს, რომ საზოგადოება ინდივიდთა ჯგუფი როდია. აზრი იმის შესახებ, რომ სოციალური ურთიერთობები შეთანხმებულ და დეკლარირებულ ურთიერთობებზეა დამყარებული, რომელიც პირად ინტე-

რესებს ეფუძნება, დიურკემისათვის მიუღებლებია. საზოგადოების არსი ზნეობრივ ნორმებშია, რომელნიც დეკლარირებულ პრაქტიკას არეგულირებენ. საზოგადოების ბუნება სოლიდარობის იმ ტიპით განისაზღვრება, რომელიც მის საფუძველში დევს. თავის პირველ სოციოლოგიურ ნაშრომში დიურკემმა მექანიკური და ორგანული სოლიდარობის ცნებები შემოიტანა, რომლებიც საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სხვადასხვა ტიპს წარმოადგენენ. ამ პერიოდში დიურკემი მხოლოდ თანამედროვე საზოგადოების უტილიტარული თეორიების კრიტიკით არ შემოფარგლულა. იგი არც მარქსის კლასთა ბრძოლის თეორიას იზიარებდა და საერთოდ არ იზიდავდა საზოგადოების ის თეორიული მოდელები, რომლებიც საფრანგეთსა და გერმანიაში იყო შექმნილი. დიურკემისათვის ამოსავალი სოციალურობის ცნებაა. სოციალურობა, როგორც ასეთი, „ინდივიდუალური ქცევის კონტროლს“ გულისხმობს. ამის გათვალისწინებით, დიურკემის მიერ შემდგომ პერიოდში შემოტანილი „სოციალური ფაქტი“ გარეგანი და მაიძულებელი გახდება.

2) მეორე ეტაპად პარსონსი პოზიტიურ მეთოდოლოგიაზე დამყარებული იმავე იდეების სისტემატიზაციას განიხილავს, რის ნიმუშებად „სოციოლოგიური მეთოდის წესებსა“ (1895 წ.) და „თვითმკვლევლობას“ (1897 წ.) მიიჩნევს. მან ხაზი გაუსვა ამ უკანასკნელის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ემპირიული სოციოლოგიისათვის. ამ პერიოდში შემოაქვს დიურკემს „სოციალური ფაქტისა“ და „ანომიის“ ცნება, აყალიბებს დევიაციის სოციოლოგიის საფუძვლებს.

3) მესამე ეტაპში პოზიტივისტური პოზიციების გადახედვას გულისხმობს პარსონსი, რაც რამდენიმე სტატიაშია ფიქსირებული: „ინდივიდუალური და კოლექტიური წარმოდგენები“ (1899 წ.), „მორალური განათლება“ (1902-1903 წწ.), „მორალური ფაქტის დეტერმინაცია“ (1907 წ.) და სხვ.

4) მეოთხე პერიოდი ემპირიული გამოკვლევების ახალ სფეროს შეეხება, რაც კულმინაციას აღწევს ნაშრომში „რე-

ლიგიური ცხოვრების ელემენტარული ფორმები“ (1913 წ.). მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვის დიურკემს თანამედროვე საზოგადოების მორალური კრიზისის ანალიზში. ამ მხრივ იგი აკრიტიკებდა თავის თანამედროვე ფსიქოლოგს, კრიმინალისტსა და სოციოლოგს ტარდს, რომლის მიხედვით, საზოგადოების ძირითადი კანონია მიბაძვა. ამის საპირისპიროდ, დიურკემის აზრით, საზოგადოება არის რეალობა – **Sui Generis**. იგი ერთგვარ მორალურ ერთობას წარმოადგენს (სოციოლოგია კი სოციალური ფაქტების შემსწავლელი მეცნიერებაა), ოღონდ აქ რელიგიური მორალი არ იგულისხმება. დიურკემი ამ შემთხვევაში საერო მორალის დამფუძნებლად გვევლინება.

განსაკუთრებულია დიურკემის ღვაწლი სოციოლოგიური ცნებების ჩამოყალიბებასა და დახვეწაში. დღეს უკვე თამამად შეიძლება თქმა იმისა, რომ არა მარტო ფრანგული, არამედ მთლიანად საკაცობრიო მასშტაბით სოციოლოგიის ისტორია დიურკემამდელ და დიურკემის შემდგომდროინდელ პერიოდებად იყოფა (მსგავსად ფილოსოფიის ისტორიის სოკრატემდელ და სოკრატეს შემდგომ, ნიცემდელ და ნიცშეს შემდგომ პერიოდებად დაყოფისა). შემდგომში დიურკემის სოციოლოგიური იდეები გავლენას ახდენს ისეთ მიმდინარეობებზე, როგორებიცაა სტრუქტურული ფუნქციონალიზმი, სტრუქტურული ლინგვისტიკა, საერთოდ, ფრანგული სტრუქტურალიზმი და სხვ.

ფრანგული სოციოლოგიის პოსტდიურკემისეული პერიოდიდან გამორჩეულია ედმონდ გობლოს (1858-1935) 1925 წელს გამოცემული წიგნი „სოციოლოგიური ეტიუდი თანამედროვე ფრანგული ბურჟუაზიის შესახებ“, რომელშიც ფრანგული საზოგადოების სოციალური სტრუქტურის აქტუალური საკითხებია გაანალიზებული. დიურკემის გარდაცვალების შემდეგ მის მიერ შექმნილმა სოციოლოგიურმა სკოლამ თუმცა გააგრძელა არსებობა, მაგრამ ისეთი აქტიურობითა და პოპულარობით არ გამოირჩეოდა, როგორითაც ადრეულ პერიოდში. ამ სკოლის ტრადიციების შენარჩუნებაში დიდი წვლილი შეიტანეს მისმა

მონაწევრებმა: მარსელ მოსმა (1872-1950), იგი ამავე დროს დიურკემის ახლო ნათესავიც იყო, და მორის ხალბეაკრმა (1877-1945); მოსმა დიურკემის მიერ დაარსებული ჟურნალის გამოცემის გაგრძელება სცადა, მონაწილეობდა პარიზის უნივერსიტეტში ეთნოლოგიის ინსტიტუტის შექმნაში, იყო ჟორესის მიერ დაარსებულ გაზეთ „Humanite“-ს თანამშრომელი და 1906 წელს კორესპონდენტის რანგში რუსეთშიც იმყოფებოდა. მორის ხალბეაკრი გვიან შეუერთდა ჯგუფს Anne Sociologique-ს. მის სიცოცხლეში არც ერთი მისი ნაშრომი აღიარებული არ ყოფილა თანამედროვეთა მიერ. გარდაცვალების შემდეგ კი გაირკვა, რომ იგი ახალი სოციოლოგიური კონცეფციის – კოლექტიური მეხსიერების თეორიის ავტორი ყოფილა. ის 1944 წელს სორობონის უნივერსიტეტმა ახალშექმნილი სოციალური ფსიქოლოგიის კათედრის ხელმძღვანელად აირჩია, თუმცა 1945 წელს ნაცისტებმა დააპატიმრეს და ბუხენვალდის საკონცენტრაციო ბანაკში გააგზავნეს, საიდანაც ცოცხალი არ დაბრუნებულა. მისი წიგნი „სოციალური კლასები და მორფოლოგია“ 1970 წელს ხელახლა გამოიცა საფრანგეთში.

II მსოფლიო ომის შემდგომ ფრანგულ სოციოლოგიაზე საგრძნობლად იმოქმედა ფრანგულმა ეგზისტენციალიზმმა და მარქსიზმმა (ე. წ. დასავლური მარქსიზმი). ამ პერიოდის (II მსოფლიო ომის შემდგომი) პირველი თაობის სოციოლოგები არიან: კ. ლევი-სტროსი – ფუნქციონალისტური მიმართულების წარმომადგენელი, სტრუქტურულ ლინგვისტიკაზე დაყრდნობით სოციალურ-ანთროპოლოგიური კვლევებით იყო დაკავებული; ჟ. ფრიდმანი – ინდუსტრიული სოციოლოგიის პრობლემათა კვლევის ინიციატორი საფრანგეთში; ჟ. სტეტციე – დიდი როლი შეასრულა საფრანგეთში საზოგადოებრივი აზრის კვლევაში; საყურადღებოა მისი 1957 წელს დაწერილი სტატია „სოციოლოგია საფრანგეთში“. ამ თაობის სოციოლოგებს შორის მაინც გამორჩეული ფიგურა რაიმონ არონია. მან მიაღწია იმას, რომ 1958 წელს უმაღლესი განათლების ფრან-

გულ სისტემაში შემოღებულ იქნა სოციოლოგიის დიპლომი – **Licence de Sociology**. საინტერესო გამოკვლევები აქვს არონს თეორიული სოციოლოგიისა და, განსაკუთრებით, პოლიტიკური სოციოლოგიისა და ინდუსტრიული სოციოლოგიის სფეროში. ომის შემდგომი „პირველი თაობის სოციოლოგებმა“ მყარი მეცნიერული საფუძვლები შექმნეს მომდევნო, ე. წ. „მეორე თაობის“ სოციოლოგებისათვის, რომელთა შორის გამოირჩევიან: მ. კროზე, ა. ტურენი, ა. მენდრასი, ჟ. რეინო, ე. დე დემპრი. სოციოლოგიური ინიციატა მათ ამერიკაში მიიღეს.

საფრანგეთი გამორჩეულია აგრეთვე დიდი ტრადიციების მქონე სოციოლოგიური კვლევის ცენტრებითა და ინსტიტუტებით, რომელთაგან აღსანიშნავია 1924 წელს დაარსებული „სოციოლოგიის ფრანგული ინსტიტუტი“, პარიზის, ბორდოსა და სტრასბურგის უნივერსიტეტების სოციოლოგიის კათედრები; 1946 წლიდან დღემდე საინტერესო გამოკვლევებს ატარებს „სოციოლოგიურ გამოკვლევათა ცენტრი“, 1945 წლიდან – „დემოგრაფიულ გამოკვლევათა ნაციონალური ინსტიტუტი“, 1938 წლიდან – „საზოგადოებრივი აზრის ფრანგული ინსტიტუტი“ და „სტატისტიკურ და ეკონომიკურ მეცნიერებათა ნაციონალური ცენტრი“. საფრანგეთში ფუნქციონირებს სოციოლოგიური კვლევითი ცენტრები და ინსტიტუტები დარგობრივი მიმართულებით, მაგალითად, „შრომის სოციოლოგიის ინსტიტუტი“, „ფსიქოსოციოლოგიურ გამოკვლევათა ინსტიტუტი“, „სოციოლოგიისა და რელიგიის კათოლიკური ცენტრი“ და სხვ.

ფრანგული სოციოლოგიის თანამედროვე წარმომადგენელთა შორის გავლენიანი ფიგურები არიან პიერ ბურდიე (1930-2002), ჟაკ დერიდა (1930-2004), მიშელ ფუკო (1926-1984) და ჟან ბოდრიარი (1929-2007).

ბურდიეს არ მოიხსენიებენ „მეორე თაობის“ ფრანგ სოციოლოგთა შორის, იმიტომ რომ აღიარების პიკს ამერიკაში მიაღწია. იგი პარიზში სოციალურ მეცნიერებათა უმაღლესი

სკოლის დირექტორი იყო 1960 წლიდან, არონის გადადგომის შემდეგ კი ევროპული სოციოლოგიური ცენტრის დირექტორის პოსტი ეკავა. 1970 წლიდან განათლებისა და ხელოვნების სოციოლოგიის პრობლემებს იკვლევდა. 1975 წელს დააარსა ინტერდისციპლინური ჟურნალი „*Actes de la recherche en sciences sociales*“, ხოლო 1975 წელს გამოსცა წიგნი „განსხვავებანი“, 1980-იან წლებში კი – „*Homo Academicus*“-ი, „ენა და სიმბოლური ძალაუფლება“, 2000 წელს – „პასკალიანური განაზრებანი“. იგი ახალი იდეების სინთეზირების დიდოსტატია თანამედროვე ფრანგულ სოციოლოგიაში, ავითარებდა ინტერესის თეორიაზე აგებულ მოძღვრებას ადამიანისა და საზოგადოების შესახებ.

თანამედროვე ცვალებად სამყაროში აქტორზე ორიენტირებულ სოციოლოგიურ თეორიებს შორის გამორჩეულია ჟაკ დერიდას პოსტსტრუქტურალისტური დეკონსტრუქციის კონცეფცია, მიშელ ფუკოს სტრუქტურალისტური და პოსტმოდერნისტული თეორია, ჟან-ფრანსუა ლიოტარის პოსტმოდერნული მდგომარეობა და ჟან ბოდრიარის პოსტმოდერნისტული სოციოლოგია; ამ მოაზროვნეთაგან ფრანგული პოსტმოდერნისტული სოციოლოგიის გამორჩეული კორიფე ჟან ბოდრიარია, რომელიც თანამედროვე ტრანსფორმირებადი სოციალური სამყაროს გასაღებს იძლევა. მისმა სოციოლოგიურმა კონცეფციამ დიდი გავლენა მოახდინა არა მარტო ფრანგულ, არამედ მთლიანად თანამედროვე საკაცობრიო სოციოლოგიურ აზროვნებაზე.

სოციოლოგიური კვლევის ცენტრებით, თეორიული და ემპირიული სოციოლოგიური ცოდნის კლასიკური და თანამედროვე უმდიდრესი ტრადიციებით, საუნივერსიტეტო, სასწავლო და აკადემიური კვლევის გამოცდილებით საფრანგეთი სოციოლოგიის ნამდვილი ოაზისია.

თავი II

სოციოლოგია გერმანიაში

ევროპაში სოციოლოგიის ნამდვილ სამშობლოდ საფრანგეთთან ერთად გერმანიაც უნდა ჩაითვალოს. სოციოლოგიის მეცნიერულ დისციპლინად ჩამოყალიბებაში გერმანულ სოციოლოგიას უდიდესი წვლილი მუძღვის.

სოციოლოგიაში პირველი ნამდვილი პროფესიული მეცნიერული სკოლა თავისი ორგანიზაციული როლითა და მნიშვნელობით გერმანიაში ფორმალური სოციოლოგია იყო, რომელიც მხოლოდ საფრანგეთში არსებულ დიურკემის სკოლას თუ შეედრება. იმ დროისათვის ევროპულ სოციოლოგიაში კონტისა და სპენსერის მიერ საფუძველჩაყრილი ევოლუციონისტური ნატურალიზმი იყო გაბატონებული. გარდა ამისა, მნიშვნელოვანი ამოცანა იყო სოციოლოგიის დახსნა ფილოსოფიის გავლენისაგან, მისი გამოყვანა „ელიტური აკადემიური სალონებიდან“ და ცოდნის ყველასათვის ხელმისაწვდომ დარგად ქცევა. შეიძლება ითქვას, რომ გერმანულმა ფორმალისტურმა სოციოლოგიამ ყველა ამ ამოცანას თავი წარმატებით გაართვა. სკოლას მიეკუთვნებიან არა მხოლოდ გერმანიაში, არამედ მთელ მსოფლიოში ცნობილი სოციოლოგები და სწავლულები: გ. ზიმელი, მ. ვებერი, ა. ვებერი, ფ. თიონისი, ლ. ფონ ვიზე, გ. შმოლერი, ა. ფრიკანდტი. ორიგინალური ზოგადსოციოლოგიური თეორიებითა და საზოგადოების ემპირიული კვლევის მეთოდოლოგიასა და პრაქტიკაში შეტანილი წვლილით მათ წარუშლელი კვალი დატოვეს სოციოლოგიის ისტორიაში, რითაც გერმანული სოციოლოგია მაღალ მეცნიერულ სიმაღლეებზე აიყვანეს. ფორმალისტები მიისწრაფოდ-

ნენ მრავალფეროვანი სოციალური სამყაროს – სოციალური მოვლენებისა და ურთიერთობების ფორმალიზებული სოციოლოგიური ცნებების სახით მოაზრებისაკენ. მათი სოციოლოგიური კონცეფცია ანალიტიკურ საფუძველს ემყარება (გ. ზიმელი). ზიმელის მიხედვით, ფორმალური ანუ წმინდა სოციოლოგია ინდივიდებს შორის ურთიერთობის ფორმებს შეისწავლის. მას მიაჩნდა, რომ საზოგადოება აუცილებელი (აპრიორული) სოციალური ფორმებისა და მათ შორის კავშირებისაგან აიგება. ზიმელის ფორმალური სოციოლოგიის ამოსავალი „სოციაციის“ (სოციალური ჯგუფის) ცნებაა.

გერმანიაში სოციოლოგიის ფუძემდებელთა შორის გამოჩენილი ფიგურაა მაქს ვებერი, ცნობილი მეცნიერი, ალფრედ ვებერის უფროსი ძმა. ვებერის გარდაცვალების შემდგომი დროიდან მოყოლებული არ დარჩენილა დასავლური სოციოლოგიის არც ერთი დიდი წარმომადგენელი, რომელსაც მისი გავლენა არ განეცადოს. ვებერის შრომები ზოგადი სოციოლოგიის, სოციალური პოლიტიკის, რელიგიის სოციოლოგიის, საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკური ისტორიის, მეურნეობისა და ქალაქის სოციოლოგიის კლასიკურ ნიმუშებს წარმოადგენს, ხოლო ვებერის „იდეალური ტიპების თეორია“ საყოველთაოდაა აღიარებული. თანამედროვე სოციალური მოქმედების თეორიები სათავეს ვებერის „სოციალური მოქმედების თეორიიდან“ იღებენ. ვებერმა განსაკუთრებული როლი შეასრულა სოციოლოგიური ცნებებისა და კატეგორიების, სოციოლოგიის მეთოდოლოგიის შექმნასა და სრულყოფაში.

ვებერის სოციოლოგიური თეორია უპირისპირდებოდა მარქსისტულ კონცეფციას. გერმანული სოციოლოგიის ერთ-ერთი ყველაზე მეტად წინააღმდეგობრივი ფიგურაა კარლ მარქსი (1818-1883). მარქსისტული სოციოლოგიის კრახის მიუხედავად, მარქსის მთელი რიგი იდეები მაინც სიცოცხლისუნარიანი აღმოჩნდა, განსაკუთრებით ის ნაწილი, რომელიც საზოგადოების ეკონომიკურ ცხოვრებას შეეხება. შეიძლება აქე-

დანაც იღებს სათავეს თანამედროვე გერმანული ეკონომიკური სოციოლოგია. მარქსი სოციოლოგიაში კონფლიქტის თეორეტიკოსის (კლასთა ბრძოლა და რევოლუცია) სახელითაცაა ცნობილი. ვებერისაგან განსხვავებით, მარქსი საზოგადოებისათვის მატერიალური ფაქტორების გადამწყვეტ როლზე აკეთებდა ძირითად აქცენტს და, აქედან გამომდინარე, კულტურისა და ისტორიის მატერიალისტურ გაგებას იძლეოდა. საზოგადოებაში მიმდინარე პროცესების ერთი – ეკონომიკური ფაქტორის საშუალებით ახსნამ მარქსი ერთფაქტორიან სოციოლოგიურ თეორიათა წარმომადგენლად აქცია (ვებერი კი მრავალფაქტორიანი თეორიის წარმომადგენელია); ვებერის მსგავსად, მარქსიც არ იყო გულგრილი ემპირიული სოციოლოგიური გამოკვლევების მიმართ. ამ მხრივ მას მუშათა კლასის პრობლემატიკის კვლევები აინტერესებდა, რისთვისაც გამოკითხვის ანკეტებსაც კი ადგენდა.

მაქს ვებერთან ერთად ყოველთვის მოიხსენიება გერმანული კლასიკური სოციოლოგიის კიდევ ერთი დიდი წარმომადგენელი ფერდინანდ თიონისი, რომლის ძირითადი ნაშრომი „თემი და საზოგადოება“ სოციოლოგიის კლასიკურ ნაწარმებადაა აღიარებული. ამ წიგნმა და მასში განხილული საკითხის ავტორისეულმა გაგებამ უდიდესი ზეგავლენა მოახდინა არაერთ დასავლელ სოციოლოგზე. თიონისის მიერ შემოღებული **Gemeinschaft**-ისა და **Gesellschaft**-ის ცნებებს სხვა ენაზე შესატყვისები ძნელად მოეპოვება, რადგანაც ისინი იმ დროისათვის ევროპულ საზოგადოებაში მიმდინარე პროცესების სპეციფიკური გერმანული თვალსაზრისის გამომხატველნი არიან. საქმე შეეხება ძველი ნოდებრივი საზოგადოების ახალ ინდუსტრიულ საზოგადოებად ტრანსფორმაციასა და მის თანამდევ პროცესებს, რომელზეც ნაშრომის ავტორი დიდი გულსტკივილით საუბრობს. თიონისის გაგებით, „თემი“ ტრადიციულ ოჯახთან არის დაკავშირებული და თავის მყუდროებითა და იდილიით აღსავსე სოფლის ცხოვრებას აღნიშ-

ნავს, რომლისთვისაც დამახასიათებელია თანხმობა, ადათ-წესებისადმი მორჩილება, ოჯახური მეურნეობა და მინათმოქმედება, რელიგიური ცნობიერების პრიმატი. იგი ქალაქური ცივილიზაციისაგან ძალიან შორსაა; საზოგადოების ცნება კი დიდ ქალაქს (თანამედროვე გაგებით – მეგაპოლისი), საქმოსნურ ოპერაციებს, ინდუსტრიასა და მეცნიერებას გულისხმობს. ამ შემთხვევაში რელიგია სეკულარიზებულია (მხოლოდ სამოქალაქო ფუნქციებს ასრულებს) და რელიგიური რწმენისა და ტრადიციული ადათ-წესების ადგილს მეცნიერული აზროვნება იკავებს. სოციალურ-ფსიქოლოგიურ ასპექტში თემს „არსობრივი ნება“ (*Wesenwille*) შეესაბამება, ხოლო საზოგადოებას – „შეგნებული არჩევითი ნება“ (*Kurwille*). გერმანული საზოგადოების დეტალური და ორიგინალური ანალიზის საფუძველზე მიღებული თიონისის დასკვნები ფასდაუდებელ დახმარებას გვინევენ ამერიკული, ინგლისური, ფრანგული და სხვა საზოგადოებების შესწავლის პროცესში. თიონისის იდეები სიცოცხლისუნარიანია დღესაც. სოციოლოგიის მიმართულების ნებისმიერმა სტუდენტმა იცის მისი სახელი.

თიონისის მიმდევარი იყო ბერლინის უნივერსიტეტის პროფესორი ალფრედ ფირკანდტი (1867-1953). იგი თიონისის მიერ მოცემული „თემისა“ და „საზოგადოების“ დაპირისპირების მოხსნას ცდილობდა, აღნიშნავდა რა იმ ადამიანურ ურთიერთობათა შორის განსხვავებულობას, რომლებიც „თემობრივ“ ურთიერთობასთან ახლოს ან შორსაა. ფირკანდტს გერმანულ სოციოლოგიაში სხვა დამსახურებაც მიუძღვის. კერძოდ, მან 1931 წელს „სოციოლოგიური ლექსიკონი“ (*Handwörterbuch der Soziologie*) გამოსცა, რომელიც სოციოლოგიური მეცნიერების პროგრესის გზაზე, უდავოდ, წინ გადადგმული ნაბიჯი იყო. ფირკანდტი ყოველგვარი ილუზიებისაგან თავისუფალი პესიმისტურად განწყობილი მოაზროვნე იყო, რომელსაც „ადამიანთა მოქმედების მოტივებში გაბატონებულმა ტრივიალურობამ“ წარუშლელი კვალი დააჩნია. გერმანულ

ფორმალურ სოციოლოგიას მალე გამოუჩნდნენ მოწინააღმდეგეებიც, მაგალითად, ლაიფციგელი პროფესორი ჰანს ფრეიერი, რომელიც თავის წიგნში – „სოციოლოგია, როგორც მეცნიერება სინამდვილის შესახებ“ – წერდა: „ფენომენი, რომელსაც „საზოგადოება“ ეწოდება და რომელსაც სოციოლოგია შეისწავლის, მონათესავე და სტრუქტურულ ფორმათა განმეორებად მრავლობითობას როდი წარმოადგენს, რომელიც კონკრეტულ-ისტორიულ სიტუაციათა გარეშე წმინდა ფორმების სახით სისტემაში მოყვანის შესაძლებლობას იძლევა, არამედ, უწინარეს ყოვლისა, ტოტალურ სიტუაციათა შეუქცევად თანამიმდევრობას, – რომელთა წიაღში ისტორიული ცხოვრება მიმდინარეობს“. თუმცა ჰ. ფრეიერს მხედველობიდან გამოორჩა საზოგადოებაში არსებული დროებითი ტიპური ფორმები, რომლებიც, სოციალური დროისა და სივრცის მიუხედავად, მეორდება. მიუხედავად კრიტიკისა, სოციოლოგიის ისტორიაში „ფორმალისტური სკოლის“ ტრადიციები უფრო გამძლე და სიცოცხლისუნარიანი აღმოჩნდა, ვიდრე მისი მოწინააღმდეგე თეორიები, თუმცა ის, რომ არც ერთი თეორია კრიტიკის გარეშე არ დარჩენილა, ყველაზე მეტად ნიშანდობლივ მოვლენად იქცა გერმანულ სოციოლოგიაში.

ტრადიციულად, ფორმალური, თეორიული სოციოლოგიის პროგრესს გერმანიაში ემპირიული სოციოლოგიის მნიშვნელოვანი წარმატებები ახლდა თან. უპირატესად ეს უკავშირდება ე. ენგელის, ა. ვაგნერის, ა. ლევენშტაინისა და სხვათა სახელებს, თუმცა გერმანული სოციოლოგიის მამების როლიც განსაკუთრებულია ამ საქმეში. გერმანული საზოგადოების ინდუსტრიალიზაციისა და ურბანიზაციის პროცესებმა დარგობრივი სოციოლოგიებისა და ემპირიული კვლევების სტიმულიზატორის როლი შეასრულეს. ამ მხრივ საინტერესოა მ. ვებერის ნაშრომი „ინდუსტრიული შრომის ფსიქოფიზიკისათვის“ (1909 წ.), რომელიც მეთოდოლოგიური ხასიათის მატარებელიცაა. ამ დროიდან მოყოლებული დღემდე გერმანიაში

ძალზე პოპულარულია ინდუსტრიული სოციოლოგია. მისი ცნობილი წარმომადგენლები არიან: ჰანს-ჰაულ ბარდტი, ერნსტ-ავგუსტ იურესი, თეო პირკერი, ზიგფრიდ ბრაუნი, ალფრედ შტებერი, ფრიდრიხ ფელტცი. ისინი თანამედროვე ინდუსტრიული სოციოლოგიის ფუძემდებლები არიან გერმანიაში. ერნსტ ენგელი სტატისტიკის მამის – კეტლეს გავლენას განიცდიდა. იგი კეტლესთან ერთად 1853 წელს სტატისტიკოსთა პირველი საერთაშორისო კონგრესის ორგანიზატორია, რომელზედაც ხაზგასმით აღინიშნა სოციოლოგიისათვის სტატისტიკის აუცილებლობა. ადოლფ ვაგნერი კი თვითმკვლელობის სტატისტიკური ანალიზით იყო გატაცებული. ყოველივე ეს დიდად უწყობდა ხელს ემპირიული სოციოლოგიის განვითარებას გერმანიაში. ამ საქმეში, უდავოდ, მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა 1872 წელს გერმანიის უნივერსიტეტების პროფესორთა მიერ შექმნილმა „სოციალური პოლიტიკის ლიგამ“ (ძმები ვებერები, თიონისი, შმოლერი და სხვები). ამ დროისათვის ემპირიული კვლევების ცენტრად გერმანია გადაიქცა. „ლიგის“ მიერ 1880-1890 წლებში ჩატარებული გამოკვლევები შეეხებოდა ხელოსნების პრობლემებს, საფეიქრო ფაბრიკის მუშა-მოსამსახურეებს, ვაჭრებს, კომერციულ ფლოტს, ტრანსპორტს, ქალაქის განვითარებას და იმ დროისათვის საჭირობოროტო მრავალ სხვა პრობლემას (ერთადერთ გამონაკლისს ინდუსტრიულ წარმოებაში დასაქმებული მუშები წარმოადგენდნენ, რომლებთან შეხება ბისმარკის მთავრობის მიერ ნებადართული არ იყო).

სტატისტიკა აჩვენებდა, რომ ევროპაში ინდუსტრიულ განვითარებასთან ერთად მუშათა რაოდენობა სწრაფად იზრდებოდა, რაც ამ ახალი ფენის სოციალური ბუნების გახსნას აქტიუალურს ხდიდა. ამ პრობლემებზე მომუშავე სოციოლოგებს შორის აღსანიშნავი არიან ემილ ლედერერი და იაკობ მარშაკი.

1920-იანი წლებიდან გერმანიაში მოდური ხდება პროფესიათა სოციოლოგია, რომელიც სოციალური სტრატეფიკაციის საკითხებით დაინტერესების შედეგი იყო. განსაკუთრებით პოპულარული იყო „კლასისა“ და „წოდების“ სოციოლოგიური ანალიზი. ამ საკითხების კვლევით გამოიჩინა თავი თეოდორ გაიგერმა, თუმცა მისი პირველი თეორეტიკოსი მაქს ვებერია, რომლის კვლევებმა აჩვენა, რომ თანამედროვე დასავლური ცივილიზაციის მთელი რიგი პრობლემების ახსნა შეუძლებელია პრიმიტიული და, კერძოდ, აღმოსავლური კულტურის ანალიზის გარეშე. გერმანულ სოციოლოგიაში ამ ტენდენციის გზაზე მნიშვნელოვან შედეგებს მიაღწია რიჰარდ თურნვალდმა, რომლის მიხედვით, თავის განზოგადებებში სოციოლოგია არა მხოლოდ დასავლური საზოგადოების ანალიზს უნდა ემყარებოდეს, არამედ ერთნაირად უნდა მოიცავდეს საერთოდ მთელ კაცობრიობას, მისი ყველა ეპოქისა და ტერიტორიის სოციალურ ფაქტებს, რითაც იგი ჰ. ფრეიერის მოსაზრებას უპირისპირდებოდა, რომელიც სოციოლოგიის საგნად მხოლოდ თანამედროვე საზოგადოებას მიიჩნევდა. თურნვალდის პროექტი ეთნოგრაფიული და პრეისტორიული (წინარეისტორიული) მასალის სოციოლოგიურ ანალიზს ითვალისწინებდა, რასაც მან ხორცი შეასხა ხუთტომიან ნაშრომში „ადამიანთა საზოგადოება თავის ეთნოსოციოლოგიურ საფუძვლებში“ (1931-1935). ყოველივე ამით გერმანულ სოციოლოგიაში კიდევ ერთი ახალი დარგის – ეთნოსოციოლოგიის კონტურები გამოიკვეთა (დღეს ეს დარგი ძალზე პოპულარულია); თურნვალდი პირველი ევროპელი სოციოლოგი იყო, რომელმაც სპეციალურად შეისწავლა დასავლური საზოგადოების გავლენით პირველყოფილი კულტურის საფეხურებზე მყოფ ხალხთა ცხოვრებაში მომხდარი ცვლილებები, რითაც მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა კოლონიალიზმის სოციოლოგიაში, რაც იმდროინდელი გერმანიის ეგოცენტრული კოლონიალიზმითაც იყო განპირობებული.

1920-1930-იან წლებში გერმანიაში სოციოლოგიის განვითარებაზე დიდწილად მოქმედებდა ფსიქოლოგიის გავლენა, კერძოდ, დიდი იყო „ხალხთა ფსიქოლოგიის“ ავტორის ვილჰელმ ვუნდტის (1832-1920) გავლენა, რომელმაც ამ თავისი ცნობილი ნაშრომით კულტურისა და ინდივიდუალური ცნობიერების ურთიერთობის შესწავლას დაუდო სათავე გერმანიაში. აქედან უკვე ერთი ნაბიჯია ახალ მეცნიერულ დისციპლინამდე – კულტურის სოციოლოგიამდე, რომლის ფუძემდებლად აღფრედ ვებერი ითვლება. კულტურის სპეკულატიურ-მეცნიერული შესწავლის მაგივრად იგი მისი ემპირიულ-სოციოლოგიური ანალიზის მომხრე იყო. ა. ვებერის მიხედვით, „კულტურის სოციოლოგები ევროპაში სოციალური და ინდივიდუალური ფაქტორების ახსნითა და ანალიზით უნდა იყვნენ დაკავებული“. დღეს კულტურის სოციოლოგია სოციალურ მეცნიერებებს შორის ერთ-ერთი მოწინავეა. ამავე პერიოდში პოპულარული იყო ვილჰელმ-ლანგე აიხზაუმის ნაშრომი „გენია, სიგიჟე და დიდება“ (1931). იგი ვენელი ფსიქოლოგის გუსტავ იბჰაიზერის თეზისს ემყარებოდა, რომ „საზოგადოებაში ქცევის იდეალურად მიჩნეულ სქემასა („პატიოსნება საუკეთესო პოლიტიკა“, „წარმატების ღირსი ნიჭიერია“) და წარმატების ფაქტობრივ მექანიზმს შორის შეუსაბამობაა, რისთვისაც აუცილებელია, რომ მიზნის მისაღწევად გამოყენებული მექანიზმები ვერბალურად გამოხატულ ნორმათა და ფასეულობათაგან დამოუკიდებლად უნდა შეისწავლებოდეს“. გენიალურობა და ადამიანების დიდებისა და წარმატების საიდუმლოებათა ანალიზი დღემდე რჩება სოციოლოგების საყვარელ თემად.

ნაციზმის ბატონობის პერიოდში გერმანიაში სოციოლოგიისათვის არავის ეცალა, ამიტომ სოციოლოგიური ორგანიზაციები დაიშალა, შეწყდა სოციოლოგიური ჟურნალებისა და კრებულების გამოცემა; დაიშალა სოციოლოგთა გერმანული საზოგადოებაც. გერმანელი და ავსტრიელი სოციოლოგები

საზღვარგარეთ წავიდნენ, ხოლო ვინც გერმანიაში დარჩა, მეცნიერების ე. წ. „ნეიტრალურ“ დარგებს – ეთნოლოგია, ფოლკლორი, ლიტერატურათმცოდნეობა, დემოგრაფია და სხვა – შეაფარა თავი. როგორც ყველა დიქტატორი, ნაცისტებიც დარწმუნებული იყვნენ, რომ სოციოლოგებზე მეტი იცოდნენ საზოგადოების შესახებ და ამიტომაც მათ სოციოლოგია არაფერში არ სჭირდებოდათ. შესაბამისად, 1933-1945 წლებში გერმანიაში ახალი და ღირსშესანიშნავი სოციოლოგიური ნაშრომი, ფაქტობრივად, არ გამოქვეყნებულა.

სოციოლოგიას ერთგვარი გამოცოცხლება გერმანიაში II მსოფლიო ომის შემდგომ დაეტყო. 1946 წელს ლეოპოლდ ფონ ვიზემ აღადგინა სოციოლოგიის გერმანული საზოგადოება. განახლდა მთელი რიგი სოციოლოგიური ჟურნალების გამოცემა. ამერიკული სოციოლოგიის გავლენით პროგრესის გზას დაადგა ემპირიული სოციოლოგია. განსაკუთრებით გააქტიურდა „სოციოგრაფიული“ და სტატისტიკური მიმართულებანი. გერმანელმა სოციოლოგებმა კლასიკური გერმანული სოციოლოგიის პარადიგმების ახლებურად გააზრება დაიწყეს. შეიქმნა დიდძალი სოციოლოგიური ლიტერატურა, რომელიც ნიცშესა და შპენგლერის ტრადიციებს არ ივინყებდა. განსაკუთრებული მნიშვნელობის მქონე ფაქტია 1930 წელს ფრანკფურტის სკოლის შექმნა გერმანიაში. მისი წარმომადგენლები გასაგები მიზეზების გამო 1933 წელს ამერიკაში წავიდნენ. ამ სკოლას ეკუთვნიან მსოფლიოში ცნობილი მეცნიერები: მაქს ჰორკჰაიმერი (1895-1973, ძირითადი შრომები: „ტრადიციული და კრიტიკული თეორია“, „განმანათლებლობის დიალექტიკა“ – ადორნოსთან ერთად); თეოდორ ადორნო (1903-1969, ძირითადი შრომები: „ნეგატიური დიალექტიკა“, „ავტორიტეტული პერსონალურობა“, „მუსიკის სოციოლოგია“, „სოციალურ მეცნიერებათა ლოგიკისათვის“, „ახალი მუსიკის ფილოსოფია“); ჰერბერტ მარკუზე (1898-1979, ძირითადი შრომები: „ეროსი და ცივილიზაცია“, „ერთგანზომილებიანი ადამი-

ანი“, „ნარკვევი განთავისუფლების შესახებ“, „უტოპიის და-სასრული“, „კულტურა და საზოგადოება“, „გონება და რევო-ლუცია“) და ერის ფრომი (1900-1980, „ფლობა თუ ყოფნა“, „გაქცევა თავისუფლებისაგან“, „ჯანმრთელი საზოგადოება“, „ადამიანური დესტრუქციულობის ანატომია“, „ადამიანის სუ-ლი“, „სიყვარულის ხელოვნება“).

თითოეული მათგანი სოციალურ ურთიერთობებში ადა-მიანური სანყისის პრიორიტეტულობას უსვამდა ხაზს (ინტეგ-რალური სინთეზის თეორია); მათი ნააზრევი დასავლური მარქსიზმის ლიბერალურ ფორმადაა მიჩნეული. ისინი აქტიუ-რად იბრძოდნენ ფაშიზმის წინააღმდეგ. ევროპაში დაბრუნე-ბილი ჰორკჰაიმერი 1953 წლამდე ხელმძღვანელობდა „სოცია-ლურ გამოკვლევათა ინსტიტუტს“. ამ პოსტზე იგი თეოდორ ადორნომ შეცვალა. ამ სკოლის წარმომადგენელია მსოფლიო დონის მეცნიერი იურგენ ჰაბერმასი. იგი საზოგადოების კო-მუნიკაციური თეორიის ავტორია, მოდერნის უკანასკნელი დამცველი და თეორეტიკოსი, 1971 წლიდან ვაიცზეკერთან ერთად სამეცნიერო-ტექნიკურ სამყაროში ადამიანის ცხოვრე-ბის პირობების მაქს პლანკის ინსტიტუტის დირექტორი.

XX საუკუნის გერმანული სოციოლოგიური თეორია წარ-მოუდგენელია ცოდნის სოციოლოგიის ერთ-ერთი დამაარსებ-ლის კარლ მანჰაიმის (1893-1947) გარეშე. სოციოლოგიური თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია იდეოლოგიის ცნების მისეუ-ლი ანალიზი; XX საუკუნის სოციოლოგიის კორიფეებს მიე-კუთვნება აგრეთვე „საზოგადოების სისტემური თეორიის“ შემქმნელი ნიკლას ლუმანი (1927-1998), რომელსაც 77 წიგნი და 250-ზე მეტი სტატია აქვს დაწერილი თანამედროვე საზო-გადოების მწვავე პრობლემების შესახებ. მის ნააზრევს უდი-დესი მნიშვნელობა აქვს თანამედროვე კომუნიკაციისა და მე-დიის სოციოლოგიისათვის. სოციალურ თეორიასა და პრაქტი-კაში საყურადღებოა აგრეთვე თანამედროვე გერმანელი ფი-ლოსოფოსის პეტერ სლოტერდაიკის (დაიბადა 1947 წ.) მოლ-

ვანეობა. იგი 2001 წლიდან კარლსრუეში დიზაინის უმაღლესი სკოლის პრეზიდენტია.

დღეისათვის თეორიული სოციოლოგიის სფეროში მიღწეული წარმატებები გერმანიაში ემპირიული კვლევებისადმი დიდი ინტერესის ფონზე მიმდინარეობს. სოციოლოგიური გამოკვლევები პოპულარულია გერმანიის მთელ რიგ უნივერსიტეტებში. ამ მხრივ გამოირჩევიან ბოხუმის, ბილეფელდის, ბონის, ჰამბურგის, კიოლნის, გიოტინგენის, ბრემენის, ბერლინის, მაინის ფრანკფურტისა და სხვა უნივერსიტეტები.

თავი III

სოციოლოგია ინგლისში

ძალზე საინტერესო ისტორია აქვს სოციოლოგიას ინგლისში. სოციოლოგიური ცოდნის განვითარების თვალსაზრისით ინგლისი მოწინავე ქვეყნებს მიეკუთვნება. ინგლისურ სოციოლოგიურ სკოლას მსოფლიოში აღიარებული არაერთი წარმომადგენელი ჰყავდა და ჰყავს დღესაც, რის დასადასტურებლად სოციოლოგიის კლასიკოსის ჰერბერტ სპენსერისა და ენტონი გიდენსის სახელის ხსენებაც კი იკმარებდა.

დღევანდელი ინგლისის საგანმანათლებლო სისტემა სოციოლოგიის სწავლების გარეშე წარმოუდგენელია. სოციოლოგია სავალდებულო საგანთა რიცხვშია შეტანილი. ინგლისურმა სოციოლოგიამ დიდი როლი შეასრულა სოციოლოგიის, როგორც მეცნიერული დისციპლინის, საგნის შესახებ სრულიად განსხვავებული ხედვის ჩამოყალიბებაში. ინგლისური სოციოლოგიური სკოლის ტრადიციებიდან მომდინარეობს მოსაზრება, რომ სოციოლოგია არის არა უბრალოდ საზოგადოების შემსწავლელი მეცნიერება, არამედ მისი უპირველესი საგანი წრავალფეროვანი სოციალური ურთიერთობებია, რომლებისგანაც მოიქსოვება მთელი სოციალური სინამდვილე. ამიტომ, ინგლისური ტრადიციიდან გამომდინარე, სოციოლოგია სხვა საზოგადოებრივ მეცნიერებებთან: სოციალურ ანთროპოლოგიასთან, სოციალურ ფსიქოლოგიასთან და სოციალურ პოლიტიკასთან ერთად ისწავლება. დღეისათვის ინგლისის 80-ზე მეტ უნივერსიტეტში 3000-ზე მეტი სოციოლოგია დასაქმებული. ყოველწლიურად 1000-ზე მეტი ახალგაზრდა იღებს სოციოლოგიის ბაკალავრის დიპლომს.

ინგლისში სოციოლოგიის ჩამოყალიბებასა და განვითარებაზე დიდი გავლენა იქონიეს პოლიტიკურმა და კულტურულმა ფაქტორებმა. პოლიტიკური ცხოვრებიდან აღსანიშნავია პარლამენტარიზმი, პოლიტიკურ ცხოვრებაში განვითარების შუალედური გზების პოვნა, იმპერიის გადაქცევა ე. წ. „მსოფლიო სახელოსნოდ“, ვიგებისა და ტორების კონფლიქტი, მუშათა და ჩარტისტული მოძრაობები, საარჩევნო რეფორმა, პოლიტიკური ცხოვრების სტაბილურობა და სხვები; კულტურული ფაქტორებიდან აღსანიშნავია ჯენტლმენობასთან დაკავშირებული იდენტობა და ღირებულებითი ორიენტაცია, რომლის ამოსავალი პრინციპია: „ჩემი სახლი ჩემი ციხესიმაგრეა“.

ბრიტანული კულტურული ტრადიციის ცენტრალური იდეა პიროვნების დამოუკიდებლობა და სამოქალაქო ღირსებისა და მოვალეობის ცნებაა. ყოველივე ამან საკმაო საფუძველი შეუქმნა ისეთი ფენომენის წარმოშობას, როგორიც ბრიტანული სოციოლოგიაა. იგი სოციოლოგიის მსოფლიო გამოცდილებისა და საკუთრივ ბრიტანული ემპირიული და თეორიული სამეცნიერო-კვლევითი ტრადიციების ორიგინალური შერწყმაა. თავის მხრივ, ბრიტანული სოციალური აზროვნება ანგლოსაქსური კულტურის საფუძველს ქმნის, რომელიც თავისთავადობას გლობალიზაციის ეპოქაშიც ინარჩუნებს. მისთვის დამახასიათებელი ნიშნებია: პოლიტიკური ლიბერალიზმი, რელიგიური ტოლერანტობა, კომპრომისები მთელ რიგ უკიდურესობებს შორის, ემპირიზმისა და პოზიტივიზმისაკენ მიდრეკილება. განსაკუთრებით ეს უკანასკნელია საყურადღებო. ზოგადად შეიძლება ითქვას, რომ ემპირიზმი და პოზიტივიზმი ინგლისური მოვლენაა აზროვნების ისტორიაში. ე. წ. ინგლისური სოციოლოგიური პოზიტივიზმი კემბრიჯის ფილოსოფიური ტრადიციების (ბ. რასელი, ლ. ვიტგენშტეინი) საფუძველზეა აღმოცენებული. გარდა ამისა, ინგლისური სოციოლოგია აუცილებლად ითვალისწინებს შოტლანდიურ გან-

მანათლებლობას, ინგლისურ პოლიტიკურ ეკონომიას, დარვინიზმსა და სოციალური სამართლიანობის თეორიებს (თუნდაც უტოპიურს). საბოლოო ჯამში, ინგლისური სოციოლოგია ემპირიზმისა და პოზიტივიზმის გზას დაადგა, ამიტომ აქ ძალზე პოპულარული ემპირიული სოციოლოგიაა.

ინსტიტუციონალური თვალსაზრისით, ინგლისში სოციოლოგიის ისტორია ცოლ-ქმარ ვებების სახელთანაა დაკავშირებული. მათ მიერ 1835 წელს დაარსებულ ლონდონის ეკონომიკურ და პოლიტიკურ მეცნიერებათა სკოლაში სოციოლოგიაც ფიგურირებდა. სოციოლოგიის პირველი კათედრა აქ 1907 წელს დაარსდა შოტლანდიელი ფილანთროპის, ვინმე მარტინა უაიტის სახსრებით. მისი პირველი ხელმძღვანელი ევოლუციონისტური თეორიის მიმდევარი ლ. ტ. პოპაუზი (1864-1929) იყო, რომელიც საზოგადოებრივი ცხოვრების ზნეობრივი პროგრესის მომხრე იყო. თავისი იდეები მან 1906 წელს გამოცემულ წიგნში – „ზნეობრიობის ევოლუცია“ გადმოსცა. პირველი თაობის ინგლისელ სოციოლოგებს შორის თომას ჰემფრი მარშალი გამოირჩევა ნაშრომით „მოქალაქეობა და სოციალური კლასი“, რომელიც 1949 წელს კემბრიჯში წაკითხული ლექციების საფუძველზე დაიწერა. მასში დასმულ საკითხთაგან უმთავრესი კითხვა „მუშის ჯენტლმენად გადაქცევის შესაძლებლობას“ შეეხებოდა. მარშალის კვლევამ აჩვენა, რომ საზოგადოების ნევრთა სტატუსით თანასწორობა უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე შემოსავლების მიხედვით თანასწორობა.

ინგლისური სოციოლოგიის მკვლევრის ჯორჯ რამინის აზრით, იმდენად პოპულარულ და ანგარიშგასაწევ ინტელექტუალურ მიმართულებად ჩამოყალიბდა ინგლისში სოციალური ანთროპოლოგია, რომ მან, ფაქტობრივად, სოციოლოგიის ადგილიც კი დაიკავა. მისი საყოველთაოდ აღიარებული წარმომადგენლები არიან: ედვარდ ვესტერმარკი (1886-1939, ძირითადი შრომებია: „მსოფლიო იდეების წარმოშობა და განვი-

თარება“, 1906-1908; „საქორწინო რიტუალი მაროკოში“, 1914; „ქორწინების მოკლე ისტორია“, 1926; „რიტუალი და რწმენა მაროკოში“, 1926; „სიბრძნე და გონიერება მაროკოში“, 1930; „ქორწინების მომავალი დასავლურ ცივილიზაციაში“, 1936; „ქრისტიანობა და მორალი“ (1939); ალფრედ რეჯინალდ რედ-კლიფ-ბრაუნი (1881-1955, ძირითადი ნაშრომებია: „ეთნოლოგიისა და სოციალური ანთროპოლოგიის მეთოდები“, 1923; „კუნძულებების ცხოვრება“, 1922 და სხვ.) და ბრონისლავ კასპარ მალინოვსკი (1884-1942, ძირითადი შრომებია: „მაგია, მეცნიერება და რელიგია“, 1928; „დანაშაული და ადათ-წესები ველურების საზოგადოებაში“, 1926; „პრიმიტიული ფსიქოლოგიის მითი“, 1926; „რწმენისა და მორალის საფუძვლები“, 1936; „სექსის ფსიქოლოგია“, 1923; „ფსიქონალიზი და ანთროპოლოგია“, 1924; „მამა პრიმიტიულ ფსიქოლოგიაში“, 1927; „ველურების სექსუალური ცხოვრება“, 1929.). სოციალური ანთროპოლოგიის გარეშე მართლაც ძნელი წარმოსადგენია ინგლისური სოციოლოგია, მაგრამ მათი გაიგივება მთლად სწორი არ არის. უნდა ვიცოდეთ, რომ სოციალური ანთროპოლოგია ერთ-ერთი ნამყვანი მიმართულებაა ინგლისურ სოციოლოგიაში.

მკვლევრები (მაგალითად, პროფესორი ჰოსლი და სხვები) ინგლისური სოციოლოგიის ისტორიის რამდენიმე პერიოდს გამოყოფენ. ადრეული პერიოდი XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან მეორე მსოფლიო ომის დასრულებამდე დროს გულისხმობს. ინგლისურმა სოციოლოგიამ საკუთარი იერ-სახე, ფაქტობრივად, II მსოფლიო ომის შემდგომ მიიღო. ე. წ. „ოქროს ხანად“ არის მიჩნეული 1950-1970 წლები. რაც შეეხება დღევანდელობას, ინგლისური სოციოლოგია დღეს ერთ-ერთი მოწინავეა მთელ მსოფლიოში. „ოქროს ხანის“ ინგლისელი სოციოლოგები არიან: ჩელდი ჰოლსი, რალფ დარენდორფი, ჯონ ვესტერგარდი. ამ დროისათვის მარქსიზმისა და პარსონსიანელობის კრიტიკით დარენდორფის შრომებია განსა-

კუთრებით მნიშვნელოვანი. მომდევნო პერიოდში კემბრიჯსა და ოქსფორდში მოხდა სოციოლოგიური ცოდნის აყვავება და ახალ სიმაღლეებამდე ასასვლელი გზების ძიება დაიწყო, რაც წარმატებით განახორციელა დღევანდელი ინგლისური სოციოლოგიის ყველაზე მეტად აღიარებულმა წარმომადგენელმა ენტონი გიდენსმა.

გიდენსი მსოფლიოში „სტრუქტურაციის თეორიითა“ ცნობილი (ტერმინი „სტრუქტურაცია“, რომელიც საუცხოოდ უღერს და „სტრუქტურის შექმნას“ ნიშნავს, მან ცნობილი ფრანგი ფსიქოლოგის ჟან პიაჟეს შრომებში აღმოაჩინა). **Polity Press**-ის დამაარსებელმა და რედაქტორმა გიდენსმა ბრიტანული სოციოლოგია აქამდე არნახულ სიმაღლეებამდე აიყვანა. გიდენსს ოპონირებას უწევს ოქსფორდის უნივერსიტეტის პროფესორი დ. მოლდტორპი – ემპირიული ტრადიციებისა და კვლევის რადენობრივი მეთოდოლოგიის უპირატესობის მომხრე. იგი ბრიტანული საზოგადოების პროფესიული სტრუქტურის შესახებ ბრწყინვალე სოციოლოგიური გამოკვლევის ავტორია.

ინგლისური სოციოლოგიის ძირითადი მიმართულებებია: ზოგადი თეორიები და სისტემები; მეთოდოლოგიური პრობლემები; ინდუსტრიული სოციოლოგია; ახალგაზრდობის სოციოლოგია; ეკონომიკური სოციოლოგია; აღზრდის სოციოლოგია; მედიის სოციოლოგია; მედიცინის სოციოლოგია; რასობრივი ურთიერთობანი; სოციალური და პოლიტიკური ანთროპოლოგია და მრავალი სხვა. საზოგადოების სტრუქტურის საკითხებს შორის ცენტრალური ადგილი უჭირავს სოციალური მობილობისა და სტრატეფიკაციის შესწავლას; ოჯახის პრობლემატიკას; ქალაქის ზოგიერთი ჯგუფის მარტოობისა და მსგავსი საკითხების ანალიზს; ტექნიკურ პროგრესთან მიმართებაში სოციალურ მმართველობას, გლობალურ-სოციალურ პრობლემებს და სხვ.

ინგლისში მოქმედი მრავალრიცხოვანი სოციოლოგიური ორგანიზაციებიდან გამორჩეულია „სოციოლოგთა ბრიტანული ასოციაცია“, რომელიც სოციოლოგიის უმთავრეს დანიშნულებად პრაქტიკული ხასიათის ამოცანების გადაჭრასა და ამ გზით საზოგადოების კეთილდღეობისათვის ზრუნვას მიიჩნევს (მაგალითად, პროფესორი ტ. ბოტომლერი).

სოციოლოგია მოწინავე პოზიციებზეა ლონდონის, ლივერპულის, შეფილდის, ბირმინგემის, ბრაიტონის, ოქსფორდისა და კემბრიჯის უნივერსიტეტებში, სადაც არაერთი სოციოლოგიური კვლევის ცენტრი და ინსტიტუტი მოქმედებს. მსგავსი დანესებულებაა, მაგალითად, 1948 წელს დაარსებული **The Action Society Trust**, რომელშიც სოციალური და ეკონომიკური პრობლემების კვლევები მიმდინარეობს; ანალოგიურია საერთაშორისო აფრიკული ინსტიტუტი – სოციოლოგიური გამოკვლევების ორგანიზაცია, რომელიც მხოლოდ მთავრობის მიერ შეკვეთილ პრობლემებზე მუშაობს, და სხვ. სოციოლოგიის განვითარებას ინგლისში ხელს უწყობენ ფინანსურად უმსხვილესი ფონდები, მაგალითად, ნუფილდისა და როკფელერის ფონდები.

შეიძლება ითქვას, რომ დღევანდელმა ინგლისელებმა კარგად იციან სოციოლოგიის ფასი, ამიტომაც იჩენენ მის მიმართ განსაკუთრებულ ყურადღებასა და მხარდაჭერას.

* * *

„დღეს, XXI საუკუნის დასაწყისში, ჩვენ ძალზე საგანგაშო, მაგრამ მრავლისმომტან სამყაროში ვცხოვრობთ. ეს არის სამყარო, რომელიც ცვლილებებითაა მოცული. იგი ღრმა კონფლიქტებით, დაძაბულობით, სოციალური უთანხმოებებითა და ბუნებრივი სამყაროს დამანგრეველი თანამედროვე ტექნოლოგიების მიზანმიმართული შეტევით გამოირჩევა. და მაინც, ჩვენ ძალგვიძს საკუთარი ბედ-იღბლის ბატონ-პატრონი ვიყოთ და

ისეთნაირად მოვანყოთ ჩვენი ცხოვრება, რომ მსგავსი რამ ვერც კი წარმოედგინათ ჩვენს წინამორბედებს.

როგორ შეიქმნა ეს სამყარო? რატომ არის, რომ ჩვენი ცხოვრების პირობები ასე არ ჰგავს იმ პირობებს, რომელშიც ჩვენი მშობლები, ბებიები და ბაბუები იმყოფებოდნენ? საითკენ მიქრის მომავალი ცვალებადობა? ეს კითხვები სოციოლოგიისათვის, კვლევის იმ სფეროსათვის, რომელიც მნიშვნელოვან როლს ასრულებს თანამედროვე აზროვნების კულტურაში, პირველხარისხოვან ინტერესს წარმოადგენს.

სოციოლოგია – ეს არის მეცნიერება ადამიანთა ჯგუფებისა და ერთობების სოციალური ცხოვრების შესახებ. მათი შესწავლა გასაოცარი და გასატაცებელი მეცადინეობაა, რამდენადაც სოციოლოგიის საგანს ჩვენი, როგორც სოციალური არსების, ქცევა წარმოადგენს. განუზომლად ფართოა სოციოლოგიური გამოკვლევის მასშტაბები. იგი ყველაფერს მოიცავს – ქუჩაში ადამიანთა შემთხვევითი შეხვედრიდან დანყებული გლობალური სოციალური პროცესებით დამთავრებული.

სოციოლოგია აბსტრაქტული აზროვნების სფერო კი არ არის, არამედ ეს არის მეცნიერება, რომელსაც ადამიანთა ცხოვრებისათვის პრაგმატული საზრისი აქვს. სოციოლოგიის პროფესიის დაუფლება მოსაწყენ საქმიანობად არავითარ შემთხვევაში არ უნდა გადაიქცეს. საქმის ასეთი ვითარებისაგან თავის დაღწევის საუკეთესო საშუალება წარმოსახვის გამძაფრება და საკუთარი ცხოვრების კონკრეტულ მაგალითებთან სოციოლოგიური იდეებისა და დაკვირვებების შეხამებაა.“

ენტონი გიდენსი

თავი IV

სოციოლოგია იტალიაში

იტალია, უძველესი ევროპული უნივერსიტეტების სამშობლო (ბოლონიის უნივერსიტეტი დაარსდა 1222 წელს, რომის უნივერსიტეტი – 1303 წელს), რაოდენ გასაკვირიც უნდა იყოს, დიდი ხნის შემდეგ დაადგა დემოკრატიული გარდაქმნების გზას, რაც, რა თქმა უნდა, ამ ქვეყანაში ყველაზე დემოკრატიული მეცნიერების – სოციოლოგიის განვითარებასაც შეუხო. ისტორიულად, პოლიტიკისა და სოციალური მეცნიერებისადმი ინტერესით იტალია ერთ-ერთი გამორჩეული ქვეყანაა; თუმცა იტალიური სოციოლოგიური სკოლა ვებერისა და მარქსის დონის სოციოლოგებით არ გამოირჩევა, მაგრამ დღეს იტალიური სოციოლოგია მსოფლოში აღიარებული ფენომენია. ეს აღიარება მას ისეთმა მოაზროვნეებმა მოუპოვეს, როგორებიც კლასიკური იტალიური სოციოლოგიის წარმომადგენლები ვილფრედო პარეტო და გაეტანო მოსკა არიან.

პარეტო ცნობილია, როგორც ინჟინერი, ეკონომისტი და სოციოლოგი. სოციალურ და პოლიტიკურ მეცნიერებებში აღიარებულია მისი „ელიტის თეორია“. სხვა იტალიელ მოაზროვნეთაგან იგი გამორჩეულია ლიბერალური აზროვნებით. მისი მთავარი ნაშრომებია: „პოლიტიკური ეკონომიის კურსი“ (1896-1897); „სოციალისტური სისტემები“ (1902-1903); „ზოგადი სოციოლოგიის ტრაქტატი“ (1916); „ზოგადი სოციოლოგიის შემოკლებული სახელმძღვანელო“ (1920).

იტალიელი იურისტი და სოციოლოგი გაეტანო მოსკა პარეტოსთან ერთად „ელიტის თეორიის“ ავტორად არის მიჩნეული.

იტალიაში სოციოლოგიური შეხედულებების ჩამოყალიბებასა და განვითარებას დიდად შეუწყო ხელი იტალიელი ნეოპე-

გელიანელი ფილოსოფოსის ბენედიტო კროჩეს (1866-1952) მოღვაწეობამ, კერძოდ მისმა მოსაზრებებმა სახელმწიფოსა და პოლიტიკის მორალური ასპექტების შესახებ (იგი იტალიის ლიბერალური პარტიის ფუძემდებელი და განათლების მინისტრი იყო); მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ თავისი აქტიური სამეცნიერო და სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური საქმიანობით ცნობილი გახდა იტალიელი სოციოლოგი ლუიჯი სტურციო. აღსანიშნავია აგრეთვე სოციოლოგების რობერტო მისელისა (1876-1936) და ანტონიო გრამშის (1891-1937 წწ. – მარქსისტი სოციოლოგი და პოლიტიკური მოღვაწე) საქმიანობა.

სოციოლოგიაში სასწავლო კურსები იტალიის უნივერსიტეტებში XIX საუკუნის 80-იან წლებში იქნა შემოღებული, თუმცა სოციოლოგიის სწავლება ამ დროისათვის სავალდებულოდ არ იყო მიჩნეული, რადგანაც იტალიელი სწავლულები-სათვის სოციოლოგიის მნიშვნელობა ჯერ კიდევ პრობლემატური რჩებოდა. მიუხედავად ოფიციალური მხარდაჭერის არარსებობისა, იტალიური უნივერსიტეტების თავისუფალი საგანმანათლებლო სივრცე სოციოლოგიის განვითარებისათვის იდეალურ პირობას წარმოადგენდა. ასეთ ვითარებაში იტალიაში მძლავრ მიმართულებად ჩამოყალიბდა „კრიმინალური სოციოლოგია“, რომლის ფუძემდებლად ითვლება ცნობილი ფსიქიატრი ჩეზარე ლომბროზო (1835-1909), ხოლო გამოჩენილი წარმომადგენლები არიან ენრიკო ფერი (1856-1929) და ალფრედო ნიჩეფერო (1876-1960).

როგორც წესი, სოციოლოგიური კვლევების აქტუალიზებას ეკონომიკური და სოციალურ-პოლიტიკური პირობები უწყობს ხოლმე ხელს, რასაც აგრარულ-ინდუსტრიული ეკონომიკური სტრუქტურისა და გადაუჭრელი პოლიტიკური პრობლემების მქონე იტალია კარგა ხანს მოკლებული იყო. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ იტალიელი მეცნიერები ამ მიმართულებით მსოფლიო გამოცდილების გაცნობასა და შესწავლას იწყებენ. ამ საქმეში დიდი როლი შეასრულა იტალიელმა სოციოლოგმა ფრანკ ფერატორიმ, რომელმაც ჩიკაგოში შეისწავ-

ლა „სამრეწველო-ინდუსტრიული სოციოლოგია“ და 1956 წელს სოციოლოგიის თავისუფალი მასწავლებელი გახდა. 1961 წელს იგი რომის უნივერსიტეტში სათავეში ჩაუდგა იტალიაში სოციოლოგიის პირველ კათედრას. კათედრა მრეწველობისა და სახელმწიფო მართვის სტრუქტურების დარგში სოციალურ ექსპერტებს ამზადებდა. შემდგომში სოციოლოგიის კათედრის მიზნები და ამოცანები გაფართოვდა. განსაკუთრებით პოპულარული იყო ფრანკფურტის სკოლისა (ადორნო, ჰორკჰაიმერი, მარკუზე) და ნეომარქსისტების (ბენიამინი, რაიხი) სოციოლოგიური კონცეფციები. შემდგომში იტალიაში სოციოლოგიის ძირითად მიმართულებად იქცა ამ თეორიებისადმი ალტერნატივის ძიება, რაც „ალტერნატიული სოციოლოგიის“ ჩამოყალიბებით დასრულდა.

დღეს იტალიაში სოციოლოგიური განათლება ელიტარულ და პრიორიტეტულ მოვლენადაა ქცეული. სოციოლოგია იტალიის უნივერსიტეტებში დიდი მონონებით სარგებლობს. შესაბამისად, დიდია სოციოლოგიის დარგში კვალიფიციურ კადრებზე მოთხოვნა. სოციოლოგიის კურსდამთავრებულებს ინვევენ კერძო და საჯარო კვლევითი ინსტიტუტები, უნივერსიტეტები და კოლეჯები, ბანკები და საქალაქო სამსახურები (სოციალურ მუშაკებად), კულტურის სფეროს დაწესებულებები და სხვ. იტალიაში მოქმედი კანონის მიხედვით, სოციოლოგს შეუძლია მონაწილეობა მიიღოს ზოგადი პროფილის თანამდებობებზე გამოცხადებულ კონკურსებში (ეკონომიკის სფერო, პოლიტიკა, კულტურა, სამართალი და ა. შ.). იტალიის უნივერსიტეტებში სოციოლოგიის კათედრაზე მოქმედებს კვალიფიკაციის ასამაღლებელი კურსები. ჩამოყალიბებისა და განვითარების მაგისტრალური ხაზის არათანამიმდევრულობის მიუხედავად დღეს იტალიას სოციოლოგიის სფეროში მონინავე და ულტრათანამედროვე სასწავლო-საგანმანათლებლო სისტემა აქვს, ემპირიული სოციოლოგიური კვლევების რაკურსი კი სოციალური სისტემებისა და სტრუქტურების ანალიზიდან სოციალური პროცესების დინამიკისაკენ არის გადახრილი.

თავი V

სოციოლოგია ამერიკის შეერთებულ შტატებში

ადრეული პერიოდი

თამამად შეიძლება ითქვას, რომ, თანამედროვე გაგებით, სოციოლოგიის სამშობლო ამერიკის შეერთებული შტატებია. სოციოლოგიის ევროპელი კლასიკოსების შემდგომი დროიდან მოყოლებული აშშ სოციოლოგიის ნამდვილ მექად იქცა. ამერიკელი სოციოლოგის ჯორჯ რიტცერის აზრით, ამერიკის შეერთებულ შტატებში სოციოლოგიის, როგორც მეცნიერების, დაბადების ზუსტი დათარიღება ძალზე ძნელია, თუმცა ფაქტია, რომ ჯერ კიდევ 1885 წელს ობერლინში სოციალური პრობლემებისადმი მიძღვნილი სპეციალური კურსი არსებობდა. არც კონტის მიერ შემოღებული ტერმინი – „სოციოლოგია“ ყოფილა უცხო ამერიკელებისათვის. 1854 წელს მას იყენებდა ჯორჯ ფიცპიუ, ხოლო უილიამ გრეჰემ სამნერმა 1873 წელს იელში სოციალურ მეცნიერებათა კურსი შემოიღო. XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან ამერიკის უნივერსიტეტებში გაჩნდა კურსი სახელწოდებით „სოციოლოგია“. 1889 წელს სოციოლოგიის ერთ-ერთი პირველი განყოფილება კანზასის უნივერსიტეტში ალბიონ სმოლის მიერ იქნა შემოღებული, რომელიც 1892 წელს ჩიკაგოს უნივერსიტეტში გადავიდა და იქ დააფუძნა ანალოგიური განყოფილება. ასე ჩაეყარა საფუძველი ე. წ. „ჩიკაგოს სკოლას“, რომელსაც ამ დროიდან II მსოფლიო ომამდე ამერიკულ სოციოლოგიაში წამყვანი პოზიციები არ დაუთმია. ამერიკული სოციოლოგიის ადრეული პერიოდის წარმომადგენლები პოლიტიკური ლიბერალიზმით ხა-

სიათდებიან. ამ პერიოდის სოციოლოგიური თეორიები კონცეპტუალურ საფუძვლებს ქმნიან პიროვნების თავისუფლების, მისი კეთილდღეობისა და საზოგადოების პროგრესისათვის.

ამერიკაში პირველი სოციოლოგიური ნაშრომების გამოჩენის დროიდან – 1854 წლიდან დღემდე ამერიკული საზოგადოების ცხოვრებაში არც ერთი ისეთი ფაქტი თუ მოვლენა არ ყოფილა, რომელიც სოციოლოგიის ყურადღების გარეშე დარჩენილიყო. მთელ მსოფლიოში ამერიკის შეერთებული შტატები ალბათ ერთადერთი ქვეყანაა, სადაც ყველაზე მეტად იციან სოციოლოგიის ფასი, მისი როლი და მნიშვნელობა საზოგადოებისათვის. ამერიკელმა სოციოლოგებმა იმთავითვე აიღეს კურსი სოციალურ პრობლემათა მეცნიერული შესწავლის გზით გადანყვეტის მიმართულებით. სოციოლოგიის კლასიკოსებიდან ადრეულ ამერიკულ სოციოლოგიაზე ჰერბერტ სპენსერს ჰქონდა დიდი გავლენა. ამ დროისათვის სოციალური დარვინიზმის დიდი წარმომადგენელი უილიამ გრეჰემ სამნერი (1840-1910) იყო, რომელიც საკუთარ თეორიას სპენსერის მსგავსად დარვინიზმზე ამყარებდა და ადამიანისა და მის გარემომცველ გარემოს შორის კონფლიქტზე ამახვილებდა ყურადღებას, მიიჩნევდა, რომ ამ ტიპის გარემოში წარმატებას მხოლოდ ძლიერები აღწევენ, სუსტები კი წარუმატებლობისათვის არიან განწირულნი. „იმ შემთხვევაში, თუკი არ მოგვწონს ის, რომ ძლიერი გადარჩება, მაშინ ჩვენ ერთადერთი შესაძლებელი ალტერნატივაა გვრჩება მხოლოდ, – ვასწავლოთ სუსტებს გადარჩენის გზები“. მსგავსი თეორიული სისტემა აშშ-ში კაპიტალიზმის განვითარებას შეესაბამებოდა. ამერიკელი სოციოლოგების აზრით, უილიამ სამნერის სოციოლოგიური კონცეფცია კაპიტალიზმისათვის კონკურენტული გარემოს შენარჩუნების მცდელობა იყო.

სამნერს არ ეყო ძალა სოციოლოგიური სკოლის ჩამოსაყალიბებლად. ასეთი რამ მოგვიანებით ჩიკაგოს უნივერსი-

ტეტში მოხდა. რაც შეეხება სამნერს, მიუხედავად პოპულარობისა, რომლითაც ის იმ დროისათვის სარგებლობდა, დღეს მისი სახელი სოციოლოგიის ისტორიკოსებმა თუ იციან მხოლოდ. სამნერთან ერთად სოციალური დარვინიზმის წარმომადგენელია ლეტერ უორდი (1841-1913), ოღონდ არა რადიკალური წარმომადგენელი. იგი იმდენად პოპულარული იყო, რომ 1906 წელს ნიუ-იორკის უნივერსიტეტთან შექმნილი „ამერიკული სოციოლოგიური საზოგადოების“ (American Sociological Society) პირველ პრეზიდენტად აირჩიეს, რომელსაც გარდაცვალებამდე ედგა სათავეში. სოციოლოგთა ეს გაერთიანება დღესაც წამყვან როლს თამაშობს აშშ-ის ეროვნულ-სოციოლოგიურ ასოციაციას შორის. უორდი ერთმანეთისაგან ასხვავებდა წმინდა სოციოლოგიას, რომელიც სოციალურ ცვლილებათა ბაზისურ კანონებსა და საზოგადოების აგებულებას შეისწავლის, და გამოყენებით სოციოლოგიას, რომელსაც მეცნიერული ცოდნის საფუძველზე საზოგადოების გარდაქმნა ევალება.

ამ პერიოდის ამერიკული სოციოლოგიის წარმომადგენელია ტორსტინ ვებლენი (1852-1929). იგი ინსტიტუციონალურ სკოლას მიეკუთვნება. ვებლენი სოციოლოგიაში ეკონომიკური მეცნიერებიდან მოვიდა. მის სოციოლოგიურ თეორიაზე დიდი გავლენა იქონიეს კანტის, სამნერის, მარქსისა და კლარკის იდეებმა. იგი ასწავლიდა ჩიკაგოს, მისურისა და ნიუ-იორკის უნივერსიტეტებში. თანამედროვე დასავლური სოციოლოგია წარმოდგენილია ვებლენის ტექნოკრატიული თეორიის გარეშე (რომლის ცენტრალური საკითხია „ბიზნესისა“ და „წარმოების“ კონფლიქტი). მსოფლიო აღიარება მოუტანა მას ნაშრომმა „მმართველი კლასის თეორია“ (1899), რომელშიც იგი მოხმარების სოციოლოგიური თეორიის ავტორად გვევლინება. რომელიმე ჩვეულებრივი ნივთის მოპოვების ინდივიდუალური აქტი მანქანური წარმოების ეპოქაში არა იმდენად სასაქონლო-ფინანსურ-ეკონომიკურ ოპერაციას წარ-

მოადგენს, რამდენადაც „მოჩვენებითი მოხმარების“ აქტს, რომელიც სინამდვილეში ინდივიდის კლასობრივი კუთვნილების მაჩვენებელია. ინდივიდთა მიერ ნივთების მოხმარებას ვებლენი განიხილავს, როგორც სიმბოლოებს ანუ მოხმარების სტატუსის მაჩვენებელს. ვებლენმა თავისი თეორიით ძირითადი აქცენტი წარმოებიდან მოხმარებაზე გადაიტანა, რითაც დასავლურ სოციოლოგიაში „მომხმარებლური საზოგადოების“ თეორიას დაუდო სათავე.

ტორსტინ ვებლენის სოციოლოგია ერთგვარი გარდამავალი რგოლია ამერიკული სოციოლოგიის ადრეულ პერიოდსა და „ჩიკაგოს სკოლას“ შორის, რომელიც სოციოლოგიის ისტორიაში ერთ-ერთი ყველაზე მეტად გამორჩეული ფენომენია. ჩიკაგოს უნივერსიტეტში დაწყებული სოციოლოგიური კვლევა-ძიების (თეორიულისა და ემპირიულის) ტრადიციები თავის მნიშვნელობას დღესაც არ კარგავს. ჩიკაგოს სკოლა არაერთი სიცოცხლისუნარიანი და აქტუალური სოციოლოგიური თეორიის აკვანია.

ჩიკაგოს სკოლა

ჩიკაგოს უნივერსიტეტში სოციოლოგიის განყოფილება 1892 წელს შეიქმნა ალბიონ სმოლის ინიციატივით. სმოლი იყო სოციოლოგიის პირველი სახელმძღვანელოს ავტორიც (1894 წ.). 1895 წელს მან დააარსა „ამერიკული სოციოლოგიური ჟურნალი“, რომელიც დღემდე ითვლება ავტორიტეტულ სოციოლოგიურ გამოცემად. „ამერიკული სოციოლოგიური საზოგადოება“ სმოლის მიერ იქნა ჩამოყალიბებული. აბრევიატურის წარუმატებლობის გამო (**American Sociological Society**, შემოკლებით – **Ass** ინგლ. ენაზე ვირს ნიშნავს) 1959 წელს იგი „ამერიკულ სოციოლოგიურ ასოციაციად“ (**American Sociological Association – ASA**) გადაკეთდა.

ადრეული პერიოდის ჩიკაგოს სკოლა

სმოლმა დიდი როლი შეასრულა ამერიკაში სოციოლოგიის ინსტიტუციონალიზაციაში, ორიგინალური თეორიების ავტორებად კი სხვები გვევლინებიან. ასეთია, მაგალითად, უილიამ თომასი (1863-1947), რომელიც ჩიკაგოს სკოლის ადრეული ეტაპის წარმომადგენელია. იგი ჩიკაგოს სკოლის სოციოლოგიის განყოფილების თანამშრომელი იყო. თავისი დისერტაცია მან აქვე შეასრულა. მას მსოფლიო აღიარება მოუტანა ფლორიან ზნანეცკისთან ერთად დაწერილმა წიგნმა „პოლონელი გლეხები ევროპასა და ამერიკაში“, რომელიც დოკუმენტური ანალიზის მეთოდზე იყო დამყარებული. ამ ნაშრომმა დიდი წვლილი შეიტანა სოციოლოგიური კვლევის თვისებრივი მეთოდოლოგიის სრულყოფაში. იგი სოციოლოგიის კლასიკურ ნაშრომთა რიცხვს მიეკუთვნება.

ჩიკაგოს სკოლის სხვა ავტორიტეტული და გავლენიანი წარმომადგენელია რობერტ პარკი (1864-1944). სანამ ჩიკაგოს სკოლას ჩაუდგებოდა სათავეში, პარკი ევროპაში ზიმელთან განისწავლა. მასზე დიდი გავლენა მოახდინა ვებერისა და ზიმელის სოციოლოგიურმა თეორიებმა, რომელთაც, ფაქტობრივად, განსაზღვრეს ჩიკაგოს სკოლის სოციოლოგიური კვლევის პრობლემატიკა, კერძოდ პარკის „ფენომენოლოგიური სოციოლოგიის“ ძირითადი პრინციპები. პარკი დიდ დროს უთმობდა ასპირანტებთან მუშაობას, რამაც, ბუნებრივია, შესაბამისი შედეგიც გამოიღო. შემდგომში ჩიკაგოს სკოლის არაერთი გავლენიანი წარმომადგენელი დიდად არის დავალებული პარკისაგან. 1921 წელს პარკმა ერნსტ ბერჯესთან ერთად „სოციოლოგიის შესავალი“ გამოაქვეყნა, რომელიც სოციოლოგიის ერთ-ერთ საუკეთესო სახელმძღვანელოდ იქნა აღიარებული. ჩიკაგოს სკოლის წამყვანი პოზიციები დიდად შეარყია ჩიკაგოს უნივერსიტეტიდან ფისკის „შავ უნივერსიტეტში“ პარკის გადასვლამ. საქმე ის გახლდათ, რომ პარკი არასოდეს

არ კარგავდა თავის მძაფრ ინტერესს რასობრივი ურთიერთობების მიმართ, რასაც ზედ დაერთო ბუკერ ტალიაფერო ვაშინგტონთან (1858-1915), ცნობილ შავკანიან საზოგადო მოღვაწესთან, პარკის ახლო ურთიერთობა.

გვიანდელი პერიოდის ჩიკაგოს სკოლა

პარკის წასვლის მიუხედავად, ჩიკაგოს სკოლას გვიანდელ პერიოდში ერთობ გამორჩეული ფიგურები წარმოადგენენ. ესენი არიან: ჩარლზ ჰორტონ კული, ჯორჯ ჰერბერტ მიდი და ევერესტ ჰიუზი. ამ პერიოდის ჩიკაგოს სკოლის უმთავრესი მონაპოვარი სიმბოლური ინტერაქციონიზმია. მიუხედავად იმისა, რომ ჩარლზ ჰერბერტ კული (1864-1929) მიჩიგანის უნივერსიტეტში მუშაობდა, თეორიულ პლანში მისი ნააზრევი ჩიკაგოს სოციოლოგიურ სკოლას მიეკუთვნება. სოციოლოგიაში ცნობილია მისი „სარკისებური მე“-ს კონცეფცია, რომლის მიხედვით, ცნობიერება და სოციალური კონტექსტი ერთმანეთის იგივეობრივია. იგი მიდთან ერთად უარყოფდა ბიჰევიორისტული მიდგომის ძირითად პრინციპს, რომ ადამიანები გაუცნობიერებლად რეაგირებენ გარეგან სტიმულებზე, რასაც „სარკისებური მე“-ს კონცეფცია გამორიცხავს. „სარკისებური მე“ ამ შემთხვევაში საკუთარი თავის სხვების ადგილზე დაყენებას ნიშნავს, რაც სოციალურ ურთიერთობათა გასაღებია.

ჩიკაგოს სკოლის ყველაზე ცნობილი წარმომადგენელი არის არა სოციოლოგი, არამედ ფილოსოფოსი ჯორჯ ჰერბერტ მიდი (1863-1931), რომელიც სიმბოლურ-ინტერაქციონისტული სოციოლოგიური თეორიის კლასიკური წარმომადგენელია. მიდმა ამერიკას სოციალურ-ფსიქოლოგიური თეორია აჩუქა, რომელიც დიდად განსხვავდება ამ თეორიის ევროპული ნაირსახეობებისაგან. მიდის ინტერაქციონიზმი არაერთი თანამედროვე სოციოლოგიური თეორიის იდეური საფუძველი გახდა. ამ თეორიიდან იღებს სათავეს, მაგალითად,

ირვინგ ჰოფმანის „დრამატურგიული ანალიზის“ თეორია, მის დებულებებს ითვალისწინებს ჰაროლდ გარფინკელის „ეთნომეთოდოლოგია“ და სხვ.

ჩიკაგოს სკოლის დაღმავლობა

XX საუკუნის 30-იანი წლებიდან, უფრო სწორად, მიდის გარდაცვალებიდან და პარკის გადასვლიდან, ჩიკაგოს სკოლამ თავისი წამყვანი პოზიციები დათმო. ამერიკელი მკვლევრები (ფრედ მეთიუზი, ჯორჯ რიტცერი და სხვები) ჩიკაგოს სკოლის დაცემის ორ ძირითად მიზეზს ასახელებენ: 1) ჩიკაგოს სკოლამ თავიდანვე ორიენტაცია სოციოლოგიური კვლევის თვისებრივ მეთოდებზე აიღო. პარკი კვლევის რაოდენობრივ მეთოდოლოგიას – სტატისტიკას „კაბინეტურ მაგიას“ უწოდებდა და ვერ იტანდა; 2) ჩიკაგოს სკოლას ბევრი არაკეთილმოსურნე გამოუჩნდა. ისინი ვერ იტანდნენ მის წამყვან პოზიციებს და ალტერნატიულ ოპოზიციურ გაერთიანებებს ქმნიდნენ. ამ მიზნით 1930 წელს შეიქმნა „აღმოსავლური სოციოლოგიური საზოგადოება“, დაარსდა ახალი ჟურნალი „ამერიკული სოციოლოგიური მიმოხილვა“. ამ პროცესებს თან სდევდა სხვა მძლავრი ცენტრების წარმოშობა. მაგალითად, ჰარვარდის, კოლუმბიის და ა. შ. სიმბოლურმა ინტერაქციონიზმმა პირველობა დაკარგა და უფრო ორგანიზებულ სოციოლოგიურ თეორიებს დაუთმო ასპარეზი, მაგალითად, სტრუქტურულ ფუნქციონალიზმს, ინტეგრალურ სოციოლოგიასა და სხვ.

ემპირიული კვლევები ჩიკაგოს სკოლაში

ამერიკა ემპირიული სოციოლოგიის სამშობლოცაა. ამ მხრივ საყურადღებოა ჩიკაგოს სკოლის სოციოლოგთა ღვაწლი, რომლის სტილი და მეთოდიკა ინდივიდუალურ და სოციალურ დონეზე სოციალური დეზორგანიზაციის ზუსტი ემპი-

რიული აღწერით იყო განსაზღვრული. სოციოლოგიის ისტორიაში პირველად ჩიკაგოს სკოლის სოციოლოგებმა გამოიყენეს ჩართული დაკვირვება, არასტრუქტურული ინტერვიუ, დოკუმენტური ანალიზი და ა. შ. განსაკუთრებით მოდური იყო ცალკეულ საქალაქო გაერთიანებათა კომპლექსური აღწერა, ე. წ. „შემთხვევის“ აღწერა“ – **case study** (ადამიანის ქცევის მოტივების მიკროსკოპული ანალიზი ქალაქის თეორიულ კონცეფციასთან სინთეზში, რომელიც რობერტ პარკმა შემოიღო).

ჩიკაგოს სკოლის ემპირიული კვლევების ხასიათი ასეთია:

- პოლონელი ემიგრანტების ცხოვრების აღწერა (თომასი და ზნანეცკი), რომლის საფუძველზეც შეიქმნა „ცხოვრების ისტორიის მეთოდით“ დაწერილი კლასიკური სოციოლოგიური ნაშრომი.

შავკანიანთა მდგომარეობა ჩიკაგოში (ჩ. ჯონსონი).

დასავლეთში მიგრირებული სეზონური მუშების პრობლემები (ე. მაუერი).

ოჯახის დეზორგანიზაცია (რ. კეივენი).

- ებრაული გეტო (ლ. ვრითი).
- ქალაქის სოციალურ-ტერიტორიული სტრატეფიკაცია, „ოქროს ქალაქი და ჯურღმული“ (პ. ზორბაუ).
გართობის სოციოლოგიური პრობლემები – „ღამის კლუბები“, „ფასიანი საცეკვაო დარბაზები“ და სხვ. (კ. კრესი).

ორგანიზებული დანაშაული ჩიკაგოში (ჯ. ლანდესკო).

„ჯექ-როლერი“, ანუ დამნაშავის ცხოვრების წესი (კ. შაუ).

- გაფიცვები (ე. ჰილაერი).

- რუსი მაღაქნების თემი (პ. იუნგი) და მრავალი სხვა. მთავარი აქცენტი კვლევის თვისებრივ მეთოდებზე კეთდებოდა.

ფემინისტური ნაკადი ადრეულ ამერიკულ სოციოლოგიაში

სოციოლოგიური თეორიების შექმნაში სოციოლოგიის აღიარებულ და მსოფლიოში ცნობილ კლასიკოსებთან ერთად ნაკლებად ცნობილი ან, ხშირ შემთხვევაში, უცნობი წარმომადგენლებიც მონაწილეობდნენ. სოციოლოგიის ისტორია, როგორც წესი, მათს ნააზრევს გვერდს უვლის ხოლმე. ესენი ქალთა სქესის ის წარმომადგენლები არიან, რომლებიც ფემინისტურ ნაკადს წარმოადგენენ სოციოლოგიაში. ქალთა ეს ჯგუფი ნოვატორული იდეების შემუშავებას ცდილობდა სოციოლოგიაში, ამიტომ მათი ეს მცდელობა უკვალოდ არ უნდა გაქრეს. მათს რიცხვს მიეკუთვნებიან: ჯეინ ედამსი (1860-1935), შარლოტა პერკინს ჟილმანი (1860-1935), ანა ჟულია კუპერი (1858-1964), იდა უელს-ბარნეტი (1862-1931), მარიანა ვებერი (1870-1954), ბეატრის პოტერ ვები (1858-1943) და სხვები. ჯორჯ რიტცერი მათ მიმართ უყურადღებობას შემდეგი მიზეზებით ხსნის: 1) მათი ნააზრევი ლოკალური სუბიექტური ხასიათის მქონეა; 2) ისინი ძირითად აქცენტებს ქალთა გამოცდილებაზე აკეთებენ, რომლის დროსაც განზე რჩებათ მთავარი და უმთავრესი; 3) მათი ყურადღების ცენტრში გენდერული უთანასწორობა დგას მხოლოდ.

მიუხედავად ამ ნაკლოვანებებისა, ეს ქალბატონები მნიშვნელოვან როლს ასრულებდნენ ჩრდილოატლანტიკური საზოგადოების გარდაქმნასა და სრულყოფაში, ამიტომ ისინი საზოგადო მოღვაწეები და აქტივისტები უფრო არიან, ვიდრე სოციოლოგები, თუმცა მათი დამსახურება ისაა, რომ ისინი სოციოლოგიურ თეორიებს არა განსჯისაკენ, არამედ მოქმედებისაკენ მოუწოდებდნენ. დღეს ფემინისტური ნაკადი სო-

ლიდურ როლს ასრულებს თანამედროვე ამერიკულ სოციოლოგიაში. ამ დროიდან მოყოლებული ფემინისტური თეორიები ანგარიშგასაწევ ძალას წარმოადგენენ.

ჰარვარდის სკოლა

ჰარვარდის უნივერსიტეტში სოციოლოგიის განვითარებას საფუძველი რუსული წარმომავლობის ერთ-ერთმა დიდმა ამერიკელმა სოციოლოგმა პიტირიმ სოროკინმა (1889-1968) ჩაუყარა, რომელმაც აქ თავისი სამეცნიერო საქმიანობა 1930 წელს დაიწყო. მან გახსნა ჰარვარდის უნივერსიტეტში სოციოლოგიის ფაკულტეტი, რომლის პირველი ხელმძღვანელიც თვითონ იყო. სოროკინი ცნობილია, როგორც „სოციოკულტურული დინამიკის თეორიის“ ავტორი. მის სოციოლოგიურ თეორიას „ინტეგრალური სოციოლოგია“ ეწოდება. მასვე ეკუთვნის არაერთი საინტერესო ნაშრომი სოციოლოგიაში. იგი იმდენად მნიშვნელოვანი ფიგურაა, რომ მის ნააზრევს დღეს გვერდს ვერ აუვლის ვერც ერთი სოციოლოგი. ჰარვარდის სკოლის სოროკინის მიერ მოპოვებული დამსახურებისა და დიდების განმტკიცებასა და დიდ სიმაღლეებამდე აყვანას შეუწყო ხელი სოროკინის მიერ პარსონსის მოწვევამ. ამ დროიდან მოყოლებული პარსონსი ამერიკული სოციოლოგიის გაველენიან ფიგურად იქცა. ტალკოტ პარსონსი (1902-1979) „სოციალური მოქმედების თეორიის“ ავტორია. თავის მონაწიერობერტ მერტონთან ერთად იგი სტრუქტურული ფუნქციონალიზმის უდიდესი წარმომადგენელია. ჰარვარდის სკოლის ლიდერის პოზიციებზე პარსონსმა თავისი უფროსი კოლეგა სოროკინი შეცვალა, როდესაც მისი თანამდებობა – სოციოლოგიის დეპარტამენტის ხელმძღვანელის პოსტი დაიკავა. მონაფისა და მასწავლებლის გულთბილი ურთიერთობა შემდგომში სოციოლოგიის ამ კორიფეების არცთუ კეთილმოსურ-

ნე დებატებად გადაიქცა. ბოლოს სოროკინი იქამდეც კი მივიდა, რომ იდეების მოპარვაში ადანაშაულებდა პარსონსს.

ჰარვარდის სკოლის ცნობილი წარმომადგენელია აგრეთვე სოციოლოგი ჯორჯ ჰომანსი (1910-1989), რომელიც „სოციალური გაცვლის თეორიის“ ავტორია. ჰომანსს ეკუთვნის სოციალური ჯგუფის სისტემური ანალიზის მთელი რიგი ამოსავალი პრინციპების ფორმულირება. მასვე ეკუთვნის იდეა სოციოლოგიური ცოდნის ერთიანობის შესახებ, რომლის მიხედვით, არც ბურჟუაზიული, არც კომუნისტური და არც სხვა ტიპის სოციოლოგია არ არსებობს, ობიექტურად სოციოლოგიური ცოდნა ერთიანია ყველგან.

კოლუმბიის სკოლა

კოლუმბიის უნივერსიტეტი სოციოლოგთა ყურადღების ცენტრად სოციოლოგიის კლასიკოსმა რობერტ მერტონმა (1910-2003) აქცია. იგი სოროკინისა და პარსონსის მოწაფე იყო, „ამერიკის სოციოლოგიური ასოციაციის პრეზიდენტი“ (1957 წ.), კოლუმბიის უნივერსიტეტის საპატიო პროფესორი. იგი ერთადერთი სოციოლოგია, რომელიც სოციოლოგიაში შეტანილი წვლილისათვის შეამკეს ტიტულით – „**MISTER SOCIOLOGY**“ განუზომელია მისი წვლილი თეორიული სოციოლოგიის, სოციოლოგიური კვლევის მეთოდოლოგიის, თანამედროვე სოციოლოგიის ძირითადი ცნებებისა და კატეგორიების, მეცნიერების სოციოლოგიის, მედიცინის სოციოლოგიის, სოციალური სტრუქტურის, ბიუროკრაციის, სოციალური სტრატეფიკაციის, სოციალური დევიანტობისა და სხვა არაერთი საკვანძო პრობლემის ანალიზში. იგი „საშუალო დონის სოციოლოგიური თეორიების“ ავტორია. მისი თაოსნობითა და ხელმძღვანელობით აშშ-ში 50-60-იან წლებში მრავალი სერიოზული და მასშტაბური ემპირიული სოციოლოგიური გამოკვლევა იქნა ჩატარებული. თავისი ცხოვრების ბოლო

ნლებში იგი სოციოლოგთა უფროსი თაობის წარმომადგენლებთან: კოზერთან და ბლაუსთან ერთად სტრუქტურული ფუნქციონალიზმის მეთოდოლოგიის აღორძინებას ცდილობდა, რომლის მეშვეობითაც თანამედროვე დასავლური სოციოლოგიის ხელახალი გააზრება სურდა. იგი ამერიკული სოციოლოგიის ერთ-ერთი ყველაზე საპატიო და ავტორიტეტული ფიგურაა, რომელმაც უდიდესი კვალი დააჩნია სოციოლოგიის განვითარებას არა მარტო აშშ-ში, არამედ მთელ მსოფლიოშიც.

რობერტ მერტონთან ერთად კოლუმბიის სკოლის გამოჩენილი წარმომადგენლები არიან: რობერტ მორისონ მარკ-აივერი (1882-1907), რომელიც ცნობილია, როგორც სოციოლოგი და პოლიტოლოგი, მან დიდი წვლილი შეიტანა ამერიკაში მშრალი ემპირიზმისაგან სოციოლოგიის გამოყვანაში, იგი სოციალური ინტერესების ტიპოლოგიით არის ცნობილი; ფსიქოდრამისა და სოციომეტრიის მამამთავარი – იაკობ ლევი მორენო (1892-1974), პაულ ფელიქს ლაზარსფელდი (1901-1976), რომელმაც მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა სოციოლოგიაში მათემატიკური მეთოდების გამოყენებასა და დანერგვაში. კოლუმბიის სკოლის წარმომადგენლად ითვლება „რადიკალური სოციოლოგიის“ წარმომადგენელი ჩარლზ რაით მილსი.

ემპირიული კვლევები კოლუმბიის სკოლაში

ჩიკაგოს სკოლისაგან განსხვავებით, კოლუმბიის სკოლა აქცენტებს კვლევის რაოდენობრივ მეთოდებზე ამახვილებდა. შესაბამისად, აქ მოხდა ამ მეთოდების საბოლოო დახვეწა და ჩამოყალიბება. მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ კოლუმბიის უნივერსიტეტში გამოიცა ამერიკაში პირველი სტატისტიკის სახელმძღვანელო სოციოლოგთათვის. კოლუმბიელმა სოციოლოგებმა განსაკუთრებული ყურადღება მიაქციეს ექსპერი-

მენტულ კვლევებს, რომელთა მეთოდთა შემუშავებულ იქნა დონალდ კემპბელის მიერ.

ზემოთ ხსენებულ უნივერსიტეტებთან ერთად საინტერესო გამოკვლევები ტარდება ამერიკის სხვა უმაღლეს სასწავლებლებსა და კოლეჯებში.

რადიკალური სოციოლოგია ამერიკაში

ამერიკული სოციოლოგიის თითქმის ყველა წარმომადგენელი თავის თეორიას მარქსისტული კონცეფციის ალტერნატივად მიიჩნევდა, თუმცა ამერიკის სოციოლოგთა წრეებშიც იყვნენ ე. წ. რადიკალური სოციოლოგიის წარმომადგენლები, რომლებიც საკუთარ თავს მარქსისტული თეორიის მომხრეებად მიიჩნევდნენ. მათს რიცხვს მიეკუთვნება ცნობილი ამერიკელი სოციოლოგი ჩარლზ რაით მილსი (1916-1962), რომლის დაინტერესება მარქსით კუბაში მომხდარმა რევოლუციამ განაპირობა. სწორედ მარქსისტულმა რადიკალიზმმა გადაისროლა მილსი ამერიკული სოციოლოგიის პერიფერიაზე. კრიტიკის ობიექტად ყოფნამ მილსი სოციოლოგიის კრიტიკამდე მიიყვანა, რაც ნათლად ჩანს მის წიგნში „სოციოლოგიური წარმოსახვა“ (1959).

მილსის კრიტიკის ობიექტი იყო პარსონსი (საერთოდ, პარსონსი, მისი კონცეფციის სირთულიდან გამომდინარე, იმდენად იყო სოციოლოგიაში მძაფრი კრიტიკის ობიექტი, რომ სოციოლოგთა შორის დამკვიდრდა გამოთქმა: „თუკი შენ არ გაგიკრიტიკებია პარსონსი, შენ არა ხარ სოციოლოგი“). არაერთმა სოციოლოგმა პარსონსის თეორია მილსის კრიტიკით გაიცნო. მილსი ისე გარდაიცვალა, რომ, ფაქტობრივად, გაგებულ იქნა სოციოლოგთა წრიდან, თუმცა მილსის რადიკალური მოსაზრებები მისი გარდაცვალებიდან 10 წლის შემდეგ გახდა სოციოლოგიაში აქტუალური. მილსი მეტრძოლი და შეუპოვარი ადამიანი იყო. ამ თავისი ხასიათის გამო მუდმივი

კონფლიქტები ჰქონდა კოლეგებთან. ვისკონსინის უნივერსიტეტში ასპირანტობის წლებში მისი თავდასხმის ობიექტი იყვნენ მისი მასწავლებლები; ვისკონსინის უნივერსიტეტის სოციოლოგიური განყოფილების ხელმძღვანელს ჰოვარდ ბეკერს „აშკარა სულელს“ უწოდებდა. პარსონსთან ერთად მისი კრიტიკის ობიექტი იყო კოლუმბიის უნივერსიტეტის პროფესორი პოლ ლაზარსფელდი. მიღსმა საბჭოთა კავშირშიც იმოგზაურა, სადაც მას აღფრთოვანებით ხვდებოდნენ, როგორც ცნობილ ანტიამერიკელს. ამის საპასუხოდ მან სტალინური რეჟიმის მიერ მოკლული ტროცკის სადღეგრძელო ომახიანად დალია („იმ დღეს გაუმარჯოს, როდესაც ლევ ტროცკის თხზულებათა სრული კრებული გამოქვეყნდება საბჭოთა კავშირში“).

თანამედროვე ამერიკული სოციოლოგია

XX საუკუნის ამერიკულ სოციოლოგიაში ერთ-ერთი ყველაზე გავლენიანი ფიგურაა ირვინგ გოფმანი (1922-1982), ამერიკის სოციოლოგთა ასოციაციის პრეზიდენტი (1982 წ.), ჰერბერტ ბლუმერის მოწაფე, კალიფორნიის ბერკლის უნივერსიტეტის სოციოლოგიის პროფესორი, „დრამატურგიული ანალიზის თეორიის“ – სცენისა და სოციალური ურთიერთქმედების იგივეობის სოციოლოგიური თეორიის – ავტორი, „ყოველდღიურობის სოციოლოგიის“ თეორეტიკოსი. მისი ნიგნი „ყოველდღიურ ცხოვრებაში საკუთარი თავის სხვებისადმი წარდგენა“ XX საუკუნის საუკეთესო ნიგნების ათეულშია შესული. ძალზე პროდუქტიული აღმოჩნდა მისი დრამატურგიული მიდგომა ემპირიულ სოციოლოგიურ გამოკვლევებში.

გოფმანის მოღვაწეობის პერიოდს დაემთხვა ე. წ. „ყოველდღიურობის სოციოლოგიის“ ბუმი ამერიკაში (XX საუკუნის 70-80-იანი წლები). ამ მხრივ ამერიკული სოციოლოგიის ერთ-ერთი ავტორიტეტული ფიგურაა ალფრედ შიუცი (1899-

1959), „ფენომენოლოგიური სოციოლოგიის“ მამამთავარი. ნაცისტებისგან გამოქცეული შიუცი 1939 წელს ავსტრიიდან ამერიკაში ჩავიდა. მისი წიგნი „სოციალური სამყაროს ფენომენოლოგია“ 1923 წელს პირველად გერმანიაში დაიბეჭდა, ინგლისურ ენაზე კი 1967 წელს ითარგმნა. მან უდიდესი ზეგავლენა მოახდინა თანამედროვე ამერიკულ სოციოლოგიურ თეორიაზე. ამერიკაში ახალჩამოსულმა შიუცმა ნიუ-იორკის „სოციოლოგიურ გამოკვლევათა ახალ სკოლაში“ დაიწყო მუშაობა. განუზომლად დიდია მისი წვლილი არა მარტო ფენომენოლოგიური სოციოლოგიის, არამედ ეთნომეთოდოლოგიის განვითარებაშიც. იგი ედმუნდ ჰუსერლის ფენომენოლოგიას ეყრდნობოდა, რომელიც ტრანსცენდენტული მე-ს შემეცნებაზე იყო ორიენტირებული. ამ თეორიაზე დაყრდნობით იგი იმ საშუალებებს იკვლევდა, რომლის მეშვეობითაც ადამიანები „აღწევენ“ სხვის ცნობიერებაში. იგი განსაკუთრებულ ყურადღებას ინტერსუბიექტურობაზე ამახვილებდა. მთელი სინამდვილე შიუცის მიერ წარმოდგენილია, როგორც სოციალური ცხოვრების – ყოველდღიური ცხოვრებისეული სამყაროს ასპექტები.

ფენომენოლოგიური ცნებითი აპარატის სირთულე მიუწვდომელს ხდოდა შიუცის თეორიის მთელ რიგ ფუძემდებლურ დებულებებს. იგი რთულ და ძნელად გასაგებ სოციოლოგიურ თეორიათა რიცხვს მიეკუთვნება. შიუცის თეორია სხვა ავტორთა მიერ დაწერილ ნაშრომთა საშუალებით აღწევდა და ინტერესულ მკითხველამდე. ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა ის ფაქტი, რომ 1967 წელს ამერიკელმა სოციოლოგებმა პიტერ ბერგერმა და თომას ლუკმანმა ერთობლივი ნაშრომი გამოსცეს სახელწოდებით: „რეალობის სოციალური კონსტრუირება“, რომელმაც იმით დაჩრდილა შიუცის ნაშრომები, რომ მასში სოციოლოგიური ფენომენოლოგიის დიდი წარმომადგენლის იდეები ყველასათვის გასაგებ ენაზე იყო გადმო-

ცემული, ამასთანავე იგი ჰარმონიზებული იყო თანამედროვე სოციოლოგიის ძირითად პარადიგმებთან.

შიუცის გავლენა ძალზე დიდი იყო მის მოწაფეებზე, რომელთაგან გამორჩეულია ეთნომეთოდოლოგიის თეორეტიკოსი ჰაროლდ გარფინკელი, კალიფორნიის უნივერსიტეტის ემერიტუს პროფესორი (დაიბადა 1917 წელს, გარდაიცვალა 2011 წლის 21 აპრილს). სანამ შიუცს დაემოწაფებოდა, იგი პარსონსთან სწავლობდა, ამიტომაც მისი სოციოლოგიური კონცეფცია პარსონსისა და შიუცის ნააზრევის სინთეზირების საფუძველზეა შექმნილი. დიდი აღიარება მოუტანა გარფინკელს მისმა ნაშრომმა „გამოკვლევები ეთნომეთოდოლოგიაში“. დღეს ეს თეორია მნიშვნელოვან როლს ასრულებს თანამედროვე სოციოლოგიაში. თითქმის შეუძლებელია სოციოლოგიის ისეთი სახელმძღვანელოს პოვნა, რომელშიც ამ თეორიაზე არ იყოს საუბარი.

1970-იანი წლებიდან იურგენ ჰაბერმასის გავლენით ამერიკაში ძალზე პოპულარული ხდება მარქსისტული თეორია, თუმცა ეს დიდხანს არ გაგრძელებულა. საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ მარქსიზმის გავლენა ამერიკულ სოციოლოგიაში საბოლოოდ დასრულებულად მიიჩნევა. ამის მაგალითია რონალდ არონსონის წიგნი „მარქსიზმის შემდეგ“, სადაც ნათქვამია, რომ „მარქსიზმი დასრულდა და აწი ჩვენ საკუთარი თავის ანაბარა ვართ“. მარქსის იდეებისადმი სიმპათიით განწყობილ ამერიკელ მოაზროვნეთა შორის აღსანიშნავი არიან ე. წ. „სტრუქტურული მარქსიზმის“ წარმომადგენელი ალტიუსერი (1918-1990), „ეკონომიკური მარქსიზმის“ მიმდევრები სუიზი (დაიბადა 1910 წ.) და ბრევერმანი (1920-1976), „ისტორიული მარქსიზმის“ წარმომადგენელი ემანუელ ვალერსტაინი (დაბადა 1930 წ.). ასე რომ, ამ მხრივ პრობლემები ამერიკულ სოციოლოგიაში ჯერ კიდევ არსებობს.

ამ პერიოდში ამერიკა მოგვევლინა, როგორც ფემინისტური მოძრაობებისა და გენდერის სოციოლოგიის სამშობლო,

რაც ე. წ. „ახალი ტალღის“ ფემინისტური გამოწვევებით იყო განპირობებული. კერძოდ, გამძაფრდა ქალთა მოძრაობა სამოქალაქო თანასწორობისათვის, რომელიც დიდი ხანია, რაც ამერიკის ფარგლებს გასცდა და მსოფლიო მასშტაბებში გადაიზარდა. ფემინისტურ მოძრაობას სულ მცირე სამ ეტაპად ყოფენ: I ეტაპი იმ პერიოდს მოიცავს, როდესაც ქალებმა არჩევნებში მონაწილეობის უფლება მიიღეს (1921 წ.); II ეტაპი XX ს-ის 70-80-იანი წლებია, რომლებიც ქალთა მაღალი პოლიტიკური აქტიურობით გამოირჩევა, რის შედეგად იგი საერთაშორისო ფენომენი გახდა; III ეტაპი დღევანდელობას გულისხმობს, რომლის ძირითადი პრობლემა ძალადობა და სექსუალურ უმცირესობათა უფლებებია.

ფემინიზმის თანამედროვე თეორეტიკოსებს შორის მნიშვნელოვანია არიადნა რიჩის, ნენსი ჩოდროუს, ჯესიკა ბენჯამინის და სხვათა საქმიანობა. ამერიკაში ძალზე პოპულარულია ფემინისტური თემატიკის ჟურნალები „ნიშნები“, „ფემინისტური კვლევები“, „გენდერი და საზოგადოება“. არსებობს პროფესიული გაერთიანება „სოციოლოგები ქალთა მდგომარეობისათვის“ და „ქალთა კვლევის ნაციონალური ასოციაცია“.

ამერიკული სოციოლოგიის წიაღში წარმოიშვა მიკროსოციოლოგია, რომლის გამოჩენილი წარმომადგენელია მორენო. მორენოს სოციომეტრია სოციოლოგიაში სრულიად ახალ საფეხურად იქნა მიჩნეული. მართლაც, ფასდაუდებელია მისი როლი მცირე სოციალური ჯგუფების შესწავლაში, რაც იმაზე მიაწინებს, რომ ზოგადთეორიულ პრობლემებთან ერთად სოციოლოგიის ყურადღების ცენტრში მიკროპრობლემები – მარტივ სოციალურ სისტემათა ანალიზიც მოექცა.

დღეისათვის ამერიკულ სოციოლოგიაში პოპულარული სოციოლოგიური თეორიების მიზანია სოციოლოგიური ანალიზის სხვადასხვა დონის სინთეზირებით ახალი ინტეგრირებული სოციოლოგიური პარადიგმის შემუშავება, რომლის მაგა-

ლითია ჯეფერი ალექსანდერის „მრავალგანზომილებიანი სოციოლოგია“ (1983 წ.). მისი მსგავსი ხედვა აქვთ ნორბერტ უილს, ჯეიმზ კოულმანს და ალენ ლისკს. ძირითადი პრობლემა ამ შემთხვევაში სოციალური სტრუქტურისა და სოციალური მოქმედების ინტეგრაციაა. თანამედროვე ამერიკულ სოციოლოგიაში პოპულარულია აგრეთვე თანამედროვეობის, პოსტთანამედროვეობისა და პოსტ-პოსტთანამედროვეობის სოციოლოგიური კონცეფციები: ინფორმაციული საზოგადოების თეორია – მაგალითად, დენიელ ბელი; რაციონალური არჩევანის თეორია; მომხმარებლური საზოგადოების თეორია და მრავალი სხვა. მნიშვნელოვანი ყურადღება ექცევა პოლიკულტურულ, ე. წ. **Queer** თეორიებს (არასასურველ, უცნაურ და საეჭვო თეორიებს), რომელთა პრობლემატიკა სექსუალური უმცირესობებისა და მსგავსი პრობლემების კვლევაა.

სოციოლოგიური თეორიების მსგავსი ხასიათი დიდწილად განსაზღვრავს თანამედროვე ემპირიული სოციოლოგიური კვლევების ძირითად ტენდენციებს. შესაბამისად, გაჩნდა ე. წ. „პოსოციოლოგია“, როდესაც სოციოლოგიური გამოკვლევებით არაპროფესიონალები, არასოციოლოგები არიან დაკავებული. ბოლო დროს მომრავლდა და მოდური გახდა არასოციოლოგების მიერ დანერგილი ტექსტები; გამოჩნდნენ სოციოლოგ-პუბლიცისტები და სოციოლოგ-ჟურნალისტები, მაგალითად, რ. იაკობი, დ. რისმენი და სხვები. ყოველივე ეს ამერიკულ საზოგადოებაში სოციოლოგიის პოპულარობას შეიძლება დავაბრალოთ, მაგრამ მთავარი დამნაშავე ამ საქმეში პოსტკლასიკური ეპოქაა, რომელშიც სოციოლოგია მუდმივი ტრანსფორმირების პროცესში იმყოფება.

თავი VI

სოციოლოგია იაპონიაში

თანამედროვე მსოფლიოში იმ ქვეყნებს შორის, რომლებიც სათანადოდ აფასებენ სოციოლოგიის როლს საზოგადოების სხვადასხვა სფეროს წარმატებულ ფუნქციონირებაში, ამომავალი მზის ქვეყანაა გამორჩეული. იაპონიაში სოციოლოგიამ დიდ წარმატებებს მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ მიაღწია, თუმცა სოციოლოგიის ისტორია იაპონიაში უფრო ადრეული პერიოდიდან იწყება. ამ შემთხვევაში 1878 წელი მიიჩნევა ათვლის წერტილად, როდესაც ტოკიოს საიმპერატორო უნივერსიტეტში ამერიკელმა სოციოლოგმა ე. ფენოლზმა სოციოლოგიისა და სოციოლოგებისადმი მიძღვნილი ლექცია წაიკითხა.

იაპონელებმა თავდაპირველად სოციოლოგია თარგმნეს, როგორც „გუნგაკუ“ – მეცნიერება კოლექტივის, ჯგუფის შესახებ, თუმცა მალე იაპონურ ენაში გაჩნდა ტერმინი „საკაი-გაკუ“ – მეცნიერება საზოგადოების შესახებ. 1882 წელს იაპონიაში ითარგმნა და გამოიცა სპენსერის „სოციოლოგიის პრინციპები“. იმავე ხანებში იაპონელებს საშუალება მიეცათ, მშობლიურ ენაზე სოციოლოგიის მამის ოგიუსტ კონტის ნაშრომებსაც გასცნობოდნენ.

სოციოლოგიის ისტორია იაპონიაში რამდენიმე ეტაპად იყოფა, კერძოდ, სანყის პერიოდად XIX საუკუნის 70-იანი წლები მიიჩნევა, რომელიც პირველი მსოფლიო ომის დასრულებამდე გრძელდება; მეორე ეტაპი იაპონიაში სოციოლოგიის ინსტიტუციონალიზაციის ხანაა. იგი პირველი მსოფლიო ომის დასრულებიდან იწყება და XX საუკუნის 30-იან წლებამდე

გრძელდება; მომდევნო ეტაპი კი XX საუკუნის 30-იანი წლების ბოლოდან იწყება და მეორე მსოფლიო ომის დასრულებამდე პერიოდს მოიცავს; მეოთხე ეტაპი მეორე მსოფლიო ომის დასრულებიდან იწყება და დღემდე გრძელდება.

ტოკიოს უნივერსიტეტის სოციოლოგიის პირველი პროფესორი 1893 წელს მასაოკა ტოიამა გახდა. ამავე უნივერსიტეტში 1903 წელს ამომავალი მზის ქვეყანაში სოციოლოგიის პირველი კათედრა გაიხსნა, 1920 წლიდან კი სოციოლოგია სავალდებულო საგნის სახით თანდათანობით ჩაერთო იაპონიის სხვადასხვა უმაღლესი სასწავლებლის სასწავლო პროგრამებში.

პირველი საყურადღებო სოციოლოგიური ნაშრომი იაპონიაში 1883-1884 წლებში გამოცემული ნაგაო არუგას სამტომიანი „სოციოლოგია“ იყო.

სოციოლოგია, დასავლური წარმომავლობის მიუხედავად, იაპონიაში განვითარების საკუთარი გზით მიემართებოდა, შეიძლება ითქვას, რომ შედარებით თავისუფალი იყო დასავლური გავლენისაგან, რადგანაც დასავლური სოციოლოგიისათვის უცხო იყო სრულიად უნიკალური მოვლენის – იაპონური საზოგადოების სპეციფიკა, ამიტომ დასავლური სოციოლოგია იაპონიაში ერთგვარი ორიენტირის როლს ასრულებდა მხოლოდ.

იაპონიაში სოციოლოგიის პოპულარიზაციაში დიდი წვლილი მიუძღვის ცნობილ იაპონელ განმანათლებელს ფუკუძიმა იუეიტის (1835-1901); კონტის იდეების გამავრცელებელი იყო აგრეთვე ცნობილი განმანათლებელი ამანე ნისი, რომელმაც დიდი როლი შეასრულა იაპონიაში აკადემიური სოციოლოგიის ფორმირების პროცესში.

1920 წლის დასაწყისში იაპონურ სოციოლოგიაში ორი ძირითადი სოციოლოგიური სკოლა გამოვლინდა: პირველი მათგანი კიოტოს უნივერსიტეტის ბაზაზე ფუნქციონირებდა და თეორიულ სოციოლოგიურ კვლევებზე იყო ორიენტირებული.

ლი, ხოლო მეორე ტოკიოს ემპირიული სოციოლოგიური სკოლის სახელითაა ცნობილი. იაპონიაში სოციოლოგიის განვითარებაში მნიშვნელოვანია აგრეთვე ტ. ტონგოს (1871-1945) სახელი, რომელიც ტოკიოს საიმპერატორო უნივერსიტეტის სოციოლოგიის კათედრას ედგა სათავეში, სადაც 1903 წელს იაპონური სოციოლოგიის კონსერვატორულ-ნაციონალური მიმართულების წარმომადგენლის ტატებეს ხელმძღვანელობით „სოციოლოგიური წრე“ შეიქმნა, რომლის ბაზაზე 1913 წელს იაპონიის სოციოლოგიის ინსტიტუტი (*Nihon Shakaigakuin*) დაარსდა.

II მსოფლიო ომის შემდეგ იაპონიაში სოციოლოგიის განვითარებაზე პარსონსის იდეებმა იქონია დიდი გავლენა, კერძოდ მისმა სტრუქტურულ-ფუნქციონალისტურმა სოციოლოგიურმა თეორიამ, რომელიც განიხილებოდა, როგორც „მოდერნის“ ეპოქის სოციოლოგია. 1960-იანი წლებიდან პარსონსს მიმდევართა მთელი პლეადა გამოუჩნდა. მათგან გამოირჩეულია ტომინაგა კენიტი; ამ დროისათვის თანდათან გამოიკვეთა იაპონური სოციოლოგიის ძირითადი მიმართულებები და დარგები. ესენია: კოპარატივისტული სოციოლოგია, გენდერული სოციოლოგია, ახალგაზრდობის სოციოლოგია, სოფლის სოციოლოგია, ქალაქის სოციოლოგია, ოჯახის სოციოლოგია და სხვ. იაპონიაში დიდი ყურადღება ექცევა სოციალური, ეთიკური და კულტურული იდენტობის კვლევას.

დღეს იაპონელ სოციოლოგთა სოლიდურ ნაწილს „იაპონური სოციოლოგიური ასოციაციის“ ფარგლებში მოქმედი სამეცნიერო დაჯგუფებები და კვლევითი ცენტრები წარმოადგენენ. მათს რიცხვს მიეკუთვნება: ჰიტოცუბასის ტოკიოს უნივერსიტეტის გლობალური კვლევების ინსტიტუტის ევროპის შემსწავლელი ცენტრი, რომელიც პროფესორ ჰიტოში აოკის ხელმძღვანელობით ევროპულ სამეცნიერო-კულტურულ ტრადიციებსა და ნოვაციებს შეისწავლის. ანალოგიური კვლე-

ვის ცენტრებია „ამერიკა და ისლამი“, „ევროპა ევროპის გარეშე“ და სხვ.

იაპონური საზოგადოების ეკონომიკურ წარმატებაში სოციოლოგია დიდ როლს ასრულებს. იგი ყველა იმ პროცესის უშუალო მონაწილეა, რომელიც სოციალური ცხოვრების ამ სფეროში მიმდინარეობს, ამიტომაც დიდად პოპულარულია ეკონომიკური სოციოლოგია, შრომის სოციოლოგია და ბიზნესის სოციოლოგია. მსოფლიოში ცნობილი იაპონური ფირმების, მაგალითად, „ტოიოტას“, წარმატების საიდუმლო იაპონური საზოგადოების სპეციფიკურ სოციალურ ურთიერთობებში დევს, რაც სოციოლოგების გამუდმებული ყურადღების ქვეშაა მოქცეული; ამიტომ იმ ფირმებსა და კომპანიებს, რომლებიც იაპონური გამოცდილების კოპირებას ახდენენ, ამ ფაქტების გათვალისწინების გარეშე ნაკლებად უნდა ჰქონდეთ წარმატების იმედი. სოციოლოგიის პროფესორის დიპაკ ლალის თქმით, იაპონელები ცხოვრებისაგან სულ სხვა რამეს მოელიან, ვიდრე ევროპელები, შესაბამისად, მათი მოქმედება სხვა ღირებულებითი ორიენტაციითაა მოტივირებული.

თანამედროვე იაპონელი სოციოლოგების უსაყვარლესი თემაა გლობალიზაციის ეპოქაში საკუთარი იდენტობის შენარჩუნება. შესაბამისად, სოციოლოგიურ გამოკვლევათა ძირითადი რაკურსი სწორედ ამ მიმართულებითაა კონცენტრირებული. მსგავსი ტიპის გამოკვლევების ფინანსურ უზრუნველყოფასა და მონიტორინგს სახელმწიფო ახორციელებს.

1960 წლიდან იაპონურ სოციოლოგიურ ლიტერატურაში ძალზე პოპულარული გახდა „იაპონელისა და იაპონური კულტურის თეორია“. ამის მაგალითია მასიმოტი სასაკის მოღვაწეობა, რომელიც იაპონური კულტურის ორიგინალურობაზე ამახვილებს განსაკუთრებულ ყურადღებას. ამ მხრივ საყურადღებოა სოციოლოგისა და ეთნოგრაფის იანაგიტა კუნოს გამოკვლევები. იგი ზემოთ ხსენებული საკითხის მკვლევარ მეცნიერთა ჯგუფს ხელმძღვანელობდა, რომელშიც შედიოდ-

ნენ: იაპონიაში სოფლის სოციოლოგიის ფუძემდებელი სუძუკი ეიტარო, 1940 წელს გამოქვეყნდა მისი ნაშრომი „იაპონიის სოფლის სოციოლოგიის პრინციპები“; სოციოანთროპოლოგი ნაკანე ტიე (ავტორი წიგნისა „ვერტიკალური სტრუქტურის საზოგადოება“); სუგიმოტო ეისო და როს მური („იაპონური კულტურული ნაციონალიზმის“ შესახებ დაწერილი ნაშრომის ავტორები); იაპონური საზოგადოების სტრუქტურული სახის აგების მცდელობა აქვს მოცემული ნაკანე ტიეს, რომელიც სპეციალურად სწავლობდა სტრატეფიკაციისა და მობილობის პრობლემებს. მის მიერ ჩატარებულმა სოციოლოგიურმა გამოკვლევამ აჩვენა, რომ ნაციონალური იდენტობის მიუხედავად იაპონიაში ქსენოფობიის საფუძვლები არ არსებობს.

სოციოლოგიის ფაკულტეტი II მსოფლიო ომის შემდეგ იაპონიის 140-ზე მეტ უნივერსიტეტსა და კოლეჯში არსებობდა. სოციოლოგიის პოპულარიზაციას დიდად შეუწყო ხელი 1923 წელს დაარსებულმა იაპონიის სოციოლოგიურმა საზოგადოებამ, რომელიც მაშინაც და დღესაც თავის წევრთა რიცხოვნობით მხოლოდ ამერიკის ანალოგიურ ორგანიზაციას თუ ჩამორჩება. კუნო ოდავას თქმით, „აშშ-ის შემდეგ ყველაზე ძლიერი კადრები სოციოლოგიაში იაპონიას ჰყავს“, რაც ნამდვილად არ არის მოკლებული საფუძველს.

ცნობილი იაპონელი სოციოლოგები არიან: ტონგო ტაკე-ბე; ტოხოკუს უნივერსიტეტის პროფესორი მასამიტო სჰიმიეი (მის მიხედვით, სოციოლოგია სინთეზური მეცნიერებაა, რომელიც სოციალური ცხოვრების სხვადასხვა სფეროს ურთიერთმიმართებას შეისწავლის); ხოსეის უნივერსიტეტის პროფესორი ბუნიტისო მაუმატო („სოციოლოგიის საფუძვლების“ ავტორი); ტეიმო ტოდა (ოჯახის სოციოლოგიის ცნობილი წარმომადგენელი, ოჯახისა და ეკონომიკური მდგომარეობის კორელაციის მკვლევარი); ცნობილია აგრეთვე ივაკი მესეის უნივერსიტეტის სოციოლოგიის პროფესორი, კლასიკური სოციოლოგიის აღიარებული სპეციალისტი ოვანე ტაკეში.

საინტერესო სამეცნიერო ტრადიციები აქვს იაპონიაში მრეწველობის, ინდუსტრიის სოციოლოგიას, რომელსაც 1947 წლიდან ტოკიოს უნივერსიტეტში ჩაეყარა საფუძველი. ემპირიული კვლევების ისტორიის კუთხით საინტერესოა იაპონური საზოგადოების სოციალური დაძაბულობის კვლევა, რომელიც 1951 წლიდან დღემდე ყოველწლიურად ტარდება. ამერიკის შეერთებული შტატების დარად, სოციოლოგია იაპონიაში ძალზე პოპულარული მეცნიერებაა. ამ მხრივ იაპონური გამოცდილების გაზიარება, უდავოდ, საშური საქმეა. დღეს იაპონელი მეცნიერები ნაყოფიერად იღვწიან მსოფლიოს სხვადასხვა სამეცნიერო-კვლევით ცენტრსა და ინსტიტუტში, სამთავრობო თუ არასამთავრობო სექტორებში და სხვ. ამის ნათელი მაგალითი იაპონური წარმომავლობის ცნობილი ამერიკელი მოაზროვნე ფრენსის ფუკუიამაა.

* * *

„როცა ნიცშეს ზარატუსტრამ ბრბოს უკანასკნელი ადამიანის შესახებ მოუთხრო, ყვირილი ატყდა: – „მოგვეც ეს უკანასკნელი ადამიანი, ზარატუსტრა!“ „უკანასკნელ ადამიანად გვაქციე!“ – აყვირდა ხალხი. უკანასკნელი ადამიანის სიცოცხლე ფიზიკურ უსაფრთხოებასა და მატერიალურ კეთილდღეობას ნიშნავს, ანუ სწორედ იმას, რასაც დასავლელი პოლიტიკოსები გულმხურვალედ ჰპირდებიან თავიანთ ამომრჩევლებს. მართლა მხოლოდ „ამაზე იყო“ კაცობრიობის ისტორია მომართული ამ ბოლო ათასწლეულის განმავლობაში? ნუთუ უნდა გვეშინოდეს, რომ ჩვენი მდგომარეობით ერთდროულად ბედნიერნი და კმაყოფილნი უკვე ადამიანები კი არა, homo sapiens-ის გვარის ცხოველებიღა ვიქნებით?“

ფრენსის ფუკუიამა

თავი VII

სოციოლოგია რუსეთში

ცნობილი რუსი სოციოლოგი და ისტორიკოსი მ. კოვალევსკი იხსენებდა, რომ უცხოეთიდან სამშობლოში დაბრუნებისას საზღვარზე ჟანდარმმა ჰკითხა: „ხომ არ მოგაქვთ წიგნები სოციოლოგიაში? იცით თუ არა, რომ რუსეთში ეს აკრძალულია?“ ეს ამბავი ნათლად მიაინიშნებს იმ ფაქტზე, რომ დასავლეთისაგან განსხვავებით რუსეთში სოციოლოგია დიდი ხნის განმავლობაში აკრძალული იყო; არ ჰქონდა საკუთარი დანესებულებები, ლაბორატორიები, სასწავლო კურსები, გამოცემები, ჟურნალები და ა. შ. თავისუფალი მეცნიერება თავდაპირველად მიუღებელი აღმოჩნდა მეფის რუსეთისათვის, შემდეგ კი – ბოლშევიკური და ბოლოს – საბჭოთა ხელისუფლებისათვის. სიმართლე რომ ვთქვათ, ტოტალიტარული რეჟიმები ვერ იტანენ სოციოლოგიას იმ მარტივი მიზეზის გამო, რომ დიქტატურის პირობებში არავის აინტერესებს სხვისი (საზოგადოებრივი) აზრებისა და შეხედულებების შესწავლა. სოციოლოგია რუსეთში მტრულ დამოკიდებულებაში იმყოფებოდა ხელისუფლების მხრიდან. რუსეთში რომ სოციოლოგიის განვითარებისათვის ხელსაყრელი პირობები ყოფილიყო, იქიდან არ გაასახლებდნენ მსოფლიო დონის სოციოლოგს, ჰარვარდის უნივერსიტეტში სოციოლოგიის ფაკულტეტის დამაარსებელ პიტირიმ სოროკინს, რომელიც დღეს ხელახლა აღმოაჩინეს რუსეთში, თუმცა რამდენიც უნდა ილაპარაკონ, დღეს სოროკინი ამერიკული სოციოლოგიური სკოლის წარმომადგენლად არის მიჩნეული. ხელისუფლების მხრიდან არაკეთილმოსურნე დამოკიდებულების მიუხედავად, სოციოლოგი-

სადმი ინტერესი რუსული საზოგადოების განათლებულ ფენაში არ განელებულა.

1907 წელს რუსეთში, პეტერბურგში ცნობილმა მეცნიერმა ვ. ბეხტერევმა პირველი თავისუფალი სასწავლო-სამეცნიერო დაწესებულება „ფსიქო-ნევროლოგიური ინსტიტუტი“ დააარსა, სადაც 1908 წელს ცნობილმა სოციოლოგებმა მ. კოვალევსკიმ და ე. დე რობერტიმ რუსეთის იმპერიაში სოციოლოგიის პირველი კათედრა შექმნეს. სწორედ აქ სწავლობდნენ პ. სოროკინი და ნ. კონდრატიევი. იმ დროისათვის 160-მილიონიან ქვეყანაში ეს სოციოლოგიის ერთადერთი კათედრა იყო. სოციოლოგიისადმი უარყოფითი დამოკიდებულება რუსეთში კიდევ დიდხანს გაგრძელდა. 20-იანი წლებიდან სოციოლოგიისადმი ინტერესი თითქოს გაიზარდა, რასაც 1918 წელს პეტროგრადისა და იაროსლავლის უნივერსიტეტებში სოციოლოგიის კათედრების დაარსება ადასტურებს, ხოლო 1920 წელს პეტროგრადის უნივერსიტეტში მოწვეული პროფესორის პიტირიმ სოროკინის თაოსნობით სოციოლოგიის ფაკულტეტიც გაიხსნა, სადაც სახელოვანმა მეცნიერმა მხოლოდ 1922 წლამდე, რუსეთიდან განდევნამდე, იმუშავა.

მკვლევარები სოციოლოგიის ისტორიას რუსეთში რამდენიმე ეტაპად ყოფენ (მაგ., იადოვი, ნოვიკოვი და სხვ.): I ეტაპი XIX საუკუნის შუახანებიდან იწყება და 1918 წლამდე გრძელდება; II ეტაპი XX საუკუნის 20-იანი წლებიდან იწყება და 50-იანი წლების ბოლომდე გრძელდება; III ეტაპი XX საუკუნის 60-იანი წლებიდან იწყება და დღემდე გრძელდება; I ეტაპზე წინა პლანზე წამოწეულია ე. წ. „სუბიექტური სკოლა“ – პ. ლავროვი და ნ. მიხაილოვსკი; ნატურალისტური თეორიები – ლ. მეჩნიკოვი; ორგანიციზმი – ა. სტრონინი, პ. ლილიენფელდი; ფსიქოლოგიური მიმართულება – ე. დე რობერტი, ნ. კარევი; კოვალევსკის პლურალისტური სკოლა, რომელიც სოციოლოგიას სინთეზურ მეცნიერებად მიიჩნევდა; ორთოდოქსული მარქსიზმი – ვ. ლენინი, გ. პლეხანოვი; ნეოკანტიანელო-

ბა - სოციოლოგიური გნოსეოლოგია - ა. ლაპო-დანილევსკი, ბ. კისტიაკოვი; ლეგალური მარქსიზმი - მ. ბარანოვსკი, პ. სტრუვე; II ეტაპზე სოციოლოგია ყველაზე არასასურველ მდგომარეობაში აღმოჩნდა. ამ პერიოდიდან სოციოლოგიური გამოკვლევები რუსეთის მასშტაბით შეწყვეტილია. ისტორიული მატერიალიზმი (ყალბი მარქსისტული მოძღვრება საზოგადოებისა და ისტორიის შესახებ), პოლიტიკური ეკონომია და მეცნიერული კომუნიზმი (ასევე ყალბი მეცნიერება) კრძალავენ სოციოლოგიურ მეცნიერებას. ეს სოციოლოგიის დაცემის პერიოდია. შემდგომ ეტაპზე მდგომარეობა თითქოს გამოსწორდა, მაგრამ იმპერიული და საბჭოური მენტალიტეტისაგან საბოლოოდ თავის დაღწევა რუსულ სოციოლოგიას დღემდე უჭირს. ხრუშჩოვის დროიდან სოციოლოგია თითქოს აღიდგენს თავის სტატუსს; დასავლეთში ძალზე პოპულარულ მეცნიერებას, ვითომდა ინტელექტუალური ჩამორჩენილობა არ დაგვნამონო, სათანადო ყურადღებას აქცევენ საბჭოთა კავშირშიც. 1960 წელს საკავშირო მეცნიერებათა აკადემიის ფილოსოფიის ინსტიტუტში დაარსებულ იქნა პირველი სოციოლოგიური დანესებულება - სოციოლოგიური გამოკვლევების განყოფილება (ამჟამად რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის სოციოლოგიის ინსტიტუტი), ანალოგიური დანესებულება გაიხსნა ლენინგრადის უნივერსიტეტშიც. 1974 წლიდან ფუნქციონირება დაიწყო სპეციალიზებულმა ჟურნალმა „სოციოლოგიური გამოკვლევები“.

1989 წლის 6 ივნისს სოციოლოგიის ფაკულტეტი გაიხსნა მოსკოვის ლომონოსოვის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, სადაც ამჟამად სოციოლოგიის 12 კათედრა ფუნქციონირებს, რაც პრაქტიკულად სოციოლოგიური ცოდნის ყველა დონესა და მიმართულებას მოიცავს. აქ სოციოლოგიური კვლევის პრიორიტეტული მიმართულებებია: სოციალური პროცესების გლობალიზაცია, ინფორმაციონალიზმი, სოლიდარობა, სოციალური ეკოლოგია, სოციალური კონ-

ფლიქტები, ტოლერანტობა, სოციალური სისტემების უსაფრთხოება, ექსტრემიზმი და ტერორიზმი და სხვ. სასწავლო კურსები მოიცავს კომპიუტერულ სწავლებას (მაგ., კომპიუტერული პრაქტიკუმი).

სოციოლოგიური კვლევის შედეგებით მდიდარი ტრადიციებით გამორჩეულია რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის სოციოლოგიის ინსტიტუტი, რომელიც 1968 წელს დაარსდა საბჭოთა კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის სისტემაში. ინსტიტუტს აქვს ასპირანტურა, სადაც სოციოლოგიის დარგში სამეცნიერო კადრების მომზადება ხდება. ეს ინსტიტუტი კონკურენციას უწევს საუნივერსიტეტო სოციოლოგიას და სოციოლოგიაში აკადემიური მიმართულების სოლიდური წარმომადგენელია. ინსტიტუტის ბაზაზე შექმნილია ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა სახელმწიფო-აკადემიური უნივერსიტეტი, რომელსაც სოციოლოგიის ფაკულტეტი და კათედრა გააჩნია. ფაკულტეტის დეკანია ცნობილი სოციოლოგი, თანამედროვე რუსული აკადემიური სოციოლოგიის აღიარებული წარმომადგენელი ვლადიმერ იადოვი (სოციოლოგიაში შეტანილი წვლილისათვის ნ. პოკროვსკისთან ერთად დაჯილდოებულია სოროკინის დიდი ოქროს მედლით). მას თანამედროვე „რუსული სოციოლოგიის მერტონს“ ეძახიან. რუსეთში სოციოლოგიის პოპულარიზაციას ხელს უწყობს „სოციოლოგთა საზოგადოება“, რომელშიც პროფესიონალი სოციოლოგებია გაერთიანებული.

საბჭოთა ეპოქაში სოციოლოგიის მდგომარეობაზე არაერთი საინტერესო მოსაზრებაა გამოთქმული ცნობილი ამერიკელი სოციოლოგების მიერ, რომლებიც საბჭოთა კავშირში სტუმრად არიან ნამყოფი. მათ რიცხვს მიეკუთვნებიან ტალკოტ პარსონსი, რაიმონ არონი, ჯორჯ ფრიდმანი, რობერტ მერტონი, ჰენრი რიკენი-უფროსი, ტ. მარშალი და ტ. ბოტომლერი.

მათგან გამორჩეულია სტრუქტურულ-ფუნქციონალისტური მიმართულების მეთაურის ტალკოტ პარსონსის შთა-

ბეჭდილებები და მოსაზრებები აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით. 1964 წლის 5 მაისიდან 22 მაისამდე ტალკოტ პარსონსი საკავშირო მეცნიერებათა აკადემიის ფილოსოფიის ინსტიტუტის მოწვევით მოსკოვში ჩამოვიდა (8 დღე გაატარა მოსკოვში, 4 – ლენინგრადში, 1 – კიევში და 2 დღე იალტაში დაისვენა); საბჭოთა კავშირში მიღებული შთაბეჭდილებები მან მომდევნო წელს ამერიკის სოციოლოგიურ ჟურნალში გამოაქვეყნა სათაურით: „ამერიკული შთაბეჭდილებები სოციოლოგიის შესახებ საბჭოთა კავშირში“ (Amer. Sociol. Rev. V. 30. № 1. P. 121-125). აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ პარსონსის ვიზიტიდან 10 წლის შემდეგ დაარსდა სპეციალური სოციოლოგიური ჟურნალი „სოციოლოგიური გამოკვლევები“ (რუსულ ენაზე), რომელიც დღესაც ფუნქციონირებს. მის მოხსენებებზე აქტურობდნენ ი. დავიდოვი, პ. გაიდენკო, მ. მამარდაშვილი, გ. ოსიპოვი და სხვ. საქართველოდან პარსონსის ლექციებს დაესწრო პროფ. ვენორ ქვაჩახია. მათთან შეხვედრებზე პარსონსი განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებდა იმ ფაქტზე, რომ სოციოლოგია საბჭოთა კავშირში მკაცრად იდეოლოგიზებული იყო, რაც სერიოზულ წინააღმდეგობას წარმოადგენდა ამ მეცნიერების განვითარებისათვის. პარსონსის შენიშვნები შეეხებოდა სოციოლოგიის სფეროში სპეციალური სამეცნიერო და სასწავლო ლიტერატურის ნაკლებობას, ემპირიული სოციოლოგიური გამოკვლევებისადმი არასათანადო დამოკიდებულებას, ხოლო საზოგადოების მარქსისტულ-ლენინური თეორიის შესახებ მან მოხერხებულად მიანიშნა: – სოციალური სინამდვილე იმდენად მრავალგანზომილებიანი და ტრანსფორმირებადი რეალობაა, რომ შეუძლებელია მარქსის, ენგელსისა და ლენინის წინასწარ სცოდნოდათ ყველა მოსალოდნელი ცვლილება, რასაც ის განიცდის. ამით ის საბჭოთა მკვლევრებს ეუბნებოდა, რომ ყალბი მარქსისტული თეორიის იქითაც გაეხედათ და უფრო რთული და სერიოზული სოციოლოგიური თეორიებისაკენ მიეპყროთ მზერა.

დასავლეთის გავლენით, დღეისათვის სოციოლოგია ყველაზე პოპულარული მეცნიერული დისციპლინაა რუსეთში. სოციოლოგიის ფაკულტეტი და კათედრები გააჩნია რუსეთის ტერიტორიაზე მოქმედ თითქმის ყველა უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებას (კომერციული სასწავლებლები, უმაღლეს სასწავლებლებთან არსებული თუ დამოუკიდებელი სოციოლოგიური კვლევის ცენტრები, რომლებიც ფართო ემპირიულ და თეორიულ გამოკვლევებს ატარებენ საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვადასხვა სფეროს შესასწავლად). სოციოლოგიისადმი ბოლოდროინდელი პოზიტიური დამოკიდებულების მიუხედავად, შეიძლება ითქვას, სოციოლოგია რუსეთში თავისი გზით მიდის, საზოგადოება კი – თავისით. ამ ყველაზე დემოკრატიული მეცნიერების არსენალი რუსეთში დღეს გამოუყენებელია. დასავლეთის ქვეყნებისაგან განსხვავებით, დღეს რუსეთის ხელისუფლება სოციოლოგებს არაფერს არ ეკითხება, ამიტომაც, შეიძლება ითქვას, სოციოლოგია იქ თავის წვენში იხარშება, რადგანაც საკუთარ ფუნქციებს სათანადოდ ვეღარ ასრულებს.

1901 წლის 14 ნოემბერს პარიზში საზოგადოებრივ მეცნიერებათა პირველი რუსული სკოლა გაიხსნა, რომელსაც ზოგიერთი მკვლევარი სოციოლოგიის ფაკულტეტის წინამორბედად განიხილავს, ამიტომ 14 ნოემბერი რუსეთში სოციოლოგის დღედ არის მიჩნეული.

თავი VIII

სოციოლოგია საქართველოში

საქართველოში სოციოლოგიური აზროვნება XX საუკუნის დასაწყისიდან იღებს დასაბამს და იგი ევროპული სოციოლოგიით საზრდოობდა მუდამ. უნდა ითქვას, რომ მსოფლიოში აღიარებული სოციოლოგიური თეორია საქართველოში არ შექმნილა და, შესაბამისად, ვებერის, თიონისის, მერტონის ან პარსონსის მსგავსი სოციოლოგები ჩვენ არ გვყოლია, რასაც თავისი ობიექტური მიზეზები გააჩნია, თუმცა ეს ყოველივე სრულებით არ ამცირებს იმას, რაც სოციოლოგიის სფეროში საქართველოშია გაკეთებული და ამჟამად კეთდება.

საყოველთაოდ აღიარებული ფაქტია, რომ სოციოლოგია ვერ გაჩნდება და განვითარდება იქ, სადაც ადამიანი და საზოგადოება ყოველმხრივ შეზღუდულია, სადაც საზოგადოების ბუნებრივ განვითარებას უამრავი ხელის შემშლელი ფაქტორი ეღობება წინ. საქართველოს შემთხვევაში სწორედ მსგავს ვითარებასთან გვაქვს საქმე. რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსიამ ღია, დემოკრატიული მეცნიერების – სოციოლოგიის განვითარება საგრძნობლად შეაფერხა, ხოლო საბჭოთა დიქტატურის წლებში საზოგადოების შესახებ მეცნიერება ყალბი ისტორიულ-მატერიალისტური თეორიებით იქნა ჩანაცვლებული, თუმცა ქართველი მეცნიერები დიდი რისკის ფასად მაინც ახერხებდნენ სოციოლოგიური პრობლემების დამუშავებას და საფუძველს უყრიდნენ სოციოლოგიის, როგორც საზოგადოების შემსწავლელი დამოუკიდებელი მეცნიერების, საუკეთესო ტრადიციებს საქართველოში.

სადავოა საკითხი ქართული სოციოლოგიის, როგორც სუვერენული სააზროვნო ფენომენის, შესახებ, თუმცა ამ შემთხვევაში გასათვალისწინებელია, რომ, უბრალოდ, ერთმანეთში არ აეურიოთ ცალკეულ მოაზროვნეთა სოციალური შეხედულებები და საკუთრივ სოციოლოგიური თეორიები. სოციალური შეხედულების ქონა სოციოლოგობას არ ნიშნავს. ეს რომ ასე იყოს, მაშინ ადამიანთა უმრავლესობა სოციოლოგი იქნებოდა. ერთია ცალკეული შეხედულებების ქონა საზოგადოებაზე და მეორე – მეცნიერულად დასაბუთებული თეორია მის შესახებ.

საქართველოში სოციოლოგია იმთავითვე ორი – აკადემიური და საუნივერსიტეტო მიმართულებით ვითარდებოდა. XX საუკუნის დასაწყისში საქართველოში სოციოლოგიის მიმართულებით მოღვაწეობდნენ: არჩილ ჯორჯაძე და გრიგოლ რობაქიძე, რომელმაც 1902 წელს „სოციოლოგიური ეტიუდების“ სათაურით 5 წერილი გამოაქვეყნა; ხოლო მიხაკო წერეთლის „ერი და კაცობრიობა“ სამართლიანად არის მიჩნეული ანგარიშგასაწევ სოციოლოგიურ გამოკვლევად; სოციოლოგიური გამოკვლევების მნიშვნელობას დიდად აფასებდა დიდი ივანე ჯავახიშვილი, რომელსაც სამი სოციოლოგიური გამოკვლევა აქვს ჩატარებული; 1923 წლიდან თბილისის უნივერსიტეტში სოციოლოგიის კურსს ალექსანდრე ვაჩიშვილი კითხულობდა. მასვე ეკუთვნის პირველი სალექციო კურსი „სოციოლოგიის შესავალი“, როგორც დამხმარე სახელმძღვანელოს I ნაწილი, მისი II ნაწილის გამოცემა ვერ მოხერხდა; ამავე პერიოდში უნივერსიტეტში ლექციების წასაკითხად იურიევის (ტარტუს) უნივერსიტეტის კურსდამთავრებული იროდიონ სურგულაძე მოიწვიეს, ხოლო 1926 წლიდან – იმ დროისათვის ევროპიდან დაბრუნებული გიორგი ნანეიშვილი. სამივე მათგანი სპეციალობით იურისტი იყო, თუმცა მათ დიდი წვლილი შეიტანეს სოციოლოგიის საუნივერსიტეტო სკოლაში სოციალური პრობლემატიკის დამუშავებაში. ამ მხრივ განსა-

კუთრებით აღსანიშნავია საფრანგეთიდან დაბრუნებული კონსტანტინე კაპანელის ღვაწლი, რომელიც ქართული მეცნიერების გამორჩეული ფიგურაა. იგი ორიგინალური სოციოლოგიური თეორიის – „ორგანოტროპიზმის“ ავტორია, რაც იმ ფაქტის დადასტურებაა, რომ სოციოლოგიის სფეროში ორიგინალური თეორიების შექმნის ამბიცია ქართველებსაც ჰქონდათ. სოციოლოგიის პრობლემების დამუშავება თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში XX ს-ის 20-იანი წლების ბოლომდე გაგრძელდა.

1925 წელს საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის მიერ იდეოლოგიურ საკითხებზე მიღებული გადაწყვეტილების შედეგად სოციოლოგიას სერიოზული წინააღმდეგობები შეექმნა, ხოლო 1930 წელს სოციოლოგიის საკითხებზე გამართულ დისკუსიას სოციოლოგიის სრული იგნორირება მოჰყვა. შესაბამისად, თბილისის უნივერსიტეტში სოციოლოგია ამოღებულ იქნა სასწავლო დისციპლინებიდან.

სოციოლოგიისაკენ ხელახალი შემობრუნება „ხრუშჩოვის დროიდან“ იწყება, კერძოდ, 1962 წლიდან საბჭოთა კავშირის მასშტაბით სოციოლოგიის რეაბილიტაცია მოხდა. იმხანად ლენინგრადში გახსნილი სოციოლოგიის ინსტიტუტისა და ლენინგრადის უნივერსიტეტის სოციოლოგიის ლაბორატორიის საქმიანობას სპეციალურად გაეცნო ცნობილი ქართველი მეცნიერი ვენოზ ქვაჩაზია. სწორედ მისი თაოსნობით საბჭოთა კავშირში პირველად თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში გამოყენებითი სოციოლოგიის ლაბორატორია შეიქმნა, რომლის ბაზაზე 1968 წელს კონკრეტულ-სოციოლოგიური კვლევის კათედრა დაარსდა. მისი ხელმძღვანელი პროფესორი ვენოზ ქვაჩაზია იყო. იგი ნაყოფიერად, ღრმად და საფუძვლიანად იკვლევდა საზოგადოებრივი ცნობიერების ფორმების ინტერდისციპლინური, სისტემური გააზრების პრობლემებს, რამაც მას სოციოლოგთა საერთაშორისო კონგრესებზე ევიაში (საფრანგეთი), ვარნაში (ბულგარეთი) და, განსაკუთრებით,

უპსალაში (შვეცია) დიდი აღიარება მოუპოვა. არსებითად, ამან განსაზღვრა თბილისში (1981 წლის აგვისტოში) პირველად საბჭოთა კავშირში სოციოლოგთა საერთაშორისო ასოციაციის აღმასრულებელი კომიტეტის სხდომის ჩატარება, სადაც ვენორ ქვაჩახია კიდევ ერთხელ აღიარებულ იქნა, როგორც გამოჩენილი მეცნიერ-მკვლევარი და სოციოლოგი. მისი ინიციატივით საქართველოში არაერთხელ გაიმართა საერთაშორისო, საკავშირო და რესპუბლიკური მასშტაბის სიმპოზიუმები და სამეცნიერო კონფერენციები. მისი ძალისხმევის შედეგად სოციოლოგია ჩართულ იქნა საქართველოს სოციალური განვითარების დაგეგმვაში, მომზადდა სალექციო კურსები სოციოლოგიაში, დაცულ იქნა დისერტაციები.

ვენორ ქვაჩახიამ აქტიური მონაწილეობა მიიღო თბილისში არაცნობიერის შესახებ გამართულ სიმპოზიუმში. საქართველოში შეიქმნა სოციოლოგთა ასოციაცია, რომლის პრეზიდენტები იყვნენ პაატა გუგუშვილი და ვენორ ქვაჩახია, შემდეგ კი – პროფესორი ედუარდ კოდუა. კონკრეტულ-სოციოლოგიური კვლევის კათედრასთან მოქმედებდა დამნაშავეობის სოციოლოგიის საკითხების შემსწავლელი ლაბორატორია (ხელმძღვანელი პროფესორი ანზორ გაბიანი). მოგვიანებით მისი ადგილი სტუდენტი ახალგაზრდობის სოციოლოგიური კვლევის ლაბორატორიამ დაიკავა.

XX საუკუნის 30-40-იან წლებში მოღვაწეობდა ცნობილი ქართველი მეცნიერი კიტა მეგრელიძე, რომელიც საქართველოში „აზროვნების სოციოლოგიის“ ფუძემდებელია. ფაქტობრივად, საქართველოში მან ჩაუყარა საფუძველი აზროვნების სოციოლოგიის მნიშვნელოვან დარგს. ამ თეორიის მიხედვით, აზროვნების სპეციფიკა მის სოციალურობაში ვლინდება. მხოლოდ სტრუქტურულ-ფუნქციური, მთლიანობითი მიდგომა გვაძლევს იმის საშუალებას, რომ აზროვნება გავიგოთ, როგორც თავისუფალი, შემოქმედებითი აქტივობა, საბოლოოდ კი – როგორც ღირებულებათა და კულტურულშემოქმედებითი საქმიანობის სან-

ყისი; კიტა მეგრელიძის აზროვნების, ცნობიერების სოციოლოგია ნამდვილად ახალი სიტყვა და წინგადადგმული ნაბიჯი იყო არა მარტო ქართულ სოციოლოგიაში, არამედ ქართულ მეცნიერებაში საერთოდ.

1982 წელს, ვენორ ქვაჩახიას გარდაცვალების შემდეგ, ზემოთ ხსენებული კათედრის გამგე პროფესორი ედუარდ კოდუა გახდა, რომლის თაოსნობით 1989 წელს თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოსოფიის ფაკულტეტზე სოციოლოგიის სპეციალობა გაიხსნა, რომელიც მოგვიანებით სოციოლოგიის განყოფილებად გადაკეთდა, ხოლო კათედრას – სოციოლოგიის კათედრა, ფაკულტეტს კი ფილოსოფიისა და სოციოლოგიის ფაკულტეტი ეწოდა. პროფესორმა ედუარდ კოდუამ საქართველოში სოციოლოგიის დარგის განვითარებას დიდი ღვაწლი და ამაგი დასდო. სოციოლოგიური მეცნიერება მან ახალ სიმაღლეებამდე აიყვანა. რაც შეეხება დღევანდლობას, ამჟამად, უნივერსიტეტის რეორგანიზაციის შედეგად, სოციოლოგიის ფაკულტეტი სოციოლოგიის მიმართულებად არის გადაკეთებული და სოციალურ და პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ერთ-ერთი შემადგენელი ნაწილია.

საქართველოში სოციოლოგიის განვითარებაში დიდი წვლილი მიუძღვის სოციოლოგიის აკადემიურ სკოლას, რომელსაც ადრე საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სისტემაში შემავალი დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტი წარმოადგენს (ამჟამად ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტი ა. სულაბერიძის თაოსნობით). ინსტიტუტი სოციოლოგიური კვლევის მდიდარი ტრადიციების მატარებელია საქართველოში. სოციოლოგიის ამ სკოლის მნიშვნელოვანი წარმომადგენელია აკად. პაატა გუგუშვილი, რომელსაც მეცნიერების ამ სფეროს შესახებ არაერთი საინტერესო ნაშრომი აქვს შესრულებული.

საქართველოში სოციოლოგია, განსაკუთრებით გამოყენებითი სოციოლოგია, არასოდეს რჩებოდა მთავრობის „ყურადღების“ გარეშე. მთავრობა მას საკუთარი მიზნებისათვის იყენებდა ან საერთოდ უარს ამბობდა მასზე. ამ მხრივ აღსანიშნავია, რომ ე. შევარდნაძის პერიოდში საქართველოს მთავრობასთან არსებობდა „საზოგადოებრივი აზრის შემსწავლელი ცენტრი“, რომელიც, ფაქტობრივად, ხელისუფლების დაკვეთებს ასრულებდა.

სოციოლოგიის განვითარებაში ერთგვარი გარდატეხა ეროვნული ხელისუფლების დროიდან მოხდა, როდესაც იგი მთლიანად განთავისუფლდა ყალბი იდეოლოგიისა და სტერეოტიპებისაგან და თავისუფალი განვითარების ასპარეზი მიეცა. ამ დროიდან მოყოლებული სოციოლოგიის სწავლებისადმი შიში და უნდობლობა გაქრა. საზოგადოებამ შეიგნო მისი აუცილებლობა, თუმცა სოციოლოგიური ცოდნის კულტურას საქართველოში სათანადო დონემდე ჯერ კიდევ ვერ მიუღწევია.

როგორც ზემოთ ითქვა, საბჭოთა დიქტატურის წლებში სოციოლოგიაში საზოგადოების შესახებ ყალბი მარქსისტულ-ლენინური მოძღვრება – ისტორიული მატერიალიზმი მოიაზრებოდა, რომლისგან თავის დაღწევას ქართველი მეცნიერები სოციუმის შესახებ ფილოსოფიური თეორიებითა და დოქტრინებით ცდილობდნენ, ანუ სოციოლოგიური პრობლემების ანალიზი ფილოსოფიურ სიბრტყეზე გადააქონდათ, რამაც მეორე უკიდურესობაში გადაყარდნა გამოიწვია – სოციოლოგიამ ფილოსოფიური შეფერილობა მიიღო. დღეს საქართველოში სოციოლოგია თავისთავადობას იძენს და ამ მდგომარეობიდან გამოდის.

თანამედროვე საზოგადოების პრობლემებზე მუშაობდნენ სავლეთ ნერეთლის ფილოსოფიის ინსტიტუტის, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორები, რომლებიც საქართველოში მოქმედ სხვა სამეცნიერო და საგანმანათლებლო დაწესებულებებში მოღვაწე მეცნიერებთან ერთად გარკვეულ-

ნილად შესაფერის ამინდს ქმნიან სოციოლოგიის სფეროში. დიდი ხანი არ არის, რაც მათს რიცხვს სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სოციოლოგიის მიმართულება შეემატა. აქვე ფუნქციონირებს „სოციოლოგთა კლუბი“. დღეს თბილისში საზოგადოებრივი აზრის შემსწავლელი რამდენიმე სოციოლოგიური ცენტრი არსებობს.

ქართველ სოციოლოგთა თანამედროვე თაობა სოციოლოგიის კლასიკური და უახლესი პარადიგმების კრიტიკული ათვისების პროცესში იმყოფება, რის შედეგადაც თანდათანობით იკვეთება ის მიმართულებები, რომლებიც თანამედროვე საზოგადოების სოციალური პრობლემების სათანადო ანალიზის საშუალებას იძლევა.

დღეს თანამედროვე მსოფლიოს ცივილიზებულ ქვეყნებში როგორც სამეურნეო-ეკონომიკური, სოციალურ-პოლიტიკური და კულტურული ცხოვრების მოწყობა-მონესრიგება, ისე ადამიანთშორისი ურთიერთობების სრულყოფა წარმოუდგენელია სოციოლოგიური მომსახურების გარეშე. ეს პროცესი დანაშაულობა საქართველოშიც, რომელიც თავისუფლების, დემოკრატიისა და საბაზრო ეკონომიკის გზას ადგას.

ახალი საქართველოს მშენებლობა გაძნელდება ამ საქმეში სოციოლოგების მონაწილეობის გარეშე.

სოციოლოგები იმუშავენ სამრეწველო და სასოფლო გაერთიანებებში, ფირმებსა და ასოციაციებში, პოლიტიკური და საზოგადოებრივი მართვის ორგანოებში, სოციოლოგიური კვლევის ცენტრებსა და ლაბორატორიებში, მედიაში, სარეკლამო სააგენტოებსა და იმიჯ-ცენტრებში და ა. შ.

„თანამედროვე ტექნიკამ ადამიანს განუზომლად დიდი შესაძლებლობები მისცა, მაგრამ ამით იგი ვერ გახდა საკუთარი ბედნიერებით დაიმედებული და დამშვიდებული. პირიქით, ეს შესაძლებლობები უკიდურესად საშიში შეიქნა მისთვის. ადამი-

ანს აქამდე არასოდეს არ შეეძლო მოესპო კაცობრიობა, ახლა ეს შესაძლოა. კაცობრიობის მიერ შექმნილი ტექნიკა დაუპირისპირდა ადამიანს, ადამიანისათვის საკუთარი შემოქმედების ნაყოფი უცხო გხდა, გაუცხოების ამ თვალუწვდენ ოკეანეში გაისმა SOS – ადამიანი საფრთხეშია! სტეინბეკის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „თვით ადამიანი გახდა ჩვენი უდიდესი საშიშროება“ და როდესაც მამაზეციერის იმედი აღარაა, „ისევ ადამიანია ჩვენი ერთადერთი იმედი“. ადამიანი მეცნიერული შესწავლის ცენტრში დგება, ხოლო ადამიანის შემსწავლელ მეცნიერებათა შორის ცენტრალურ ადგილს სოციოლოგია იკავებს.“

ვენორ ქვაჩაზია

დანართი

ემპირიული (გამოყენებითი) სოციოლოგიის მოკლე ისტორია

როგორც ვიცით, თანამედროვე გაგებით, სოციოლოგია, როგორც მეცნიერება, ევროპული მოვლენაა, რომელიც XIX ს-ის I ნახევარში გაჩნდა. ბუნებრივია, სოციოლოგიის ისტორიაც აქედან იწყება. ამ ფაქტის გათვალისწინებით, ანტიკური ან შუა საუკუნეების დროინდელი მოაზროვნეების სოციოლოგობაზე საუბარი უსაფუძვლოა. ემპირიული და გამოყენებითი სოციოლოგიის შესახებაც იგივე ითქმის.

ისტორიულად, საზოგადოებრივი აზრის მიმართ ადამიანები გულგრილნი არც ერთ ეპოქაში არ ყოფილან. მიუხედავად ამისა, კლასიკური გაგებით, ემპირიული სოციოლოგია ახალი დროის ევროპული ფენომენია.

ემპირიული მონაცემების შეგროვებითა და მოპოვებით ადამიანები უხსოვარი დროიდან იყვნენ დაკავებულნი. პირველობა ამ შემთხვევაში იმ ხალხებს ეკუთვნით, რომლებმაც სახელმწიფოებრიობას ჩაუყარეს საფუძველი. ესენი ძველი ბერძნები, რომაელები, ეგვიპტელები, ჩინელები, ინდოელები, სპარსელები, კავკასიელები და ებრაელები არიან.

ემპირიული მონაცემების შეგროვების ყველაზე მარტივი და საყოველთაოდ გავრცელებული ფორმა იმ დროისათვის მოსახლეობის აღწერა იყო, რომელიც თითქმის რეგულარულად – ორ წელიწადში ერთხელ ტარდებოდა ძველ ეგვიპტესა და რომში. ე. წ. სოციალური სტატისტიკა ფარაონებსა და მეფეებს ქვეყნის სამართავად სჭირდებოდათ. მათ უნდა სცოდნოდათ, თუ რამდენი იყო ქვეყანაში გადასახადების გადამ-

ხდელთა და პოტენციურ მეომართა რაოდენობა. მხოლოდ ძველი ეგვიპტიდან მსგავსი სახელმწიფოებრივი დოკუმენტის სახით 1,5 ათასზე მეტი ტექსტია ჩვენამდე მოღწეული. ფარაონ ამაზისის დროს (570-526 წწ. ძვ. წ.) ყოველი მოსახლე ვალდებული იყო სპეციალურად ამ საქმისთვის დანიშნული მოხელის წინაშე გამოცხადებულიყო და მისთვის მიენოდებინა საკუთარი საქმიანობის, შემოსავლებისა და სოციალური მდგომარეობის შესახებ ინფორმაცია. ძველ საბერძნეთში სოლონის მმართველობის დროს (დაახლოებით 635-559 წწ. ძვ. წ.) მოსახლეობის შემოსავლებისა და გადასახადების აღრიცხვის საკმაოდ რთული სტატისტიკური სისტემა არსებობდა. ათენში უძველესი დროიდან მოქმედებდა შობადობის, სიკვდილიანობისა და მოსახლეობის მიგრაციის საკმაოდ გამართული რეესტრი. მსგავსი პროცედურების შესახებ მდიდარ მასალას რომის ისტორია იძლევა. საკუთარი ქვეყნის ფინანსური და სამხედრო მდგომარეობის ცოდნის მიზნით მოსახლეობის აღწერა ორჯერ ჩაუტარებია რომის ლეგენდარულ დამაარსებელ რომულუსს. მოსახლეობის აღწერა რომში ყოველ ხუთ წელიწადში ერთხელ ტარდებოდა. მსგავსი საქმიანობით დაკავებული იყვნენ აღმოსავლეთისა და დასავლეთის იმპერიები. უძველესი წყაროები საინტერესო ცნობებს იძლევა საზოგადოების სოციალური სტრატეფიკაციის, პროფესიული სტრუქტურის, შრომის სოციალური ორგანიზაციის შესახებ, რაც ანგრეეს მითს ძველადმოსავლური საზოგადოებების პრიმიტიულობის შესახებ და მათში სოციალურ-ეკონომიკურ ურთიერთობათა მრავალფეროვნებას ადასტურებს.

აღნიშნული მიმართულებით საინტერესო მასალას შუა საუკუნეები და ახალი დრო იძლევა. ამ მხრივ აღსანიშნავია ვილჰელმ დამპყრობლის დავალებით 1086 წელს ინგლისში შექმნილი „საშინელი სამსჯავროს წიგნი“. მასში სამეფო ხელისუფლების დაქვემდებარებაში მყოფი მამულები იყო აღწერილი. როგორც „საშინელ სამსჯავროზე“ არ დაიმალება არაფე-

რი, ასევე ფეოდალებსაც არ უნდა დაემაღათ მამულები მეფისათვის. ამის მიხედვით დანესდა სამეფო გადასახადები. XVIII საუკუნიდან შობადობისა და სიკვდილიანობის აღწერა კათოლიკურმა ეკლესიამ რეგულარულად დაიწყო. ასე რომ, მოსახლეობის სოციალურ-დემოგრაფიული მახასიათებლების შესახებ ინფორმაციამ საეკლესიო წიგნებში მოიყარა თავი. მსგავსი დოკუმენტები ისევე, როგორც მოსახლეობის აღწერის დამადასტურებელი ფაქტები (მოსახლეობის აღწერას მიმართავდნენ ქართველი მეფეები და საქართველოში მოსული დამპყრობლები), საქართველოს ისტორიიდანაც არის ცნობილი. ანალოგიური წიგნები ინგლისში 1538 წელს კრომველმა შემოიღო. სამრეწველო გადატრიალების შემდეგ ახალი დროის ევროპაში ეს წესი შეიცვალა. შეიძლება ითქვას, რომ ემპირიული სოციოლოგიის საფუძვლებს სწორედ ამ დროიდან ეყრება საფუძველი.

ემპირიული სოციოლოგიის ისტორიის თვალსაზრისით, აღსანიშნავია თომას მალთუსის (1766-1834) მოღვაწეობა. სოციალურ მეცნიერებათა ისტორიაში იგი შევიდა „ხალხთმოსახლეობის შესახებ კანონით“. სოციალურ მოვლენათა აღწერისას იგი მათემატიკურ აპარატს იყენებდა და სოციალურ-დემოგრაფიულ პროცესებს მკაცრ მათემატიკურ ფორმულირებას აძლევდა, რითაც დიდად შეუწყო ხელი მათემატიკური მეთოდების დანერგვას სოციოლოგიაში. ამ საქმეს დიდი ამაგი დასდო ფრანგმა მათემატიკოსმა და ფიზიკოსმა პიერ ლაპლასმა (1749-1827).

გართულებულმა საზოგადოებრივმა ცხოვრებამ ემპირიული კვლევები მოითხოვა, რასაც შესაბამისი მეთოდის დახვეწა დასჭირდა. ამ საქმით ბუნებისმეტყველები, მათემატიკოსები (ჯ. გრაუნტი, ე. ჰალეი, ჟ. ფურიე, პ. ლაპლასი) და სახელმწიფო მოხელეები (გ. კინგი, ჩ. დავენანტი, ჟ. კოლბერი, ვ. კერსებუმი და სხვ.) იყვნენ დაკავებულნი, მაშინ როდესაც თეორიული სოციოლოგიის განვითარებაზე სოციოლოგიის კლასიკოსები ზრუნავდნენ.

თანამედროვე გაგებით ემპირიული და გამოყენებითი სოციოლოგია ინგლისში, საფრანგეთსა და გერმანიაში ჩაისახა და განვითარდა, არნახულ მიღწევებს კი XX საუკუნის 20-იანი წლებიდან აშშ-ში მიაღწია. სოციოლოგიური კვლევის რაოდენობრივი და თვისებრივი მეთოდების სრულყოფა-დახვეწა (რ. მერტონი, პ. ლაზარსფელდი, ჯ. ლანდბერგი და სხვ.), სოციოლოგიის ემპირიული მიმართულების განვითარება კაპიტალისტური საზოგადოების პრაქტიკული მოთხოვნილებებით საზრდოობდა. ამ ვითარების გამოხატულება იყო აშშ-სა და ინგლისში სპეციალური მოძრაობების წარმოშობა, რაც სხვა არაფერი იყო, თუ არა სოციალური დაკვეთა.

ემპირიული (გამოყენებითი) სოციოლოგიის ძირითადი მიმართულებები და წარმომადგენლები

ინგლისი

ემპირიული სოციოლოგიური გამოკვლევების ერთ-ერთ სამშობლოდ ინგლისი მიიჩნევა, რასაც არაერთი გამოკვლევა ადასტურებს. ჯერ კიდევ 1598 წელს გამოიცა ჯონ სტოუნის ნაშრომი „ლონდონის გამოკვლევა“, ხოლო 1777 წელს გამოცემული ჯონ ჰოვარდის უნიკალური გამოკვლევა ინგლისისა და უელსის საგრაფოების ციხეების აღწერას შეეხებოდა (პატიმართა კვება, ტანისამოსი, შრომის პირობები და სხვ.). არსებული მდგომარეობა მის მიერ შედარებული იყო საფრანგეთის, გერმანიის, ჰოლანდიისა და შვეიცარიის ციხეებში არსებულ ვითარებასთან. იგი მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით შედარებითი ანალიზის მეტად საინტერესო ნიმუშს წარმოადგენს. ანკეტირების მეთოდის სა-

ფუძვლებზე შეისწავლა ჯონ სინკლერმა შოტლანდიის სოფლის მოსახლეობის შრომის პირობები (21-ტომიანი ნაშრომი).

აღსანიშნავია აგრეთვე ჯეიმზ ქეი-შატლუორტის გამოკვლევა „მანჩესტერის ფეიქართა ცხოვრების მორალური და ფიზიკური პირობები“ (1832 წ.), რომელიც მუშათა სანიტარულ პირობებს შეეხებოდა. სიღარიბის პრობლემის ემპირიულ შესწავლას აწარმოებდა ლივერპულელი მკვლევარი ჩარლზ ბუტი (1840-1916). 1889-1903 წწ-ში გამოცემული მისი ნიგნი „აღამიანთა ცხოვრება და შრომა ლონდონში“ (17 ტომი) ჩართული დაკვირვების საფუძველზე იყო დაწერილი. ამისთვის იგი საგანგებოდ ლონდონის ღარიბთა კვარტალში ცხოვრობდა. მანვე ჩაატარა ინტერვიუს მეთოდით (1800 ინტერვიუ) მოსახლეობის რელიგიურობის შესწავლისადმი მიძღვნილი გამოკვლევა, რომელშიც ცოლ-ქმარი ბეატრისა (1858-1943) და სიდნეი (1859-1947) ვებები იღებდნენ მონაწილეობას. მოგვიანებით ცოლ-ქმარმა მათ მიერ მუშათა მოძრაობის სოციოლოგიური ანალიზის საფუძველზე გამოაქვეყნა გამოკვლევა „ტრედ-უნიონიზმის ისტორია“ (1894). 1910 წელს იორკში ს. რაუნტრიმ ოჯახური ბიუჯეტის პრობლემები გამოიკვლია. 1890 წელს ჩ. ბუტმა და ს. რაუნტრიმ პირველებმა დაადგინეს სიღარიბის ზღვარი. მაშინ ის კვირაში 1 ფუნტის ტოლი იყო.

ინგლისურმა სოციოლოგიამ დიდი წვლილი შეიტანა მენეჯმენტისა და შრომის პრობლემების შესწავლაში. შესაბამისად, აქ შრომისა და მენეჯმენტის სოციოლოგია განვითარდა. ამ დროიდან მოყოლებული ინგლისში დღემდე არ შენელებულა ყურადღება გამოყენებითი სოციოლოგიური კვლევების მიმართ.

საფრანგეთი

საფრანგეთში ემპირიული სოციოლოგიის ფუძემდებლად ლუი ვილარმეს (1782-1863) მიიჩნევენ. ნაპოლეონის არმიის

ყოფილმა ექიმმა სოციალური ჰიგიენის სფეროში მრავალი ნაშრომი გამოაქვეყნა. განსაკუთრებით ცნობილი გახდა მისი გამოკვლევა ფრანგულ მანუფაქტურებში მუშათა მდგომარეობის შესახებ (1840 წ.). ამ გამოკვლევის საფუძველზე საფრანგეთში ბავშვთა შრომის შესახებ საგანგებო კანონი იქნა მიღებული (1841 წ.). სოციალური ჰიგიენის სფეროში ემპირიული გამოკვლევებით ცნობილია ალექსანდრა პარან-დიუმატლე (1770-1836). საფრანგეთში „მორალური სტატისტიკის“ ფუძემდებლად მიშელ მერი (1802-1867) ითვლება თავისი ნაშრომით „მორალური სტატისტიკა საფრანგეთსა და ინგლისში“ (1860). მრეწველობის განვითარებასა და დანაშაულის რაოდენობას შორის კავშირი მან აღმოაჩინა. მუშათა ოჯახების ე. წ. მონოგრაფიულ კვლევაში კლასიკად ითვლება ფრედერიკ ლე პლეს (1806-1882 წწ.) შრომები, რომელთაგან გამორჩეულია „ევროპელი მუშები“ (6 ტომი). მასში მუშათა ოჯახების ტიპოლოგიაა მოცემული. ამ მიმართულებით საფრანგეთში ცნობილია ე. წ. „ლე პლეს სკოლა“, რომლის წარმომადგენლები იყვნენ ა. ტურვილი, ე. დელმონი და სხვები. თეორიული თვალსაზრისით ისინი, ძირითადად, გეოგრაფიულ დეტერმინიზმს წარმოადგენდნენ. ფრანგულმა სოციოლოგიამ მსოფლიოს ემპირიული სოციოლოგიური კვლევების ჩატარებისა და ორგანიზების, კვლევის შედეგების რეალიზაციის უდიდესი გამოცდილება მოუპოვა. ემპირიულ კვლევებს თანამედროვე საფრანგეთში, როგორც ევროპის ერთ-ერთ მონინავე ქვეყანაში, დიდი ყურადღება ექცევა.

ძირითადი მიმართულებები

ამ დროისათვის ევროპაში ემპირიული და გამოყენებითი სოციოლოგიის ძირითადი მიმართულებები იყო:

- **პოლიტიკური არითმეტიკა** – საზოგადოებრივი მოვლენების უბრალო არითმეტიკული, რაოდენობრივი აღწერა.

- **სოციალური ფიზიკა** – ემპირიული სოციოლოგიური გამოკვლევების ერთობლიობა (ა. კეტლეს მიხედვით).

- **სოციალური ჰიგიენა** – შრომისა და ყოფა-ცხოვრების სანიტარული პირობების აღწერა.

- **მორალური სტატისტიკა** – მოსახლეობის სხვადასხვა ფენის ინტელექტუალური და მორალური მახასიათებლების რაოდენობრივი შესწავლა.

- **სოციოგრაფია** – ტერიტორიული და პროფესიული გაერთიანებების მონოგრაფიული აღწერა.

გერმანია

გერმანიაში ზემოთ აღნიშნული მიმართულებები მაინც-დამაინც დიდი პოპულარობით არ სარგებლობდა, თუმცა ზოგიერთ მათგანს თავისი წარმომადგენლები გერმანიაშიც გამოუჩნდნენ. ასეთი იყო, მაგალითად, „მორალური სტატისტიკის“ წარმომადგენელი ერნსტ ენგელი (1821-1896). იგი ე. წ. „საბიუჯეტო კანონის“ აღმოჩენად არის მიჩნეული. ამ კანონის მიხედვით, გამოვლენილ იქნა, რომ ოჯახის ტიპისა და შემოსავლების ოდენობის მიუხედავად არსებობისათვის აუცილებელ საგნებზე გაწეული ხარჯები ყოველთვის გარკვეული პრინციპით ნაწილდება. მან მიაქცია ყურადღება იმ ფაქტს, რომ რაც უფრო ღარიბია ოჯახი და მიზეზურია მისი შემოსავალი, მით უფრო მეტია კვების ხარჯები.

ემპირიული სოციოლოგიისადმი დიდი ინტერესით, როგორც ემპირიკოსი სოციოლოგები, ცნობილი არიან სოციოლოგიის კლასიკოსები: ფერდინანდ თიონისი და მაქს ვებერი. იმ დამსახურების გარდა, რომელიც თიონისს კლასიკური სოციოლოგიის წინაშე მიუძღვის, იგი ცნობილია, როგორც მეტად საყურადღებო სტატისტიკური და სოციოგრაფიული გამოკვლევების ავტორი და ორგანიზატორი. იგი პრაქტიკულად

იკვლევდა დამნაშავეობის, თვითმკვლელობის და სხვა პრობლემებს. მან თავის თეორიულ-სოციოლოგიურ კონცეფციაში ერთ-ერთმა პირველმა გამოყო ემპირიული სოციოლოგია, როგორც აღწერითი დარგობრივ-სოციოლოგიური დისციპლინა.

სოციოლოგიური კვლევის მეთოდოლოგიური საკითხების დამუშავებას პირველად ევროპაში მთელი სერიოზულობით მაქს ვებერი მიუდგა. თავის მიერ დაგეგმილ ემპირიულ სოციოლოგიურ გამოკვლევებში იგი თვითონ ღებულობდა მონაწილეობას (6 გამოკვლევა).

1872 წელს გერმანიაში ინტელექტუალთა (სოციოლოგები, ისტორიკოსები, ეკონომისტები და სხვ.) დიდმა წრემ, რომელშიც მ. ვებერი, ა. ვებერი, ფ. თიონისი, გ. შმოლერი შედიოდნენ, „სოციალური პოლიტიკის საზოგადოება“ დააარსეს. ამ საზოგადოებამ 1890-1891 წწ-ში გერმანიაში აგრარული ურთიერთობების შესასწავლად სოციოლოგიური გამოკვლევა ჩაატარა. გამოკვლევის პროგრამა და ანკეტა 27 წლის მაქს ვებერმა შეადგინა. დარიგებული 3 ათასი ანკეტის 70% დაბრუნდა, ხოლო 10 ათასი საექსპერტო ბლანკიდან – ათასზე მეტი. გამოკვლევის შედეგები 890-გვერდიან ნაშრომში აისახა, რომლის 120 გვერდი მუშათა და გლეხთა ოჯახების შემოსავლების ამსახველ ცხრილებს ეკავა. საკუთარი ძმის – ალფრედის წინადადებით, 1908 წელს ვებერი მრეწველობის სფეროში დასაქმებულ მუშათა მდგომარეობის შესწავლას შეუდგა. „გამოკვლევის გეგმა“ და ინსტრუქცია ინტერვიუს ბლანკისათვის მანვე შეადგინა. ვებერის ცოლმა – მარიანამ 1924 წელს გამოკვლევა ცალკე წიგნად გამოაქვეყნა. ნაშრომში ვებერი ინდუსტრიული სოციოლოგიის მეთოდოლოგიური პრინციპების ფუძემდებლად მოგვევლინა. 1910 წელს ვებერმა მეშახტეებისა და ფეიქრების მასშტაბურ გამოკითხვაში მიიღო მონაწილეობა (ვებერის ცოლი საფეიქრო ფაბრიკის მეპატრონე იყო). ვებერის დროს ემპირიული სოციოლოგია მაინცდამაინც პოპულარული არ იყო. მაღალ აკადემიურ წრეებში დამ-

კვიდრებული მოსაზრების მიხედვით, სოციოლოგია ელიტარულ მეცნიერებად იყო მიჩნეული, რომელსაც მოსახლეობის დაბალ ფენებთან არაფერი ესაქმებოდა. ვებერი ერთ-ერთი პირველია, ვინც მსგავსი სტერეოტიპი დაანგრია. ის მიიჩნევდა, რომ სოციოლოგია აკადემიური ელიტის სადისკუსიო კლუბი კი არ არის, არამედ უაღრესად პრაქტიკული მეცნიერებაა, რომელსაც საზოგადოებისათვის უამრავი სიკეთის მოტანა შეუძლია. საგულისხმოა, რომ სოციოლოგიური მეცნიერების განვითარება გერმანიაში (და მთელ დასავლურ სამყაროში) ვებერის მიერ მონიშნული გზით წარიმართა.

მსოფლიო სოციოლოგიაში გერმანული სოციოლოგიური სკოლის ერთ-ერთი დამსახურება ემპირიული კვლევების მეთოდოლოგიური საფუძვლების დამუშავებაა. დღეისათვის გერმანიაში ემპირიულ სოციოლოგიურ კვლევებს ძალზე ხშირად მიმართავენ საზოგადოებისათვის მტკივნეული მთელი რიგი პრობლემების გადასაჭრელად.

გერმანიაში არსებულ სოციოლოგიურ ცენტრებს შორის მნიშვნელოვანია „დემოკრატიის ინსტიტუტის“ კვლევითი საქმიანობა.

ამერიკის შეერთებული შტატები

XIX საუკუნის ბოლოს გამოყენებითი სოციოლოგიის მსოფლიო ცენტრად აშშ იქცა. ზოგადად აშშ-ში გამოყენებითი სოციოლოგიის ისტორია სამ პერიოდად იყოფა:

I პერიოდი XIX ს-ის ბოლოსა და XX ს-ის 20-იან წლებს მოიცავს. ამ შემთხვევაში სოციალური რეფორმებისადმი ინტერესი დომინანტობს. საფუძველი ეყრება სოციალურ ინჟინერიას (ფ. ტეილორი, გ. ემერსონი. გ. ტაუნა, ს. ტომპსონი). პრაქტიკული კვლევებისადმი გულგრილნი არც აკადემიური სოციოლოგიის წარმომადგენლები დარჩენილან. მაგალითად, ალბიონ სმოლი ჩიკაგოს სამოქალაქო ფედერალურ სამსახურ-

ში იყო ჩართული; უილიამ ტომასი ჩიკაგოს ვიცე-კომისიარში მუშაობდა, ხოლო რობერტ ეზრა პარკი ჩიკაგოს სამოქალაქო ლიგის წევრი იყო, რაც ნიშნავს იმას, რომ სოციოლოგები პრაქტიკული საქმიანობითაც იყვნენ დაკავებული. ამერიკის სოციოლოგიურ რუკაზე ჩიკაგო შემთხვევით არ გაჩენილა. ემპირიული სოციოლოგიის აყვავების ხანა ჩიკაგოს სკოლას უკავშირდება.

გამოყენებითი სოციოლოგიის საკითხი 1859 წელს გახდა აშშ-ში პირველად აქტუალური. სოციოლოგიის საჭიროებაზე მკვლევრები ბევრს დავობდნენ. საკითხი შეეხებოდა იმას, თუ რა არის სოციოლოგიის საბოლოო მიზანი – ახალი ცოდნის შექმნა თუ კონკრეტული მტკიცებულებების მოგვარებაში დახმარების გაწევა. სოციოლოგიის ორმა ძირითადმა ორიენტაციამ აქედან აიღო სათავე: 1) ე. წ. ბაზისური სოციოლოგია, რომელიც ახალი ცოდნის მიღებაზე და, შესაბამისად, პროფესიონალებზე იქნა ორიენტირებული და 2) მომხმარებელზე, პრაქტიკული ხასიათის ამოცანების გადაწყვეტაზე ორიენტირებული გამოყენებითი სოციოლოგია.

გამოყენებითი სოციოლოგიის ცნობილი წარმომადგენლები არიან „ამერიკული მოძრაობის“ ე. წ. „მეცნიერული მენეჯმენტის“ მიმდევრები: ფრედერიკ უინსლოუ ტეილორი (1856-1915), რომელსაც გადამწყვეტი სიტყვა ეკუთვნის შრომის სოციოლოგიის, შრომის ორგანიზაციისა და მენეჯმენტის სფეროში; უ. ოგბორნი, პ. ლაზარსფელდი, პ. ბრიჯმენი, რ. მერტონი, გ. ზეტერბერგი. ამ დროისათვის აშშ-ში უკვე 3 ათასზე მეტი სოციოლოგიური გამოკვლევა ჩატარებული. ამ ხნის განმავლობაში დაიხვეწა ტესტირების, სკალირებისა და სოციომეტრიის მეთოდები; სრულყოფილი გახდა სოციოლოგიური გამოკვლევის პროცედურები და ა. შ. აშშ-ში გამოყენებითი სოციოლოგიის „ბუმი“ შრომის ბაზრის მოთხოვნებით იყო ნაკარნახევი. II მსოფლიო ომის შემდეგ ამგვარი „ბუმის“ ახალი ტალღა წამოვიდა.

II პერიოდი - 1920-1959 წწ. სოციოლოგიური კვლევის რაოდენობრივი მეთოდოლოგიის არნახული გაფურჩქვნის პერიოდია. ამ პერიოდში გამოყენების სოციოლოგიაში ხდება მათემატიკური მეთოდების საბოლოო დამკვიდრება, კვლევის ახალი მეთოდებისა და ტექნიკის შექმნა. XX ს-ის 40-50-იან წლებში დღეს უკვე საყოველთაოდ ცნობილი სოციოლოგიური კვლევის მეთოდების ჩამოყალიბების პროცესი თითქმის დასრულდა (კეტლეს მიერ შედგენილი პიროვნების შემსწავლელი თექვსმეტფაქტორიანი ტესტი; ვაკსლერის თემატური აპერცეფციისა და ინტელექტის შემსწავლელი ტესტი და სხვა მრავალი). ემპირიული სოციოლოგიის სფეროში საინტერესო გამოკვლევებს აწარმოებდნენ ცნობილი სოციოლოგები: ლ. უორდი, უ. სამნერი, ფ. გიდინქსი, ე. როსი, ჩ. კული, უ. ტომასი, ფლ. ზნანეცკი, ს. ტაუფლერი, ე. შლიზი, გ. ბლუმერი, მ. იანოვიცი და სხვ. 60-იან წლებში ჩიკაგოელებმა ემპირიული კვლევის განსაკუთრებული მეთოდი - ჩართული დაკვირვება შეიმუშავეს. 70-იანი წლებიდან კვლევის რაოდენობრივი მეთოდების პრიმატი თვისებრივმა ჩაანაცვლა. განსაკუთრებული ყურადღება გამახვილდა ფორმალიზებული იტერვიუსა და დოკუმენტური ანალიზის მეთოდის დახვეწაზე. დოკუმენტური ანალიზის საფუძველზე სოციოლოგებმა უილიამ ტომასმა და ფლორიან ზნანეცკიმ შეისწავლეს ამერიკაში ემიგრირებული პოლონელი გლეხების მდგომარეობა, რომელიც კლასიკურ ნაშრომად ითვლება ამ სფეროში.

ამერიკული სოციოლოგიის ისტორიაში ამ დროიდან მონივრულად პოზიციებზე ჰარვარდის სკოლა გამოდის. 1927-1932 წლებში ჰარვარდის უნივერსიტეტის სწავლულთა ჯგუფი ე. მეიოს (1880-1948) ხელმძღვანელობით ცნობილ „ჰორტონის ექსპერიმენტებს“ ატარებს. ფაქტობრივად, აქედან დაიწყო ამერიკაში ინდუსტრიული სოციოლოგიის განვითარება. ექსპერიმენტი ჩიკაგოს მახლობლად, „ვესტერნ ელექტრიკ კომპანიაში“ ოთხ ეტაპად ტარდებოდა. პირველ რიგში გამოკვლე-

ულ იქნა განათების როლი წარმოებაში, შედეგად აღმოჩნდა, რომ თურმე საგრძნობი იყო მისი გავლენა შრომის ნაყოფიერებაზე. კვლევის მეორე ეტაპმა წარმოებაში დასაქმებულთა შორის ურთიერთობის ლატენტური (დაფარული) ფორმების მნიშვნელობას გაუსვა ხაზი; მესამე ეტაპზე ჯგუფის, შრომითი კოლექტივის კარდინალური შესწავლის აუცილებლობის საკითხი დადგა; კვლევის მეოთხე ეტაპზე მეიომ კვლევაში არატრადიციული მეთოდებიც ჩართო და ამისათვის ცნობილი ანთროპოლოგი უ. უაიტი მოიწვია. მან ე. წ. სოფტ-მეთოდოლოგია, კერძოდ არასტრუქტურალიზებული ინტერვიუ, გამოიყენა. მეიოს ექსპერიმენტმა აჩვენა, რომ შრომის ნაყოფიერება დიდწილად „ადამიანურ ფაქტორებზეა“ დამოკიდებული. გარდა ამისა, გამოკვლევაში გამოიკვეთა ჰარვარდის სკოლის ძირითადი ამოსავალი პრინციპები: 1) ადამიანი, როგორც სოციალური ჯგუფის (მიკრო და მაკრო) წევრი და ჯგუფზე ორიენტირებული არსება; 2) ბიუროკრატიული სისტემა ზღუდავს ადამიანის თავისუფლებას; 3) ძირითადი აქცენტი უნდა გაკეთდეს ადამიანზე და არა წარმოებაზე. აქედან შრომის სოციოლოგიის ახალი პარადიგმა – წარმოების ჰუმანიზაცია, გუნდური თამაშის პრინციპები და მოსამსახურეთა განათლების სრულყოფაზე ზრუნვა იღებს სათავეს.

III ეტაპი – XX საუკუნის 50-იანი წლებიდან იწყება და დღემდე გრძელდება (ა. მასლოუ, ფ. ჰერცბერგი, დ. მაკგრეგორი და სხვ.). ეს პერიოდი კომერციული სოციოლოგიური გამოკვლევების „ბუმით“ არის გამორჩეული. გამოყენებითი სოციოლოგიის ინსტიტუციონალიზაციაში დიდი წვლილი შეიტანა პაულ ლაზარსფელდმა (1901-1976), რომელმაც მათემატიკისა და ფსიქოლოგიის მეშვეობით მთლიანად გადაასხვაფერა გამოყენებითი სოციოლოგია. მან 1943 წელს გერმანიიდან აშშ-ში, ნიუარის უნივერსიტეტში გადაიტანა თავის მიერ შექმნილი „ეკონომიკურ-ფსიქოლოგიური კვლევითი ინსტიტუ-

ტი“, რომელმაც კვლევის რაოდენობრივი და თვისებრივი მეთოდების კომპლექსურ გამოყენებას ჩაუყარა საფუძველი.

ბოლო დროს ემპირიული და გამოყენებითი სოციოლოგიის ნამდვილ მექად იქცა აშშ. 1980 წელს აშშ-ში სოციოლოგიის 120 ფაკულტეტი იყო. დღეს აშშ-ში ასობით ორგანიზაციაა, რომლებიც გამოყენებითი სოციოლოგიითაა დაკავებული. 1980 წელს 14,5 ათასი სოციოლოგი მუშაობდა აშშ-ის კოლეჯებსა და უნივერსიტეტებში, 6,8 ათასი კი – ემპირიული სოციოლოგიის სფეროში (კერძო ბიზნესი, არამომგებიანი ორგანიზაციები, მთავრობა). ეს მაჩვენებელი ნელ-ნელა ემპირიული სოციოლოგიის სასარგებლოდ იცვლება.

აშშ-ში გამოყენებითი სოციოლოგიის სპეციალისტების დასაქმების სქემა (%-ში)

დასაქმების სფეროები	1990 წ.
ყველა სოციოლოგი	100%
მთავრობა	41,26%
ფედერალური მთავრობა	4,29%
შტატების მთავრობა	28,01%
ადგილობრივი მთავრობა	8,96%
წარმოებისა და მომსახურების სფერო	58,74%
განათლება	19,36%
სხვა პროფესიული ორგანიზაციები	11,69%
ჯანდაცვა	14,03%
არაკომერციული ორგანიზაციები	7,67%
ბიზნესი და მენეჯმენტი	5,06%
სხვა სამსახურები	0,92%
წარმოების სხვა დარგები	0, 01%

აშშ-ის კოლეჯებსა და უნივერსიტეტებში პრაქტიკოსი სოციოლოგების მომზადებაში აქტიურად გამოიყენება ინდივიდუალური და აუდიტორული მეცადინეობები, სასწავლო ფილმები, როლური თამაშები, სოციოდრამა, აუდიოტაიპები, კომპიუტერი და სწავლების მრავალი სხვა მეთოდი, რომელთა პროცენტული წილი სწავლებაში შემდეგნაირადაა წარმოდგენილი: საველე გამოკვლევები (38%), დამოუკიდებელი გამოკვლევები (25%), წიგნები (25%), ფილმები (23,5%), როლური თამაშები და სოციოდრამა (21,3%), კომპიუტერი (20,4%), საქმიანი თამაშები (19%), აუდიოტაიპები (18,5%), თვითსწავლა (17,3%), ზეპირი პრეზენტაციები (16,1%), კურსების ტელედე-მონსტრაციები (15,1%), მოდულები (12,9%), პროგრამირება (12, 5%), სახელმძღვანელოები (9,8%), გამოცდები (9,15)¹.

¹ შენიშვნა: ცხოვრებისეული სიტუაციები უამრავ სიურპრიზს სთავაზობს პრაქტიკოს სოციოლოგს, ამიტომ ის მუდმივად ახალ-ახალი გადამწყვეტილებების მიღების პროცესში იმყოფება. შესაბამისად, ყველაზე დიდი სირთულე სწორედ აქ იჩენს თავს. კერძოდ, სოციოლოგი ადვილად შეიძლება მოექცეს მმართველი ელიტის ანდა კვლევის დამკვეთის გავლენაში, რაც ობიექტურობის პრინციპის დარღვევაა. ის არავითარ შემთხვევაში არ უნდა იქცეს მათი ინტერესების მსახურად.

სარჩევი

წინასიტყვაობა	3
მონვევა სოციოლოგიაში	5

ნაწილი I

სოციოლოგიის რაობა

თავი I: რა არის და რას შეისწავლის სოციოლოგია	13
თავი II: სოციოლოგიის ფუძემდებლები	30
თავი III: სოციოლოგიური ცოდნის სტრუქტურა. მიკრო- და მაკროსოციოლოგია. სოციოლოგიის ადგილი მეცნიერებათა სისტემაში	45
თავი IV: სოციოლოგიის მეთოდები	56

ნაწილი II

სოციოლოგიის ძირითადი ცნებები და პრობლემები

თავი I: საზოგადოება	81
თავი II: კულტურა	106
თავი III: სოციალიზაცია	128
თავი IV: ინტერაქცია	141

თავი V: დევაცია	155
თავი VI: სოციალური ჯგუფები და ორგანიზაციები.....	169
თავი VII: სოციალური სტრატეფიკაცია	182
თავი VIII: სოციალური მობილობა	192
თავი IX: სოციალური ტრანსფორმაციები	198

ნაწილი III

ძირითადი სოციალური ინსტიტუტები

თავი I: რა არის სოციალური ინსტიტუტი	213
თავი II: ოჯახი	222
თავი III: ეკონომიკა	238
თავი IV: პოლიტიკა	243
თავი V: განათლება	256
თავი VI: რელიგია	266

ნაწილი IV

სოციოლოგია მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში

თავი I: სოციოლოგია საფრანგეთში	295
თავი II: სოციოლოგია გერმანიაში	304
თავი III: სოციოლოგია ინგლისში	315

თავი IV: სოციოლოგია იტალიაში	322
თავი V: სოციოლოგია ამერიკის შეერთებულ შტატებში	325
თავი VI: სოციოლოგია იაპონიაში	343
თავი VII: სოციოლოგია რუსეთში	349
თავი VIII: სოციოლოგია საქართველოში	355
 დანართი: ემპირიული (გამოყენებითი) სოციოლოგიის მოკლე ისტორია	 363

Kakha Ketsbaia

Sociology for Everyone

(in Georgian)

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0179, ი. ჯავახიშვილის გამზ. 19, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30

E-mail: universal@internet.ge; universal555@ymail.com